Громадська організація
"Інноваційні обрії України"

УКРАЇНСЬКІ СТУДІЇ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

Збірник наукових праць

Випуск 11

Київ, 2025

Громадська організація «Інноваційні обрії України»

УКРАЇНСЬКІ СТУДІЇ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

Збірник наукових праць

Випуск 11

Київ, 2025

УДК 821.161.2.09 (062.552)
У45

Українські студії в європейському контексті: зб. наук. пр. 2025. № 11. 387 с.

Редакційна колегія:

Головний редактор: Шарова Т.М. – доктор філологічних наук, професор, Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного.

Члени редколегії:

Деркачова О.С. – доктор філологічних наук, професор, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;

Біляцька В.П. – доктор філологічних наук, професор, НТУ «Дніпровська політехніка»;

Терещук С.І. – доктор педагогічних наук, доцент, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини;

Землянська А.В. – кандидат філологічних наук, доцент, Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного;

Шаров С.В. – кандидат педагогічних наук, доцент, Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного;

Yan Kapranov – Doctor of Sciences (Philology), Professor (UA), Habilitated Doctor (Linguistics) (PL), Professor at the VIZJA University (Warsaw, Poland);

Joseline M. Santos – PhD, full-time Professor IV at the College of Education and Graduate School of Bulacan State University (Philippines).

У збірнику подані матеріали Всеукраїнської науково-практичної заочної конференції «Українські студії в європейському контексті» (24 жовтня 2025 року, м. Київ). Публікації присвячені актуальним проблемам і перспективам розвитку української і зарубіжної літератур, їх взаємозв'язку і взаємовпливам, а також педагогічним, інноваційним та інформаційним технологіям, методикам навчання в закладах середньої та вищої освіти. Також у збірнику наукових праць представлені рецензії на художні видання останніх років. Збірник буде корисним науково-педагогічним працівникам, учителям-практикам, аспірантам та здобувачам вищої освіти.

ISSN 2710-3730 (Print)

УДК 821.161.2.09 (062.552)

© Автори публікацій, 2025

© ГО «Інноваційні обрії України», 2025

ЗМІСТ

****** ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ ТА МОВОЗНАВЧІ СТУДІЇ ******

Біляцька В.П., Братусь В.П. СУЧАСНІ АВТОРСЬКІ КОЛИСКОВІ: ВІД ТРАДИЦІЙ ДО СЬОГОДЕННЯ ……. 8

Біляцька В.П., Бусс М.К. ЖАНРОВО-СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ВОЄННОЇ ПРОЗИ (НА МАТЕРІАЛІ АНТОЛОГІЇ «ВОЄННИЙ СТАН») ……... 13

Вігер О.О. РОМАН ЯНУША ВИШНЕВСЬКОГО «САМОТНІСТЬ У МЕРЕЖІ» ЯК НОВА ФОРМА ЕПІСТОЛЯРНОГО ЖАНРУ …….. 20

Грицай Л.В. ТЕКСТ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ ЯК НАВЧАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ В ДОБУ ЦИФРИ …….. 26

Деркачова О.С. HOMO PER OCCUPATIONEM У «ЩОДЕННИКУ ОКУПАЦІЇ» ВОЛОДИМИРА ВАКУЛЕНКА-К …… 30

Ерен В.Ф., Ромас Л.М. ТИПИ НАРАЦІЇ У ТЕКСТІ НАДІЇ СУХОРУКОВОЇ «МАРІУПОЛЬ. НАДІЯ» ……. 35

Землянська А.В., Устінова Н.О. ТВІР О. ГАВРОША «МУЗЕЙ ПРИГОД»: ДЕЯКІ ЗАУВАГИ ДО ЗМІСТУ І ФОРМИ ……. 40

Мороз М.Б. ДІАЛЕКТНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ЯК ОСНОВА ДЛЯ СТВОРЕННЯ РІЗНОТИПНИХ ЗАВДАНЬ …… 46

Оникієнко О.А., Біляцька В.П. ПОСТАТЬ ДМИТРА ЯВОРНИЦЬКОГО У ПРОЗІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА …….. 59

Оробець О.П. ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ ГРОТЕСКУ У ПЕРШІЙ ЧАСТИНІ РОМАНУ ДЖОНАТАНА СВІФТА «МАНДРИ ГУЛЛІВЕРА» …… 65

Пена Л.І. СТЕФАНИКОЗНАВЧІ СТУДІЇ МИКОЛИ ЛЕСЮКА …… 69

Ромас Л.М. ХУДЖНЯ СПЕЦИФІКА РОЗКРИТТЯ ТЕМИ ГОЛОДОМОРУ В ОПОВІДАННІ ЮРІЯ МУШКЕТИКА «ХРИСТОС І МАРІЯ У СРІБНІМ ОКЛАДІ» ……. 80

Сімків О.В. МОВНО-ЛІТЕРАТУРНІ СТУДІЇ У СВІТЛІ СУЧАСНИХ МЕТОДОЛОГІЙ ……... 85

Усатий А.В. ТЕХНОЛОГІЇ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ …… 90

Чагарова Л.О., Ромас Л.М. ЗАСОБИ ТА ПРИЙОМИ ТВОРЕННЯ ОБРАЗУ ГОЛОВНОЇ ГЕРОЇНІ В РОМАНІ В. ДАНИЛЕНКА «МАСКИ ДІАНИ СТОГОДЮК» …… 98

Шуляк С.А. КОНЦЕПТ СИЛА У ТЕКСТАХ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ЗАМОВЛЯНЬ …… 111

Bodyk O.P. CULTURE, COGNITION, AND PRAGMATICS IN ENGLISH-UKRAINIAN PAREMIAS …….. 115

********** **ПЕДАГОГІЧНІ СТУДІЇ ТА ІКТ** **********

Ачкан В.В., Івашків О.В. МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНТЕГРАТИВНИХ УРОКІВ МАТЕМАТИКИ ТА ІНФОРМАТИКИ У СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ …….. 143

Берегова В.П. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ДИСЦИПЛІН ГУМАНІТАРНОГО СПРЯМУВАННЯ ……. 150

Бугайова А.С. ІНФОГРАФІКА – СУЧАСНИЙ ІНСТРУМЕНТ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ЗАКЛАДАХ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ …….. 156

Васильєв Є.В. КАПЕЛАН У ЗАКЛАДІ ОСВІТИ: ДУХОВНИЙ СУПРОВІД ПЕДАГОГІЧНОЇ СПІЛЬНОТИ ТА СТУДЕНТСТВА ……. 161

Гмиря Т.П. МОТИВАЦІЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ДО ДОТРИМАННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ЕТИКИ……... 175

Горонескуль М.М., Зінов'єва О.Г. ІНТЕГРАЦІЯ AGILE МЕТОДОЛОГІЙ У ВИКЛАДАННІ ДИСЦИПЛІН З РОЗРОБКИ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ……...…… 180

Грушко С.С., Тіменко А.В. СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВЕРИФІКАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ ОСВІТНІХ ДАНИХ У ЦИФРОВИХ СИСТЕМАХ …….. 185

Данюк А.О. ПЕДАГОГІЧНІ СТРАТЕГІЇ СТИМУЛЮВАННЯ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ ДО ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ……. 194

Звонарьова Л.В. ЄВРОПЕЙСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ УКРАЇНЦІВ У ДОБУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ …… 200

Кисельова О.Б. ЦИФРОВИЙ СТОРІТЕЛІНГ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ ЗАСІБ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ …….. 205

Кифорук Ю.І., Матійчук С.О. ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ: ВИКЛИКИ ТА ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ …….. 211

Кобилко Н.А., Кобилко Н.О. ПРОФІЛАКТИКА ВИГОРАННЯ ВИКЛАДАЧІВ ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ ……. 215

Кондратенко Д.С. РІВЕНЬ ОБІЗНАНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ З ПОНЯТТЯМ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЯК ПОКАЗНИК СФОРМОВАНОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ ……. 222

Крамська З.М. СУЧАСНІ ВИМОГИ ДО КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ …….. 229

Кротова О.Ю. РОЛЬ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ФОРМУВАННІ ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ .. 235

Кучерява О.А. ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ……... 241
Любченко І.І., Сажієнко А.П. ОСВІТА В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРОБЛЕМИ ДОСТУПНОСТІ ТА ЯКОСТІ ……... 245
Мартинюк Л.І., Мартинюк В.В. ГЕЙМІФІКАЦІЯ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ДО ВИВЧЕННЯ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН ……... 251
Мірошниченко М.Ю., Чернова Г.В. МОЖЛИВОСТІ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ ПІДТРИМКИ ПРОГРАМУВАННЯ …… 258
Ніколашина Т.І. ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ……. 264
Охримович А.М. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ДИСЦИПЛІН ГУМАНІТАРНОГО СПРЯМУВАННЯ ….. 275
Подбєрьозко П.В. АНАЛІЗ ПРОГРАМНИХ ЗАСОБІВ ДЛЯ УПРАВЛІННЯ ІТ-ПРОЄКТАМИ ……... 282
Полторан Д.В. ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЯК НЕОБХІДНІСТЬ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА ……. 289
Рябець С.І., Кирпа К.О. ТЕХНІЧНІ ЗАСОБИ СТВОРЕННЯ І ДРУКУ ЗОБРАЖЕНЬ В СИСТЕМІ АВТОМАТИЗОВАНОГО ПРОЄКТУВАННЯ: ІСТОРИЧНИЙ ТА ПЕРСПЕКТИВНИЙ АКЦЕНТИ ……. 294
Сергієнко Т.І. СУЧАСНІ ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ФОРМУВАННІ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ СТУДЕНТІВ-МЕНЕДЖЕРІВ …….. 304
Узун І.Г. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ АГЕНТНОГО МОДЕЛЮВАННЯ ТА СИСТЕМНОЇ ДИНАМІКИ ПРИ ДОСЛІДЖЕННІ СКЛАДНИХ СИСТЕМ ……... 312
Ушневич С.Е. МІЖНАРОДНА СПІВПРАЦЯ ЯК ЧИННИК ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ ЗА КОРДОНОМ ……... 317
Федоров М.В. ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА …….. 322
Цвілий С.М., Зайцева В.М., Дзяпка А.М. ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СФЕРІ УПРАВЛІННЯ СУЧАСНОЮ ТУРИСТИЧНОЮ КОМПАНІЄЮ …….. 329
Чай Н.М. ГОТОВНІСТЬ ВИКЛАДАЧІВ АГРАРНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ ЦИФРОВИХ ІННОВАЦІЙ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС …… 337

Чай О.М. ВИКОРИСТАННЯ ЧАТ-БОТІВ У СТУДЕНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ …….. 341
Шаров С.В., Галчанська В.В. ВИКОРИСТАННЯ ГЕНЕРАТИВНОГО ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК НЕОБХІДНІЙ КРОК НА ШЛЯХУ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ОСВІТИ …… 346
Шарова Т.М. ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ У ЗДОБУВАЧІВ АГРАРНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ …… 354
Шелофаст М.В. МЕТОДИКА СТВОРЕННЯ ДОДАТКІВ НА JAVA ТА SPRING BOOT …… 359
Lemeshchenko-Lagoda V.V. THE ROLE OF AI TOOLS IN IMPROVING LISTENING AND SPEAKING SKILLS IN UNIVERSITY FOREIGN LANGUAGE COURSES ……... 367
Lubko D.V. OVERVIEW OF DISTRIBUTED PROCESSING TECHNOLOGIES OF BIG DATA VOLUMES AND ENSURING THEIR SECURITY ……. 372

**************************РЕЦЕНЗІЇ. ОГЛЯДИ*************************

Любов Пена КНИЖКА ПРО ЛЮБОВ ЯК СПОСІБ БУТИ ЖИВИМИ .. 379
Тетяна Шарова СИЛА ЛЮБОВІ, ЩО ДАРУЄ КРИЛА …… 382

****

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ ТА МОВОЗНАВЧІ СТУДІЇ

****

Біляцька В.П.
доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри філології та мовної комунікації
Братусь В.П.
здобувач вищої освіти
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»

СУЧАСНІ АВТОРСЬКІ КОЛИСКОВІ: ВІД ТРАДИЦІЙ ДО СЬОГОДЕННЯ

Анотація. *У статті досліджено сучасні українські авторські колискові пісні, у яких поєднано традиційні елементи народного жанру з актуальними соціальними викликами, повномасштабною війною, материнством. Аналізуються мотиви колискових пісень, образи сну, місяця, батьків-захисників, визначається культурне та психологічне значення колискових в умовах сучасних викликів.*

Ключові слова: *колискова, авторська колискова, символіка сну, війна, материнство.*

Biliatska V., Bratus V. Modern original lullabies: from tradition to war and satire. *The article examines contemporary Ukrainian lullabies, which combine traditional elements of the folk genre with current social challenges, full-scale war, and motherhood. The motifs of lullabies, images of sleep, the moon, and protective parents are analyzed, and the cultural and psychological significance of lullabies in the context of contemporary challenges is determined.*

Key words: *lullaby, literary lullaby, contemporary Ukrainian song, sleep symbolism, war, motherhood.*

Актуальність дослідження. Художня література, пісня чутливо реагує на сучасні виклики під час повномасштабного вторгнення росії в Україну. Відповідно змінюється і жанрово-стильова специфіка поезії, зокрема й авторської колискової. «Колискові – своєрідна трансляція досвіду багатьох поколінь, відображення особливостей вірувань наших предків, міфологічних і релігійних уявлень, це генетично один з найдавніших жанрів фольклору» [1, с. 44]. Функція й поетика сучасної

колискової кардинально змінені, вони стають не лише засобом заспокоєння дитини, а й носіями глибоких соціальних і психологічних меседжів, «функціонують як твори етнокультури для вияву української ідентичності та колективної захисної сугестії» [9, с. 1459]. Ці пісні відображають страхи, надії, спогади, єднають сім'ї та створюють культурний контекст, у якому дитяче сприйняття поєднано з реаліями суспільства.

Мета статті – розглянути сучасні авторські колискові, виявити ключові мотиви, образи, наголосити на їх оберегових функціях в період російсько-української війни.

Літературна колискова виникла внаслідок творчої трансформації давнього фольклорного жанру, у якому первісна функція – заспокоєння дитини й налаштування її на сон – стала основою для розкриття глибшої художньо-естетичної експресії. На відміну від народних колискових, що своїм корінням сягають дописемного періоду і несуть у собі колективний духовний досвід, індивідуальна авторська колискова відображає особисті життєві переживання письменника, які трансформуються у вірші й пісні з новим сенсовим навантаженням. Учені В. Погребенник, Н. Чамата досліджували літературні колискові як особливий вид авторської лірики, що поєднує елементи народної традиції з індивідуальним художнім баченням. При цьому вони наголошували на збереженні типових структурно-стилістичних рис колискової – таких як повтори, мелодійність, звернення до дитини – водночас із введенням нових тем і образів, що відображають змінені соціальні та психологічні умови.

Значним внеском у вивченні поетики колискових, написаних під час російсько-української війни, є роботи В. Біляцької, А. Димовської, О. Поліщук, О. Харчишин, які досліджували трансформації і функціонування літературних текстів в сучасних умовах. Дослідники також наголошували на особливостях українських колискових пісень, підкреслювали тісний зв'язок колискової з культурологічними, педагогічними й музикознавчими аспектами народу. Науковці вказували на те, що колискові не лише функціонують як засоби заспокоєння, а й містять у собі глибоку філософію та моральні ідеали, які передаються через покоління, формуючи у дитини раннє уявлення про світ і місце людини в ньому. О. Харчишин зазначила, що «колискові пісні допомагають формувати особистість дитини, зокрема сприяють прищепленню любові до рідної мови, до родини та України», а

літературна колискова бере цю традицію й наповнює її особистим життєвим баченнням, розширюючи семантику жанру за межі простого ритуалу заколисування [9, с. 1462].

Таким чином, феномен літературної колискової – це результат поетичного осмислення і художньої трансформації народної колискової традиції, що бере початок у глибокому фольклорному ґрунті. Водночас колискова є унікальним відображенням соціальних, історичних і особистих реалій, що формують дух часу і творчий світ самого автора.

Трансформація жанру відкриває широкі можливості для інтерпретації колискової не лише як дитячої пісні, а як і складного культурного тексту, у якому поєднуються магія народної спадщини і глибока індивідуальність сучасної поезії.

У сучасній українській культурі авторська колискова є жанром, який поєднує традиційну форму звернення до дитини з новітніми соціально-політичними викликами. Повторення пестливих форм, звернення в другій особі і образи ночі, місяця та дрімоти зберігають ліричний тон, проте тематичний зміст цих творів зазнав значних трансформацій. Сучасні українські виконавці і автори текстів нерідко звертаються до колискових, використовуючи мотиви, символи, образи та структурні елементи традиційних версій.

«Колискова» гурту Воплі Відоплясова (1988 р., слова О. Скрипки) іронічно використовує архетипи міфологічних персонажів – Ціпу, Могили, Волохатого Дідька – і російську літературну класику на кшталт Пушкіна та Державіна, щоб іронізувати над культурною імперією супротивника. Місяць у пісні є не тільки символом охоронця сну, а й засобом політичної сатири: «Висить місяць, він киває рогми», ніби спостерігає за карнавальною метушнею нічних кошмарів і літературних «аристократів». Грізний, але абсурдний гротеск образів підкреслює контраст між звичним заспокійливим мотивом колискової та гострим культурним коментарем: «*Пан! Могила! Тріщить – гілля ламає, / У зачіску встромляє. Ходить, дурник, – навкруги гуркіт*» [3]. Автор насмішкувато погрожує тим, хто ще не лягав спати і *«на ніч чай п'є»* поголенням, а також показує важливу роль матері, створюючи контраст: *«Та як гикне/ Злякався. / Вагітної жінки злякався! / Ну, хіба розум є? Є? Є!?»* – тим самим і створє новаторське бачення, і зберігає традицію [3].

У піснях же Марини Круть (вірші Герди Соняш), DOROFEEVA (вірші Н. Дорофеєвої, І. Клименко та М. Кацуріна) та Vivienne Mort

(Даніела Заюшкіна) тема війни є символом зовнішньої загрози, яка не бере паузи навіть у дитячому світі. У «Колисковій» Марини Круть звучить заклик не боятися *«звірів»*, тобто ворогів, що ведуть *«лютий бій»*, бо *«тато береже степи»* й лютих звірів прожене, а спокійно спати: «*А ти спи, спи, спи / Я малюю тобі сни, сни, сни*» [7].

Образ гармати (у DOROFEEVA) і польоту *«в космос»* (у Vivienne Mort) є поетичною метафорою жертовного захисту – батько продовжує боронити малюка навіть віддалено. Водночас зберігається атмосфера турботи: *«Я малюю тобі сни»* підкреслює, що мати створює безпечний світ сновидінь, захищаючи дитину від звуків вибухів і вогню – спокійний сон це творіння матері, що, як і в фольклорних зразках, береже мрії і сни дитини.

Їхні тексти містять прямі або завуальовані апелювання до війни, страхів і надій. Вони передають дитині захист через образи оборони (*«Татко береже степи», «Поки за вікном палало», «Татко полетів у космос»*), намагаючись одночасно створити атмосферу безпеки, сильної материнської і батьківської турботи навіть у драматичних обставинах.

Як і у фольклорних текстах, у сучасних колискових теж зберігаються традиційні уявлення, образи і символи: використовуючи образ дрімоти, що ніжно гладить животик дитини, у тексті «Колискової», Vivienne Mort дотримується звичного мотиву присипляння дитини (*«Лиха не існує доти, / Доки ти в її обіймах…»*), але контекст війни додає їм драматичної глибини. Збереження формул *«спи, спи, спи»*, *«люлі-люлі»* дозволяє авторам звернутися до універсальних архетипів колискової, одночасно наповнивши їх актуальними сенсами боротьби та захисту. У кожному з цих творів присутній контраст між звуками гармат і м’якими пестощами колискової. Авторські твори Круть, Дорофеєвої та Vivienne Mort зберігають традиційний діалог із малюком, закладаючи в дитячу уяву образи захисту й надії, навіть коли обставини сповнені небезпеки.

Є й інші варіанти сучасних літературних колискових. FIЇNKA (Ірина Вихованець) у своїй колисковій демонструє інший напрям: сатиру на буденне материнство. У ній не йдеться про війну чи культуру, а про реалії домашнього побуту й моральні дилеми виховання. Гротескний образ втомленої матері, яка жартує про *«пасок»* та *«синці»*, крізь гумор показує емоційні виклики сучасного материнства. Замість епічних захисників на першому плані виходить внутрішня боротьба за спокій малюка та власне психологічне відновлення.

Систематизувати згадані в колискових образи та мотиви, їх функції і символи можна у вигляді таблиці.

Мотив/Образ	Функція і символізм
Ніч, місяць, темрява	Символ безпеки, таємниці, також страху і невідомості
Вогонь, гармати, війна	Зовнішня загроза, руйнування, обставини, які треба перебороти
Мати і батько	Образи захисту, любові, турботи
Міфологічні персонажі (Ціпа, Могила)	Втілення страхів та гротеску, сатиричні елементи
Домашній побут, буденність	Психологічна реальність, звичаї, повсякденність
Сни, колискова атмосфера, дрімота	Спокій, захист, перехід у безпечний світ

Висновки. Отже, символізм образів і мотивів у сучасних авторських колискових традиційно подібний до народного жанру, але тематично вони відмінні: мотиви війни, страху, небезпеки, материнства, сатири. Поєднання архетипічних образів місяця, сну та материнської турботи з новітніми соціальними реаліями створює багатошаровий художній простір, де колискова є не лише заспокійливою піснею, а й документом часу.

Література

1. Біляцька В.П. Колискова як різновид воєнної лірики: етновизначальні маркери. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2025. Т. 36(75), № 1, Ч. 2. С. 44–48.
2. Димовська А. Жіноча стратегія опору країні-агресору в піснях Стасік «Колискова для ворога» та Angy Kreyda «Буде тобі, враже». *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип 56. Т.1. С. 139–145.
3. Колискова. Воплі Відоплясова. *Текст пісні.* URL: https://www.pisni.org.ua/songs/220096.html.
4. Колискова. FIЇNKA. *Текст пісні.* URL: https://www.pisni.org.ua/songs/7531666.html.

5. Колискова 2022. DOROFEEVA. *Текст пісні.* URL: https://www.pisni.org.ua/songs/1531909.html.
6. Колискова. Vivienne Mort. *Текст пісні.*URL: https://pisni.ua/ vivienne-mort-kolyskova.
7. Колискова. Марина Круть. *Текст пісні.* URL: https://www.pisni.org.ua/songs/2465318.html.
8. Поліщук О.Б. Замовляння в українському мистецтві часів геноцидної війни Росії проти України. *Мова. Література. Фольклор*. 2022. № 1. С. 101–108.
9. Харчишин О. Колискові пісні в умовах російсько-української війни (з 2014 р.): особливості функціонування. *Народознавчі зошити*. 2023. № 6(174). С 1459–1468.

Біляцька В.П.
доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри філології та мовної комунікації
Бусс М.К.
здобувач вищої освіти
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»

ЖАНРОВО-СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ВОЄННОЇ ПРОЗИ (НА МАТЕРІАЛІ АНТОЛОГІЇ «ВОЄННИЙ СТАН»)

Анотація. *У статті на прикладі текстів антології «Воєнний стан» досліджено особливості відображення воєнного досвіду в українській літературі доби повномасштабного вторгнення росії в Україну 2022 року. Наголошено, що війна суттєво вплинула на тематичні, стилістичні та жанрові орієнтири сучасної прози, спричинивши появу коротких, документально насичених творів, які поєднують художні й документальні елементи. Особливу увагу відведено жанровій різноманітності збірки, що включає есеї, щоденники, нариси, репортажі та інші форми, які формують метажанрову структуру творів і забезпечують багатовимірне відображення реалій війни.*

Ключові слова: *воєнна проза, антологія «Воєнний стан», жанрова поліфонія, документально-художня проза, колективна пам'ять.*

Biliatska V., Buss M. Genre and structural features of Ukrainian military prose (based on the anthology 'State of War'). *The article examines the peculiarities of reflecting military experience in Ukrainian literature during the period of Russia's full-scale invasion of Ukraine in 2022, using the materials of the anthology 'State of War' as an example. The analysis shows that the war has significantly influenced the thematic, stylistic, and genre orientations of contemporary prose, leading to the emergence of short, documentary-rich texts that combine artistic and documentary elements. Particular attention is paid to the genre diversity of the collection, which includes essays, diaries, sketches, reports and other short forms that form the meta-genre structure of the works and provide a multidimensional reflection of the realities of war.*

Key words: *war prose, anthology 'State of War', genre polyphony, documentary and artistic prose, collective memory.*

Актуальність дослідження. Сучасна мілітарна українська література віддзеркалює глибокі зрушення у свідомості суспільства й художніх практиках. Вона є засобом осмислення травматичного досвіду, збереження пам'яті та пошуку нових форм вираження. В умовах війни слово перетворюється на зброю, а література – на простір правди, співчуття і спротиву. Одним із найяскравіших прикладів такого мистецького переосмислення є антологія «Воєнний стан», яка поєднала свідчення різних людей, що разом формують багатовимірну картину сучасної української реальності, «здобутого досвіду й пережитих емоцій пропонують широкому читацькому загалу зафіксовані трагедії «позачасової правди», факти тяжких протиправних злочинів російських окупантів» [1, с. 364].

Актуальність дослідження зумовлена потребою осмислення нових тенденцій у розвитку української літератури доби повномасштабної війни, зокрема жанрових трансформацій, спричинених суспільно-історичними потрясіннями. Антологія «Воєнний стан» репрезентує унікальний літературний досвід сучасності, у якому художнє слово стає інструментом документування, самоідентифікації та фіксації колективної пам'яті. Аналіз текстів цього видання дає можливість простежити, як війна модифікує жанри, тематику й функції сучасної літератури, відкриває нові можливості для зображення реальності. Проте антологія «Воєнний стан» мало досліджена, маємо лише короткі анонси

щодо її друку в лютому 2023 р., публічне обговорення у межах Міжнародного проєкту «Science at Risk» («Наука під ризиком») та статтю В. Біляцької, О. Рарицького Антологія «Воєнний стан»: синергетика, проблематика, жанрова своєрідність текстів» [1].

Мета статті – дослідити жанрово-структурні особливості творів антології «Воєнний стан», з'ясувати специфіку і визначити роль текстів у формуванні парадигми української воєнної літератури.

Виклад основного матеріалу. Сучасна українська література від початку повномасштабного вторгнення росії 2022 року стала важливим простором фіксації колективного досвіду, пам'яті й емоцій. Війна істотно змінила тематичні, стилістичні та жанрові орієнтири літературного процесу. Автори дедалі частіше звертаються до коротких, лаконічних, документально насичених форм, у яких домінує мотив особистого переживання та власні свідчення. «Змістове наповнення есеїв про повномасштабну війну зростає й буде зростати, уже маємо три антології, у есеях яких – злиття документальної достовірності з переживаннями, із спонуканням емоційної реакції на чуже горе» [2, с. 130].

Одним із найпрезентативніших літературних проєктів, що фіксує ці тенденції, є антологія «Воєнний стан», яку упорядкували та видали на початку 2023 року у видавництві «Meridian Czernowitz» Євгенія Лопата й Андрій Любка. Вона об'єднала тексти п'ятдесяти українських авторів, які переживають війну безпосередньо, – від відомих письменників (Сергій Жадан, Оксана Забужко, Артем Чех) до журналістів і науковців (Віталій Портников, Ярослав Грицак). Варто зазначити, що авторами антології є як цивільні особи (Тамара Гундорова), так і військовослужбовці (Юлія Паєвська (Тайра)). Таким чином можна простежити, що тематика війни привертає увагу не лише професійних письменників, але й осіб, які раніше не були залучені до літературної діяльності.

Передмову до антології «До читачів в Україні і світі» написав колишній Головнокомандувач Збройних сил України Валерій Залужний. У передмові генерал апелює до поезії Євгена Маланюка «Стилет чи стилос», наголошує на ролі митця як борця за долю свого народу, де стилет є зброєю, а стилос – інструментом письма. Антологія отримала назву «Воєнний стан». За словами ексголовнокомандувача ЗСУ, «Воєнний стан – це не тільки правовий режим існування держави під час війни. Це ще й нагадування про козацький стан – військовий табір, що

ставав фактично фортецею в часи воєн і битв. Минулого року вся наша країна перетворилася на такий стан – нездоланну фортецю, над якою майорить синьо-жовтий прапор» [3, с. 8].

Антологія «Воєнний стан» – це колективна пам'ять, культурна спадщина та знання, здобуті у воєнний час. Її тексти занурюють реципієнта в трагічні реалії епохи, водночас розкривають стоїчність духу та боротьбу за виживання. Реальність війни породжує нову спільну сутність, побудовану на єдності ідеї протистояння та непохитній вірі в перемогу. Твори, представлені в антології, формують суспільну свідомість, що зберігає зв'язок із культурно-історичними традиціями, наголошують на духовній пам'яті. Духовна пам'ять стає основою для творення нової моделі громадської поведінки, яка виникає завдяки рішучому опору та незламності перед ворогом. Словесна фіксація боротьби, передана наступним поколінням через свідчення очевидців, має закріпити цінності життя, духовні та моральні орієнтири, а також загартувати внутрішню силу у непримиренній боротьбі з агресором.

На думку Андрія Любки, артменеджера проєкту від «Meridian Czernowitz», у межах якого була видана книга «Воєнний стан», значна частина зібраних у ній есеїв має стати «справжнім літописом цих трагічних подій, що саме за цими текстами через десятиліття люди осмислюватимуть трагедію наших днів» [4]. Вони слугуватимуть матеріалом для осмислення та розуміння сучасної реальності.

Такої ж думки і Тамара Горіха Зерня, авторка одного з есеїв антології: «Практично неможливо зробити крок до художнього узагальнення, коли ти всередині подій і не уявляєш, як закінчиться історія. І тим не менше, ми намагаємося її зафіксувати короткими реченнями й короткими текстами. Консервуючи настрій і атмосферу, з великою надією, що в майбутньому хтось зможе це прочитати. Цей проєкт – пляшка із записками, закопана для крайньої потреби. Колись наші діди в таких пляшках закопували зерно на випадок голоду» [4].

Подібно до Валерія Залужного, Олександр Михед у своєму есе «Абетка болю: як я знову навчився читати» роздумує над роллю літератури під час війни: «Віру в силу літератури повертає страх російських окупантів перед нашими книжками і культурою загалом <…> Вишукують «шкідливі» книги, ніби ті становлять таку саму небезпеку, як і «підривні елементи» з плоті й крові. Віру в силу літератури повертає відчуття зв'язку з поколіннями українських письменників та

письменниць, які вже зустрічалися з тим самим ворогом і проходили крізь те саме пекло» [3, с. 202–203].

Тексти антології «Воєнний стан» демонструють не лише тематичну, а й жанрову цінність, поліфонію форм і стилів сучасної прози, постають як метажанрове явище, що виходить за межі традиційних форматів. Кожен текст є складним генологічним утворенням, синкретичним явищем, що поєднує риси художньої, документально-художньої літератури та журналістики. У книзі представлені твори малих жанрових форм, насамперед нефікційна проза (спогади, щоденники, записки), які легко набувають рис журналістської творчості й можуть сприйматися як есеї, нариси, репортажі, коментарі або узагальнені спостереження. Всі ці матеріали об'єднує спільний ідейно-тематичний мотив – відображення пережитого жаху та досвіду, крізь який нині проходить Україна [1, с. 367].

Оскільки література постійно перебуває у стані безперервного пошуку нових форм і змістів, то, відповідно, регулярно зазнає і жанрових змін. Поява сучасних жанрових модифікацій свідчить про постійний творчий пошук письменників, їхні прагнення створювати на основі уже наявних жанрів нові, самостійні форми.

Відтак Володимир Шейко, роздумуючи над тим, що саме кризові ситуації рухають літературно-мистецький процес, писав: «Мабуть, за схожої травми на початку ХХ століття народилося мистецтво авангарду та його пластичні інновації, адже класичне мистецтво вже було неспроможне описувати і тлумачити дивний новий світ» [3, с. 354].

Доробок антології варто розглядати, як метажанр, адже в ньому є різножанрові складники, об'єднані в єдину завершену художню форму. Тексти про воєнний стан передають досвід та відображають реальність війни, тож їх варто аналізувати з урахуванням співвідношення художніх і документальних елементів.

До прикладу, у творі «Рапсодія для Сергія» Андрія Бондаря простежуються ознаки щоденникового дискурсу (згідно з визначенням Ю. Коваліва [5, с. 594–595]), оскільки автор пише про те, як він пережив перші дні повномасштабної війни, виклавши інформацію у хронологічному порядку: «Моя свідомість у перший день війни працювала приблизно так, як працює свідомість дитини, коли вперше стикається з чимось страшним. Моя внутрішня дитина затулила очі й цілий день умовляла себе: це все несерйозно, це все незабаром

скінчиться, бо вже XXI століття, бо «Тесла» полетіла на Марс, бо вже майже знайшли таблетки від раку, бо не можна так будити наших дітей, бо зараз прийде хтось старший і весь цей кошмар припинить. Перший день до наступного ранку перетворився на інфантильні пошуки виходу <…>

Але настав другий день. Ось він вимагає ретельного пригадування. Двадцять п'ятого лютого ми нарешті почали збиратися в дорогу. Але оскільки наша Оболонь розташована на півночі Києва, то перший контакт з російською армією відбувся в нас під вікнами якраз під час зборів <…>

Наших розмов за три тижні Сергієвої окупації було кілька. Одну я навіть записав. Набагато більше було тих внутрішніх розмов. Уже під кінець третього дня війни він подзвонив мені востаннє перед тривалою паузою завдовжки півтора тижня» [3, с. 54–56].

Тоді як текст Вахтанґа Кебуладзе «Кров наших дітей» відрізняється, має ознаки репортажу [3, с. 315], як-от: переказ почутої історії, але зі збереженим ефектом присутності автора на місці висвітлюваної події, що надає динамічному, поданому у формі теперішнього часу, образному монологічному наративу документальної точності, правдивості: «Село Безруки в Дергачівському районі Харківської області приблизно п'ятнадцять кілометрів до кордону з Росією. Попри таку близькість імперії зла, російської окупації тут як такої не було. Російська танкова колона зайшла до села, потім подалася у бік Харкова. Та обстріли тут були жахливі. Росіяни обстрілювали мирне село забороненими фосфорними й осколковими снарядами <…>

Наслідки розлітання осколків помітні й дотепер. Осколки летять низько й убивають усе живе, руйнують і залишають жасні сліди. Понівечений паркан сільської церкви: металеві рейки поламано, покручено та оплавлено. Опіки металу, мов засохлі рани живої плоті. У церкві вибито шибки. Осліплі вікна затулено щитами ДСП <…>

Навпроти церкви – пам'ятник солдатам, які під час Другої світової війни звільнили Україну від німецьких нацистів. Він також напівзруйнований російськими обстрілами <…> Біля церкви – маленький приватний будинок. Його стіни теж побиті осколками. На ґанку цього будинку внаслідок одного з російських обстрілів загинула восьмирічна дівчинка Рита. Родичі знайшли її понівечене тільце поруч із її пораненою тіткою Юлею, яка за тиждень померла в лікарні від ран. Вони бігли з

подвір’я сховатись до хати й не встигли: осколки російського снаряду настигли їх на порозі власної оселі <…>

Усе це розповідає пані Алла. Рита – її онука, Юля – її донька <…>

Пані Алла оповідає жахливу історію загибелі найближчих людей, доньки й онуки, і не може добрати слів, аби все це переповісти. Щоразу зупиняється, зітхає і каже: «Важко! Дуже важко!» [3, с. 145–148].

Тож, тексти антології «Воєнний стан» є не лише прикладом жанрової модифікації сучасної української прози, а й свідченням пережитої трагедії. У ній поєднано елементи форм, що межують між художнім і документальним письмом. Така жанрова різноманітність відображає багатоголосся досвіду війни й утверджує здатність українського слова осмислювати й занотовувати реальність у всій її складності.

Висновки. Отже, російсько-українська війна стала поштовхом до появи нових жанрових форм і способів фіксації досвіду, а слово «стилетом» спротиву та збереження національної пам’яті. Есе, нариси, щоденникові записи, спогади антології «поєднують у собі ознаки художньої, художньо-документальної і журналістської творчості і сприймаються як синтетичне утворення, що становить завершену цілісність» [1, с. 373]. Різножанрове поєднання текстів у антології «Воєнний стан» постає як літопис сучасності й важливе свідчення духовної і фізичної стійкості українського суспільства.

Література

1. Біляцька В.П., Рарицький О.А. Антологія «Воєнний стан»: синергетика, проблематика, жанрова своєрідність текстів. *Alfred Nobel University Journal of Philology*. 2024. № 1(27). С.364–375.
2. Біляцька В.П. Художня реальність випробувань повномасштабного вторгнення в антології «Війна 2022: щоденники, есеї, поезія». *Вісник науки та освіти*. 2024. № 11(29). С. 122–133.
3. Воєнний стан : антологія / передмова Валерія Залужного. Чернівці : Meridian Czernowitz, 2024. 268 с.
4. Есеї про війну (USAID). Meridian Czernowitz. 2022. URL: https://www.meridiancz.com/esei-pro-viynu-usaid/.
5. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т.2. / Авт,-уклад. Ю.І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 624 с.

Вігер О.О.
методист навчально-методичного кабінету
Відокремлений структурний підрозділ «Кілійський транспортний фаховий коледж Національного транспортного університету»

РОМАН ЯНУША ВИШНЕВСЬКОГО «САМОТНІСТЬ У МЕРЕЖІ» ЯК НОВА ФОРМА ЕПІСТОЛЯРНОГО ЖАНРУ

Анотація. *Роман «Самотність у мережі» тісно пов'язаний не тільки з літературним, але і з літературознавчим процесом. Основне заняття його героїв – писати один одному електронні листи. Автор аналізує їх листування, ніби літературознавець-мемуарист. Розгляд форми «епістолярного роману» на сучасному етапі – основне завдання статті.*

Ключові слова*: епістолярний роман, мережа, комунікація, топонім.*

Viger O. Yanush Vyshnevskyi's Novel «Loneliness on the Net» as a Modern Transformation of the Epistolary Genre. *A novel of Janusz Leon Wiśniewski «Loneliness on the Net» closely connected not only with the literary process, but also with the study of this process. The basic pursuit of his heroes is to write e-mails to each other. An author analyses their correspondence, as though being a critic-memorialist. Consideration of a form of «epistolary novel» on the modern stage is the basic task of the article.*

Key words*: epistolary novel, net, communication, toponym.*

Актуальність дослідження. Сучасне світове і українське літературознавство дуже активно підходять до вивчення листів, щоденників і мемуаристики письменників та їх оточення. Поняття «епістола» і «епістолярна спадщина» стали одними з найбільш уживаних у літературознавстві. Цю проблему розробляли Курило Людмила «Епістолярій Олеся Гончара і творча індивідуальність письменника», Лариса Каневська («Іван Франко в мемуаристиці та епістолярії Людмили Старицької-Черняхівської»), Марина Чорна («Літературна критика в епістолярії Бориса Грінченка»), Олег Томчук («Епістолярій письменника і проблеми сучасної біографістики»). Олена Копач навіть наголошує:

«Епістолографія – це тепер самостійна повновартісна ділянка літературознавства» [3].

Актуальності також додає стабільна зацікавленість польською культурою, яка в Україні знаходиться на досить високому рівні ще з часів Івана Франка. На даному етапі польська література є однією з передових у Європі і служить безумовним прикладом для України не тільки у створенні текстів, а, насамперед, у видавничих справах, побудові літературного і літературознавчого життя. Цей роман, отримавши світове визнання, ставить схожу мету для української літератури. Про подібні тиражі та екранізацію українські автори можуть лише мріяти, але розробити текст – це вже їх пряме завдання.

І, звичайно, тема спілкування в Інтернеті сьогодні дуже актуальна, її розробляють в соціології, але література і літературознавство досить обережно до неї підходять. Однак, враховуючи розширення науково-технічного процесу загалом і ребрендінг програми ICQ, яка фігурує у романі, дослідження феномену віртуального спілкування і конкретно роману «Самотність у мережі» – питання часу.

Метою статті є розгляд форми «епістолярного роману» на сучасному етапі на прикладі роману сучасного польського письменника Януша Вишневського «Самотність у мережі» (2001) в його літературознавчому контексті.

Виклад основного матеріалу. В світовій літературі феномен «епістолярного роману» був доволі популярним у XVIII столітті. Роману, який би повністю складався з листів, напевно, не знайти у першому ешелоні європейської літературі, проте мотив листування пронизує творчість багатьох письменників-класиків. Наприклад, листи Лесі Українки, які стали повноцінною художньою літературою.

У XX столітті отримали розповсюдження телеграф і телефон, що теж залишило слід у літературі. Стиль Ернеста Хемінгуея називали «телеграфним». Лаконізм технічного засобу спілкування перейшов спочатку у літературу, а потім і в літературну критику. Телефон породив феномен так званого «телефонного роману».

Тобто, відстань породжувала спроби її подолати, а література й літературознавство відображали цей феномен. Роман «Самотність у мережі» – це роман про умовність/безумовність відстані і силу комунікації. Януш Вишневський перевіряє ключову літературознавчу категорію «топонім». Категорії часу Вишневський майже не торкається

– основні події роману розвиваюсь приблизно рік, що для роману є класичним варіантом; до основної хронологічної частини автор додає спогади головних героїв і сюжетні лінії другорядних персонажів. В питанні часу доволі розповсюджена схема.

Проте топонімічна складова роману дуже складна. Події роману Януша Вишневського номінально проходять у Західній Європі та Америці, але фактично назва твору не вводить в оману читача – основні події і емоції зосередженні у мережі.

Парадоксальності ситуації додає те, що головні герої Якуб і Вона (автор не називає імені головної героїні) – обидва з однієї країни, Польщі, проте постійні подорожі Якуба заважають їм зустрітися вживу. Мережа стає ніби нейтральною територією, але не в географічному, а в метафізичному сенсі. Мережа химерно з'єднує стан і топонім, ніби сон, в якому герої все ж таки можуть бути разом.

«У зв'язку з динамічним поширенням Інтернету особистість формується під впливом величезної кількості інформації, яку одержує з усього світу, а також залежить від нових еталонів поведінки, пропагованих у соціальних мережах. Проаналізувавши вчинки і поведінку героїв, можна зробити висновок, що віртуальний співрозмовник має такі особливості:

1. Відвертий, готовий на щирі відносини.
2. Нездатний нести відповідальність, адже для нього світ складається зі слів, а не вчинків, дій.
3. Незадоволений своїм життям, звідси – занурення у віртуальний світ» [4].

Електронні листи мають спільні риси і з телефонним спілкуванням, і з класичним листуванням. З телефонним спілкуванням електронні листи поєднує те, що комунікація проходить у режимі реального часу, онлайн, а з класичним листуванням поєднує елемент фіксації тексту, можливість перечитувати, властива саме листуванню щирість. Якуб навіть роздруковує повідомлення коханої, щоб фізично їх відчути, наблизити до паперових листів.

Питання реальності і віртуальності, фізичного і метафізичного проходять лейтмотивом крізь роман. Януш Вишневський підходить до питання об'єктивно, розглядаючи його з усіх сторін. Діалоги, поодинокі фрази і роздуми самого автора наповнені цією бінарною опозицією, прийняття і відхилення віртуального світу.

Наприклад, цей епізод:

« – А пам’ятаєш, який ніжній лист ти писала мені під вечір, коли я сидів у резиденції IBM в Гейдельберзі за сірим комп'ютером з клавіатурою в плямах кави і відсутньої клавішею «z»? У цього комп'ютера був старий монітор з ностальгічним екраном бурштинового кольору, і ми з тобою домовилися, що відсутнє «z» будемо замінювати цифрою «вісім». Тепер такі монітори вже не випускають.

– А ти пам’ятаєш?

Невже їх спогади залишаться назавжди такими ж? Клавіатури, монітори, швидкість модемів, поштові програми або назви серверів, які дозволяли їм відкривати чат?» – з хвилюванням риторично запитує автор. Інстинктивно хочеться з ним погодитися, бо це все починає бути схожим на антиутопію. Проте автор заспокоює читачів:

«А по суті, чому б і ні? Невже лава під старим каштаном більш романтична, ніж комп'ютер без літери «z» на клавіатурі, що знаходиться за скляною стінкою в затемненому комп’ютерному центрі?

Все залежить від того, що сталося на лавці і що завдяки цьому комп’ютеру» [1].

Модерн і постмодерн ставлять під сумніви здобутки реалізму і романтизму. Лава, наприклад, завжди входила до списку речей, тісно пов’язаних з любовною лінією (свіча, лист, алея тощо). Колись перші фотографії вважали бездуховними у порівнянні з картинами; потім кольорові фотознімки «багато втрачали» на фоні чорно-білих, а зараз роздруковані кольорові фотознімки «душевніше» за електронні. Тобто, слідом за еволюцією технічних засобів розвивається і наше сприйняття нового.

Бернард Шоу казав: «Ідеальне кохання існує лише у любовному листуванні» [2]. З такої позиції Януш Вишневський помістив своїх героїв у ідеальні умови. У листах герої отримують можливість прямого висловлювання, більш вдумливого і об’ємного, ніж у реальному спілкуванні. Але на відміну від паперових листів, електронні більш іронічні і мобільні, не обтяжені певним пафосом. Проте іронічність і антипафос, швидке спілкування і навіть кількість листів поступово вносять у відносини елемент буденності. А буденність, як відомо, руйнує кохання.

У коханні на відстані є плюс у тому, що дефіцит не дозволяє почуттям бути буденними. В класичній літературі кожен лист був

знаковою подією для героїв. Електронне листування замість приємного хвилювання поступово викликає і в героїв, і в читачів латентне роздратування, неповноту дії, незадоволеність.

Заглиблюючись у ілюзію, герої відчувають розчарування. Але стверджувати, що автор написав цей роман з метою розвіяти ілюзію інтернет-спілкування і заохотити людей виходити на вулицю, було б занадто прямолінійно.

Цікаво, що герої книги – люди дорослі, які мали досвід живого спілкування, реальних відносин з людьми. І протягом роману реальне спілкування з іншими людьми переплетено з електронним. І герої самотні у цьому спілкуванні.

«Письменник показує, що люди заплуталися в лабіринті проблем і труднощів, з якими вони стикаються в повсякденному житті, і що надійним трампліном і виходом з цієї ситуації є інтернет-мережа, яка пропонує стільки можливостей і водночас ще більше заплутує людей. Януш Вишневський послідовно показує, що в процесі віртуального спілкування неминуче руйнуються традиційні схеми комунікації: «Я» взаємодіє не з реальною людиною, а з власними думками, надаючи їм характеристик і властивостей, якими людина не володіє. Це демістифікує реальний комунікативний акт. Місце первинної комунікації займає комунікація з симулякром. Самотня людина, з усім тим, охоче вступає в контакт з віртуальним співрозмовником і шукає в ньому порятунку від самотності, втрачаючи таким чином зв’язок із самою собою» [5].

Роман може залишити відчуття безнадії. Герої, до яких автор ставиться з явною симпатією, не можуть знайти себе ні в реальному, ні у віртуальному світі. І справа не у їх недоліках чи у некомунікабельності. Складно виокремити причини їх самотності. Це і зайнятість Якуба, його складне минуле. Їй перемогти самотність заважає, у першу чергу, невдалий шлюб.

Однак, існують особливості, які їх об’єднують – це бажання неможливого, амбіційність, перфекціонізм, максималізм. Песимістичний фінал книги, запрограмований ще епіграфом, лише констатує неможливість їх відносин у реальності (оптимістичний фінал екранізації виглядає не настільки органічно).

«Люди, які живуть безцільно, не можуть знайти спокою навіть після смерті. Ця ж проблема представлена в романі Я. Вишневського, але з дещо іншим акцентом: людина XXI століття, яка знає своє призначення

в житті, хоче кохати й бути коханою, і знає, як це зробити, але занурюється в темряву самотності перед обличчям непоправних життєвих перешкод. А від самотності до смерті – лише один крок. Не випадково і на початок, і в кінці роману Вишневський використовує мотив смерті як основний» [5].

Проте автор дає нам надію. «В Інтернеті всі перебувають на відстані витягнутої руки. Треба лише знати, як цю руку простягнути» [1].

За великим рахунком, на фінальному етапі роман трансформується не в історію про мережу, а в філософську притчу про те, що потрібно простягнути руку. І той, хто простягає руку – не самотній.

Головні герої намагалися простягти руки – цим вони і близькі читачеві. Тому роман ненав'язливо подає нам ідеал кохання і застерігає від помилок. В цьому, напевно, художня цінність і морально-етична вартість роману Януша Вишневського «Самотність у мережі».

Висновки. Форма епістолярного роману, забута на тривалий проміжок часу, отримала нове дихання завдяки романові «Самотність у мережі». На відміну від багатьох романів масової культури або рафінованого постмодернізму, книга Януша Вишневського не оминає моральної проблематики, а загострює її.

«Письменник у тексті порушує найважливіші теми, що турбують сучасну людину. Проблеми відчуження людини у віртуальному просторі, особисте та сімейне щастя, стосунки між батьками та дітьми, вірність коханню, віра та релігія, історична пам'ять тощо є об'єктом зображення письменника» [4].

Дослідження роману цікаво у таких розрізах: зацікавленість польською літературою, особливості художньої інтерпретації актуального нині епістолярію, вплив технічного прогресу на літературу. Генеза роману показує, що його форма доволі складна і з лінійної прози переростає у сучасну філософську притчу. Детальне вивчення цього роману і творчості Януша Вишневського взагалі – актуальне завдання для сучасного літературознавства.

Література

1. Вишневський Я.Л. Самотність у мережі. Харків, 2019. 368 с.
2. Джордж Бернард Шоу. Бібліотека української літератури. URL: https://www.ukrlib.com.ua/world/author.php?id=120#google_vignette.

3. Копач О. «З епістолярної спадщини Григорія Сковороди». *Збірник наукових праць Канадського НТШ*. Торонто. 1993. С. 133–142.
4. Олійник Л.В., Приймак І.В. Жанрова специфіка та тематичне розмаїття роману Януша-Леона Вишневського «самотність у мережі». *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2021. Т. 21. № 1. С. 91–96.
5. Родний О.В. Роман Я. Вишневського «Самотність у мережі» у контексті симулятивної комунікації. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. 2025. Т. 36(75), № 1.1. С. 332–338.

Грицай Л.В.
учитель української мови і літератури
Ліцей імені І.М. Середи Великописарівської селищної ради
Сумської області

ТЕКСТ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ ЯК НАВЧАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ В ДОБУ ЦИФРИ

Анотація. *У статті розглядаються сучасні трансформації у сфері філологічної освіти, зумовлені цифровізацією. Приділяється увага проблемі зниження читацької мотивації серед учнівської молоді й необхідності пошуку нових методик роботи з художнім словом в умовах кліпового мислення та доби цифри. У статті наголошено на тому, що попри загрозу поверхового читання, художній текст може інтегруватися з цифровими застосунками й стати середовищем особистісного розвитку.*

Ключові слова**:** *текст, цифровізація, методика, мислення, середовище.*

Hrytsay L.V. The text of a work of art as a learning environment in the age of numbers. *The article examines modern transformations in the field of philological education, caused by digitalization. Particular attention is paid to the problem of the decline in reading culture among students and the need to find new methods of working with the artistic word in the conditions of clip thinking and the age of the digital age. The article emphasizes that despite the*

threat of superficial reading, the digital environment can enhance the role of books as a factor in personal development.

Key words: *text, digitalization, methodology, thinking, environment.*

Актуальність дослідження. Освіта сучасного світу зазнає суттєвих змін і трансформацій. Викладання філологічних дисциплін вже давно набуло іншого змісту. І це диктує не тільки прогрес, цивілізація, але й глобальні зміни у світобудові, народження покоління альфа. Література й, зокрема методика її викладання, уже давно не сприймається як об'єкт естетичного й літературознавчого аналізу. Дистанційне навчання, інтеграція штучного інтелекту в освіту змушують вчителя шукати інші підходи до взаємодії з літературним твором. Сьогодні будь-який текст, а тим паче твір художньої літератури – це основа розвитку мовленнєвого, критичного мислення, формування комунікативних навичок. Актуальність проблеми полягає в тому, що освітяни, дотичні до філологічної освіти, мають осмислити нові форми роботи з художнім словом, враховуючи цифрову соціалізацію, кліпове мислення, інтерактивність, візуалізацію.

Метою статті є дослідження художнього тексту як навчального середовища в добу цифровізації.

Виклад основного матеріалу. Традиційно художня література сприймається як вид мистецтва, який є джерелом пізнання, історії, насолоди, розвитку емоційного інтелекту. Саме вона здатна впливати на свідомість людини, а значить творити особистість. Події сьогодення тому є свідченням, бо наше життя, залежить від того, які книги, фільми й музику ми читаємо, дивимося, слухаємо. Усе це формує нас. Особливе місце в цьому переліку займають книги, адже вони розвивають свідомість людини, її почуття, волю, психіку, характер. Є не просто джерелом інформації, а джерелом мислення. Суспільство це усвідомлює, але відмовляється від читання. Може, тому соціальними мережами шириться фраза: «Ті, хто читають книжки, завжди керуватимуть тими, хто дивиться телевізор», яку висловила прихильниця читання Феліція Жанліс. І її згадують люди, яким болить відродження і велич України. Саме на цьому наголошує Ігор Скрипніченко, *теолог, віце-президент Полтавської богословської семінарії, радник Почесного консула України в Сієтлі.* В одному із інтерв'ю він називає головну проблему щодо розвитку України – масове нечитання молоддю світоглядних книг: «…українці, зокрема молодь, мало читають книги, особливо складну,

світоглядну літературу, не мають змістовної самоосвіти. Без цього Україні величі не осягнути» [4]. Теолог наголошує також на тому, що нас має тривожити те, чим наповнюється мозок українців, бо є загроза, що люди житимуть інстинктами самозбереження, задоволення своїх базових потреб. А великі нації досягають величі лише усвідомивши сенс, заради якого слід жити. Люди, які не читають книги, просто «хворіють» примітивним мисленням.

Про проблему читання в умовах інформаційного суспільства говорить і доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, головний науковий співробітник відділу навчання української мови та літератури Інституту педагогіки НАПН України Яценко Т.О., наголошуючи на тому, що саме читання є найважливішим способом засвоєння базової інформації, інтелектуально-емоційною діяльністю особистості, специфічною формою її комунікативно-пізнавальної діяльності, а головне – одним із основних чинників її особистісного саморозвитку [8, с. 5].

Загроза в тому, що в цифрову епоху книга втрачає свою силу, їй важко конкурувати із YouTube, Google, ШІ, але із конкурентів вона має їх перетворити на друзів, а ментором у цій трансформації є вчитель, який має пам’ятати, що «…література, створюючи свої форми зі слів, з мови, що має своє матеріальне втілення в звуках і опосередковано в літерах, на письмі, – доходить до її читача не просто в чуттєвому сприйнятті, а обов’язково в інтелектуальному розумінні, у сприйнятті не тільки серцем, а й неодмінно розумом», – писав академік О. Мазуркевич [1, с. 21].

Художній текст сьогодні набуває додаткових функцій: стає платформою для інтерактивного навчання, що дає можливість поєднати аналітичні, творчі й комунікативні практики. З цього випливає проблема методики викладання літератури. Найголовніша її мета – не втратити основної функції: формувати любов до читання й розуміння культурної спадщини й при цьому бути інтерактивною, візуальною, емоційною й творчою. Це означає мультимедійна подача матеріалів, інтерграція цифрових інструментів, акцент на емоціях, а не на аналізі твору, його паспортизації, поєднання традиційного й сучасного, але найголовніше текст має навчити аналізувати, порівнювати, сумніватися, робити висновки – усе це і є розвиток критичного мислення.

Дистанційний формат навчання сприяє тому, що художній твір вбудовується в цифрові застосунки. І це вже не просто літературний об’єкт, а навчальне середовище, яке можна доповнити аудіо-, відео-

матеріалами. Така модель навчальної діяльності розширює не тільки інтерпретацію твору, але й підвищує мотивацію. Застосунки дозволяють організувати роботу з текстом так, що він стає не лише об'єктом для аналізу, а й середовищем для критичного читання, мовленнєвої практики. Перетворити твір на навчальне середовище допомагає й штучний інтелект. Завдяки чому учні стають учасниками, а не пасивними слухачами процесу навчання. Таким чином, література оживає через цифрові, ігрові й творчі методи. Звичайно, науковці визнають у зв'язку з цим небезпеку для глибокого й вдумливого читання підлітків, які сьогодні здебільшого читають стихійно, прагматично й ситуативно, у їх читанні переважають короткі тексти інформаційного та розважального характеру: скролінг- і скрімінг (поверхове ознайомлення з інформацією, прокручування тексту). Але такі види читання не є вироком для освітнього процесу: вони просто потребують інших методик роботи з текстом.

Висновки. Отже, читацька поведінка дітей, змушує шукати нові формати навчання. Доба «цифри» змінює не лише читача, але поступово трансформує й навчальне середовище. Надзвичайно важливо, щоб текст художнього твору в цьому процесі виконував саме роль такого середовища. Цифрове покоління має цифрове читання. Такий читач швидше побачить деталі, бо орієнтується на ключові слова. Саме це і варто враховувати при вивченні тексту художнього твору і головне, як писав І. Франко «… викликати в душі читача живі образи тих людей чи речей, котрі нам малює поет, і ними будити ті самі чуття, які проймали душу самого поета в хвилі, коли творив ті образи» [2, с. 2].

Література

1. Мазуркевич О.Р. Специфіка навчального предмета літератури, поєднання в ньому науки і мистецтва. Наукові основи методики літератури : навч. посібник / за ред. проф. Н. Й. Волошиної. Київ : Ленвіт, 2002. 344 с.
2. Микитюк В. Педагогічні концепти Івана Франка : монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 408 с. 2.
3. Проблема читання в сучасному інформаційному суспільстві : *матеріали І Всеукраїнської науково-практичної конференції* (12 вересня 2019 р., м. Київ) / Ін-т педагогіки НАПН України; за заг. ред. Т. О. Яценко. Київ : УОВЦ «Оріон», 2019. С. 5.

4. Скрипченко І. Чи читають українці книги або про що попереджав Чеслав Мілош URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3789312-ci-citaut-ukrainci-knigi-abo-pro-so-poperedzav-ceslav-milos.html.
5. Ситченко А.Л. До питання модернізації навчання літератури. *VII Волошинські читання «Шкільна мовно-літературна освіта: традиції і новаторство»: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції* (17 травня 2019 р., м. Київ) / Ін-т педагогіки НАПН України; за заг. ред. Т. О. Яценко. Київ : УОВЦ «Оріон», 2019. С. 354–359.
6. Сухомлинський В.О. Думки про виховання / Вибрані твори : в 5 т. Т. 5. Статті. Київ : Радянська школа, 1977. С. 378–392.
7. Роль і місце художньої літератури в духовному житті нації URL:https://www.ukrlib.com.ua/sochm/printout.php?id=1234.
8. Яценко Т.О. Проблема читання в умовах інформаційного суспільства: соціальний і методичний аспекти. *Проблема читання в сучасному інформаційному суспільстві: матеріали І Всеукраїнської науково-практичної конференції* (12 вересня 2019 р., м. Київ) / Ін-т педагогіки НАПН України; за заг. ред. Т.О. Яценко. Київ : УОВЦ «Оріон», 2019. С. 5.

Деркачова О.С.
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української літератури
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

HOMO PER OCCUPATIONEM У «ЩОДЕННИКУ ОКУПАЦІЇ» ВОЛОДИМИРА ВАКУЛЕНКА-К

Анотація. *У статті досліджується щоденниковий жанр як специфічна форма фіксації особистого досвіду під час російсько-української війни. На матеріалі «Щоденника окупації» В. Вакуленка-К проаналізовано поєднання фактологічного та художнього матеріалу, яке відображає реалії життя в умовах окупації, а також особливості виживання та збереження власної гідности та національної ідентичности.*

Ключові слова: *щоденник, окупація, війна, пам'ять.*

Derkachova O.S. Homo per occupationem in Volodymyr Vakulenko-K's "Diary of Occupation". *The article deals with the diary genre as a specific form of documenting personal experiences during the Russian-Ukrainian war. Based on the material from V. Vakulenko-K's Diary of the Occupation, the article analyses the combination of historical and artistic material that reflects the realities of life under occupation, as well as the peculiarities of survival and preservation of personal dignity and national identity.*

Key words: *diary, occupation, war, memory.*

Актуальність дослідження. У XXI столітті говорити про щоденники, зокрема й письменницькі, як жанр доволі складно, адже вони фактично зникають, проступившись дописам та фотографіям у соцмережах. Ще важче говорити про щоденники рукописні, яких фактично не існує. Щоденник Володимира Вакуленка-К є винятком, як і є винятковою історія його віднайдення. Це рукопис на 35 сторінках записника в клітинку. Вів його письменник від початку повномасштабного вторгнення й під час окупації Капитолівки (Ізюмський район), в якій він мешкав, доки його не викрали і не вбили росіяни. Писав від руки, бо не було ні світла, ні інтернету. Розуміючи, що його можуть вбити, а написане ним знищити, він заховав щоденник у садку, де його згодом знайшла письменниця Вікторія Амеліна разом із батьком письменника. На цих сторінках – історія життя українців в окупації зсередини, спостереження, переживання та опір окупантові.

Мета статті – виявити специфіку репрезентації людини в умовах окупації у «Щоденнику окупації» Володимира Вакуленка-К.

Виклад основного матеріалу. На думку Р. Мариняк, «письменницький щоденник переслідує дещо ширшу мету, аніж щоденник неписьменника: тут реалізовується мистецька практика рефлексії, у якій виділяються перформативна, текстова й матеріальна площини. (…) Саме в щоденнику письменника ідейно-смислові інтенції виражені найбільш вичерпно, не завуальовано, відверто, не метафорично, а прямо» [3]. Також у письменницькому щоденнику напрочуд вдало поєднується документалізм та художність, факт та емоція-проживання. Особливість аналізованого нами щоденника, у тому, що він писаний автором в умовах окупації. Як зазначає Вакуленко на останній сторінці: «Це лише мої спогади всього того, що вже пережив. Поки що це важко назвати чимось більшим, ніж звичайна писанина» [1, с. 69]. Вочевидь, що

він міг би бути довшим і впорядкованішим, якби не загибель автора від рук загарбників.

«У практиці ведення письменницького щоденника маємо справу в основному з двома взаємозв'язаними видами мотивації – екзистенціальними, тобто людськими, та творчими» [4, с. 101]. У випадку війни, коли автор її проживає безпосередньо, як Володимир Вакуленко, з'являється інший вимір людського, пов'язаний з проживанням цих подій, а відтак інший тип автора: щоденник веде не просто письменник, що хоче екзистенційно-творчого декларування себе у світі, а людина в окупації, завданням якої є не просто передати власний досвід, а розповісти про звірства окупації, про нелюдські умови, щоб почув увесь світ і щоб зло було покаране.

Перед нами постає не лише письменник (зрештою, письменника у цих записах видає талант наратора), а батько, який повинен дбати про хворого сина, волонтер, що намагається передавати військовим і тим, хто потребує, найнеобхідніше, наближаючи цим нашу перемогу, цивільна людина, яка намагається вижити у надскладних умовах і розповісти світові про жах окупації: «Сьогодні десятий день окупації. Розумію, що ці рукописи потраплять до рук фсб, яке має прийти після рашистської дивізії «z», ось тільки закінчаться бої, але все ж розраховую їх передати в разі довготривалої окупації в руки міжнародних організацій, а вони, за правилами міжнародних спільнот, будуть» [1, с. 51]. Його хата у Капитолівці розташовується скраю (згадується давнє українське «Моя хата скраю, першим ворога зустрічаю»), тому він бачив першим, як у село зайшли окупанти, пробував передавати відомості про ворожу техніку та кількість окупантів СБУ.

А розпочинається щоденник немов страшна казка: «Сонечко не поспішало вигрівати землю, повільно, ледь-ледь із землі виштовхували свої полохливі пагони тюльпани. Ніхто вже не вкривав їх від морозу – після розбомблених будинків у місті було не до квітів. Біда сунула Україною вже не перший день – сунула війна» [1, с. 29]. Далі читаємо ще: «А бої, ніби розлючена гадюка, підповзали до рідного міста все ближче й ближче…» [1, с. 39]. Ця художність вирізняє щоденникові записи письменника і особливо болить, адже є постійним нагадуванням того, що ми живемо в добу Нового розстріляного відродження, що втрачаємо прекрасних авторів, що могли би написати не один знаковий твір. І про цю війну також.

Вакуленко пише і про своє відчуття смерті: «Я не боюся померти отак щоб одразу, але в мене немає таких привілеїв» [1, с. 30], «Не було ні страху, ні ненависті, взагалі порожнеча» [1, с. 35].

Найбільше його хвилює доля його сина і те, як дитина проживає досвід окупації: «Може, то й на щастя, що він не розумів, що коїться, хоча припинив розмовляти взагалі», «Якби ж то не малий, у якого, крім мене, нікого» [1, с. 34], «Дитина аутичного складу не розуміла, чому в одному випадку у бруд не можна лягати долілиць, а в іншому – навпаки. Власне, позитиви створює сам Віталік, реакція на бомбардування для нього стала веселим заняттям», «Малий тільки останніми днями за місяць війни почав хоч на щось реагувати, а так виведеш на вулицю – стане на одному місці і застигає надовго» [1, с. 47].

Інший зріз щоденника – докладний опис просування ворога, руйнування всього, що трапляється на його шляху: «В перші дні на початку рідного району в одному із сіл розбили школу, загинули декілька людей. Декілька днів по тому ворожі літаки касетними та вакуумними бомбами бомбардували ріне місто, і що характерно: саме житлові квартали» [1, с. 41]; «…ворог під час бомбардування зніс повністю вул. Українську, а, за офіційними даними, загинуло 8 дорослих осіб та 3 дітей. Не думаю, що окупант не знав назви вулиці й цілив у неї навмання» [1, с. 43]. Тут переважає стримана мова фактажу, ретельне документування всього, що можливо, щоб нічого не забути, щоб ці записи стали документом-доказом злочинів окупантів, до яких автор відчуває огиду та зневагу. Але він письменник, тому і тут він говорить як письменник: «На початку вулиці залишилася залишилася самітна стіна, а в кінці вирви – перебита водогінна труба, з якої сочилася, ніби кров із порізаної вени житлового сектора, цівка води [1, с. 41].

Ще один зріз, не менш болісний, життя і побут українців, що опинилися в окупації. Інформаційна тиша («Зовсім відсутність новин, повна відсутність зв’язку…»), приниження і голод – те, на чому автор наголошує особливо: «Нас загнали в повнісіньке гетто, щоправда на білих стрічках поки що не малюється зірка Давида» [1, с. 68]. Володимир Вакуленко описує нехитре харчування тих, хто опинився відрізаним від українського світу: «Це був останній хліб, який постачався на село, а останню хлібину я ділив на 5 частин, при тому лише для дитини. За 2 тижні окупації вже й забув смак хліба, а крихти, залишені малим на столі, висипав у пригоршню і з жадібністю їв їх, щоб хоч трохи відчути смак хлібчика» [1, с. 67]. Автор ділиться з читачем нехитрими

кулінарними рецептами з окупації: як варив дитині суп, ділячи тушонку на кілька разів, більше для запаху, як пересмажував напівзіпсовану кров'янку, про дні напівголоду. Здається, його самого вражає як змінюється система цінностей під час окупації, коли змінюється «звичний статус безмежних можливостей на статус боротьби за виживання»: «Цінності стають більш вагомими, коли ти потрапляєш в біду» [1, с. 67]. Проте найбільше автору болить зрадництво і готовність співпрацювати з ворогом, про яке він неодноразово згадує: «Вата залишається ватою» [1, с. 62], «Свої страшніші за ворога» [1, с. 61], «В перші дні окупації купа стукачів, які за кілька цигарок чи кусень хліба розповідали фактично про все, що було можливо» [1, с. 61]. Вакуленко розуміє, що рано чи пізно здадуть і його. Так і трапилося. 23 березня окупанти обшукали його помешкання, забрали його та його сина на допит, побили і відпустили. Проте наступного дня знову прийшли за ним. Подальше перебування письменника було невідомим, як і його доля. Після звільнення Ізюма, його тіло знайшли у місці масового поховання.

Висновки. Щоденник Володимира Вакуленка-К, який він вів під час окупації, є важливою художньо-документальною пам'яткою, а також болісним свідченням про злочини російських окупантів. Таким свідченням стала і смерть автора, тому щоденник так і залишився недописаним, і шлях цих записів до читача, з яких постає письменник, громадянин, патріот, волонтер і звичайна людина, що намагалася вижити і вирятувати свою дитину.

Література

1. Вакуленко-К. В. Я перетворююсь… Щоденник окупації. Вибрані вірші. Харків: Vivat, 2024. 192 с.
2. Кулінська Я. Сучасні воєнні щоденники: форма самовираження чи текст пам'яті? *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* Сер.: Філологія. 2020. № 46. Т. 3. С.78–81.
3. Мариняк Р. Щоденник В. Вакуленка-К. «Я перетворююсь…»: утілення ідейно-смислових інтенцій митця. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2025. № 40. С. 130–139.
4. Соболь В. Антропологія війни: oral history та щоденники. URL: https://uwm.edu.pl/cbew/2025-16-1/17_Sobobl-V.pdf .
5. Стахнюк Н. Щоденник письменника: аспекти дослідження. *Слово і час.* 2012. №7. С. 97–104.

Ерен В.Ф.
здобувач вищої освіти
Ромас Л.М.
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри філології та мовної комунікації
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»

ТИПИ НАРАЦІЇ У ТЕКСТІ НАДІЇ СУХОРУКОВОЇ «МАРІУПОЛЬ. НАДІЯ»

Анотація. *Стаття присвячена аналізу наративних стратегій у творі Надії Сухорукової «Маріуполь. Надія». Розглядаються типи наращії, вибір наратора та поєднання документального і художнього дискурсів, що забезпечують емоційно-смислову структуру тексту та ефект безпосередньої присутності читача. Окрему увагу приділено використанню щоденникової форми, внутрішніх монологів і ретроспективних вставок для поєднання свідчення і художньої репрезентації травматичного досвіду війни.*

Ключові слова: *наратив, наратор, воєнна література, Надія Сухорукова.*

Eren V., Romas L. Types of narrative in the text of Nadia Sukhorukova "Mariupol. Hope". *The article is devoted to the analysis of narrative strategies in Nadiya Sukhorukova's work "Mariupol. Hope". The types of narration, the choice of the narrator and the combination of documentary and artistic discourses are considered, which provide the emotional and semantic structure of the text and the effect of the reader's direct presence. Special attention is paid to the use of the diary form, internal monologues and retrospective inserts to combine testimony and artistic representation of the traumatic experience of war.*

Key words: *narrative, narrator, war literature, Nadiya Sukhorukova.*

Актуальність дослідження. Твір Надії Сухорукової «Маріуполь. Надія» є унікальним прикладом поєднання документального свідчення та художньої оповіді, що дозволяє осмислити війну не лише як історичну подію, а як глибоко особистий, екзистенційний досвід. В умовах

триваючої російсько-української війни проблема відтворення травматичного досвіду набуває особливої гостроти. Саме тому аналіз наративних стратегій цього твору стає важливим для розуміння того, як література фіксує, інтерпретує й трансформує колективну пам'ять та індивідуальний біль.

Мета дослідження полягає в аналізі типів нарації у творі Надії Сухорукової *«Маріуполь. Надія»* задля з'ясування, яким чином специфіка оповіді, вибір наратора, поєднання документального та художнього дискурсів формують емоційно-смислову структуру тексту, відображають досвід війни та внутрішній стан авторки-оповідачки.

Виклад основного матеріалу. У сучасному літературознавчому дискурсі питання наративної організації художнього тексту набуває дедалі більшої актуальності, адже саме спосіб розповіді, характер оповіді та особливості авторського голосу визначають не лише змістову, а й емоційно-естетичну природу твору. Теоретичні засади наратології й аналіз художнього наративу стали предметом наукових розвідок таких дослідників, як І. Бехта, О. Капленко, Л. Мацевко-Бекерська, І. Папуша, Р. Савчук, М. Ткачук та інші. Завдяки дослідженням зазначених науковців поступово окреслюються основні принципи аналізу наративу в українській прозі. Йдеться не лише про визначення поняття «наратив» чи класифікацію його складників, а насамперед про спробу зрозуміти, як через оповідну манеру формується індивідуально-авторський міф і яким чином стиль розповіді впливає на читацьке сприйняття. Саме спосіб подання матеріалу, інтонаційна структура тексту, вибір наратора, чергування точок зору створюють художній світ твору, визначають його темп, ритм, емоційний тон і жанрову своєрідність. Тому наратив виступає не лише як технічна форма викладу, а як глибинна структура, що організовує художній простір і час, визначає смислові акценти та спрямовує інтерпретацію.

У сучасному літературознавчому дискурсі нарація трактується як процес формування наративу – оповідна репрезентація послідовності подій і ситуацій, що відбуваються у певному часовому вимірі. Вона охоплює специфіку організації часу оповіді стосовно часу зображуваних подій та визначає спосіб, у який наратор вибудовує комунікацію між текстом і реципієнтом [5, с. 85]. Основою будь-якого розповідного тексту є подія, адже саме вона формує динаміку оповіді та визначає її смисловий розвиток [3, с. 30]. У творі Надії Сухорукової «Маріуполь. Надія»

подієвість зумовлена реальними фактами війни, які стають осердям оповіді. Однак події тут не лише відтворюють зовнішню реальність, а й відображають внутрішню трансформацію особистості оповідачки – шлях від страху й відчаю до духовної стійкості та надії.

Залежно від хронологічного співвідношення між актом оповіді та наратованими подіями розрізняють кілька типів наратії. Апостеріорна нарація характеризується тим, що акт оповідування відбувається після описуваних подій, тобто наратор звертається до минулого досвіду; цей тип є домінантним у класичному, або традиційному, наративі. Попередня (предиктивна) нарація, навпаки, передує наратованим подіям у часовій послідовності й реалізує прогностичну або пророчо-аналітичну функцію оповіді. Симультанна нарація передбачає синхронність оповіді та дії, коли опис подій відбувається водночас із їхнім розгортанням у такому випадку наратор постає як безпосередній спостерігач. Включена нарація репрезентує оповідь, розміщену між двома часовими моментами основної дії, і найчастіше реалізується в епістолярних або щоденникових формах письма, де акт розповіді інтегрований у сам подієвий простір [6].

У цьому контексті особливого зацікавлення набуває творчість Надії Сухорукової, зокрема її блокадний щоденник «Маріуполь. Надія», який вирізняється глибоким емоційним і наративним потенціалом. Включена нарація домінує у тексті, адже Сухорукова часто використовує форму щоденникових записів, створених безпосередньо під час подій. У таких фрагментах акт письма й опис подій частково збігаються в часі, що додає оповіді достовірності й емоційної напруги: «Я впевнена, що скоро помру» [4, с. 49], «… я відсовую шапку з вух і торкаюсь їх пальцями» [4, с. 58], «Мені страшно жити. По нас б’ють щохвилини» [4, с. 75].

Включена нарація у творі поєднується з елементами апостеріорної та симультанної: оповідачка водночас свідчить про минуле і проживає його в моменті пам’яті. Авторка розповідає про вже пережитий досвід – облогу, страх, втрату, безсилля і водночас віру – з позиції людини, яка осмислює минуле, намагаючись надати сенсу пережитому: «… не хотіли цього чути… Ми затулялися ковдрою від війни» [4, с. 35], «Того дня міни і снаряди прилетіли на нашу вулицю» [4, с. 47], «Було так страшно, що я заздрила мертвим» [4, с. 47]. Елементи симультанної наратії проявляються у тих фрагментах, де акт оповіді та описувані події збігаються в часовому вимірі. Н. Сухорукова часто фіксує миттєві реакції, думки, відчуття, передаючи їх у формі внутрішнього монологу або емоційного спалаху, який виникає одночасно з подією: «Поки я

всередині, гуркотить так, що двері тремтять, наче до мене хтось ломиться» [4, с. 25], «Здається, що двері падають на мене» [4, с. 25], «… не хочу їсти… ледве щось у себе запихаю» [4, с. 29]. Завдяки цьому створюється ефект безпосередньої присутності, коли читач ніби опиняється поруч з оповідачкою - у темряві під обстрілами, у зруйнованому місті, у миті страху чи короткої надії. Саме така наративна стратегія створює ефект свідчення, що є ключовою рисою текстів воєнної пам'яті.

Така нарація формує складну часову структуру тексту, в якій минуле, теперішнє і пережите накладаються одне на одне, створюючи ефект пульсуючої пам'яті. У результаті оповідь набуває сповідального, документального характеру, а голос наратора («суб'єкт свідомості, який безпосередньо втілений у тексті і з яким має справу читач» [1, с. 214]) постає не просто як морально-авторський голос очевидця, що фіксує досвід війни від імені цілого покоління.

Спираючись на типологію, запропоновану В. Шмідом [6], у творі Надії Сухорукової «Маріуполь. Надія» доцільно говорити про експліцитного наратора, адже оповідна структура тексту має виразні ознаки щоденникової форми, у якій авторка безпосередньо присутня як суб'єкт мовлення. Наратор постає не абстрактним спостерігачем, а конкретною особою – жінкою, мешканкою Маріуполя, що перебуває в епіцентрі воєнних подій і фіксує власний досвід у момент його переживання: «Марік – це тільки для своїх. Домашня назва улюбленого міста…» [4, с. 31], «Як ви думаєте, наші рідні здогадуються, що ми тут?» [4, с. 8], «Усім привіт від мене, Надії з Маріуполя» [4, с. 9]. Наративна організація вибудувана від першої особи. Така форма нарації створює ефект документальної достовірності й емоційної відкритості, адже події розгортаються крізь призму внутрішнього бачення людини.

Також відзначаємо, що оповідь у аналізованому творі реалізується через антропоморфного наратора (за типологією В. Шмідта [6]), тобто оповідача, який має всі властивості людської свідомості – здатність мислити, відчувати, оцінювати та емоційно реагувати на події. Такий тип наратора вирізняється особистісною позицією, індивідуальним світоглядом і психологічною виразністю.

«Кожна наративна стратегія проєктує комунікативний дискурс, встановлює правила гри автора з читачем за посередництва художнього тексту. "Голосна" позиція наратора чи затемнення її, фізична присутність в матерії твору чи перебування поза текстовим простором, наявність чи

відсутність контактів наратора з персонажами – це глобальна проекція змісту твору на рецептивні можливості читача або читачів», – стверджує Л. Мацевко-Бекерська [2].

Окрім зазначеного, важливими складниками наративної структури твору виступають діалогічні фрагменти, ретроспективні вставки, епізоди спогадів та внутрішні монологи оповідачки. Така композиційна система забезпечує багатошаровість оповіді, поєднуючи зовнішній перебіг подій із внутрішнім емоційним досвідом героїні.

Висновки. Дослідження наративних стратегій у творі Надії Сухорукової «Маріуполь. Надія» демонструє, що включена нарація, поєднана з елементами апостеріорної та симультанної, забезпечує одночасне відтворення минулого досвіду та його переживання у момент письма, створюючи ефект присутності читача в подіях. Експліцитний, антропоморфний наратор забезпечує персоніфіковану перспективу, через яку репрезентуються як зовнішні обставини війни, так і внутрішній психоемоційний стан оповідачки.

Використання щоденникової форми, внутрішніх монологів, діалогів та ретроспективних вставок формує багатошаровий наратив, поєднуючи документальне свідчення з художньою інтерпретацією пережитого. Завдяки цьому твір виступає важливим засобом фіксації колективної пам’яті та індивідуального травматичного досвіду війни.

Література

1. Бехта І. Авторське експериментаторство в англомовній прозі XX століття. Львів : ПАІС, 2013. 268 с.
2. Мацевко-Бекерська Л. Типологія наратора: комунікативні аспекти художнього дискурсу. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського: збірник наукових праць.* 2011. №4(8). URL: https://docplayer.net/83866915-Tipologiya-naratora-komunikativni-aspekti-hudozhnogo-diskursu.html.
3. Папуша І. Що таке наратологія? (Огляд концепцій). *Studia methodologica.* Вип. 16. Наративні виміри літератури. *Матеріали міжнародної конференції з наратології* (24 жовтня 2003 р., м. Тернопіль). 2005. С. 29–46.
4. Сухорукова Н. Маріуполь. Надія. Київ: Лабораторія, 2023. 224 с.
5. Ткачук О. Наратологічний словник. Тернопіль: Астон, 2002. 173 с.
6. Schmid W. Narratology: an Introduction. Berlin-Boston: de Gruyter, 2003. 258 p.

Землянська А.В.
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри суспільно-гуманітарних наук
Таврійський державний агротехнологічний
університет імені Дмитра Моторного
Устінова Н.О.
вчитель української мови та літератури
КЗ «Мелітопольський ліцей-інтернат
ІІ-ІІІ ступенів» Запорізької обласної ради

ТВІР О. ГАВРОША «МУЗЕЙ ПРИГОД»: ДЕЯКІ ЗАУВАГИ ДО ЗМІСТУ І ФОРМИ

Анотація. *У статті проаналізовано твір О. Гавроша з позиції особливостей сюжету й жанрово-стилістичної еклектики. Наголошено, що автор врахував основні тренди розвитку сучасної дитячої літератури, що робить художній текст цікавим для читачів, та сповненим освітньо-виховного впливу.*

Ключові слова: *жанрова еклектика, конспірологічний роман, детектив, фентезі, ефект «обманутого очікування».*

Zemlianska A., Ustinova N. O. Gavrosh's work «Adventure Museum»: some notes on content and form. *The article analyzes O. Gavrosh's work from the perspective of the plot features and genre-stylistic eclecticism. It is emphasized that the author took into account the main trends in the development of modern children's literature, which makes the literary text interesting for readers and has a significant educational impact.*

Key words: *genre eclecticism, conspiracy novel, detective, fantasy, the effect of «deceived expectation».*

Актуальність дослідження. Проза Олександра Гавроша на сьогодні є добре знаною та шанованою серед українських і закордонних читачів. Його найвідоміші дитячі твори – це «Неймовірні пригоди Івана Сили, найдужчої людини світу» (2007) та «Пригоди тричі славного розбійника Пинті» (2008), які свого часу увійшли до шкільних програми з української літератури. Ці художні тексти розповідають молодому поколінню про маловідомих, але легендарних особистостей Закарпаття –

велетня духу на прізвисько Іван Сила, атлета Івана Фірцака, знаного по всьому світові як найдужча людина, та румунського розбійника Пинтю.

У сучасних модельних програмах НУШ можна побачити також повість автора «Музей пригод» (2018), яку рекомендовано розглянути на уроках позакласного читання в 7 класі [5, с. 23], причому такі заняття, за бажанням, можна зробити інтегрованими, поєднавши з історією України. Однак в численній кількості нововведених у навчальні програми літературних творів учитель опиняється в певному інформаційному вакуумі щодо їхніх змістових та формальних складників, особливостей тлумачення, методичних підходів до вивчення на заняттях тощо. Це пояснюється тим, що значний розвиток сучасної української дитячої літератури дав настільки великий обсяг зразків гарної якості, різних за жанрами і тематичним спрямуванням, що рефлексія або губиться в потоці інформації, або не встигає за активною творчістю авторів. Так, «Музей пригод» О. Гавроша майже не став свого часу об'єктом уваги критиків чи літературознавців. Винятком може бути рецензія філологині Т. Качак [3] або окремі інформаційні повідомлення від бібліотек, видавництв, організаторів культурних заходів за творчістю письменника, які стосуються його текстів у цілому або всієї серії «Музей пригод» [4]. Щодо методичних розробок за творчістю О. Гавроша, то вони переважно стосуються запропонованого у програмах твору для обов'язкового прочитання «Неймовірні пригоди Івана Сили, найдужчої людини світу».

Мета студії – розкрити формально-змістові особливості фантастичної повісті О. Гавроша «Музей пригод».

Український письменник Олександр Дюлович Гаврош народився в Ужгороді Закарпатської області 26 березня 1971 р. Змалку батько привчив його до читання, тож письменник багато часу в дитинстві провів із книгами. Митець закінчив факультет журналістики у Львівському національному університеті імені Івана Франка і на сьогодні вдало поєднує журналістську діяльність у різних часописах із написанням художніх творів.

Письменник відомий як автор багатьох поетичних, прозаїчних та драматичних творів для дорослих і дітей, є членом Національної спілки письменників України та Асоціації письменників України. Почавши писати у 2000-х роках, він уже має численні нагороди за свою творчість: кількаразовий володар премії «Коронація слова», «КорнійЧуковської премії», переможець Національного конкурсу «Найкраща книга

України» (2013), лауреат премій імені Михайла Лучкая Мукачівської греко-католицької єпархії, Закарпатської обласної премії в галузі літератури імені Федора Потушняка за дитячі книги, літературно-мистецької премії імені Пантелеймона Куліша за публіцистичну збірку тощо. Художні тексти письменника перекладені білоруською, польською, німецькою, словацькою та іншими мовами.

У 2018 р. появою повісті «Музей пригод» автор започаткував нову серію книг для дітей «Машина часу». В основу серії покладено уже традиційний для пригодницької літератури сюжет, у якому герої переносяться за допомогою чарівного предмету в минуле та потрапляють у кумедні або небезпечні ситуації, адже їх сучасна ментальність стикається із реаліями давніх часів, що зачаровує читачів художнього тексту непередбачуваністю наслідків та допомагає утримувати їхню увагу до кінця книги.

У творах О. Гавроша у мандри століттями відправляються персонажі повісті, що працюють із артефактами в Музеї раритетів, облаштованому в колишній друкарні Києво-Печерської лаври. З дитинства залюблений в історію, письменник так і не полишив свого інтересу, тепер привертаючи до неї увагу молодого покоління. Він стверджує, що «музей – це живий простір, а не мертва територія» [1], тож і сама історія, закарбована в його пам’ятках, оживає через знайомство з їхніми авторами, умовами та процесом створення, спогадами очевидців тощо. Не випадково всі дива починаються в музеї – найбільш утаємниченій і загадковій території. Власне, тут успіх книги передбачуваний, зважаючи на вже популярний серед молоді кінохіт «Ніч у музеї» (2006) за мотивами однойменного твору американського письменника М. Тренка.

Український митець переносить своїх героїв у XVII ст., добре знане лише у колах фахівців, де головні персонажі – директор музею Роман Лук’янович, його син-підліток та головний зберігач фондів музею, юна дівчина на ім’я Яна – змогли зсередини побачити старовинну друкарню Києво-Печерської лаври, відомі першодруки та ледь не перервали процес створення Памвою Беріндою, ченцем, енциклопедистом, видатною постаттю культурно-просвітницького руху Галичини, його відомого «Лексикону словенороського» (1627). При цьому для створення інтриги та підтримки інтересу своїх читачів автор вдало міксує популярні жанри:

тут наявні елементи конспірологічного роману, детективу, містичного трилеру, фентезі і, безумовно, історико-пригодницького роману.

Конспірологічна й детективна складові (ми детальніше розглядали особливості подібного еклектичного поєднання цих жанрів у художній прозі раніше [2]) забезпечені лінією горе-письменника Мирона Клаповуха та пошуками потаємної кімнати. До того ж, О. Гаврош дуже добре прописує кожного персонажа, їх зовнішній вигляд, вікові особливості, внутрішні проблеми і прагнення, так що вони постають справжніми реальними особистостями, чиї дії є вмотивованими і легкозрозумілими для читача. Так, Клаповух всім своїм виглядом нагадував типового шпигуна: високий, худий, у чорному потертому шкіряному плащі та з фетровим капелюхом в руках. Він весь час на презентації фестивалю «Зимових розваг» щось винюхував, прислухався, навіть вступив у суперечку з Яною щодо перебування Т. Шевченка в Лаврі задля того, щоб потрапити у фонди музею, поближче до потаємної кімнати. Розплутування загадки його раптового зникнення в цьому темному приміщенні працівниками музею визначає детективну інтригу твору.

Співіснування кількох часопросторових площин та переміщення світами через специфічні тунелі / портали за допомогою чарівних предметів (у повісті це – старе крісло в потаємній кімнаті) наближують твір «Музей пригод» до фентезійної літератури [6]. Так само спільною ознакою є своєрідний квест, який пропонує автор. За Т. Качак, уже сама назва твору налаштовує на передчуття небезпек і випробувань, які мають пройти персонажі, а «машиною часу» тут виступає музей [3]. Наприкінці своїх пригод, як і має бути у квесті, всі персонажі здобувають свою винагороду: директор і Яна отримали з минулого кілька раритетів для ексклюзивної музейної виставки; хлопчик зрозумів, чому його батько такий залюблений у свою професію і так само почав цікавитись історією та археологією, адже «шукати справжні скарби – це значно крутіше за будь-яку “стрілялку”» [1], і навіть Клаповух досяг омріяної слави – було знайдено у сховищах музею рукопис із підписом, що містить його ініціали, який дійшов до нащадків крізь століття.

Зрештою, акцент у творі зроблено саме на історико-пригодницькій основі. При цьому автор обережно поводиться із фактами, лише оживлюючи відомі постаті, ситуації, припускаючи, якими б вони могли бути в ті давні часи. І його головні персонажі-працівники музею

виступають досить мудрими й розважливими особистостями, незважаючи на ту радість, що її зазнав, наприклад, директор Роман Лук'янович, потрапивши в ту епоху, якою найбільше цікавився. Нагадаємо, що він навіть хотів забрати Памво Беринду із собою, щоб усім демонструвати генія минувшини. Однак автор тут нагадує про той принцип, що отримав назву «ефект метелика» (Е. Лоренц), за яким найменші зміни в минулому можуть призвести до незворотних наслідків. Тож досить мудрим рішенням було залишити ченця дороблятисправу усього його життя – «Лексикон…», інакше б слов'янський світ був позбавлений цієї ґрунтовної праці. Автором навіть підкреслюється позитивний аспект зустрічі минулого і майбутнього: «Памво Беринда отримав чудове свідчення того, що свою тридцятирічну працю таки завершить успішно. І від цього на душі любомудра було радісно і світло» [1].

Багато уваги в повісті приділяється містицизму. Зникнення і раптова з'ява персонажів, зовнішній вигляд мандрівників у минулому, де їхні прозорі тіла нагадували радше духів, янголів чи бісів, передчуття, які нагніталися похмурою атмосферою музейних приміщень та старої друкарні XVII ст., – усе це вдало перегукується у творі зі святом Святого Миколая. В ніч на Миколая і дорослі, й діти живуть в очікуванні дива й радості, Божої благодаті. Не випадково перша частина повісті має назву «Свято наближається». Причому ці слова звучать рефреном майже в кожному розділі твору, змінюючи свою тональність від звичайної стверджувальної до іронічної, загрозливої, переможної тощо. Тим більше, що всі події, які сталися після фантастичного перенесення героїв у минуле, описані вже у другій частині – «Чудо Святого Миколая».

Передчуття свята та чогось незвичного, події, що охоплюють одну ніч, добрий український гумор – все це ріднить повість О. Гавроша з гоголівськими «Вечорами на хуторі поблизу Диканьки». Зокрема, досить показовими в цьому плані є сцени «зігрівання» самогонкою брата Боніфація Мирона Клаповуха, який застряг у сніговій ямі, та їхні співи на честь Миколая, або спілкування Стефана Беринди з «духами». При цьому автор постійно випробовує читача, підживлює його увагу, застосовуючи прийом «обманутого очікування» – щоразу уриває розповідь та вводить усе нових персонажів. Таким чином, нелінійність сюжету, постійне переміщення у часі і просторі робить історію об'ємною, «живою», багатовимірною, ніби ми її переглядаємо в кінофільмі.

Твір має щасливий фінал, який видається досить реалістичним і виправданим. Хоча автор наприкінці розповіді використовує типовий

прийом авантюрної прози, що передбачає продовження сюжету, – чарівне крісло все ще стоїть у залі музею за огорожею, «часовий коридор залишається відкритим» [1]. І вже з'явилося ще три частини цієї книжкової серії про пригоди в музеї та мандри в часі, присвячені Т. Шевченку, І. Франку, боротьбі Карпатської України за незалежність. Широкий вибір тем та історичних постатей дозволяє педагогам зорієнтуватись у виховних і навчальних потребах здобувачів освіти й запропонувати останнім самостійно обрати ту книгу, яка викликатиме найбільший інтерес. При цьому можна застосовувати всі вищезгадані стилістичні прийоми автора для аналізу художніх текстів.

Висновки. Твір О. Гавроша, окрім цікавої сюжетної лінії з усіма сучасними трендами дитячої прози: історією про переміщення в часі, можливість занурення в події минулого і навіть спробувати там щось змінити, виховний підтекст тощо, органічно поєднує в собі ознаки різних жанрів масової літератури. Наведені елементи аналізу можуть бути корисні вчителям української літератури для побудови уроків позакласного читання за творчістю письменника, а також основою для подальших досліджень як цього твору, так і інших частин серії.

Література

1. Гаврош О. Музей пригод. URL : https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=26558#google_vignette.
2. Землянська А.В., Землянський А.М. Жанрова еклектика ретродетективів Богдана Коломійчука. *Прикарпатський вісник НТШ. Слово*. Івано-Франківськ, 2018. №4(40) – 2017. №3(47) – 2018. С. 275–286.
3. Качак Т. Коли оживає музей… [рец. на: Гаврош О. Музей пригод. Харків: Фоліо, 2018. 122 с.; Гаврош О. Музей пригод-2. Врятувати Тараса Шевченка. Харків: Фоліо, 2019. 156 с.].
4. Когутич І. У Національному музеї літератури України завершилася виставка «Музей пригод Олександра Гавроша». *Медіацентр*. URL : https://bit.ly/4p7EHM0.
5. Пастушенко Н.М., Чумарна М.І. Модельна навчальна програма «Українська література. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти. 64 с.
6. Підюра О. Поняття козацького фентезі в літературознавчому дискурсі. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. Серія «Філологія». 2023. Вип. 92. С. 23–34.

Мороз М.Б.
здобувач вищої освіти
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника
Науковий керівник: к.філ.н., доцент Пена Л.І.

ДІАЛЕКТНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ЯК ОСНОВА ДЛЯ СТВОРЕННЯ РІЗНОТИПНИХ ЗАВДАНЬ

Анотація. *У статті розглянуто роль діалектних фразеологізмів як важливої складової лексичної системи української мови та засобу формування мовної особистості учня. Робота з фразеологізмами сприяє збагаченню активного словника учнів, вихованню поваги до рідного слова та усвідомленню національно-культурних цінностей. Стаття має теоретичне й практичне значення для розвитку шкільної лінгводидактики та підготовки майбутніх педагогів-філологів.*

Ключові слова: *фразеологія, навчально-виховний процес, діалектні фразеологізми, різнотипні завдання, інноваційні підходи.*

Moroz M. Dialectal phraseological units as a basis for creating various types of tasks. The article examines the role of dialectal phraseological units as an important component of the lexical system of the Ukrainian language and as a means of shaping a student's linguistic identity. Working with phraseological expressions contributes to enriching students' active vocabulary, fostering respect for the native language, and developing an awareness of national and cultural values. The article has theoretical and practical significance for the development of school linguistic didactics and the training of future philological teachers.

Key words: phraseology, educational process, dialectal phraseological units, various types of tasks, innovative approaches.

Актуальність дослідження. В умовах активізації процесів національного відродження українського суспільства особливої актуальності набуває підвищення ефективності навчально-виховного процесу на уроках української мови. Як базовий компонент гуманітарної освіти, мова відіграє ключову роль у моральному, естетичному й патріотичному вихованні школярів. Українська мова є не просто

навчальним предметом, а складовою духовного розвитку дитини, засобом збереження національної ідентичності та культурної спадщини. Тому важливо виховувати в учнів ставлення до мови як до цінності, а не просто як до засобу передачі інформації.

У сучасній освітній практиці зростає потреба в поглибленому опрацюванні діалектного фразеологічного матеріалу, який є не лише мовним, а й культурним надбанням народу. Робота з фразеологізмами допомагає формувати естетичне сприйняття мови, виховує повагу до українського слова та забезпечує цілісний розвиток мовної особистості школяра. Цим зумовлена потреба у створенні різнотипних завдань із діалектної фразеології, які вчителі-словесники можуть ефективно використовувати для урізноманітнення уроків української мови та вдосконалення методики викладання.

Мета дослідження полягає у розробленні навчальних завдань із фразеології (на основі матеріалу села Гаврилівка Надвірнянського району Івано-Франківської області), що сприятимуть підвищенню ефективності засвоєння мовних одиниць і розвитку комунікативних умінь учнів. Необхідним є застосування педагогічно доцільних засобів впливу на мовну особистість учня, серед яких чільне місце посідає фразеологія як важлива складова лексичної системи української мови. Також мета полягає у виробленні практичних рекомендацій для вчителів щодо творчого використання фразеологічного матеріалу на уроках української мови.

Виклад основного матеріалу. Фразеологізми як сталі мовні одиниці є важливою частиною лінгвістичної картини світу. Їх вивчення сприяє формуванню комунікативної компетентності учнів, розвитку мовленнєвого чуття та емоційної виразності мовлення, адже вони «є невід'ємною частиною лексичного складу кожної говірки, у них зафіксовані фрагменти численних вірувань і звичаїв, що сьогодні нерідко вже втратили будь-яку мотивацію й сенс. До того ж, сталі звороти містять усебічну картину навколишнього світу, характеризують родинні стосунки і вчинки людей, щоденний побут і трудову діяльність, зовнішність особи та її фізіологічні потреби, фізичні вади й моральні якості людини» [1].

Різнотипні завдання з фразеології відіграють важливу роль у формуванні мовної компетентності учнів. Вони сприяють глибшому усвідомленню значень стійких словосполучень, розкривають образність

та національну своєрідність мови. Завдяки різноманіттю форм, такі завдання не лише активізують пізнавальну діяльність, а й розвивають критичне мислення, мовну інтуїцію, вміння інтерпретувати та стилістично доречно вживати фразеологізми у мовленні.

Доцільним, на нашу думку, є використання завдань різного типу: традиційні та інтерактивні.

Традиційні завдання охоплюють ті форми роботи, які довели свою ефективність упродовж тривалого педагогічного досвіду: вправи на відповідність, пояснення значень, визначення типів фразеологізмів за семантичними й структурними критеріями, тлумачення діалектної мови, пошук у тексті ФО, введення ФО у власні тексти та ін.

Інноваційні завдання спрямовані на активізацію творчого потенціалу школярів, розвиток їхніх мовленнєвих навичок. Вони передбачають використання сучасних технологій, інтеграцію міжпредметних зв'язків, розвиток критичного й асоціативного мислення. До таких належать: створення візуального образу фразеологізму чи фразеологізованої одиниці (малюнок, комікс); складання інтерактивних карт діалектних висловів певного регіону; запис і монтаж інтерв'ю зі старожилами для відеоархіву фразеологічної спадщини; інсценізація діалогів із уживанням діалектних фразем; створення мініпроєктів або креативних есеїв на тему «Фраземи мого населеного пункту».

У процесі поєднання обох підходів – традиційного та інтерактивного (інноваційного) – учні не тільки опановують мовний матеріал, а й залучаються до активної пізнавальної діяльності, розвивають естетичне сприймання, здатність до самоідентифікації, формують повагу до локальної лінгвістичної культури [2].

Різнотипні завдання із фразеології не лише урізноманітнюють навчальний процес, а й допомагають учням краще відчути рідну мову, заглибитися в її образну систему, наблизитися до мовної картини світу українського народу. Вони формують гнучкість мислення, збагачують мовлення, розвивають інтерес до мовного і культурного багатства України.

Розглянемо низку завдань, розроблених на зібраному лінгвістичному матеріалі села Гаврилівка Надвірнянського району Івано-Франківської області.

ЗАВДАННЯ 1. Робота з роздатковим матеріалом. Розгляньте зображення, впишіть на картці фразеологізм, який зашифровано на

зображенні. З'ясуйте значення кожного фразеологізму, запишіть його в зошит.

Методика виконання: учитель роздає наперед підготовлені роздруківки, на яких є картинки на позначення фразеологізмів. Біля зображення є правильні відповіді, заховані під стікером, на якому учень вписує фразеологізм; згодом можна відкріпити стікер і побачити, чи правильно написана фразеологічна одиниця.

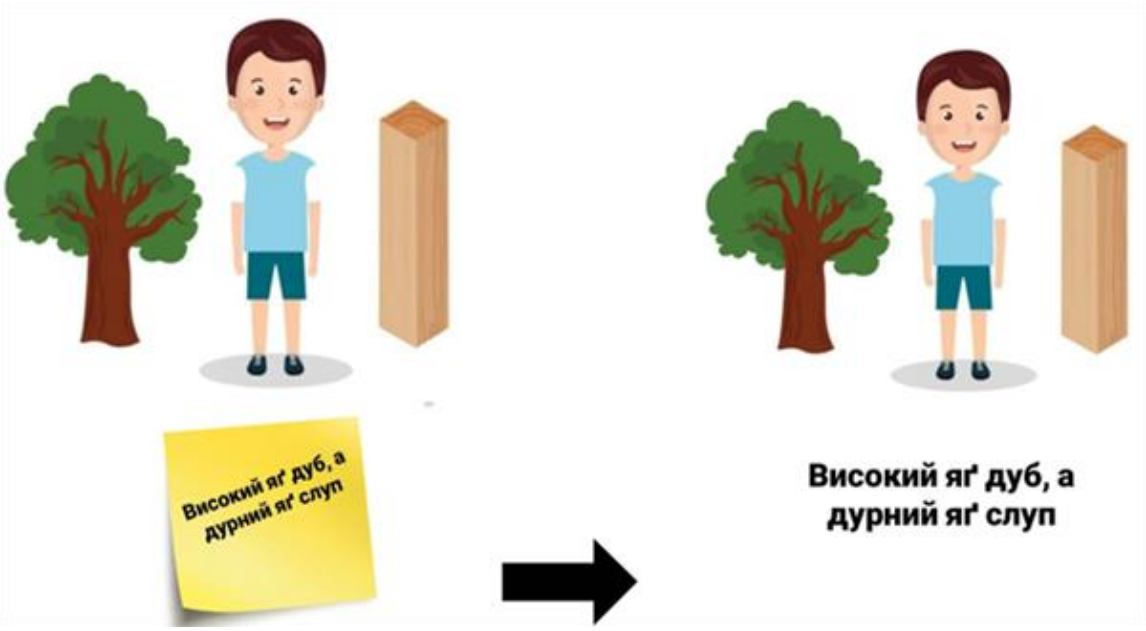

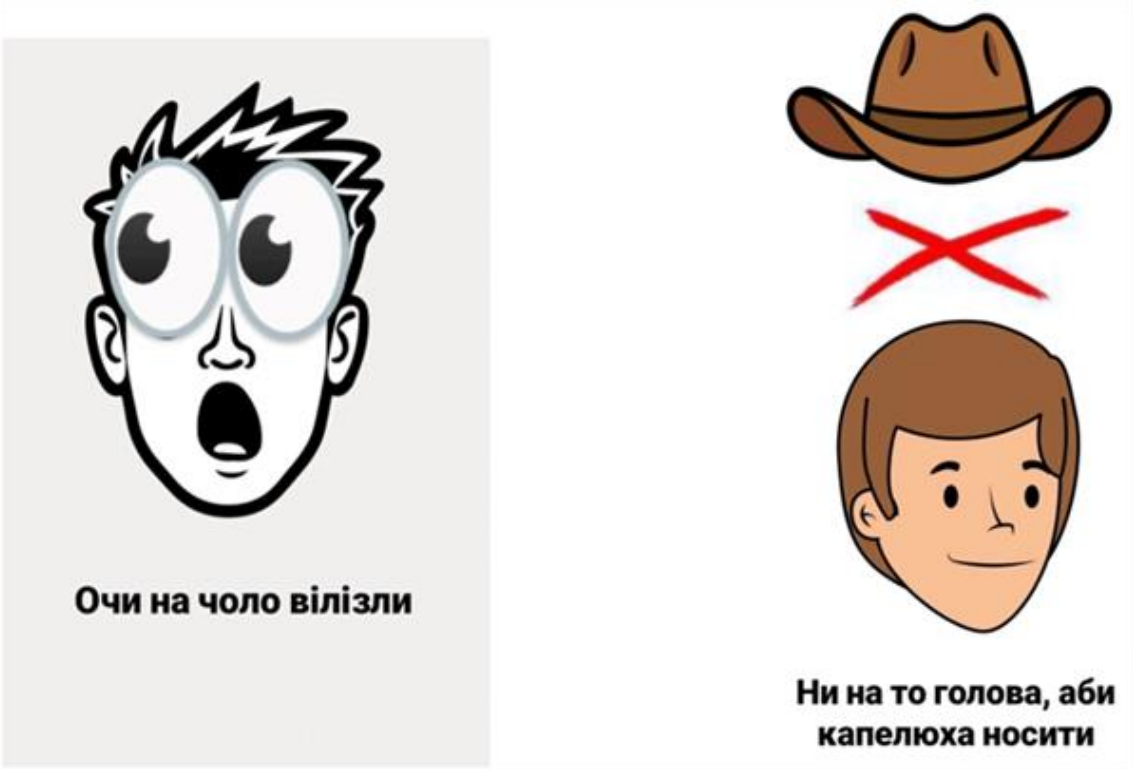

Яґ корові сьодло

ЗАВДАННЯ 2. Творче завдання «Фразеологічний листопад». Розгляньте листки, виберіть ті, на яких написано фразеологізм, а не вільне словосполучення, розмалюйте їх кольорами осені (весни, зими – залежно від пори, коли вивчають відповідну тему), поясніть значення стійких одиниць, використовуючи фразеологічний словник.

ЗАВДАННЯ 3. Приклейте етикетки на кожну баночку, на яких зображено відповідний фразеологізм. Запишіть значення цих фразеологізмів у зошит, складіть із ними речення.

Методика виконання: праворуч зображено баночки із фразеологізмами, потрібно пояснити їхнє значення (заповнити баночку) або ж (за потреби) знайти в словнику, ліворуч – зображення на позначення фразеологізмів, встановити відповідність (знайти наліпки для баночок).

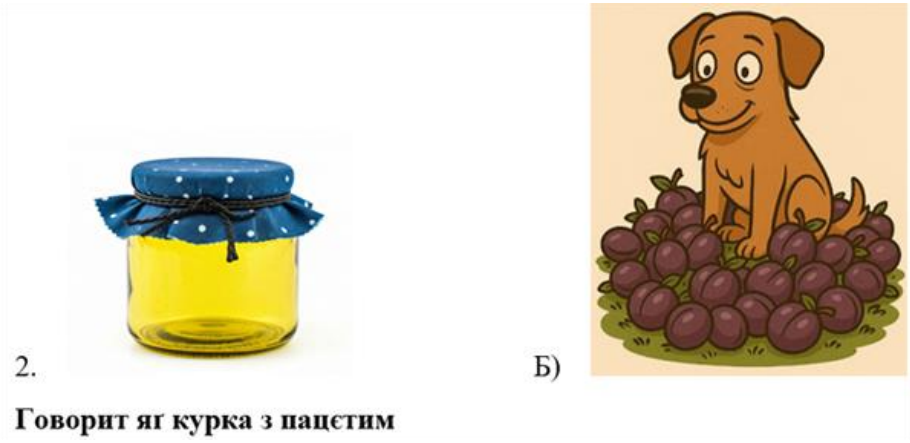

3.

Яґ камені вкусити

В)

4.

Яґ пес у сливках

Ґ)

5.

Носитці яґ курка з яйцем

Ґ)

6.

Д)

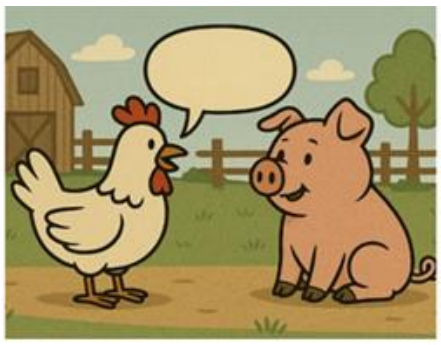

Вікобелюєсі яґ муха на мотоциклі

ЗАВДАННЯ 4. Творче завдання. Замалюйте хмаринки зі словосполученнями з переносним значенням. Побудуйте речення із трьома словосполученнями.

Методика виконання: учитель роздає учням роздруківки, на яких зображені хмаринки зі словосполученнями. Учні замальовують/підкреслюють потрібні хмаринки, обґрунтовують відповідь, а також складають речення і записують його на хмаринці.

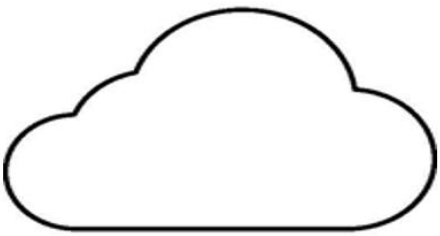

ні сак, ні бовт

сліпий чоловік

сліпий яґ овад

яґ пся слина

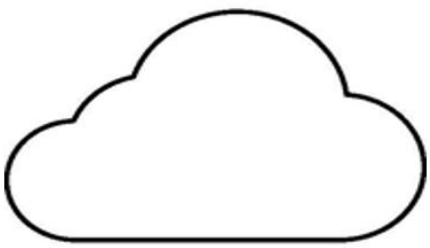

собача будка

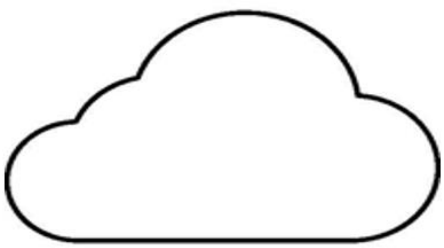

темна ніч

ЗАВДАННЯ 5. Ознайомтеся із фразеологізованими одиницями, запишіть їх у дві колонки: фразеологізми та паремії. Придумайте 3 речення із ФО на вибір.

Дре носа, шо й кочергов ни досєгниш; дре свинє міх та ще й квичит; дри лико покі відстає; мели яґ пустий млин; має кулю в голові; піти бездика; хто тютюн палит, той у гріб спішит; корчити Івана Івановичі; ожинитисі – ни дощ пиричикати.

ЗАВДАННЯ 6. Доповніть речення діалектними фразеологізмами. Впишіть правильну фразему на місці пропуску, відповідно до контексту.

1. Коли почалося похолодання, бабуся сказала: _____. (*Від Спаса рукавиці з-за пояса)*
2. Він швидко танцював, аж підлога тряслася – _____. *(Дав лиха закаблукам, закаблукам лиха дав)*
3. Коли вона зайшла до хати вся розпатлана, з борошном на фартусі й обличчі, бабця буркнула: _____. (*Видко, шо хліб пикла, бо й ворота в тісті)*
4. Він ніколи не слухає порад, бо _____. (*Впертий яґ баран)*
5. Після роботи він був такий змучений, що тільки лежав і _____. (*Дививсі яґ щур з мукє)*
6. Після ремонту в тій кімнаті був такий хаос, що хтось сказав: _____. (*Всьо є ще діда й баби бракує)*

ЗАВДАННЯ 7. Ребус. Розшифруйте ребуси, розкрийте значення фразеологічних одиниць.

1.

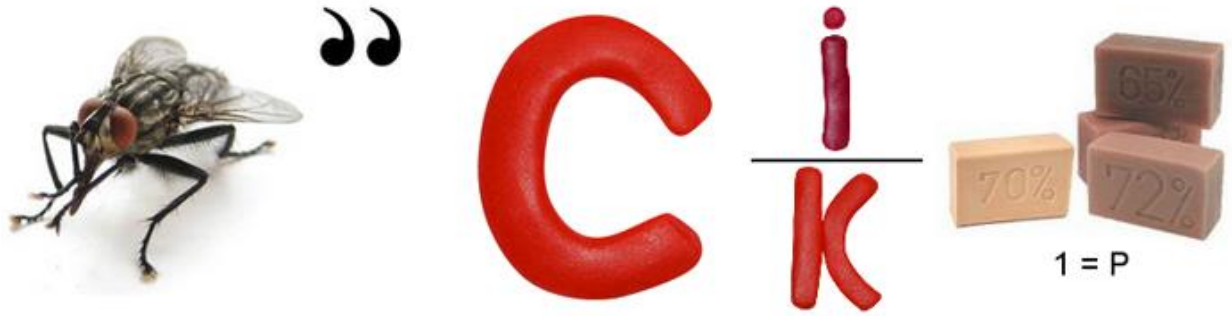

мусі на крило

2.

пекло огнінне

3.

піти бездика

4.

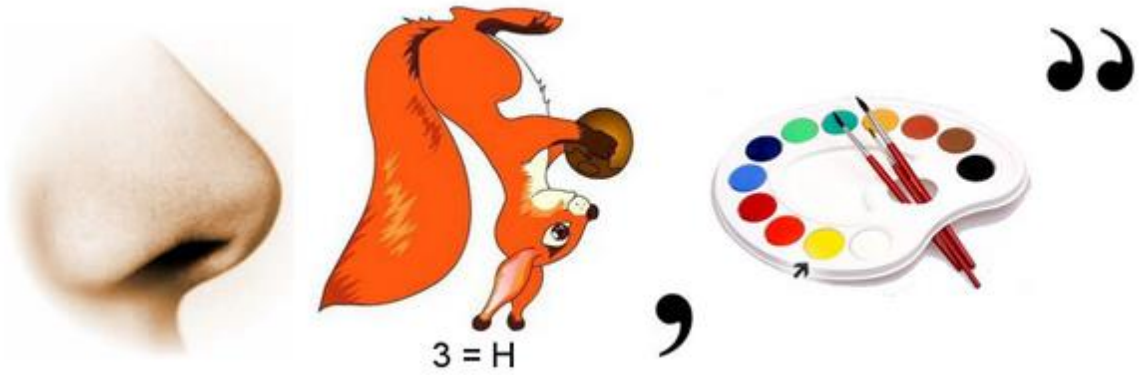

ні сак, ні бовт

5.

ох, яґ там дує

5.

голени – стрижени

ЗАВДАННЯ 8. Кросворд

Під час виконання завдань радимо послуговуватися словниками, наприклад, «Фразеологічний словник української мови» [3; 4].

Висновки. Вивчення фразеологізмів загалом, і діалектних зокрема, має стати важливим елементом шкільної мовної освіти, оскільки такі одиниці не лише збагачують словниковий запас учнів, а й сприяють формуванню їхньої національної ідентичності, розвиткові образного мислення, лінгвістичної чутливості, здатності до стилістичної диференціації.

У процесі вивчення діалектних фразеологізмів особливу роль відіграє впровадження різнотипних завдань, які дають змогу варіювати форми роботи відповідно до навчальних цілей, рівня підготовки учнів та особливостей теми. Використання аналітичних, пошуково-дослідницьких, а також креативних завдань сприяє глибшому засвоєнню матеріалу, розвиває критичне мислення, мовну інтуїцію та емоційно-ціннісне ставлення до мовної спадщини.

У цьому контексті інтерактивні методи мають значну перевагу перед традиційними, оскільки перетворюють учня на активного співтворця навчального процесу.

Водночас важливо зберігати й традиційні методи перевірки знань, зокрема тестові завдання, які є ефективним засобом закріплення вивченого матеріалу та формування навичок самоперевірки. Вони дають змогу виявити рівень засвоєння понять, термінів, значень фразеологізмів, а також сприяють систематизації знань.

Поєднання інтерактивних, творчих та інших форм роботи забезпечує цілісність навчального процесу. У результаті учні не лише засвоюють лінгвістичний матеріал, а й усвідомлюють культурну цінність діалектної фразеології як важливого елементу національної мовної картини світу.

Таким чином, результати дослідження підтверджують виняткову мовну, культурну та дидактичну цінність фразеологізованих одиниць, зафіксованих у говірці населеного пункту. Вони є не лише живими лінгвістичними артефактами, що заслуговують на фіксацію та збереження, а й важливим інструментом сучасної освіти, здатним інтегрувати школярів у глибинні сенси національної культури.

Література

1. Григоренко О.А., Аксьонова І.О. Компаративні діалектні фразеологізми в говірці села Єлизаветівки Мар'їнського району Донецької області. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса.* URL: https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/3891/3924.
2. Кисляк Л. Північна зона говірок надвірнянського району івано-франківської області. *Лінгвістика*. 2021. № 2 (44). С. 15–27.
3. Фразеологічний словник української мови / АН України, Ін-т укр. мови ; [уклад.: В. М. Білоноженко та ін., редкол.: Л. С. Паламарчук (голова) та ін.]. Київ : Наукова думка, 1993. Кн. 1. 528 с.
4. Фразеологічний словник української мови / АН України, Ін-т укр. мови ; [уклад.: В. М. Білоноженко та ін., редкол.: Л. С. Паламарчук (голова) та ін.]. Київ : Наукова думка, 1993. Кн. 2. С. 529-984.

*****Усі зображення взяті зі Всемережжя та згенеровані за допомогою штучного інтелекту.*

Оникієнко О.А.
здобувач вищої освіти
Біляцька В.П.
доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри філології та мовної комунікації
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»

ПОСТАТЬ ДМИТРА ЯВОРНИЦЬКОГО У ПРОЗІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

Анотація. *Непересічна постать Дмитра Яворницького надихала і продовжує надихати художників, скульпторів, композиторів, діячів кіно, а також, митців слова. У статті розглядаються прозові твори Олеся Гончара, в яких персонажем або прототипом художнього образу є Дмитро Яворницький. Аналізується те, як у цих творах зображена постать дослідника Січеславщини, «козацького батька» та для утвердження яких ідей вона використовується письменниками.*

Ключові слова: *Дмитро Яворницький, проза, митці Січеславщини, Олесь Гончар.*

Onykiienko O., Biliatska V. The figure of Dmytro Yavornytsky in the prose Olesy Honchar. *The extraordinary figure of Dmytro Yavornytsky has inspired and continues to inspire artists, sculptors, composers, filmmakers, and, of course, artists of the word. The article examines the works (prose and poetic) of writers from the Sicheslav region, in which Yavornytsky acts as a character or prototype of an artistic image. It analyzes how the figure of the explorer of Sicheslavshchyna, the «Cossack father» is depicted in these works and what ideas it is used to assert by the outlined writers.*

Key words: *Dmytro Yavornytsky, prose, poetry, artists of Sicheslav region, Olesy Honchar.*

Актуальність дослідження. Цьогоріч виповнюється 170 років від дня народження Дмитра Івановича Яворницького (1855–1940), видатного українського вченого, історика, археолога, письменника, музеєзнавця (обіймав посаду директора теперішнього Дніпропетровського

національного історичного музею з 1905 по 1933, упродовж 28 років), дослідника і популяризатора козацької спадщини. Люди його покоління закладали підвалини могутності нашої держави, мріяли про вільну, квітучу Україну, де життя своє присвятили служінню рідному народові. Такі особистості, як Дмитро Яворницький є важливими сьогодні, і ми не маємо трава забути їхні імена.

Мета статті полягає в необхідності осмислення постаті Дмитра Яворницького у прозових творах Олеся Гончара, адже саме на теренах цього краю тривалий час жив і працював науковець і до його постаті зверталося багато письменників Січеславщини.

Виклад основного матеріалу. У час «відлиги», 1962 року, було надруковано книгу Івана Шаповала «В пошуках скарбів», яка мала великий резонанс, з передмовою Максима Рильського. Вона «повертає образ Яворницького з пітьми замовчування, небуття за царських і сталінських часів, освітлює його правдивими розповідями про героїчний хист дослідника козацької минувшини [5, с. 6]. Збірка оповідань біографічного жанру «В пошуках скарбів» «титульний твір» (С. Мартинова) письменника, кілька разів вона перевидавалася українською та польською мовами, а головне, що в ньому створено живий образ Дмитра Яворницького, «козацького батька».

До постаті «козацького характерника» у творах «Собор», «Спогад про океан» і в незавершеному романі «Великий Луг» звертався і наш земляк, Олесь Гончар. «Місто Дніпро є знаковим у життєвій і творчій долі письменника: народився в с. Ломівка на околиці Дніпропетровська; після Другої світової війни повернувся до міста, у якому народився і продовжив навчання в ДДУ, жив у оселі сестри, де написав перші твори; до 1984 року щоліта приїздив у відпустку. Тож не дивно, що на Придніпров'ї Олесь Гончар знайшов безліч прототипів героїв своїх творів» [1 с. 173] У романі «Собор» Олесь Гончар викриває найменші симптоми духовного неблагополуччя, що почало загрожувати нашому суспільству, розвінчує психологію духовного браконьєрства. Його важливі концептуальні центри трапляються не тільки в міркуваннях з приводу того, що всі ми – свідки руйнації та, по суті, причетні до неї, але і в історичних паралелях, які особливо загострені у вставній новелі «Чорне вогнище». Останні засвідчують: той, хто руйнує, – неминуче деградує. Для підтвердження і підсилення звучання цієї ідеї введено

образ Дмитра Яворницького. Саме в його вуста вкладено відповідь Несторові Махнові (певно, саме руйнування та виборювання справедливості нечистими засобами і згубили силу його війська): «…то не ідеал, до якого йдуть через руїни та через трупи» [2, с. 178]. Яворницький – надзвичайно мужня людина (бо ж не побоявся стати «на шляху» в «піратів степів, розкудланих синів анархії», що п'яні вдерлися до «храму краси, історії, храму зодчества козацького» і поводилися в ньому, «як в конюшні», підтвердивши тим одну із легенд, які поширювались про нього: «Нічого, кажуть, не боїться: ні Бога, ні сатани, ні самої смерті» [2, с. 173]) – глибоко усвідомлює надзвичайно важливу істину – на руйнації та крові не створити нового. Вчений рішуче зупиняє розгульну силу махновців. Серед розвихреної стихії доби, безладдя він зумів відстояти історичну пам'ятку, щомиті ризикуючи власним життям, зберегти її для нащадків.

У романі «Собор» образ Дмитра Яворницького розкрито у трьох основних аспектах: людина, неповторна індивідуальність; громадянин-патріот, син України, сучасник складної і героїчної доби; самобутній талановитий вчений, хранитель скарбів народних. Концепція образу складається як результат уважного і серйозного прочитання біографії Яворницького, спогадів про нього, переказів, легенд. Визнаючи співвідношення Яворницького-людини і дослідника, хранителя цінностей народних, шукаючи домінантну образу, Олесь Гончар звертає увагу то на деталі портрету («самою поставою, кремезністю, вусами – живий запорожець!», «кремезнющий характерник», «огрядний, крутоплечний грамотій з запорозькими вусами», «козарлюга», «сивоусий Яворницький», «вусатий велет», «могутня постать» [2]), то на риси внутрішнього світу («На твоєму боці сила, на моєму – правда. Сила розвіється, а правда – ніколи!»; «Дух руйнівний, стихія руйнацтва – це не моя стихія…»; ствердження, що його правда «на верхах собору, на його шпилі» [2, с. 181]), то на героїчні риси вдачі гуманіста суворої епохи (Яворницький сміливо кидає у вічі махновцям: «Паливоди! Розстьоби! Горшкодери! Гетьте з собору!» [2, с. 177], не дозволяє їм «порядкувати» в ньому). Науковцеві були чужі люди, позбавлені духовності, які не спроможні до будь-якого високого руху, обмежені й примітивні у своїх прагненнях.

Активізація суспільно-історичного фону розширила можливості для відтворення постаті Дмитра Яворницького в соціальному та психологічному планах. У романі розкрито нерозривний зв'язок двох граней творчої вдачі героя та його долі: народності, громадянської мужності, на ділі, а не на словах, любові до Вітчизни, синівського і разом із тим батьківського ставлення до неї. У романі образ Яворницького подано передусім через легенди та перекази, які побутують у народі і про які розповідають Махнові його радники-теоретики (про те, що «оковитої цареві не дав», «професор, а всі степи пішки обходив, пороги щороку пропливає, руки-ноги на хортицьких скелях поламав, та все тієї козаччини дошукується», «кожну степову могилу… обстежив, скарби нечувані здобув для свого музею», «воскрешає славу минулих віків, задля неї живе, всьому світові поклав розповісти про лицарів козацької республіки», про козаччину «томи понаписував, всі перекази про запорозьких характерників позбирав» [2, с. 173]). Нестор Махно залишився під враженням від зустрічі з ним, не змінивши думки, що склалась раніше: «Не густо зустрінеш у житті таких Яворницьких!» [2, с. 183].

Н. Іванова зазначила, що образ Яворницького в романі «Собор» має «характерницький» відтінок. «Письменник випробовує всю сцену зустрічі Яворницького з Махном біля Собору за принципом монтажа, оскільки відбувається зміна позицій статуарності. Експресія і динамічність відсутні – є лише закарбована музика характерницьких форм. Топохрон Яворницького в романі Гончара досить обмежений, звужується ще більше, коли Яворницький зображується в отворі дверей – увесь, як на «фоні вічності», що сам стає уособленням Собору» [4, с. 75].

Образ Дмитра Яворницького в романі – взірець для всіх поколінь. Це добре усвідомлює герой роману Микола Баглай. Він переконаний, що вчений знайшов у козацьких могилах саме те, на що так бідні його нащадки, – «дух козацької республіки, затоптаної невігласами, дух непокори і патріотизму» [2, с. 194]. Дмитро Іванович Яворницький був із тих істориків, які завжди відчувають зв'язок минулого із сучасним, котрі в тісному зв'язку науки і життя вбачали запоруку розквіту науки і поліпшення життя. Отже, подавши образ справжнього патріота своєї землі в минулому, Олесь Гончар закликає сьогоднішнє і майбутнє покоління берегти своє коріння – Україну, без цього не може бути ні повноцінного життя, ні взагалі існування нації.

У повісті «Спогад про океан» Олесь Гончар розкриває тему руйнації у різних її проявах, протиставляючи їй духовність. Безіменним на початку твору постає перед читачем спаралізований мільйонер, який уособлює руйнівну силу ядерної фізики, творець страшної ядерної зброї. Автор у творі називає його надлюдиною, нахмурениим генієм, всесильним алхіміком ХХ віку, паралітиком, маститим фізиком у візочку, самодуром, Гаргантюа, пташиним меценатом, керманичем науки, спрутом, ядерним можновладцем, троглодитом загниваючого ладу [3]. Такі контекстуальні синоніми увиразнюють характеристику персонажа, слугують маркерами негативного ставлення до нього. «І цей Ізотоп… Генерали величають його генієм, а для мене він монстр з потворно скомбінованих генів… Перед нами він і не приховував, що його мета – з допомогою науки маніпулювати планетою!» [3, с. 44]. На противагу його «сатанинській силі» автор подає образ світлої людини – Дмитра Яворницького. «По-моєму, у житті є генії і “генії”. Справжній геній той, хто здатен відвернути апокаліпсис, а не той, хто його наближає. Не повернеться в мене язик назвати генієм того, хто експериментує зі злом!» [3, с. 44]. Для увиразнення позитивної конотації образу Яворницького, який, «як справжній мудрець, ішов по глибинах життя, розумів ні з чим незрівнянне значення духовності» [3, с. 77], Олесь Гончар використовує різноманітні варіанти контекстуальних синонімів на зразок: «степовий професор», «людина чистого життя», «народний професор», «піший-пішаниця», «професор-сивоус», «вічний лицар нашого краю», «людина-гігант», «побратим», «чудодієць» [3].

Ці характеристики Дмитра Яворницького несуть у собі позитивне емоційно-оцінне значення, викликане симпатією до носія, бажанням підкреслити позитивні риси характеру особи, наприклад: «Із року в рік іде, гайдабурить степами, і добротою зустрічають натруджені села цього пішохідця, впізнають його постать у солом’яному брилі, в одежі селянській, з очима, повними мрії і сонця…» [3, с. 87]; «Який торік і позаторік він був, такий і нині кушпелить степами: піший-пішаниця, несе людям свої загадки й відгадки, свій дотепний, сонячний жарт, що теж не знає старіння» [3, с. 89]. Слава про Дмитра Івановича «котилася від столиць і до найвіддаленіших степових хуторів» [3, с. 87] тому, що він «носив у собі невигасну і безкорисливу любов до свого народу, до його історії, до його душі» [3, с. 88]. Свого часу Яворницькому пропонували

виїхати в Лондон чи в Париж, надали цілий пароплав для евакуації музейних цінностей, але він відмовився залишати Україну, бо «нема на світі, мовляв, такого судна, на якому розмістились би його рідні степи та пороги дніпровські…» [3, с. 104]. О. Гончар постійно змушує читача розмірковувати над глобальними проблемами людства, порівнюючи образи містера Ізотопа і професора Дмитра Яворницького: «Чому навіть два генії бувають такі протилежні своєю структурою? Один шукає – для людини, другий – проти неї? Один навіть у травах знаходить спільника людству, у народних переказах, у скарбах курганних відкриває силу мудрості, краси, взірця для життя, а другий тим часом із надр сліпої речовини видобуває силу несамовитих енергій, нерідко спрямованих проти нас усіх?» [3, с. 86].

Висновки. Отже, у розглянутих творах Олеся Гончара постать Дмитра Яворницького постає, як добра людина, невтомний шукач і захисник пам'яток козацької старовини, патріот, який своїм прикладом спонукає майбутні покоління плекати про історію рідного краю. Вважаємо, що в окресленому напрямі ще можливі подальші розвідки, оскільки доробок письменника в означеному аспекті є малодослідженим.

Література

1. Біляцька В. «Духовна енергетика» Олеся Гончара в адресованій ліриці поетів Придніпров'я. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»,* 2023. Вип. 53. С.9–17.
2. Гончар Олесь. Собор : роман. Київ : Дніпро, 1989. 271 с.
3. Гончар Олесь. Спогад про океан. Електронна книга. Київ : Мультимедійне видавництво Стрельбицького, 2017. 117 с.
4. Іванова Н.І. Довженко і Гончар: Типологія мотиву донкіхотства. *Олесь Гончар і шістдесятництво. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 80-річчю від дня народження Олеся Гончара*. Дніпропетровськ: Навчальна книга, 1998. С. 71–76.
5. Шаповал Іван. В пошуках скарбів. Київ : Радянський письменник, 1963. 302 с.

Оробець О.П.
здобувач вищої освіти
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника

ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ ГРОТЕСКУ У ПЕРШІЙ ЧАСТИНІ РОМАНУ ДЖОНАТАНА СВІФТА «МАНДРИ ГУЛЛІВЕРА»

Анотація. *У статті розглянуто використання та функціонування гротескних форм у першій частині роману «Мандри Гуллівера» Джонатана Свіфта. Гротескні форми є одним із основних художніх прийомів Джонатана Свіфта, за допомогою якого автор з легкістю поєднює реальне і фантастичне, сумне та комічне, вміло створює алюзію та сатирично відображає суспільно-політичні реалії Англії XVII століття. Дослідження зосереджується на аналізі того, як гротеск допомагає авторові відтворити суперечності людської природи, абсурдність суспільного устрою та духовну деградацію людини, а також як цей прийом зберігає свою художню силу у перекладах українською мовою. Окрема увага приділяється порівнянню перекладацьких інтерпретацій гротеску у версіях Ю. Лісняка, Р. Доценка та М. Іванова, що дозволяє простежити еволюцію сприйняття твору в українській культурі. Стаття демонструє, що гротеск у романі Свіфта виконує не лише естетичну, а й соціально-філософську функцію, перетворюючись на засіб сатиричного осмислення реальності та формування критичного мислення читача.*

Ключові слова*: гротеск, сатира, Просвітництво, алегорія, абсурд, політична критика, переклад.*

Orobets O. Features of the ukrainian translation of the grotesque in the first part of Jonathan Swift's novel «Gulliver's travels». *The article examines the use and functioning of grotesque forms in the first part of Jonathan Swift's novel Gulliver's Travels. Grotesque forms are one of Jonathan Swift's main artistic techniques, with the help of which the author easily combines the real and the fantastic, the sad and the comic, skillfully creates an allusion and satirically reflects the socio-political realities of 17th-*

century England. The study focuses on the analysis of how the grotesque helps the author to recreate the contradictions of human nature, the absurdity of the social system and the spiritual degradation of man, as well as how this technique retains its artistic power in translations into Ukrainian. Special attention is paid to the comparison of translators' interpretations of the grotesque in the versions of Yu. Lisnyak, R. Dotsenko and M. Ivanov, which allows us to trace the evolution of the perception of the work in Ukrainian culture. The article demonstrates that the grotesque in Swift's novel performs not only an aesthetic, but also a socio-philosophical function, turning into a means of satirical.

***Key words**: grotesque, satire, Enlightenment, allegory, absurd, political criticism, translation.*

Актуальність дослідження. Використання гротеску є важливим аспектом у написанні творів, а також у їх розумінні та тлумаченні. За допомогою гротеску створюються непрямі алюзії на ті чи інші явища, людей і т.д. Англійський письменник Джонатан Свіфт широко використовував гротеск у своїх творах, у цьому дослідженні ми можемо порівняти як саме гротескні форми були перекладені українськими авторами, знайти спільне та відмінне у тексті. Також, розкрити нові варіанти використання та трактування гротеску в українському суспільстві та контексті.

Дослідження та аналізування гротескних елементів, а саме їх переклади українською у творах Свіфта українськими перекладачами є надзвичайно актуальним, оскільки дозволяє з’ясувати, як саме перекладачі інтерпретують складні стилістичні й емоційні варіації оригіналу, наскільки точно передається авторський тон і критичне спрямування тексту. Порівняння різних варіантів перекладу допомагає виявити щось схоже та абсолютно різне у художніх витворах, а також відслідкувати, як український культурний контекст впливає на сприйняття й переосмислення гротеску.

Крім того, це дослідження відкриває можливість відкрити гротеск у більш ширшому розумінні його функцій в сучасному українському літературознавстві, показати його можливості як засобу художнього узагальнення, іронічного контексту та соціальної критики. Таким чином, вивчення специфіки відтворення гротеску у перекладах творів

Джонатана Свіфта сприяє глибшому розумінню не лише його творчості, а й розвитку української перекладацької традиції в цілому.

Метою статті є детальний аналіз різних перекладів одних і тих самих уривків з оригінального тексту Джонатана Свіфта «Мандри Гуллівера» та порівняння різних підходів перекладачів до передачі змісту, а також стилістичних і художніх особливостей твору. Особлива увага приділяється тому, як українські перекладачі відтворюють художню функцію гротеску, досить складного літературного та стилістичного прийому, що поєднує зовсім протилежні якості. Дослідження спрямоване для того, щоб визначити якими мовними, стилістичними та композиційними засобами перекладачі передають контрастність і суперечливість світу, створеного Свіфтом, а також як саме вони інтерпретують сатиричний підтекст, закладений у гротескних образах.

Крім того, метою є порівняння перекладацьких стратегій і визначення ступеня відповідності кожного перекладу оригінальному задуму автора, його іронії, алегорій і соціальної критики. Також цікавить аналіз того, наскільки адаптація гротеску у перекладах зберігає інтелектуальну глибину, філософську і сатиричну спрямованість твору, а також чи виникають нові смислові відтінки у процесі перекодування тексту для українського читача.

Для дослідження обираємо переклади Юрія Лісняка (Київ: «Дніпро», 1983); Ростислава Доценка (Київ: «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», 2015); Миколи Іванова (Київ: «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», 2015).

Виклад основного матеріалу. Прочитавши твір «Мандри Гуллівера» в оригіналі та в українських перекладах, можна виокремити, що перекладач Юрій Лісняк для прикладу є більш схильним до класичної школи перекладу, на це вказує точність змісту та стилістична стриманість. Така перекладацька манера іноді пом’якшує гротеск, для прикладу уривок: «Their tallest trees are about seven feet high» [4, с. 24] був перекладений як : «Найвищі дерева сягають лише семи футів заввишки» [1, с. 45]. Отже, можна сказати що при перекладі Ю. Лісняк робить фразу більш нейтральною, тоді як оригінальний текст здається іронічним і деталізованим, що створює дивне спотворення перспективи.

Щодо інших перекладів, Ростислав Доценко намагається передавати стиль Свіфта більш точно, його основною метою є збереження цілісності та комічності, фізичного абсурду. Для прикладу

цей ж уривок: «Their tallest trees are about seven feet high» [4, с. 24], що в українському перекладі Р. Доценка вже звучить так: «Найвищі їхні дерева - не вищі за людину» [2, с. 47], цим перекладом Р. Доценко додає комічності до твору.

Цікавим за творчою манерою є найновіший переклад Миколи Іванова, він прагне модернізувати мову: використано короткі, ритмічні фрази, що передають характер твору. Проте часом зникає відчуття історичної дистанції, притаманне XVIII ст. тобто, гротеск набуває більш «гумористичного», аніж «сатиричного» відтінку. Знову ж таки, подивившись на переклад уривку «Their tallest trees are about seven feet high» [4, с. 24], який в перекладі Миколи Іванова звучить як «Їхні дерева – як дитячі іграшки, всього якихось сім футів!»[3, с. 42]. Можна чітко відстежити саму комічність ситуації більше, аніж сатиру чи алюзію на певне явище.

Висновки. Аналіз різноманітних перекладів показує, що кожен із перекладачів виробив власну концепцію тлумачення гротеску, що відображає не лише індивідуальний стиль, а й культурно-історичний контекст часу. Аналізуючи різні переклади художнього тексту Джонатана Свіфта розуміємо, що Ю. Лісняк фокусувався на гуманістичній моралі, збереженні класичності літератури, прим’якшуванні та зменшенні деформаційності образів. Перекладач Р. Доценко зберігає комічність і гіперболічність, що є більш наближеним до Свіфтівського гротеску. М. Іванов пропонує адаптований, комунікативно сучасний переклад, у якому гротеск стає інструментом культурного діалогу, в якому фокус падає більше на комічність аніж сатиричність.

Отже, українська школа перекладу демонструє здатність не лише передавати зміст оригіналу, але й активно інтерпретувати художні прийоми, створюючи новий культурний контекст, у якому гротеск Джонатана Свіфта продовжує виконувати свою критичну й пізнавальну функцію. Таким чином, гротеск у перекладі виконує культуроінтерпретаційну функцію, він не лише передає художній прийом, а й адаптовує його до сучасного українського світогляду. Отже, українська перекладацька сфера демонструє еволюцію сприйняття гротеску: від морально-дидактичного до постмодерного, іронічного тлумачення.

Література

1. Свіфт, Дж. *Мандри Гуллівера* / пер. з англ. Ю. Лісняка. Київ : Дніпро, 1983. 352 с.
2. Свіфт, Дж. *Мандри Гуллівера* / пер. з англ. Р. Доценка. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2015. 320 с.
3. Свіфт, Дж. *Мандри Гуллівера* / пер. з англ. М. Іванова. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2015. 320 с.
4. Swift, J. *Gulliver's Travels. Part I: A Voyage to Lilliput.* London : Penguin Classics, 2003. 298 p.

Пена Л.І.
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника

СТЕФАНИКОЗНАВЧІ СТУДІЇ МИКОЛИ ЛЕСЮКА

Анотація. *У статті проаналізовано внесок професора Миколи Лесюка в лінгвістичне стефаникознавство, акцентовано на тих його публікаціях, які стосуються висвітлення різнорівневих (лексичних, граматичних та ін.) мовних особливостей ідіостилю новеліста. Особливу увагу звернуто на «Словник мови художніх творів Василя Стефаника (фрагмент)».*

***Ключові слова**: лінгвістичне стефаникознавство, Василь Стефаник, Микола Лесюк, «Словник мови художніх творів Василя Стефаника (фрагмент)», ідіостиль.*

Pena L. Stefanical studies of Mykola Lesiuk. *The article analyzes the contribution of Professor Mykola Lesiuk to linguistic Stefanyk studies, focusing on those of his publications that relate to the coverage of different-level (lexical, grammatical) linguistic features of the novelist's idiostyle. Special attention is paid to the "Dictionary of the Language of the Works of Vasyl Stefanyk (fragment)".*

***Key words**: linguistic Stefanyk studies, Vasyl Stefanyk, Mykola Lesiuk, "Dictionary of the Language of the Works of Vasyl Stefanyk (fragment)", idiostyle.*

Актуальність дослідження. Стефаникознавство як наукова галузь репрезентовано двома взаємопов'язаними і взаємозумовленими напрямками: літературознавчим та мовознавчим. Головним завданням вивчення творчості Василя Стефаника, на думку авторів монографії «Василь Стефаник – художник слова», «є всебічне (літературознавче й мовознавче), ідеологічно не заангажоване і неупереджене дослідження поетики його малої прози, що повною мірою відображала в собі специфіку не лише жанру, але й художнього мислення, світоглядних позицій, принципів втілення естетичного ідеалу тощо» [1, с. 4]. Водночас дослідники, зокрема В.В. Ґрещук, зазначають, що стефаникознавчі студії мають виразне літературознавче спрямування, а науково-лінгвістичне вивчення художньої спадщини новеліста за обсягом є значно скромнішим від літературно-критичного [2, с. 286]. А «якраз мова художніх, публіцистичних його творів, а також мова листів В.Стефаника являє собою той феномен, який заслуговує особливої уваги науковців» [4, с. 341]. Та все ж і в царині наукових розвідок художнього мовлення новеліста маємо серйозні напрацювання, які стосуються вивчення специфіки його ідіостилю.

Одним із дослідників Стефаникового слова з погляду лінгвальних особливостей був відомий український мовознавець, доктор філологічних наук, професор, багаторічний завідувач кафедри слов'янських мов Прикарпатського (тепер Карпатського) національного університету імені Василя Стефаника Микола Петрович Лесюк (на жаль, уже світлої пам'яті).

Мета статті – описати внесок М. Лесюка в лінгвістичне стефаникознавство.

Виклад основного матеріалу. У науковому доробку М. Лесюка виділяємо низку праць у ділянці мовознавчого крила стефаникознавства. Вони присвячені висвітленню різнорівневих (зокрема фонетичних, лексичних, фразеологічних, граматичних) рис ідіостилю письменника, з'ясуванню питання: якою ж мовою писав В.Стефаник – літературною чи діалектною? Серед них тези виступів на наукових конференціях, статті, розділи монографій, словник.

Досліджуючи мовний дуалізм творів В.Стефаника, М.Лесюк стверджує, що новеліст як видатний майстер художнього слова досконало володів обома «посестрами української мовної системи», тобто знав і рідну говірку села Русова, і тодішню літературну мову

Галичини. Мовний дуалізм В.Стефаника, «подвійний» статус мови його творів Микола Петрович пояснює тим, що, «пишучи про галицьких селян, В.Стефаник не тільки бачив їх перед собою, він чув їх голоси, бо вони «кричали» до нього, він переплавляв їх слова через свій мозок і своє серце, яке не могло допустити жодної фальші, відтворюючи ці голоси. Автор не вклав в уста своїх героїв жодного слова, якого б не міг промовити його персонаж у реальній життєвій ситуації» [4, с. 347].

Науковець аргументовано доводить, що В.Стефаник упровадив у мову літератури значний масив лексики і фраземіки, який до нього функціонував тільки в уснорозмовній сфері. Багато цих слів та фразем знайшли застосування в загальнонаціональній мові, сприйняті узусом, мовною практикою, але, на думку М.Лесюка, є й немало слів, які не допускаються в загальномовні словники волюнтаристськими рішеннями, тобто надання їм офіційного статусу залежить від суб'єктивних факторів [4]. Названої проблематики М.Лесюк торкається і в одному з розділів («Василь Стефаник і українська літературна мова») своєї монографії «Становлення і розвиток української літературної мови в Галичині» [7, с. 640-657].

Новели В.Стефаника з погляду вживання в них фразеологічного (зокрема й діалектного) багатства стали об'єктом аналізу М.Лесюка у статті «Фраземіка Василя Стефаника як засіб увиразнення тексту» [10].

Як знавець історичної граматики української мови, М.Лесюк описав використання давніх залишків деяких граматичних форм слів у художній спадщині новеліста (див., напр., «Архаїчні граматичні форми у творах Василя Стефаника» [3], «Релікти колишнього перфекта в творах В.Стефаника» [8]).

З'ясуванню специфіки письменницької манери В.Стефаника присвячена стаття «У творчій лабораторії В.Стефаника» [9].

Перу М.Лесюка (у співавторстві зі З.Каспришин) належить публікація в колективній монографії [1, с. 114-126] розділу про роль дієслова в семантико-граматичній архітектоніці художніх текстів В.Стефаника. Зокрема, описано палітру прямих і переносних значень дієслів як самостійних лексем чи компонентів стійких словосполучень. На основі аналізу багатьох текстів дослідники доводять, що семантичне багатство дієслів дає можливість авторові використовувати кореневоспоріднені вербативи у близьких, маловіддалених контекстах

без шкоди для загальної мовно-текстової тканини; деякі дієслова в текстах новеліста наповнюються новими семантичними відтінками тощо. Загалом, як висновують науковці, навіть побіжний огляд функційного навантаження дієслів у творах В.Стефаника свідчить про велике вміння письменника максимально використати їхні потенційні лексико-семантичні, фразеологічні та граматичні можливості в різноманітних конструкціях та сполуках, про універсальні властивості українського дієслова.

У фокусі наукових зацікавлень М.Лесюка – роль окремих дієслів у текстотворенні, напр., «Функції дієслова «бути» в художніх творах Василя Стефаника» [11].

Серед лінгвістичних стефаникознавчих праць авторства М.Лесюка є й такі, що присвячено лексикографійному впорядкуванню мови творів письменника й укладанню відповідного словника. Це важливий напрям роботи, адже, за влучним висловом Анатоля Франса, словник – це всесвіт, укладений в алфавітному порядку, це книга книг. А словник мови письменника – це його мовний всесвіт, засобами якого автор змальовує дійсність.

2022 року українство відзначило 150-літній ювілей видатного майстра слова Василя Стефаника, «який надзвичайно реалістично змалював у своїх коротких, але й справді подекуди страшних за змістом новелах життя галицько-покутського селянина, який кількома художніми мазками, штрихами міг відтворити надзвичайно широку панораму нелегкого життя покутського села» [6, с. 4]. Багато заходів щодо вшанування його пам’яті в нелегкий пандемійний час, час переважно дистанційного спілкування, зініціював та провів Прикарпатський національний університет (нині Карпатський), названий іменем великого земляка: підготовка і презентація 4-томного видання творів та епістолярної спадщини письменника, Міжнародний науковий конгрес «Василь Стефаник і світова культура», онлайн-турнір комп’ютерної гри-вікторини «Шлях Василя Стефаника», всеукраїнський конкурс есеїв для студентської та учнівської молоді «150 слів про Стефаника», конкурс малої прози «Коротко. Сильно. Страшно» тощо.

Ще однією пелюсткою у вінок пошанування нашого краянина став «Словник мови художніх творів Василя Стефаника (фрагмент)», автором-укладачем якого є М.Лесюк. Шана науковцеві за те, що довів до

кінця доручену йому ділянку роботи над укладанням словника мови патрона Карпатського університету! Адже лексикографічна праця – досить часозатратна справа й потребує значних зусиль, особливо якщо зважити й на те, що в той час, коли реалізували такий задум, не було комп'ютерної техніки, яка неабияк полегшила б і збір матеріалу, і його опрацювання. А картотеку словника укладали в паперовому варіанті.

Тож можемо ствердити, що українська авторська лексикографія (створення словників мови письменників) поповнилася ще одним цінним виданням. На жаль, цей словник представляє тільки невелику частину лексикону художнього мовлення новеліста, яка охоплює слова на літери Г, Ґ, Д, Е, Є, Ж, З, оскільки саме за цей обсяг роботи відповідав М.Лесюк як один із членів авторського колективу. На щастя ж, ця лексикографічна праця, що репрезентує Стефаникове лексичне та фразеологічне розмаїття на вказані букви, може стати поштовхом до завершення укладання повного словника і взірцем для майбутніх укладачів: уторованим шляхом легше йти.

Словник присвячений світлій пам'яті видатної особистості, професійна й наукова діяльність якої також безпосередньо пов'язана з Прикарпатським університетом (раніше – Івано-Франківським державним педагогічним інститутом імені В.С.Стефаника), – професора Івана Ковалика, який, власне, був ініціатором і натхненником створення словника мови художніх творів Василя Стефаника.

У *Передмові* подано коротку передісторію народження словника. Принагідно штрихами окреслено також ще одну організовану й започатковану Іваном Коваликом діяльність щодо укладання словника мови художніх творів іншого гіганта думки, великого інтелектуала, ерудита в багатьох галузях знань, неперевершеного майстра слова, видатного українського поета і прозаїка Івана Франка. Робота над картотеками художньої спадщини обох українських мислителів під керівництвом професора Івана Ковалика розпочалася ще у Львівському університеті, де він працював. А 1974 року, як зазначає М.Лесюк, обидві ці картотеки І.Ковалик перевіз до Івано-Франківського педінституту, «коли він сам змушений був через певні незгоди з керівництвом Львівського університету покинути кафедру української мови цього ВОЗу і переїхати на роботу до Івано-Франківська» [6, с. 5].

Звернено увагу в *Передмові* на труднощі, через які розпочата й великою мірою здійснена робота не увінчалася виданням словника. Серед них виявилася проблема, яка полягала у тлумаченні фразеологічних одиниць, визначенні стрижневого слова в них та уніфікації їхньої фіксації й інтерпретації. Також, на думку Миколи Лесюка, «дуже гальмує працю над укладанням словника ... опис уживання в мові письменника службових частин мови, зокрема прийменників та сполучників, адже їхня частотність сягає величезних чисел – кількох сотень, інколи й понад тисячу» [6, с. 17-18].

Пропонований фрагмент словника, як зазначає М.Лесюк, створений на основі академічного видання 1949 року, але весь ілюстративний матеріал розписаний за новелами 1933 року. «Усі моменти, якими відрізнялися ці два видання, зафіксовані під час звіряння текстів і зазначення в картках нових сторінок за виданням 1949 року» [6, с. 8]. Автор-упорядник ділиться своїми спостереженнями про те, що «під час звіряння речень було помічено чимало фактів, які свідчили про більшу відповідність текстів з академійного видання 1949 року оригіналам творів письменника, ніж текстів із новел 1933 року, які, як відомо, також піддавалися суттєвому редагуванню» [6, с. 8-9]. Ці розбіжності стосувалися, зокрема, написання частки (постфікса) **ся** (**си**) разом чи окремо, правопису найменувань для позначення сакральних понять з великої чи малої літери (*Бог, Господь, Різдво*, *Служба Божа, Матір Божа* тощо), закінчень родового відмінка -и чи -і іменників жіночого роду (*зависти*, *зависті*), розрізнення/нерозрізнення букв для позначення звуків [г] і [ґ] (*газда – ґазда, згребло – зґребло* і под.), передавання деяких особливостей діалектної вимови (на зразок *уважити – уважьити, вібачити – вібачьити, жилісливий – жьилісливий*) та ін.

Для зручності користування описано принципи укладання словника, які були розроблені проф. І.Коваликом та дещо узагальнені М.Лесюком для створення словників мови будь-якого письменника. Вони стосуються структури словникових статей, способів наведення реєстрових слів, передавання письменницької орфографії, особливостей інвентаризації багатозначних слів та омонімів, здрібніло-пестливої та згрубілої лексики, звукових варіантів, зокрема місцевих форм, специфіки добору речень-ілюстрацій тощо.

Слушними є міркування М.Лесюка щодо ілюстрування, зокрема його повноти. Науковець небезпідставно вважає, що ідеальним уважався б такий словник, у якому було б наведено всі випадки вживання письменником певного слова: «У такому разі читачеві не треба звертатися до твору, шукати необхідну сторінку і на ній необхідне слово» [6, с. 12]. Однак з огляду на велику кількість слововживань (напр., слово *голова* у творах Стефаника використано 171 раз; таку ж кількість разів ужито і слово *земля*; *знати* – 199 разів; *жінка* – 165 разів; *давати* – 75 разів; *годен* – 73 рази; прийменник *до* – 594 рази, а його варіанти *д'* – 13 та *ід* – 2; прийменник *з* – 743 рази з варіантами *із* – 68, зі – 43, зо – 24, с – 3, ізо – 1; прийменник *за* – 420 разів тощо) Микола Лесюк обрав оптимальний спосіб і зробив так, як Іван Ковалик та українські лексикографи, які укладали словники мови творів Тараса Шевченка, Григорія Квітки-Основ'яненка та ін.: навів до кожного слова чи його лексико-семантичного варіанта по одному-два найяскравіших приклади.

У кінці словникових статей автор зі знаком + (плюс) подає статистичні відомості, що охоплюють певну словоформу та кількість її вживань: для іменних частин мови – спочатку називний відмінок, відтак усі інші в однині та множині; для дієслова – інфінітив, а після нього особові та родові форми однини і множини.

З метою зручності користування, заощадження місця й усунення громіздкості описів у словнику подано низку скорочень, які використано як ремарки у словникових статтях, та їхнє розшифрування.

Словникова стаття має звичну для такого типу словників структуру: заголовне (реєстрове) слово; кількість уживань у творах; тлумачення значення слова, з яким воно зафіксоване, і кількісна характеристика; ілюстрація (контекст). Якщо слово багатозначне, то спочатку йде визначення значення, яке характеризується найбільшим числом слововживань, а за ним ідуть за спадною кількісною градацією інші значення. Продумано й описано спосіб передачі слів як компонентів фразеологізмів.

Наведемо приклади словникових статей, які репрезентують лексеми різночастиномовної належності:

«**ГАЙНУВАТИ** (3). 1. Витрачати марно; розтринькувати, переводити (2). [–] *Дес давно то, бувало, ксьондзи гійкали на нарід, аби*

не пив, аби не ***гайнував****, а тепер, видите, нарід і не п'є і не* ***гайнує****, а грейціря рівно не видит* 75.

2. Гуляти, дармувати (1). [–] *Була-с порьидна ґаздиня, тьижко-с працувала, не* ***гайнувала-с****, але на старість у далеку дорогу вібралас-с си* 67» [6, с. 25].

«ЖАЛЬ[1] (7), **ЖЬИЛЬ[1]** (4). 1. Важкий настрій; сум, печаль, скорбота (5). – *І той* ***жьиль****, коли я, як замурований цементом, попав у глибоку пивницу, зробив із мене такого, що зачьив забувати то, що мене в житю все радувало* 216. / *Образн*. (4). *Безодня смутку, увесь* ***жаль*** *і безсильний страх зійшлися разом в очах і разом сплодили дві білі сльозі* 143.

2. Незадоволення з приводу чого-н.; скарги, нарікання (1). – *Кличут вечеряти, Даниле, а Бога не гнівіт своїм нерозумним* ***жалем*** 188.

◊ *У спол.* (5): а) **з жалю** – внаслідок великої туги, печалі, смутку з приводу чогось або за чимось (3). *Камінь, – аби камінь, та й розпук би си* ***із жьилю****!* 14; [–] *Мині* ***з жьилю*** *за люцким словом не раз хотіло си дати себе замурувати* 216; б) **завдавати жалю** – засмучувати кого-н., наводити тугу, печаль (1). *Лиш дивилася* [корова] *на бабу і* ***жалю*** *єї завдавала* 50; в) **мати жаль** (1) – *див*. **мати**.

+ Одн. Н. **жьиль** *образн*. 140; Р. **з жалю** *у спол*. а) 225, Зн. *у спол*. в) 249; Ор. **жалем** *образн*. 68; **з жалем** *образн*. 195» [6, с. 202-203].

«**ЗЕЛЕНИЙ** (20), **ДЗЕЛЕНИЙ** (3). 1. Один з основних кольорів спектра – середній між жовтим і блакитним (14). *Мама дала Катрусі квітки сині, білі,* ***зелені****, червоні* 37; а). Який має колір трави, листя, зелені (7). *Сідає* [старий] *серед* ***зеленої*** *озимини, підпирається палицею і мовчить* 158. / *Образн*. (2). *А Бог вас карає, бо ви маєте на єго сонце дивитися, ви маєте дітьми тішитися і* ***зеленим*** *колосом на веселім лиці гладитися* 152. / У знач. *імен*. (1). *Встає, спираєся на палицю і йде на озимину. – Файне,* ***зелене****, а вона* [курка] *тото псує*... 158.

2. Покритий зеленню, травою (5). *Він* [гріх] *перейде на дитину, він зійде на худобу, він.. спаде на* ***зелену*** *ниву і він чоловікові душу возьме* 151. / *Образн*. (1). *..є така* [натура], *що хоть ти мором годуй, хоть ти її у найкращу весну пусти на* ***зелене*** *поле, а вона плаче* 152.

3. *Перен*. Молодий, незрілий, невистояний. (2). *У колядці, повт. ..Будь же нам здоров, пане Максиме, в неділю, В неділю рано* ***дзелене*** *вино*

сажене. Вінчуєм тебе счьистьим, здоров'єм в неділю, В неділю рано ***дзелене*** *вино сажене* 80.

◊ У спол. (2): а) **зелений коваль** – назва жука, який видає тріскотливий звук (1). *Чорний сверщок дотулився ніжки та й утік.* ***Зелений коваль*** *держиться подалеки. Мідяна жужелиця борзенько оббігає дитину* 95; б) **Зелені Свєта** – християнське свято, яке відзначається на 50-ий день після Великодня і супроводжується прибиранням хати і подвір'я зеленню (1). [–] *..не загрійте голови, як котрих* ***Зелених Свєт****: люди йдут до церки, село обмаєне, а ви лежите як дуб'є під любистком...* 214.

+ Одн. Н. **дзелений** 1а) 14; **зелена** 2 – 117; Зн. **зелену** 1а) 216; **на зелену** 1а) 130; **в зелене** 2 – 216; мн. Н. **зелені** 1 – 97, 1а) 126, 2 – 229; Ор. **зеленими** 1а) 143 (2 р.); М. **по зелених** 2 *образн*. 126; **у зелених** 1 – 45» [6, с. 339-340].

«**ДВАДЦЯТЬ** (1), **ДВАЙЦЯТЬ** (2), **ДВАЦІТЬ** (2). 1. *Кільк. числ*. Ужив. як компонент складеного кільк. числ. (3). [–] *Піде злодюга-жид до війта, нанесе горілки йому, а той бере радних, і як знайдуть* [людей, молодь] *в хаті при забаві, то найменше по* ***двайцять*** *п'ять буків дістане кождий* 258.

2. Кількість із двох десятків одиниць, зокрема й грошових (1). *– До лазні, пане Ситник, до лазні за* ***двадцять*** *центів, го, го*! 167.

◊ У спол. ***зо двацiть*** – багато разів, неодноразово (1). [–] *...я той образ скидав з стіни і назад клав зо двацiть років* 169.

Н. ***двацiть*** 1 – 13; Зн. ***двайцять*** 1 – 258» [6, с. 106].

«**ДОПЕВНЕ** (1). *Присл*. Те саме, що **напевно**; звісно. – *Землю цулуй, де си поступиш, бо вона ци твоя, ци чужа, то ти з неї жиєш, своя родит і чужа родит... Певне шо правда, ой* ***допевне***! 147 [6, с. 166].

«**З-ПЕРЕД** (4), **З ПЕРЕД** (2), **СПЕРЕД** (1). *Прийм*. 1. Ужив. при вказуванні на об'єкт, від якого забирають, віддаляють що-н. (5). *Вона* [Оксана] *пристане, затулить долонею очі і буде хвильку стояти, потім нагло візьме* ***з перед*** *очий руки, і вся полуда пропаде* 118; *– Свинарю* [до Федора*], мой, а марш сперед волів межи свині! Ще тобі лужко стелити! Твоя Марійка добре нас рихтує. Тікає си, як сука, з фірманом, та відавує єму з обіду шонайліпше, та ще й ти приліз на нашу голову. Марш з-перед волів!* 132.

2. Ужив. при вказуванні на об’єкт, перед яким, попереду якого що-н. відбувається (1). *Отак викрикував якийсь п’яний* ***з-перед*** *коршми* 24.

3. Ужив. при вказуванні на час, раніше якого відбувалася певна дія (1). *Коло неї з одного боку раз-по-раз розкривається величенька дівчинка слюбна,* ***з-перед*** *війни* 233» [6, с. 373].

«**ГАЙ[1]; ГАЙ[1], ГАЙ[1]** (14). *Виг*. Уживається як спонукання до дії, заохочення, наказ. [–] ***Гай****, Якове, лупи кукурудзки, де вже кілько спати!..* 148; *– Максиме, ви мині з хати шуруйте, аби я вас тут не видів, бо вб’ю як горобця;* ***гай****, забирайтеси* 165; *– Виджу, люде, шо буде біда, уступив би-м си гет, а щос ні до него тягне, ланцухами тягне...* ***Гай, гай,*** *пиймо, закусюймо* 163» [6, с. 24]

Уважно ознайомившись із *Передмовою*, у якій детально й доступно виписані принципи побудови словникової статті та пояснені всі вжиті знаки та їхнє значення, користувачі легко сприйматимуть інформацію.

Загалом у словнику зафіксовано понад 1480 слів (словникових статей), які об’єднують більше 8450 слововживань.

Висловимо захоплення грандіозною скрупульозною роботою М.Лесюка, вкладеною в те, щоби словник побачив світ. Пам’ятаючи слова свого Вчителя Івана Ковалика: «Ви мусите довести справу укладання словника мови художніх творів Василя Стефаника до завершення, тоді я буду спокійний» [6, с. 6], – Микола Петрович увів до наукового обігу оформлений у словник фрагмент мовного портрета особистості видатного новеліста. Поділяємо його оптимізм щодо того, що «повний словник мови художніх творів Василя Стефаника – це ... цілком реальна справа, лише для цього потрібна добра воля, бажання й підбір зацікавлених укладачів-ентузіастів. Звичайно, ще й фінансова підтримка...» [6, с. 17].

Отож українське словникарство поповнилося ще однією працею, яка буде корисною філологійній спільноті для реалізації багатьох наукових задумів різного спрямування. Робота з укладання словника триває. Сподіваємося, що завдяки зусиллям мовознавців у майбутньому побачить світ словник мови художньої прози В.Стефаника в повному обсязі.

Висновки. М. Лесюк великою мірою спричинився до розвитку мовознавчого стефаникознавства. Його напрацювання в цій сфері характеризуються різноплановістю та глибиною аналізу. Особливо

відзначимо заслуги науковця в ділянці лексикографійного опрацювання мови художніх творів В. Стефаника.

Література

1. Василь Стефаник – художник слова. Івано-Франківськ : Плай, 1996. 272 с.
2. Ґрещук В.В. Лінгвістичне стефаникознавство: здобутки і перспективи. *Ґрещук В.В. Студії з українського мовознавства: Вибрані праці* / Упор. Р.Бачкур. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2009. С. 286-304.
3. Лесюк М.П. Архаїчні граматичні форми у творах Василя Стефаника. *Вісник Прикарпатського університету. Філологія*. Івано-Франківськ, 2012. Вип. 34-35. С. 115–120.
4. Лесюк М.П. Василь Стефаник і українська літературна мова. *Шевченко*. *Франко*. *Стефаник*: *матеріали міжнародної наукової конференції*. Івано-Франківськ : Плай, 2002. С. 340-355.
5. Лесюк М.П. Мова творів Василя Стефаника і розвиток літературної мови в Галичині. *Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. Krakow, 1998-1999. T. VII–VIII. Pp. 147–162.
7. Лесюк М.П. Словник мови художніх творів Василя Стефаника (фрагмент). Івано-Франківськ : Місто НВ, 2021. 384 с.
8. Лесюк М.П. Становлення і розвиток української літературної мови в Галичині: монографія. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2014. 732 с.
9. Лесюк М.П. Релікти колишнього перфекта в творах В.Стефаника. *Стефаниківські читання*. Івано-Франківськ, 1990. Вип. 1. С. 147–152.
10. Лесюк М.П. У творчій лабораторії В.Стефаника. *Василь Стефаник і українська культура: тези*. Івано-Франківськ, 1991. Ч. ІІ. С. 79–81.
11. Лесюк М.П. Фраземіка Василя Стефаника як засіб увиразнення тексту. *Василь Стефаник*: *наближення* : колективна монографія. Івано-Франківськ–Варшава, 2017. С. 178–190.
12. Лесюк М.П. Функції дієслова «бути» в художніх творах Василя Стефаника. *Стефаниківські читання*. Івано-Франківськ, 1993. Вип. 2. С. 117–120.

Ромас Л.М.
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри філології та мовної комунікації
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»

ХУДЖНЯ СПЕЦИФІКА РОЗКРИТТЯ ТЕМИ ГОЛОДОМОРУ В ОПОВІДАННІ ЮРІЯ МУШКЕТИКА «ХРИСТОС І МАРІЯ У СРІБНІМ ОКЛАДІ»

Анотація. *У статті розглянуті художні особливості розкриття теми голодомору в оповіданні Ю. Мушкетика «Христос і Марія у срібнім окладі». Окреслене коло проблем, які прямо чи опосередковано стосуються головної. Окрема увага звернена на специфіку творення портрета, роль діалогізованого мовлення та протиставлення духовного багатства української людини і душевної ницості радянських прихвостнів.*

Ключові слова: *тема голодомору, Ю. Мушкетик, потрет, діалогізоване мовлення, морально-етична проблематика.*

Romas L. Artistic specificity of revealing the theme of the famine in Yuriy Mushketyk`s story "Christ and Mary in a Silver Dress". *The article examines the artistic features of revealing the theme of the Holodomor in Yurii Mushketyk's short story "Christ and Mary in a Silver Frame". It outlines the range of issues directly or indirectly related to the main theme. Special attention is paid to the specifics of character portrayal, the role of dialogized speech, and the contrast between the spiritual wealth of the Ukrainian people and the moral baseness of Soviet henchmen.*

Key words: *theme holodomor, Y. Mushketyk, portrait, dialogized speech, moral and ethical issues.*

Актуальність дослідження. «Для романів, повістей, п'єс Юрія Мушкетика характерне психологічне проникнення у внутрішній світ персонажів. Здебільшого Мушкетик-психолог увагу читача концентрує на найдраматичнішому моменті в житті народу» [2, с. 3], прагне заглянути в найпотаємніші куточки людського серця. У більшості випадків під пильне око дослідників потрапляли твори про далеке

історичне минуле українців (Ю. Ковалів, Л. Ромащенко, В. П'янов, Н. Горбач, Л. Ромас), бо справді письменник «…уболівав за Україну, її долю, її майбутнє, знаючи дуже багато, ще в радянські часи, про її правдиву історію і народне життя…» [1]. Пересічному читачеві Юрій Мушкетик відомий більше як історичний белетрист, але в його творчому доробку представлені як широкі епічні полотна, так і поезії та невеликі оповідання, які ще чекають своїх дослідників.

Мета статті полягає у виявленні специфіки розкриття теми голодомору в оповіданні Юрія Мушкетика «Христос і Марія у срібнім окладі».

Виклад основного матеріалу. Мушкетик-психолог завжди сконцентровує увагу читача на найдраматичніших моментах у житті народу. Чи то це будуть наші далекі предки в широкому історичному полотні, чи то – наші сучасники в маленькому оповіданні. Юрій Мушкетик – письменник, котрий приділяв багато уваги індивідуальним людським якостям, духовній міці, цілісності людини [3]. Його оповідання відзначаються широтою тематики й складною композицією. Твір, про який піде мова не є винятком. У письменника свій підхід до розкриття сюжету і своє нестандартне бачення подій тих років.

Багато хто з українських письменників торкався у своїй творчості торкався цієї складної теми, не обійшов її й Ю. Мушкетик. Оповідання «Христос і Марія у срібнім окладі» написане 1993 року. На десяти сторінках майстру слова вдалося осягнути всі жахи колективізації й голодомору.

Читаючи цей твір, підсвідомо проводиш паралель між ним і романом Уласа Самчука «Марія», бо в його назві теж фігурує ім'я Богоматері, і спільною є тема голодомору. Про роман Уласа Самчука говорять, що в ньому проблема голоду є однією з кількох порушених. Те ж саме можна сказати й про оповідання Ю. Мушкетика, адже паралельно письменник торкається багатьох морально-етичних проблем. Але, на відміну від роману Уласа Самчука, де розповідається про все життя героїні, в оповіданні йде мова про короткий проміжок часу з існування селянської родини. Хоча початок схожий «Вона прожила все життя в селі, а їй чомусь снилося місто» [2, с. 95]. У центрі сюжету – постать головної героїні, Хотини, звичайної української жінки. Розпочавши оповідання зі сну героїні, письменник спровокував те, що читач весь час буде перебувати в сумнівах: сон, те, що описує далі автор, чи реальність.

Бо далі мова йтиме про голод, а голодна людина в оповіданні Мушкетика наче весь час знаходиться у напівсні, вона балансує між життям і смертю. Стан голодної людини, детально описаний в тексті, провокує відповідний стан свідомості: «Ось і зараз вона йшла довгим тунелем, і не було ні неба, ані жодної світлої таловини з боків, а тільки сірі кам'яниці, а десь попереду блимав чи то вогник, чи то світлячок і весь час лунав плач. Одноманітний, тягучий, іноді з якимсь бурмотінням...» [2, с. 95].

Можна стверджувати, що цей сон – це справжнісіньке життя Хотини – темне, тяжке, без жодної радості, голодне, життя над прірвою смерті. Головна героїня у сні шукає порятунку, схованки від усього, що діється насправді.

Перед нами українська жінка-мати, у якої болить душа не тільки від плачу своїх дітей, а й від споглядання на сльози чужих. Автор акцентує увагу на тому, що Хотина «вже всього набачилася, напереживалася, іноді їй самій здавалося, що в грудях замість серця – грудка спеченої жужелиці» [2, с. 96]. Але одного холодного ранку, коли вона побачила, як у розчиненій хвіртці лежав хлопчик літ десяти, а «біля нього на колінах стояв інший і квилив: «Ваню, встань... Ваню, встань...» [2; с. 96], зрозуміла, що це – не так. Автор досить докладно описує трагічну сцену, подає детальний портрет живого хлопчика, який навіть ще не розуміє, що Ваня вже ніколи не встане. Діти були незнайомі героїні і вона вирішила, що вони з міста. Хотині снилося саме місто: там базар, на якому смачно пахне, там торговки продають печені на олії пиріжки (і автор зазначає, що про ті пиріжки люди балакають страшне, тобто вони можуть бути з людським м'ясом). Хоча на тому базарі милостині ніхто не подає, усі діти сходяться туди, бо може вдасться поцупити пиріжок. А якщо піймають, – пише автор, то заб'ють до смерті. «Й ніхто не обороняє. Одного разу Гордій (чоловік) спробував оборонити такого хлопчика, то самого трохи не вбили. Приклигав додому у синцях та саднах» [2, с. 96].

Постійно акцентуючи на тому, що головна героїня перебуває в напівсвідомому стані, Юрій Мушкетик детально описує її психічну готовність рятувати. Вона, почувши дитячий плач, деякий час лежала поміж днем і ніччю, поміж сном і явою. «Ні, плач був не зі сну. Він цідився разом із світлом від куща бузку – від воріт чи з-за воріт. Голосок дитячий, тонкий, жалібний. Входив у неї, як гостра голка...» [2, с. 95]. Не хотіла Хотина брати додому хлопчика, бо в неї двоє своїх було, але мимохіть кинулася до дитини, що закричала страшним пронизливим

голосом, спостерігаючи, як брезентова безтарка, що збирала трупи по всьому селу, підбирала його братика, наче мішок зі сміттям. Того вечора хлопчик утік, але доля знову звела їх, мабуть, маленька дитина прийшла на те місце, де в останнє бачила свого брата. Коли Хотина нагодувала його юшкою з вики, він перехрестився, дивлячись на куток, у якому сіріло дві плями, на місці яких колись висіли ікони, якими благословляли її з Гордієм батьки.

Автор робить екскурс у минуле і перед нами наче проходить усе жінчине життя: як батьки не хотіли віддати її за Гордія, яким було їхнє весілля, як через ці ікони Гордія не прийняли в партію, як вони зі свекрухою переховували ці ікони в клуні. За таке ставлення до ікон, думала Хотина, Бог не відвів від їхньої родини жодної з напастей, і жодне з її прохань не сповнилося, окрім одруження з Гордієм. Автор описує появу самих ікон, як їх подарували на весілля і те, як ті ікони захищала від Гордія Ганна (його мати). Подається навіть історія зовсім стороннього персонажа, попа, який відмовився від сану заради своїх дочок, які бажають вчитись.

Ікони наче стають дійовими особами у творі. Їх рятують, з ними розмовляють, і вони свого часу стають рятівниками всієї сім'ї від голоду. Після багатьох років переховування Хотина відшукала ікони і віднесла їх у місто в «торгсин», перетерпівши великий сором, про який автор пише дуже лаконічно: «Сором запечатав вуста» [2, с. 104].

Особлива увага звернена автором на ставлення до ікон людей у військовій формі, що приймали їх у Хотини, встановлювали пробу на них, зривали скло, розбивали дерев'яні рамки – і кидали в купу мотлоху: «Цей, у військового крою сорочці, взяв плоскогубці, рвонув цвяха. Скла на іконах не було, порозбивалося ще тоді, як Гордій пожбурив їх у жорна. Клацнув плоскогубцями ще раз, рвонув рукою парсуну Бога на дощечці й кинув її в куток, під ноги Хотині. Так само швидко розправився й з Марією. Брязнув метал, обидві ікони опинилися на блискучих вагах з пласкими шальками» [2, с. 106]. Хотина настільки була вражена цим видовищем, що тільки потім зрозуміла, як її було ошукано, а тоді «всі думки, всі чуття мовби відтяло щось від неї» [2, с. 106], зате двоє її дітей і той чужий хлопчик були нагодовані.

Були в житті Хотини такі хвилини, коли її охоплював жах неминучої смерті, але до життя повертала відповідальність за дітей. Один із описів в оповіданні нагадує сцену опису дітей у новелі В. Стефаника

«Новина»: «...на холодній лежанці діти гралися в частування. Подерли на клаптики шматок газети й тепер «ходили» одне до одного в гості: більші клаптики – пиріжки, менші – оладки... Зуби в дітей чорні-чорні – від жолудів...» [2, с. 104]. Вражаючим є порівняння потоку думок з потоком крові: «В цю мить думка потекла знову. Так тече кров з присохлої і знову роздертої ранки» [2, с. 104].

Час і простір в оповіданні не статичні. Час охоплює десятиліття, а простір змінюється зі змалюванням місця, в якому знаходяться головні герої. Дія відбувається в хаті, на вулиці, у місті, коли Хотина ходила в торгсин. Інколи навіть подається конкретний час, коли стались ті чи інші події (через два роки, восени 1952 року), або як у фіналі оповідання – діти виросли і той прийомний хлопчик приїхав запросити її на весілля: «Тітко Хотино, запрошуємо вас на весілля. Я – Яким… Вернувся оце з армії, женюся… Запрошую … як рідну матір. І раптом заплакав» [2, с. 106].

Отже, художня своєрідність розкриття теми голодомору в оповіданні Юрія Мушкетика полягає в тому, що він паралельно з цією проблемою порушив ще декілька морально-етичних проблем, пов’язаних, наприклад, з вірою в Бога, милосердям, справедливістю. Хоча для жанру оповідання характерно те, що воно охоплює невеликий проміжок часу, і в ньому описується здебільшого одна подія, Юрієві Мушкетику вдалося на кількох сторінках умістити історію всього людського життя.

Література

1. Мушкетик Л. Юрій Мушкетик: «Я вже розмотую свою ниточку життя». URL: https://litukraina.com.ua/jurij-mushketik-ja-vzhe-rozmotuju-svoju-nitochku-zhittja/.
2. Мушкетик Ю. *Христос і Марія у срібнім окладі.* У Семенчук І. Юрій Мушкетик: Літературний портрет. Київ: Вид-во «Бібліотека українця», 1988. С. 95–110.
3. Ромас Л. Юрій Мушкетик: письменник і публіцист. *Наукові записки Національного університету Острозька академія*. Серія: Філологічна. 2014. № 41. С. 68–71.

Сімків О.В.
викладач української мови та літератури
Калуський політехнічний фаховий коледж

МОВНО-ЛІТЕРАТУРНІ СТУДІЇ У СВІТЛІ СУЧАСНИХ МЕТОДОЛОГІЙ

Анотація. *У статті детально розглядаються сучасні методології мовно-літературних досліджень. Аналізуються класичні та інноваційні підходи до інтерпретації текстів, систематизації наукових даних та інтеграції різних методів. Висвітлюються актуальні проблеми та перспективи розвитку мовознавчих і літературознавчих студій у контексті цифровізації та міждисциплінарних досліджень.*

Ключові слова: *методологія, мовознавство, літературознавство, дослідження, текст.*

Simkiv O.V. Language and Literary Studies in the Light of Modern Methodologies. *The article provides a detailed examination of modern methodologies in language and literary studies. Classical and innovative approaches to text interpretation, data systematization, and method integration are analyzed. Current issues and prospects for the development of linguistic and literary studies are highlighted in the context of digitalization and interdisciplinary research.*

Key words: *methodology, linguistics, literary studies, research, text.*

Актуальність. Сучасні мовно-літературні дослідження перебувають на перетині класичних наукових традицій та новітніх технологічних підходів. Розвиток цифрових технологій відкриває нові можливості для аналізу текстів, створюючи передумови для більш комплексного підходу до дослідження мовних та літературних явищ. Вивчення методологій є актуальним, оскільки правильний вибір наукового підходу визначає точність отриманих результатів та їх практичну цінність для подальших досліджень. Крім того, інтеграція традиційних та сучасних методів дозволяє поєднувати глибинний аналіз із можливостями великих даних та цифрових інструментів [1].

Метою статті є всебічне дослідження сучасних методологій мовно-літературних студій, систематизація основних підходів до аналізу

текстів, а також оцінка ефективності їх інтеграції для отримання глибоких і надійних результатів. Стаття спрямована на визначення перспектив розвитку сучасних досліджень у галузі мовознавства та літературознавства, зокрема в умовах міждисциплінарного підходу, який передбачає поєднання традиційних методів аналізу з новітніми когнітивними, семіотичними та цифровими технологіями. Крім того, мета полягає у виявленні можливостей підвищення точності та об'єктивності наукових висновків, а також у демонстрації того, як комплексне використання різних методологічних підходів може сприяти розвитку теоретичних та практичних аспектів мовно-літературної науки. Стаття також покликана підкреслити значення адаптації сучасних методів до динамічного розвитку культури та освіти, що створює нові умови для аналізу і інтерпретації тексту [2].

Виклад основного матеріалу. Сучасні мовно-літературні студії поєднують традиційні та інноваційні методи дослідження, створюючи комплексний підхід до аналізу текстів. Класичні методи включають структурний аналіз, що дозволяє виявляти логіку побудови твору, взаємозв'язки між його елементами та приховані смислові зв'язки. Цей метод допомагає систематизувати матеріал і зрозуміти, як окремі частини тексту формують його цілісність. Функціональний підхід, у свою чергу, оцінює мовні одиниці за їхньою роллю у комунікативному процесі, що дає змогу аналізувати не лише зміст, а й функціональне призначення слів та конструкцій у конкретному тексті. Історико-літературний метод розглядає твори в контексті часу, культурного середовища та літературних традицій, що дозволяє глибше зрозуміти розвиток художніх образів та мовних особливостей у конкретну епоху [3].

Сучасні методи дослідження орієнтовані на когнітивні та семіотичні підходи, цифровий аналіз та міждисциплінарні практики. Когнітивний підхід у мовно-літературних дослідженнях спрямований на глибоке вивчення того, як читач сприймає, осмислює та інтерпретує текст. Він досліджує психологічні механізми розуміння інформації, включаючи процеси сприйняття, пам'яті, уваги та мислення, що активуються під час читання. Цей підхід дозволяє аналізувати, як особисті знання, попередній досвід, культурний та соціальний контекст впливають на сприйняття змісту, а також на формування смислових конструкцій і емоційної реакції [4].

У межах когнітивного аналізу оцінюється взаємодія між мовними структурами та пізнавальними процесами читача, що дає змогу виявляти приховані закономірності розуміння текстів різних жанрів і стилів. Такий підхід також дозволяє вивчати, як складні тексти або літературні твори спонукають до активного мислення, асоціативного зв'язку та критичного аналізу, формуючи глибше і більш багатопланове сприйняття тексту. Семіотичний підхід у мовно-літературних дослідженнях спрямований на вивчення тексту як системи знаків і символів, через які передається значення. Він дозволяє аналізувати, як слова, образи, сюжетні елементи та стилістичні засоби формують смислові структури твору та впливають на його інтерпретацію.

У межах семіотичного аналізу дослідники досліджують знакові системи, метафори, символи, алегорії та інші мовні та літературні засоби, що несуть додаткові культурні, соціальні або психологічні значення. Цей підхід дозволяє виявляти приховані смисли, які не завжди очевидні при поверхневому читанні, а також порівнювати тексти з різних культурних і історичних контекстів для виявлення спільних та унікальних знакових моделей.

Семіотичний аналіз також дає можливість розглядати взаємодію між автором і читачем через систему знаків, що створює багаторівневу комунікацію, де значення формується не тільки самим твором, але й способом його сприйняття. Цей метод особливо ефективний для дослідження художніх текстів, літературної символіки, поетичних образів та медійних матеріалів, де символіка відіграє ключову роль у передачі смислу і впливу на аудиторію.

Цифровий аналіз забезпечує можливість роботи з великими корпусами текстів, автоматизованої обробки даних та виявлення закономірностей, які складно або неможливо помітити при традиційному ручному аналізі. Такі технології дозволяють здійснювати статистичний та лексичний аналіз, створювати цифрові моделі текстів і навіть проводити порівняння між різними літературними епохами або жанрами [5].

Інтеграція класичних та сучасних методів дозволяє отримати більш глибокий і системний результат. Поєднання структурного аналізу з цифровими технологіями дає змогу не лише розуміти логіку тексту, а й виявляти приховані закономірності, що залишаються непомітними при традиційному аналізі. Використання міждисциплінарних підходів сприяє

більш широкому розумінню тексту, оскільки результати мовознавчого та літературознавчого аналізу можуть бути корисними в інших галузях науки, таких як психологія, культурологія, соціологія та медіадослідження. Такий підхід підкреслює взаємозв'язок між різними науковими дисциплінами та дозволяє створювати більш цілісні та обґрунтовані наукові висновки [6].

Сучасні технології значно розширюють можливості мовно-літературного аналізу. Застосування цифрових інструментів дозволяє дослідникам працювати з великими масивами текстів, створювати електронні корпуси та здійснювати статистичний аналіз лексики, синтаксичних структур і тематичних тенденцій. Наприклад, програми для корпусного аналізу дозволяють відстежувати частотність вживання слів, співвідношення лексичних одиниць та їхню функцію у різних жанрах текстів. Такі інструменти особливо корисні для вивчення сучасної літератури та мас-медіа, де обсяг матеріалу перевищує можливості традиційного ручного аналізу.

Крім того, цифрові технології сприяють інтеграції міждисциплінарних підходів. Наприклад, використання когнітивних моделей дозволяє досліджувати процес сприйняття тексту читачем, виявляти психологічні та семантичні закономірності, а застосування семантичних мереж і графів допомагає візуалізувати смислові зв'язки між персонажами, подіями або концептами в літературних творах. Такий підхід дозволяє отримати більш глибокий аналіз, ніж це можливо за допомогою традиційних методів.

Важливим напрямом є також цифрова реконструкція текстів та аналіз рукописів. Сучасні технології з оптичного розпізнавання тексту та цифрового архівування дозволяють досліджувати історичні документи, виявляти мовні зміни та відстежувати розвиток стилістичних особливостей. Завдяки цьому можна поєднувати історико-літературний аналіз із сучасними цифровими методами, створюючи більш комплексні та достовірні дослідження [7].

Висновки. Таким чином, поєднання традиційних методів із сучасними технологіями забезпечує системний підхід до аналізу текстів, дозволяє виявляти приховані закономірності та робить дослідження більш ефективними і багатогранними. Цей підхід відкриває нові перспективи для розвитку мовознавства, літературознавства та суміжних

дисциплін, створюючи умови для більш глибокого та обґрунтованого аналізу культурних та соціальних явищ у текстах.

Сучасні мовно-літературні студії демонструють тісний зв'язок між традиційними та інноваційними методами дослідження. Поєднання класичних підходів, таких як структурний, функціональний та історико-літературний аналіз, із сучасними когнітивними, семіотичними та цифровими методами дозволяє досягти більш глибокого та системного розуміння текстів. Використання цифрових технологій і міждисциплінарних практик відкриває нові можливості для аналізу великих корпусів текстів, виявлення прихованих закономірностей і розкриття смислових структур, що залишаються непомітними при традиційному аналізі.

Інтеграція цих методологій забезпечує комплексний підхід до дослідження мовних і літературних явищ, сприяє розвитку науки та підвищує практичну цінність результатів досліджень. У перспективі важливим є подальше впровадження цифрових інструментів та міждисциплінарних підходів, що дозволить поглибити розуміння тексту, врахувати вплив культурного та соціального контексту і створити більш обґрунтовані наукові висновки.

Література

1. Білецький М.М. Методологія мовознавчих досліджень. Київ: Либідь, 2020. С. 45–78.
2. Гнатюк О.В. Літературознавчий аналіз тексту: теорія і практика. Львів: Світ, 2020. С. 12–65.
3. Кузьменко Т.П. Інтеграція традиційних і сучасних методів аналізу тексту. Харків: Фоліо, 2020. С. 33–89.
4. Мельничук І.П. Сучасні підходи до вивчення мови та літератури. Київ: Наукова думка, 2020. С. 22–71.
5. Павленко О.В. Когнітивні методи в аналізі літературного тексту. Львів: Видавництво ЛНУ, 2020. С. 50–102.
6. Сидоренко Т.М. Семіотичний підхід у сучасному мовознавстві. Харків: Фоліо, 2020. С. 15–68.
7. Шевченко Л.В. Цифрові технології у мовно-літературних дослідженнях. Київ: Академвидав, 2021. С. 78–135.

Усатий А.В.
кандидат педагогічних наук, доцент
доцент кафедри української та зарубіжної літератур
і методик їх навчання
Житомирський державний університет
імені Івана Франка

ТЕХНОЛОГІЇ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Анотація. *Завдання сучасної освіти полягає у створенні відповідного навчального середовища, здатного забезпечити умови здобуття знань, умінь та навичок, надання можливостей кожній особистості реалізувати свої потреби, нахили та здібності. Крім того, домінантою є також формування творчої, освіченої, всебічно розвиненої індивідуальності, конкурентоспроможної в нових економічних умовах. Сучасна освіти покликана допомогти учням більш точно і усвідомлено користуватися інформацією, вміти відфільтровувати перевірені джерела від неправдивих.*

Ключові слова*: методика навчання літератури, методи, прийоми, заняття, інтерес.*

Usatyi A.V. Distance learning technologies in the process of studying ukrainian literature. *The task of modern education is to create an appropriate learning environment that can provide conditions for acquiring knowledge, skills and abilities, providing opportunities for each individual to realize their needs, inclinations and abilities. In addition, the dominant is also the formation of a creative, educated, comprehensively developed individuality, competitive in new economic conditions. Modern education is designed to help students use information more accurately and consciously, to be able to filter proven sources from false ones.*

Key words*: literature teaching methodology, methods, techniques, classes, interest.*

Актуальність дослідження. У сучасних умовах роль та потенціал дистанційного навчання у процесі вивчення української літератури у основній школі має дуже важливе значення. Адже від того, наскільки

доцільно буде розроблена та реалізована методика навчання учнів основної школи через доцільне поєднання форм, методів та принципів навчання на уроках української літератури, її вивчення буде найбільш ефективним.

У цьому контексті роль технологій дистанційного навчання є неоціненною у питанні розвитку самостійності мислення учнів, оптимальної активізації всіх його процесів через здатність учнів у суто самостійний та дослідницький спосіб вирішувати ті завдання, які ставить перед ними сучасний урок. Наприклад, роль інформаційно-комунікаційних технологій для розвитку критичного мислення учнів та їх самостійності, розкрито у дослідженнях: А. Бойко, І. Матюши, С. Федорової.

У працях А. Бойко закцентовано увагу на значенні екранного читання для розвитку провідних компетентностей учня на уроках української літератури [1, с. 37].

У дослідженнях О. Когут наголошується на ролі перспективних педагогічних технологій і новаторських форм проведення занять крізь призму дистанційного навчання. У їхніх дослідженнях також наголошено на значимості медіаосвіти у проблемно-пошуковій діяльності на уроках української літератури [2, с.71].

Мета статті полягає у теоретичному розгляді проблеми технологій дистанційного навчання у процесі вивчення української літератури у основній школі та у експериментальному дослідженні використання сучасних технологій дистанційного навчання у процесі вивчення української літератури учнями.

Виклад основного матеріалу. Окреслюючи потенціал сучасних технологій дистанційного навчання у процесі вивчення української літератури учнями, слід зважити на те, що ефективність уроку української літератури у основній школі безпосередньо залежить від найбільш доцільного використання методів та прийомів в умовах реалізації цифрової освіти із використанням сучасних інформаційних технологій. У цьому питанні досить ефективною є цифрова платформа «Мозаїк».

Для активізації інтересу сучасного учня в умовах дистанційного навчання, вона містить такі «опції» меню, як 3D-сцени, освітні відео та цікаві завдання. Цей ресурс адаптований як для звичайних ПК, так

і для телефонів, що дає змогу учням навчатися зручно та оперативно. На сайті можна легко зареєструватися та мати особистий елекронний кабінет. Тут учні мають змогу переглядати відеозаписи уроків, викладати відео. Сайт стане у нагоді як для учнів, так і для педагогів.

Робота із цим веб-ресурсом передбачає створення мультимедійних презентацій, які активізують мислення та увагу учнів.

Наприклад, у 6 класі, у процесі ознайомлення учнів із творчістю В. Нестайка, можна запропонувати учням у самостійний спосіб виконати мультимедійні презентації про життя і творчість письменника або за тематикою його творів «Тореадори із Васюківки» , виділивши для себе найбільш суттєве.

Свої роботи школярі можуть розмістити на хмарному сервісі у «Гугл-додатку» або «Офісі – 365», для того, аби з цим матеріалом могли ознайомитися інші. Така робота збагачує емоційний досвід учнів, спонукає до вияву ініціативності, до власного бачення проблеми. Тому такі роботи учнів не повинні піддаватися суворій критиці, адже дитина виявляє ті якості, які стануть основою не лише успішного засвоєння навчального матеріалу, але й розвинуть вміння учня діяти неповторно і нешаблонно.

За темою уроку у 6 класі «Пісні літнього циклу», для того, щоб налаштувати учнів на роботу, педагог у процесі відео уроку повторює із ними поняття: «усна народна творчість», «народна пісня», «обрядові українські пісні» [3, с. 44].

Таку роботу можна організувати у формі он-лайн уроку, надіславши учням ілюстрований матеріал за темою на Вайбер , Телеграм або пошту. Така робота із метою формування позитивної мотивації учнів, покращує процес сприймання та засвоєння матеріалу. У якості самостійного творчого завдання школярам варто запропонувати зробити кросворд або реферат за цією темою або ж дати завдання намалювати малюнки за темою «Народна пісня – душа українця». Завдяки цьому школяр, на основі отриманих знань та вражень про пісенну творчість нашого народу, зможе виявити належний рівень своєї творчості. Такі завдання доцільно давати у якості домашнього завдання учням.

Також варто зауважити, що самостійно виконані роботи учні можуть викласти на освітніх форумах : «Форум-ліберaлтс», «Всеосвіта»

та ін. Ця робота надасть школярам впевненості у своїх силах, здібностях, внаслідок чого така діяльність стане для них звичною у розвитку їх критичного мислення, вміння підходити авторсько до вивчення кожної теми.

За темою «Література рідного краю», у якості повторення вивченого матеріалу можна запропонувати тестові завдання про видатних діячів Житомирщини, надіславши їм тестові завдання на найбільш зручний для учнів ресурс. Після проведення такого уроку також буде за доцільне запропонувати учням обрати поезію із літератури рідного краю, записати улюблений уривок із неї на електронний носій та викласти в себе на сторінці у соціальній мережі або завантажити на закритий сайт (форум) або групу у соціальній мережі. Така робота формує навички оцінювання своїх здібностей та вмінь, а також дасть змогу оцінити старання інших, сформує власне бачення щодо декламації віршованого твору, сформує чіткість дикції, мовлення.

На наш погляд, означені форми, методи та прийоми роботи сформують самостійність думки у кожного учня, вчить міркувати, ділитися своїми думками і поглядами із іншими тощо.

Під час ознайомлення із твором М. Стельмаха «Гуси-лебеді летять» (7 клас), перед вивченням нового матеріалу, вчитель може надіслати учням посилання на фільм О. Муратова із однойменною назвою, для того, щоб школярі краще налаштувалися на засвоєння нового матеріалу. Після ознайомлення із фільмом за мотивами твору М. Стельмаха, учням доцільно надіслати на пошту або Вайбер запитання за уривками переглянутого фільму (наприклад: «Яким є Михайлик у кінострічці?» «Порівняйте образ головного героя із твору та із фільму. Чим вони відрізняються?». Також учням можна запропонувати виконати презентації на тему: «Україна–моя рідна земля» [4, с. 22]. Така робота буде спонукати учнів до роздумів на патріотичну та морально-етичну тематику: «Чому варто цінувати свою Батьківщину?», «Хто такий патріот?» тощо. Учні у процесі такої роботи вдосконалюють свої вміння та навички самостійної пошукової роботи, зможуть доводити, обґрунтовувати свою думку.

На уроці за творчістю М. Коцюбинського під назвою: «Дорогою ціною». Проблема волі людини та можливостей її здобуття. Протест

Остапа та Соломії проти кріпосницької наруги» (8 клас), вбачаємо за доцільне використати такі методи і прийоми у процесі дистанційного навчання: для налаштування на роботу (за допомогою «Мозаїк» або «Зуму»), вчитель зацікавлює учнів та етапі роботи із епіграфом твору вчитель проводить бесіду із учнями, використовуючи джерела народної мудрості: «При своїй небозі добре і в дорозі…».

У процесі такої пошукової роботи учні повинні пояснити, що на їх погляд, означає ця приказка. Доречним прийомом стане попередня робота учнів над мультимедійною презентацією на тему життя і творчості М. Коцюбинського, виклавши її на освітньому сайті чи форумі. Мета виконання такого завдання – мати позитивне налаштування на роботу; зацікавити інших щодо вивчення нового матеріалу і його сприймання.

За його умовами кожен учень може скласти свій сенкан до слова «Воля». Така робота щонайкраще розвиватиме мислення учнів, їх самостійність, творчість, здатність нестандартно підходити до вирішення поставленого завдання. Результати своєї роботи учні можуть не лише завантажити на інтернет-сервер, але й представити під час спілкування один із одним, а також із педагогом у чаті. Така робота потребує попередньої домовленості всіх учасників.

На етапі перевірки домашнього завдання можна використати такий вид перевірки знань учнів, педагогу буде за доцільне дати учням завдання додому, завантажити до гугл-хмари такі орієнтовані питання за темою:

1. Місто народження Михайла Коцюбинського (Вінниця).
2. Що змалку полюбляв Михайлик, подорожуючи з сім’єю селами і містами Поділля? (Красу природи).
3. Де саме навчався Михайло після двокласної школи? (У Шаргородській духовній школі).
4. Яким видом діяльності (мистецтва) захоплювався Михайло у дитинстві? (Малював тушшю портрети).
5. Через які причини Михайло не зміг навчатися у семінарії? (Через важкість матеріального становища сім’ї).
6. Кількість мов, якими володів письменник? (Українську, польську, французьку, італійську, румунську, татарську, турецьку і циганську) [5, с. 24].

Така робота допоможе учням повторити вивчений матеріал найбільш ефективно. Адже самостійне опрацювання матеріалу має значні можливості не лише для формування навичок пошукової роботи, але й для вміння учнів критично мислити, вміти узагальнювати, систематизувати та класифікувати навчальний матеріал.

На етапі вивчення нового матеріалу роботу буде за доцільне надіслати учням на електронну пошту такі завдання , поділивши їх на групи: І група – «Воля людини – це одна з найголовніших проблем твору»; ІІ група – Дібрати цитати про значення волі у житті людини. Результати своєї роботи учні презентують у вигляді виконання завдання у спеціально розроблених вчителем електронних формах.

У процесі спілкування учнів та вчителя за темою уроку у «Зумі», у буде за доцільне провести вправу, яка спрямована на розвиток швидкості та гнучкості мислення учнів. Для школярів можна підготувати такі запитання: доберіть самостійно 5 іменників, які сприяють розвитку асоціативного мислення учнів, як основи їх творчості (наприклад, Остап – воля, поранення, мужність, втеча, сила; Соломія – дівчина, впевненість, коса, рішучість, вірність; Пан – несправедливість, гніт, страх, страта, багатство тощо). Як домашнє завдання із цієї теми, учням можна запропонувати у самостійний спосіб скласти тести.

У якості домашнього завдання, учням можна запропонувати записати драматизацію уривка із твору, записавши його на телефон та викласти на освітній форум. Наприклад:

- А що ж буде?.. Хай воно загориться без вогню й диму… Втечу… Піду за Дунай, може, ще там люди не пособачились… От бачиш – сакви… Бувай здорова, Соломіє…
- Тікаєш… покидаєш мене…І отсе я лишуся сама з тим осоружним чоловіком… Ні, тікай, тікай, Остапе. Коли б ти знав, що робиться у горницях: пан біга по хаті, мов скажений. «Бунтар, кричить, гайдамака! Він мені людей Баламутить!.. Покликав осавулу: «Веди мені зараз Остапа Мандрику…» [6, с. 77].

Така робота також викликає значний інтерес в учнів, дуже позитивно мотивує їх до діяльності, допомагає глибше зрозуміти проблематику твору. Така робота передбачає не лише самооцінку, але й оцінювання інших.

На наш погляд, після кожної розглянутої теми із української літератури у основній школі у дистанційний спосіб, також доцільно проводити анкетування учнів шляхом надсилання на електронний ресурс або у процесі відеоконференції із метою оцінки ефективності організованої роботи у дистанційний спосіб. Питання можуть бути такими: «я зрозумів (зрозуміла), можу виконати завдання самостійно», «не завжди розумію завдання, виконую його із підказкою», «не розумію завдання, не можу його виконати» [6, с. 55]. Такий обмін думками у процесі зворотного зв'язку учнів та педагога, дає словесникові змогу зрозуміти: які форми, методи та засоби є найбільш доцільними у процесі організації дистанційного уроку, а які – ні. Саме це сприяє підвищенню ефективності оволодіння знаннями, вміннями та навичками із української літератури, дасть змогу кожному учневі виявити свої здібності, творчий і оригінальний підхід до кожного завдання, сформує розуміння того, що ідеї учнів є неповторними і будуть активно підтримані, а думки вислухані.

Висновки. Отже, дистанційне навчання, враховуючи специфіку умов вивчення української літератури в сучасних реаліях, повинне бути адаптоване до них найбільш оптимально та допомогою відповідних форм, методів, засобів та прийомів. Головна роль серед методів належить самостійній роботі учнів із програмовим матеріалом. Цей метод реалізується через виконання тестових завдань із української літератури, які можуть розміщуватися на веб-сторінках, на ФТР-серверах, на гул-хмарах (гул-дисках), або на певних освітніх сайтах (через перехід за відповідними посиланнями). Роботу можна організувати у формі відео- та онлайн конференцій, у формі презентацій тощо.

Мета і завдання дистанційного досягається за допомогою сучасних засобів телекомунікацій та передбачає обмін інформацією між педагогом та учнями за допомогою електронної пошти (Вайбера, Телеграм).

Його мета, головним чином, спрямовується на самостійний пошук учнями навчальної інформації та вирішення поставлених завдань.

Ця форма організації роботи на уроці української літератури у основній школі передбачає всі форми, методи роботи, що і попередні види навчання: пояснення, бесіди (наприклад, за допомогою «Скайпу»), самостійну діяльність та пошуково-дослідницьку роботу учнів.

Дистанційне навчання та використання його засобів передбачає пошукову діяльність учнів, проте, не може передбачати групову або командну роботу, за допомогою яких формується досвід учня, збагачуються його враження, інтереси, мотивація до навчання. Тому, саме проблемне, розвивальне та міжпредметне навчання, на нашу думку, є найбільш ефективними для організації навчально-виховного процесу.

Проаналізувавши потенціал використання методів та прийомів на уроці української літератури в межах дистанційного навчання, варто зробити акцент на те, що вони повинні добиратися відповідно до мети та ціле покладання уроку, його завдань, передбачати інтереси учнів, їх вікові особливості, не «обтяжуватися» надмірним застосуванням окремих методів.

Література

1. Бойко А.М. Оновлена парадигма виховання: шляхи до формування виховуючих відносин з учнями: навч.-метод. посіб. К.: ІЗМН, 2016. 232 с.
2. Когут О.І. Інноваційні технології навчання української мови і літератури. Тернопіль: Астон, 2018. 307 с.
3. Литвинюк Г.І., Когут О.І., Кульматицька О.Р. Проектна діяльність в освітньому середовищі : метод. посіб. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2014. С. 44.
4. Прохорова Л. Розвиваємо творчу активність дітей. Освіта і виховання. 2016. № 5. С. 22.
5. Романюк І. Упровадження інноваційної освітньої діяльності у навчальному закладі. *Практика управління закладом освіти*. 2016. № 2. С. 23–33.
6. Сиротинко Г.О. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання. Х.: Основа, 2002. 329 с.

Чагарова Л.О.
здобувач вищої освіти
Ромас Л.М.
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри філології та мовної комунікації
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»

ЗАСОБИ ТА ПРИЙОМИ ТВОРЕННЯ ОБРАЗУ ГОЛОВНОЇ ГЕРОЇНІ В РОМАНІ В. ДАНИЛЕНКА «МАСКИ ДІАНИ СТОГОДЮК»

Анотація. *У статті досліджено засоби та прийоми творення образу головної героїні в романі В. Даниленка «Маски Діани Стогодюк». Розглянуто одну з помітних проблем сучасного літературознавства – інтерпретацію нарцисизму як художньо-психологічного феномена в жіночих образах української прози. Образ жінки, зосередженої на власній привабливості, самодостатності й потребі зовнішнього визнання, дедалі частіше стає віддзеркаленням духовних тенденцій епохи. У сучасній культурі, що культивує індивідуалізм і публічне самовираження, така героїня уособлює суперечність між зовнішнім успіхом і внутрішньою спустошеністю. Серед основних засобів та прийомів творення образу головної героїні виділено описи (портрет, інтер'єр), психологічний портрет, мовлення, жести, деталі, маски.*

Ключові слова: *головна героїня, художній образ, маски, особистість, трансформація, Володимир Даниленко.*

Chagarova L.O., Romas L.M. Means and techniques of creating the image of the main character in V. Danylenko's novel "Masks of Diana Stogodyuk" *The article examines the means and techniques of creating the image of the main heroine in Volodymyr Danylenko's novel "The Masks of Diana Stohodiuk". It addresses one of the prominent issues in contemporary literary studies – the interpretation of narcissism as an artistic and psychological phenomenon in female characters of Ukrainian prose. The image of a woman focused on her own attractiveness, self-sufficiency, and need for external recognition increasingly becomes a reflection of the spiritual tendencies of the era. In modern culture, which cultivates individualism and*

public self-expression, such a heroine embodies the contradiction between outward success and inner emptiness. Among the main artistic means and techniques identified are descriptions (portrait, interior), psychological portrait, speech, gestures, details, and masks.

Key words: *main heroine, artistic image, masks, personality, transformation, Volodymyr Danylenko.*

Актуальність дослідження. Сучасна українська проза активно освоює психологічний простір людської особистості, що зумовлено зміною ціннісних орієнтирів і зростанням уваги до внутрішнього світу людини. Особливої ваги набувають художні спроби осмислити нарцисизм – феномен, який виходить за межі індивідуальної психічної аномалії та перетворюється на ознаку епохи. У добу тотальної самопрезентації, соціальних мереж і зовнішніх критеріїв успіху нарцисизм стає ключем до розуміння поведінкових і моральних моделей сучасної людини.

У літературі цей феномен відбивається передусім у створенні жіночих образів, у яких краса, привабливість і сила поєднуються з внутрішньою холодністю та емоційною відчуженістю. Такий тип героїні не лише відображає соціальні тенденції, а й уособлює драму втрати автентичності – коли зовнішня досконалість приховує глибоку духовну порожнечу. Володимир Даниленко органічно і доречно вводить свій роман у сучасне коло проблематики. Для глибшого розуміння образу Діани Стогодюк доцільно розглянути ті художні засоби й прийоми, за допомогою яких автор формує її характер, внутрішній світ і ставлення до дійсності.

Творчість Володимира Даниленка неодноразово привертала увагу літературознавців, які розглядають її крізь призму психологізму, міфопоетики та постмодерної поетики. Зокрема, Т. Левін [3], Л. Ромас [4; 5], В. Сердюк [6], С. Чернюк [8], Н. Яблонська [10]. Проте, незважаючи на певну кількість ґрунтовних розвідок, проблема цілісного дослідження творення образу жінки-нарциски в романах В. Даниленка залишається відкритою і потребує подальшого вивчення.

Мета статті. З’ясувати, за допомогою яких художніх засобів і прийомів автор формує жіночий образ, розкриває психологічну глибину

героїні, які соціальні ролі вона виконує та яке значення має символіка масок у контексті її особистості.

Виклад основиного матеріалу. Кожен письменник у своїх творах користується різними художніми засобами й прийомами – саме вони допомагають перетворити звичайний текст на справжній витвір мистецтва. Описуючи події, людей чи явища, автор завжди вкладає в них частинку власного бачення світу, свої думки й почуття. Правда тут переплітається з вигадкою, а реальність – із уявою. Використовуючи різноманітні художні засоби письменник не просто розповідає історію, а створює цілий світ, нову реальність, яка видається читачеві спражньою.

У романі «Маски Діани Стогодюк» автор художньо досліджує психологічну природу нарцисизму, розкриваючи її через багатоплановий образ жінки, яка має владу над іншими, але не над собою. У такий спосіб Володимир Даниленко в українській прозі подає тему нарцисизму прозоро й без романтичної ілюзії, перетворюючи її на дзеркало сучасності. Автор виступає своєрідним посередником між літературою та реальністю, фіксуючи у художній формі духовні симптоми людини, що глибоко травмована й нещасна у своєму прагненні до власної грандіозності. Викриття образу нарциса як руйнівної сили, що змітає все на своєму шляху, розкриття його схем і поведінкових патернів є логічним продовженням епохи постіндивідуалізму, яка логічно прийшла на зміну зосередженості лише на власному «я». Саме тому вивчення авторської концепції образу жінки-нарциски у творчості В. Даниленка має не лише літературознавче, а й культурно-психологічне значення, оскільки дозволяє глибше зрозуміти процеси духовної трансформації сучасної особистості.

Образ Діани Стогодюк у романі подано як складний і багатошаровий. Володимир Даниленко не просто показує характер самозакоханої героїні, а й ніби проводить спостереження за її поведінкою, емоціями та внутрішніми суперечностями. Письменник крок за кроком розкриває, як вона мислить, як реагує на інших і як намагається керувати людьми довкола. У результаті постає цілісний психологічний портрет жінки з нарцисичними рисами, де кожен епізод допомагає побачити новий етап її змін і типовий для неї спосіб поведінки.

У світовій літературі образ нарцисичної особистості подається по-різному. Кожен письменник показує цей тип характеру по-своєму,

залежно від власного бачення: хтось підкреслює руйнівний егоїзм, а хтось – трагічне прагнення до любові. У романі Оскара Вайлда «Портрет Доріана Ґрея» самозакоханість поєднується з мотивом морального занепаду, а культ краси переростає в саморуйнування. У п'єсі Теннессі Вільямса «Трамвай "Бажання"» жіночий нарцисизм постає як форма самозахисту перед жорстокою реальністю. У романі Франсуази Саган «Добридень, смутку» цей феномен набуває вигляду емоційної незрілості та внутрішньої порожнечі, у Марселя Пруста «У пошуках втраченого часу» самозакоханість поєднана з тугою за недосяжним ідеалом любові, що виявляється в образах Одетти де Кресі та Альбертини. У романі Гюстава Флобера «Пані Боварі» нарцисизм виявляється через прагнення героїні втекти від буденності у світ ілюзій та самоспоглядання. У слов'янських літературах подібні мотиви простежуються в повісті Ольги Кобилянської «Царівна», де героїня поєднує самоповагу, індивідуалізм і гордовиту ізольованість, а також у романі Віктора Домонтовича «Доктор Серафікус», де жіночий образ утілює естетизований егоцентризм і духовну самозамкненість.

Усі ці інтерпретації засвідчують на скільки багатовимірним є художнє осмислення нарцисизму, який у літературі виступає не лише як тенденція або індивідуальна психологічна риса, а як симптом доби, у якій людина постійно балансує між зовнішнім та внутрішнім «я». Саме в цьому контексті варто розглядати образ жінки-нарциски у прозі Володимира Даниленка. Письменник продовжує світову традицію зображення цього типу, але наповнює її українськими духовними й культурними смислами. У романі «Маски Діани Стогодюк» він формує власне бачення жіночого нарцисизму як прояву внутрішньої кризи сучасної людини. Героїня В. Даниленка живе в системі образів, де її особистість розчиняється у постійному бажанні подобатись і справляти враження. Через багаторівневу композицію, у якій історію героїні розповідають шість різних оповідачів, автор створює ніби «психологічну лабораторію», в якій досліджує, як формується нарцисичне мислення і чому людина починає жити у світі власних масок.

Найперше доцільно звернути увагу на зовнішні характеристики героїні, адже саме вони формують початкове враження про Діану Стогодюк. Хоча автор не приділяє їм багато місця, ці деталі мають символічне значення і стають ключем до розуміння її нарцисичної

природи: «Біля колекції жіночих капелюшків я побачив худорляву брюнетку, яка робила селфі: надувала губки, витягувала довгу шию, випинала маленькі груди, корчила здивовані гримаси, і коли усміхалася, на її обличчі з'являлися пучки зморщок, схожі на тріщини розбитого екрана мобільного телефона» [1, с. 6]. Тут ми знайомимося не лише з Діаною Стогодюк, а й із її напускною зовнішністю – «масками», за допомогою яких вона демонструє себе світові. Ці рухи, жести, пози – це театральна гра, спроба створити бажаний образ. Через такі деталі В. Даниленко підкреслює подвійну природу персонажа: у ній уживаються і спокушена жінка, і дитина, що прагне схвалення. Тут розкривається сутність її нарцисизму. Звернімо увагу, що у цій сцені автор застосовує епітети («худорлява брюнетка», «здивовані гримаси»), дієслівні форми («надувала», «витягувала», «випинала») та незвичне порівняння зморщок із тріщинами екрана розбитого мобільного телефона – вони створюють ритм «позерства», завчених рухів. Завдяки цьому портрет набуває психологічного змісту: замість природної жіночої поведінки – награний ритуал самоспоглядання, який стає її «маскою». «Вона була струнка й доглянута, але зморшки в момент награних усмішок видавали її вік» [1, с. 6–7]. «Струнка й доглянута» та «зморшки» контрастують, виявляючи головний внутрішній конфлікт героїні – страх старіння і втрати привабливості. Отже, навіть на рівні портрету автор не лише малює зовнішність, а використовує засоби символічного зіставлення, щоб осмислити психологічну напругу образу.

Ще одним важливим засобом психологічної характеристики героїні стає динамічний портрет, у якому через рух і позу передається символізм опису: «Вона вся напружилася, гордо підняла голову й пішла довгою підземною галереєю, хижо оглядаючи чоловіків, які траплялися на її шляху» [1, с. 255]. У цьому фрагменті Володимир Даниленко фіксує через пластику рухів напруження її внутрішнього світу. Епітети «гордо», «хижо» і дієслівна динаміка створюють враження сили, напору, театральної демонстративності. Ця сцена нагадує не звичайний хід сюжету, а постановка – своєрідний «подіум», де Діана грає роль богині, що змагається не за любов, а за владу над поглядом.

Також, варто зауважити, що тут Діана постає у образі мисливиці. В. Даниленко навмисно міняє місцями ролі «завойовника» і «жертви», поставивши Діану у сильну чоловічу позицію. Її хода видає контроль над емоціями, її погляд є зброєю. Завдяки цьому прийому автор розкриває

прихований механізм її нарцисизму: потребу панувати, бути центром уваги, та тримати світ у напрузі. Водночас ця сцена не лише демонструє її привабливість, а й оголює глибинну тривогу. Горда постава – це не впевненість, а спосіб захиститися від страху бути непоміченою. У цьому жесті – вся подвійність Діани: зовнішня сила й внутрішня крихкість, бажання керувати й страх зникнути без уваги. Отже, через відтворення ритму руху, контраст і мову тіла письменник створює образ, у якому зовнішня гра підмінює справжні почуття, де зовнішня краса перетворюється на маску влади, а театральність – на спосіб приховати внутрішню порожнечу.

Зруйнувавши усі свої стосунки, знищивши душі й долі людей, які її кохали, вона не виявляє навіть найменшого жалю. Її байдужість шокує своєю рівновагою: після сцен розривів, обману чи зради в ній не з'являється жодної емоційної тріщини. Цей психологічний вакуум особливо виразно помітний у деталях зовнішнього сприйняття: «У її темних очах було важко прочитати, які емоції переживає вона. Мені здавалося, що Діана майже ніколи не усміхається й не радіє або робить це дуже рідко» [1, с. 44]. Тут автор використовує метафору («важко прочитати емоції») і епітет («темні очі») як засоби психологічного портрету, а також прийом заперечення, щоб показати емоційну замкненість і контроль. Відсутність міміки стає художнім знаком внутрішньої порожнечі. Така емоційна відстороненість є типовою рисою нарциса. Ця людина, зазвичай, не здатна до щирої емпатії – вона спостерігає за емоціями інших, але не проживає їх разом із ними, саме тому її внутрішній світ порожній і байдужий, а зовнішня поведінка – контрольована й розрахована на враження, вона навчилася неперевершено грати, вдавати почуття, та насправді усвідомлює власну ригідність. Саме тому в «темних очах» Діани неможливо прочитати відгуку: вона не дозволяє собі ні радості, ні співчуття, бо будь-яка емоція для неї – це втрата влади над образом, який вона триматиме завжди.

Поведінка Діани Стогодюк поєднує в собі маніпулятивну привабливість і як наслідок – руйнівність, а всі її емоційні коливання – театр. Дуже показовою є сцена з вигуком: «– Може, я посланниця? – загадково мовила Стогодюк. – Кого, диявола? Я вхопив її за плечі й почав цілувати, але вона гризнула мене за вухо й заверещала на всю вулицю: – Рятуйте! Мене ґвалтують!» [1, с. 110]. Тут гіпербола стає засобом демонстрації емоційного шоку й маніпуляції сприйняттям, щоб збити з

пантелику співрозмовника. Звичайна ситуація перетворюється на виставу, де героїня навмисно стирає межу між грою і реальністю. Для Діани така раптова, неконтрольована емоційність є звичною поведінковою стратегією – вона вміє створити ілюзію почуття, щоб керувати реакцією інших. Саме спонтанність і перебільшення стають її головним козирем як нарциски, бо дозволяють викликати в оточення почуття провини, тривоги чи захоплення. Репліка «Може, я посланниця?» поєднує іронію й самоміфологізацію, підкреслюючи, що навіть у момент істерії героїня не втрачає контролю над образом.

Дослідники вважають, що «Основою для опису мовленнєвого портрета персонажа є його індивідуальний лексикон, куди можемо зарахувати часто вживані слова, стилістичні засоби і синтаксичні структури, які виступають характерними ознаками індивідуалізованої мовленнєвої поведінки цього персонажа» [7, с. 180]. Мовленнєвий лексикон героїні твору Діани Стогодюк відзначається яскравою індивідуальністю – він виразний, демонстративний і водночас шаблонний, вибірково улесливий та категоричний. Її мовлення складається з повторюваних кліше, пестливих звертань і коротких фраз, які радше намагаються імітувати емоції, ніж передати справжні її почуття. У мові Діани немає глибини – це «словесна маска», що служить для самопрезентації та маніпуляцій.

Таке поєднання награної душевності та штучності формує характерну рису її нарцисичного портрета – мову як інструмент влади над співрозмовником, а не як засіб спілкування. В. Даниленко демонструє це майже у всіх її взаєминах з чоловіками. До кожного вона спершу говорить із захопленням та повагою, а потім знецінює і нищить гострими і болючими фразами. «Солодкий» тон вона використовує тільки коли у цьому є якась вигода для неї (як засіб досягнення не тільки матеріальних цілей, але і психологічного павутиння): «Для мене, любий, – в тебе завжди мають бути продукти, гроші і кохання. І цього всього має бути достатньо» [1, с. 147]. Тут автор поєднує епітет («солодко мовила») з антитезою («кохання – продукти, гроші»), створюючи ефект іронічного контрасту між зовнішньою ніжністю і внутрішнім цинізмом. У цьому вислові вона знецінює любов, ставлячи її поруч із побутовими питаннями, що виразно окреслює нарцисичний егоцентризм героїні: почуття для неї – лише частина набору зручностей, а не духовна цінність.

Переходячи до ще одного важливого способу розкриття характеру персонажа – зображення інтер'єру та простору, що його оточує, – зауважмо: дослідники підкреслюють, що «…інтер'єр – це не просто внутрішній простір будівлі. Будучи ніби «другою оболонкою» людини, він доповнює її "внутрішню зовнішність", є матеріальним віддзеркаленням не тільки біологічного, а й духовного життя і може розповісти про людину більше, ніж словесна характеристика її поведінки і зовнішності» [2, с. 23].

Інтер'єр у романі «Маски Діани Стогодюк» побудований на поєднанні реалістичних і символічних деталей, які через систему тропів і художніх прийомів відтворюють внутрішній світ героїні. У фразі «Старий вузенький вишмульганий розкладний диван був у брудних плямах і зі слідами від її місячних. У кутку стояла тридцятидвохкілограмова гиря зі спертою на неї дерев'яною рахівницею» [1, с.70] кожен предмет має психологічне навантаження. Диван є символом тілесності, утоми й занепаду, а сама картина інтер'єру створює атмосферу застою, байдужості до власного життя. Очевидно, що через такі конкретні деталі В. Даниленко майстерно підкреслює контраст між показною доглянутістю героїні та внутрішнім безладом, що панує в її просторі. Епітети «старий», «вишмульганий», «запорошений» надають описові відчуття зношеності й виснаження, перетворюючи побут на відображення духовного спустошення. Використовуючи протиставлення зовнішнього образу «богині» та безладного побуту, автор досягає ефекту дисонансу, показуючи розрив між самопрезентацією й реальністю. Іронія й натуралістична деталь («сліди від місячних») остаточно руйнують створений героїнею ідеал-оболонку, розкриваючи фальш її гламурної маски. Таким чином інтер'єр стає дзеркалом її душі – простором, у якому зовнішній блиск розчиняється у внутрішній порожнечі та бруді, героїня не здатна самотужки впоратися із своїм життєвим простором.

Ми вже зауважували, що в центрі роману – внутрішня роздвоєність героїні, прагнення поєднати справжнє й уявне «я». Саме ця суперечливість відкриває шлях до мотиву маски – одного з найвиразніших символів у романі, що не покидає упродовж всього твору читача, підживлює ефект роздвоєності, змушує відчувати дисонанс та усвідомлювати весь жах комунікації з нарцисичною особистістю. У романі Володимира Даниленка Діана як типова нарциска живе грою і грає, щоб жити. Уся її життєва стратегія побудована на безкінечному

перевтіленні, науковці підкреслюють, що нарцисична особистість живе у постійній грі образів, оскільки її внутрішнє «я» є нестійким і потребує зовнішнього підтвердження. Ще З. Фройд у своїй праці «По той бік принципу задоволення» зазначав, що нарцисичне «я» вибудовує захисні механізми для підтримання уявлення про власну досконалість [9].

Першою є маска богині – символ зовнішнього культу краси, самозакоханості й театральної манірності. Діана ретельно підтримує образ привабливої, загадкової жінки, використовуючи свою вроду як головний інструмент контролю. Вона постійно демонструє себе – у світлі, у дзеркалі, у чужих поглядах. Цей тип маски підтримується антитезою між зовнішньою бездоганністю й внутрішнім хаосом: вона грає роль досконалої, аби не показати свою спустошеність, та будучи на початку бажаною мрією, підлаштуватись під жертву: «Я – наче золота рибка, – здалеку почала вона. Хто мене зловить, той і виграє. Я була в «Газеті по-українськи» – і газета пережила нечуваний підйом. Потрапила до Поплавського – і Поплавський почав процвітати. – То чому ж ви там не залишились? – Бо треба ж ще когось ощасливити, – грайливо відповіла вона. Мене аж заціпило від такого нахабства. «Небезпечна штучка», – подумав я» [1, с.184]. У цій сцені Діана сама собі приписує винятковість, обраність та казковість. Її порівняння себе із «золотою рибкою» це метафора влади, краси й удачі. А вже через перебільшення та елементи міфу Діана підкреслює присвоєну собі винятковість, що вона не проста ,земна жінка а символ натхнення та втілення успіху.

Друга – маска дитини. За нею ховається безпорадність і бажання бути обожнюваною. Вона вміє викликати жалість і співчуття, маніпулює наївністю: у моменти слабкості перетворюється на капризну дівчинку, що вимагає уваги. Така поведінка реалізує психологічний прийом редукції – спрощення світу до формули «дай мені любов, і я виживу»: «У супермаркеті я взяв візок, і Діана всілася в нього.Мені стало незручно, бо на нас почали звертати увагу. – Поїхали! – кокетливо замахала ніжками. Стогодюк була в грайливому настрої. Я возив її по “Сільпо”, вона казала, що купувати, я давав їй у руки продукти, а вона сиділа у візку, тримаючи ківі, банани, яблука, ананас. – Ти схожа на фруктову принцесу. – А я і є твоя принцеса, – показала мені свої міцні зуби. – Вибач, доведеться зіпсувати твій фруктовий імідж рибною консервою і кефіром. – О ні! – запротестувала Діана. – Ти ще візьми кільце ковбаси! Цього вже я не

переживу» [1, с. 53]. Ця сцена у супермаркеті перетворюється на приватний спектакль для Сергія, де Діана, сидячи у візку, виступає в ролі «фруктової принцеси». Тут ми бачимо такі тропи, як метафора («фруктова принцеса»), епітети («грайливий настрій»), а також антитеза між дитячою поведінкою й еротичною манірністю. Таким чином героїня тримає владу у своїх руках, бо «дитині» неможливо відмовити, критикувати, на дітей не ображаються і не сприймають серйозно, що дає їй поле для вдалих маніпуляцій без наслідків і критики.

Третя – маска спокусниці, через яку розкривається її головний механізм влади. Діана використовує еротичність як спосіб самоствердження, перетворює сексуальність на маніпуляцію. Символічним є епізод із нікабом: «Вона виставила свої фотографії в нікабі на сайтах знайомств... деякі чоловіки, яким їй вдається задурити голови, що через релігійні переконання не може зняти нікаб, залишаються з нею на ніч» [1, с. 245]. Тут іронія й антитеза вказують на перевернуту моральність героїні – духовний символ використано як спокусу, а також автор показує що насправді нарциси докорінно не сприймають себе вразливими. «Та як тільки я про це подумав, вона відразу перейшла на ти, стягнула з себе трусики, кинула на підлогу, вискочила на мене, зазирнула в очі, почала розстібати мого паска, і я відчув, як її худенька рука доторкнулася до мого голого живота. – У тебе такий животик. Такий пухкенький, – прошепотіла вона. – Мені не подобаються чоловіки з сильними животами, пласкими, як прасувальна дошка. А на такому можна лежать, як на подушці. Можна я до нього притулюсь?» [1, с. 186].

В. Даниленко навмисно вибудовує сцену на контрастах: еротичність поєднана з інфантильністю, жест зваби – з лексикою ніжності. Антитеза підсилює внутрішню роздвоєність: вона ніби одночасно жінка й дитина, спокуса і наївність. Епітети «худенька рука», «пухкенький животик» і детальний опис дотику розкривають, як через фізичну близькість Діана вибудовує емоційний контроль. Її сексуальність – це не прояв почуття, це всього лише спосіб утримати увагу, «підсадити» на наї а потім безжально відкинути. Таким чином, у цьому фрагменті маска спокусниці – це найголовніша форма виживання героїні.

Четверта – маска праведниці, що досягає апогею у фразі «Це стиль моєї праведності» [1, с. 247]. Це вже оксюморон і пародія на святість: героїня зводить мораль до позування, де праведність – ще одна роль. Через такий контраст автор показує, що навіть духовність у Діани – декоративна.

У романі опис харчування Діани – смузі, салати, соки – використано як деталь-символ, що підтримує образ її уявної "чистоти" й внутрішнього порядку: відмова від м'яса з етичних міркувань викликає відчуття, що ти маєш справу з м'якою та гуманною людиною. В. Даниленко недарма акцентує на прийомах їжі Діани: це смузі, великі тарілки салатів та фрукти. Такі повтори – лейтмотив (повторюваний мотив), через побутову дрібницю автор показує її прагнення контролювати тіло й емоції, зберігати зовнішню рівновагу, та тримати одну зі своїх масок . Її меню стає частиною ритуалу самоствердження, а не здорового способу життя. Смузі та салати у творі – не просто їжа, а маркери «вибіленої» натури, спроба видати гуманність, таку уважність до етичних питань за духовну глибину. Це – приклад психологічного реалізму, коли через звичку В. Даниленко оголює істинну рису характеру: прагнення бути вищою за інших, глибшою і високодуховнішою: «– То ви вегетаріанка? – запитав її. – А хіба я схожа на пожирачку свиней і худоби?! – обурилася Стогодюк. – Вона не їсть м'яса тварин, але у великих кількостях пожирає чоловіків, – пожартував Брегус. – Ха-ха-ха! Як смішно! – єхидно відповіла Діана й скорчила ображену гримасу» [1, с. 11]. Використано іронію й антитезу («не їсть тварин, але пожирає чоловіків»). «– А ти, як завжди, хочеш наїстися салатом? – Та яким салатом?! – вдавано обурилася вона. – Я заряджаюсь від твого кохання. А коли мені буде цього мало, то з'їм тебе. Ось так! – гризнула мене за плече» [1, с. 54]. Жест укусу поєднує в собі антитезу (ніжні слова – жорстока дія), оксюморон (пестощі але з болем). У цьому жесті немає ніжності – це не флірт, а спроба показати, що вона перейде межі, а Серій не зможе із цим нічого зробити. «– Ви справді вегетаріанець чи замовили такий обід через Великий піст? – Я справді вегетаріанець. А ви? – А я веганка. – Та яка різниця? – захрумкотів хлібцем я. – Ми обоє не їмо м'яса. – Але ви істе сирники. – Це ж не м'ясо. – Ваші сирники з'явились у тарілці через експлуатацію тварини, – з викликом мовила вона. – Якщо доять корову чи козу, хіба це не експлуатація?» [1, с. 98].Тут відчутне домінування

Діани над співрозмовником і вона цим насолоджується, а аргументами її правильності над чоловіком є знову таки етичні і моральні принципи.

Нарешті, п'ята, фінальна – маска загиблої особистості, «яка спотворила їй обличчя» [1, с. 253]. Це метафора остаточного розпаду: роль зрослася з нею настільки, що знищила справжнє «я». Маска перестає бути прикриттям і стає її шкірою – символом безповоротного викриття, що вже неможливо приховати.

Володимир Даниленко поступово вибудовує драматичне саморуйнування: від естетики (маска богині) – до віддзеркалення себе ж (маска праведниці) – і до трагедії (маска знівеченого обличчя). Кожне перевтілення підсилює головний парадокс у житті героїні: чим більше вона прагне любові, тим далі віддаляється від справжньої людяності. Маска для неї – не лише гра, а форма виживання у світі, де автентичність болісна, а зовнішність стала єдиною валютою цінності. «–Мені здається, що остання маска, яка спотворила їй обличчя, найбільше відповідає її натурі…» [1, с. 253]. Так сказала людина, яка найбільше кохала Діану. Через метафору спотворення, гіперболу, антитезу, іронію та психологічний контраст автор створює глибокий образ сучасної нарциски – жінки, що живе не відчуттями, а віддзеркаленнями. Її життя – це нескінченне перевдягання, її правда – лише гра світла на поверхні. У цьому сенсі маски Діани – не просто прийом характеристики, а символ постмодерного існування, у якому людина остаточно розчинилася в ілюзії власного образу.

Висновки. Отже, у романі Володимира Даниленка «Маски Діани Стогодюк» художні засоби й прийоми не просто оформлюють текст – вони стають головним способом показати, хто така Діана насправді. Через них автор майстерно знімає з героїні її «красиву» оболонку, відкриваючи читачеві порожнечу, справжній стан душі та істинні мотиви поведінки жінки. Серед основних засобів та прийомів – описи (портрет, інтер'єр), мовлення, жести, деталь, маска, які В. Даниленко використовує задля надання правдивості оповіді. Метафора, іронія, символ і деталь допомагають продемонструвати згубну силу краси без душі. Звернення до художнього осмислення образу жінки-нарциски в прозі Володимира Даниленка є важливим кроком до розуміння трансформації жіночої ідентичності у постмодерному світі.

Література

1. Даниленко В. Маски Діани Стогодюк. Роман. Київ Видавничий центр «Академія», 2021. 256 с.
2. Заболоцька О.В. Роль інтер'єру та пейзажу як засобів характеристики персонажів у повісті Т. Капоте «Сніданок у Тіффані». *Теоретичний та соціум журнал* (TSJ). 2020. № 7. С. 44–50.
3. Левін Т. Образ нарциски в романі Володимира Даниленка «Маски Діани Стогодюк». URL http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2021/09/11/200534.html.
4. Ромас Л.М. Нарцисизм, макіавеллізм та психопатія – домінантні риси характерів героїв роману Володимира Даниленка «Ніч із профілем жінки». *Українські студії в європейському контексті*. Мелітополь, 2021. № 3. С. 5–13.
5. Ромас Л.М. Образ жінки з нарцисичним розладом особистості в романі Володимира Даниленка «Маски Діани Стогодюк». *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород, 2022. Вип. 23(2). С. 218–224.
6. Сердюк В. Жінка зі снів у романі Володимира Даниленка «Маски Діани Стогодюк». URL https://newssky.com.ua.
7. Цепенюк Т.О., Ваврів І.Я., Дзюбановська І.А.В. Мовленнєвий портрет персонажа художнього твору в оригіналі і перекладі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія Філологія. 2021. № 49(2). С. 183–187.
8. Чернюк С. Чоловічий токсикоз у новому романі Володимира Даниленка «Маски Діани Стогодюк». URL http://ukrainka.org.ua/art.
9. Фройд З. По той бік принципу задоволення. Я і Воно: Книги українською. Переклад Ярослава Мишанича, Наталії Іванової. Київ Strelbytskyy Multimedia Publishing. 2021. 148 с.
10. Яблонська Н.М. Романи В. Даниленка в сучасному дискурсі української масової літератури. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.* Серія Літературознавство. 2013. № 38. С. 245–257.

Шуляк С.А.
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри прикладної лінгвістики,
зарубіжної літератури та журналістики
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини

КОНЦЕПТ *СИЛА* У ТЕКСТАХ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ЗАМОВЛЯНЬ

Анотація*. У статті розглянуто концепт СИЛА як один із ключових елементів текстів українських народних замовлянь. Досліджено способи вербального вираження цієї категорії у замовляннях, що відображають традиційні уявлення українців про взаємозв'язок людини зі світом, духовними сутностями й природою. Визначено, що концепт СИЛА у замовляннях функціонує не лише як засіб впливу на дійсність, а й як важливий інструмент зцілення, захисту та оберегу.*

Ключові слова*: концепт СИЛА, текст, українські замовляння, вербальне вираження, мовна картина світу.*

Shuliak S. The concept of POWER in Ukrainian folk spells. *The article considers the concept POWER as one of the key elements of Ukrainian folk spells. It explores ways of verbal expression of this category in spells that reflect traditional Ukrainian beliefs about the relationship between humans and the world, spiritual entities, and nature. It is determined that the concept POWER in spells functions not only as a means of influencing reality, but also as an important tool for healing, protection, and preservation.*

Key words*: concept POWER, text, Ukrainian spells, verbal expression, linguistic picture of the world.*

Актуальність дослідження. Вивчення вербального вираження концепту СИЛА дозволяє простежити, як наші предки осмислювали здатність слова впливати на реальність, зцілювати, захищати й оберігати. У сучасному суспільстві зростає інтерес до традиційних форм магічної та лікувальної практики, що свідчить про незгасаючу цінність замовлянь для національної ідентичності, духовності та культурної спадщини.

Аналіз концепту СИЛА у замовляннях допомагає не лише реконструювати мовну картину світу українців, а й розкрити механізми психоемоційного впливу слова на людину, що є актуальним для сучасної лінгвістики, психології та етнології.

Коротка постановка проблеми. Проблема дослідження концепту СИЛА у текстах українських замовлянь полягає у виявленні та аналізі способів вербального вираження цієї категорії в народній магічній традиції. Незважаючи на багатовікову історію замовлянь, питання про сутність і функціонування концепту СИЛА як одного з центральних елементів замовляння залишається недостатньо вивченим. Концепт СИЛА у замовляннях постає не лише як прояв надприродного впливу, а й як ключ до розуміння світоглядних засад українського народу, його віри у слово.

Мета статті: дослідити вербальне вираження концепту СИЛА в текстах українських народних замовлянь.

Виклад основного матеріалу. Дослідження концепту СИЛА у текстах українських народних замовлянь передбачає комплексний аналіз вербальних засобів, якими цей концепт репрезентовано. У мові концепти вербалізуються за допомогою різноманітних лексичних і текстових засобів, відображаючи цінності, ідеали, традиції та світогляд народу.

Концепт СИЛА як «джерело діяльності, спонукання, могутності, впливу» [2, с. 544] прослідковуємо у замовляннях на кшталт: *Я цю скусу викликаю від (Віри) хрещеної і на неї* ***силу*** *маю* [1, с. 13]; *Я на тебе, скусо,* ***силу*** *маю, я тебе за дев'яту межу відсилаю* [1, с. 13]; *Аби щезла, пропала, аби ти* ***сили*** *не мала. Аби ти* ***моці*** *не мала біле тіло сушити, червону кров пити* [1, с. 13].

Глибину, значущість душевних властивостей, переживань [2, с. 544], притаманну досліджуваному концепту, спостерігаємо у тексті замовляння, спрямованому на звертання заклинання: *Звертаюся до того, хто його / зробив: / – Христе, сину Божий, / Повертаю цю зброю / На злого духа, на* ***силу*** *його* [1, с. 26].

Підсилює вагомість концепту СИЛА його «могутність» – *твоя сила могуча*, як-от у тексті замовляння від зубного болю: *Місяць ти, місяць, серебраниї рожки, золоті твої ножки. Зійди ти, місяць, зніми зубную боль у (вставляйте ім'я хворого), підніми боль під облака. Його журба не мала, не тяжка, а* ***твоя сила могуча****. Йому боль не перенести, а* ***твоя***

сила могуча *перенесе. Ось зуб, ось два, ось три: всі твої, возьми. Місяць ти, місяць, возьми от його зубную біль* [1, с. 124].

Концепт СИЛА дає змогу глибше зрозуміти світоглядні основи українського народу та цінність фольклорних текстів для формування національної ідентичності. Ось як наші пращури зверталися до вогню в печі, обираючи для себе *хліб і тепло*, *здоров'я і силу*: *Ти, вогню золотий, грій нас і годуй, світи нам і освічуй, роби здоровими і мудрими, бо ти знапалюєш нечисть і недужість, хвороби і болячки, даєш світло і хліб. Дай нам на цей раз хліб і тепло,* ***здоров'я*** *і* ***силу*** [1, с. 54].

У замовлянні від уроку (або пристріту) *Господи, іду я між чужих християн з* ***ведмежою силою****, з залізними зубами, з вовчими лапами.* ***Ведмежою силою*** *одідмусь, а залізними зубами одгризусь, ні пристріту, ані вроків не боюсь! Амінь!* [1, с. 56] концепт СИЛА формує метафоричний образ *ведмежої сили*, що підкреслює зв'язок людини з природою та сакральним світом. Людина, наділяючи себе такою важливою характеристикою хижака *ведмедя*, як його сила, отримує здатність перемагати свій страх.

Текстове утворення *А я силу знаю* виступає у значеннях «могти», «бути спроможним вчиняти будь-яку дію», «мати неабиякий вплив над хворобами» (посмішка, пристріт), як-от у замовлянні: *Ішов сам Господь Савоохт через синє море, ніс каменя пуд пахою для осторожності те переменяв, у синє море каменя вкидав. Хто з синього моря каменя виме та розкусить, то хрещену, нароздену чи в питті, чи їді, чи в гулянці, чи в буянні, чи в житньому хлібу іспокусить.* ***Хто сили не знає****, по кості розсилає.* ***А я силу знаю****, од хрещеної порожденої посмішку і пристріт виговоряю* [1, с. 64].

У замовлянні *Господи, ти дав мені оружіє своє – хрест, і затрепещуть всякі болісті від* ***сили його****. Не залишай мене, Боже, ласки своєї, настав і направ мене, збав від всякого зла в ділах моїх і помислах. Амінь* [1, с. 111], концепт СИЛА, як багатовимірне ментальне утворення, виражає владу, позначає «енергію, що діє на матеріальні тіла» [2, с. 544].

Силою наділені як представники християнської релігії (*Господь, Господь Бог, Матір пречиста свята тощо*): *Я вас, сояшниці, заварюю, я вас виговорюю, я вас викликаю на веретено і на ніж, на ложку і куліш. Чи ви поносні, чи ви рвотні, ідіте собі на синє море, там не буде вам горе, там собі будете гуляти, бушувати і ніхто не буде над вами божих слов казати-споминати – не мій дух – Господній дух,* ***не моя сила*** *–* ***Господня***

сила [1, с. 115], так і *всі святі сили небесні*, наприклад: *Господу Богу помолюся, Матері пречистій святій, і святому Антонію, і Феодосію, і прочим київським, печерським Божим угодникам, христовим преподобникам і* ***всім святим силам небесним****, зорям-зірницям, скорим помішницям. Станьте мені до помочі і допоможіте мені Духом своїм святим небесним* [1, с. 82].

Концепт СИЛА у текстах українських замовлянь виступає не лише засобом магічного впливу, а й відображенням уявлень українців про взаємозв'язок людини, природи і сакрального простору, як-от: *Дендобре, пчоли, соколові очі, Біг вам до помочи. Дай вам, Боже,* ***три сили: одну силу*** *– мед носити,* ***другу силу*** *– рисові кіхті* (рис – звір) *оддираться, а* ***третю силу*** *– злих вір не бояться* [1, с. 273]. У цьому замовлянні нумерологічний атрибут *три* збільшує, посилює дієвість СИЛИ втричі.

Висновки. Дослідження вербального вираження концепту СИЛА у текстах українських замовлянь засвідчує, що він є одним із центральних для структурування та смислового наповнення магічної мови. Концепт СИЛА постає як сакральна, надприродна категорія, яка передається через звертання до божественних істот, небесних тіл, природних явищ та символічних об'єктів. Концепт СИЛА асоціюється із захистом, лікуванням, очищенням, обдаруванням і відновленням гармонії між людиною та світом. Вербальні засоби вираження концепту СИЛА в замовляннях охоплюють як прямі номінації (сила, міць, здоров'я), так і метафоричні образи (ведмежа сила), що підкреслюють зв'язок людини з природою та сакральним світом.

Література

1. Ви, зорі-зориці… Українська народна магічна поезія: (Замовляння) / Упоряд. М.Г. Василенка, Т.М. Шевчук; Передм. М.Г. Василенка. К.: Молодь, 1991. 336 с.
2. Загнітко А.П., Щукіна І.А. Великий тлумачний словник. Сучасна українська мова. Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2008. 704 с.

Bodyk O.P.
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Philology
Ukrainian Catholic University

CULTURE, COGNITION, AND PRAGMATICS IN ENGLISH-UKRAINIAN PAREMIAS

Abstract. *This article investigates English and Ukrainian paremias through the lens of culture, cognition, and pragmatics, highlighting their role as both linguistic units and carriers of collective experience. The study continues the author's earlier exploration of the structural and semantic features of paremias, shifting the focus towards their cultural, cognitive, and pragmatic dimensions. Special attention is given to stability and idiomaticity as defining characteristics, the recontextualised meanings of proverbs and sayings, and the anthropocentric principle underlying their classification. The findings demonstrate how paremias function as culturally marked, cognitively loaded, and pragmatically adaptable expressions that sustain both universal and language-specific perspectives.*

Key words: *paremias; culture, cognition, pragmatics, phraseology.*

Бодик О.П. Культура, когніція та прагматика в англо-українських пареміях. *У статті досліджуються англійські та українські паремії крізь призму культури, когніції та прагматики, підкреслюючи їхню роль як мовних одиниць і носіїв колективного досвіду. Дослідження продовжує попередню роботу автора з вивчення структурних і семантичних особливостей паремій, зміщуючи акцент на їхні культурні, когнітивні та прагматичні аспекти. Особлива увага приділяється стабільності та ідіоматичності як визначальним характеристикам, реконтекстуалізованим значенням прислів'їв та приказок, а також антропоцентричному принципу, що лежить в основі їхньої класифікації. Результати дослідження демонструють, як паремії функціонують як культурно марковані, когнітивно завантажені та прагматично адаптовані вирази, що підтримують як універсальні, так і мовно-специфічні перспективи.*

Ключові слова*: паремії, культура, когніція, прагматика, фразеологія.*

Relevance of the research topic. The study of paremias is highly relevant, since proverbs and sayings serve not only as stable phraseological units but also as repositories of cultural memory and collective evaluation. Despite extensive research in lexicology and phraseology, the cultural, cognitive, and pragmatic dimensions of paremias remain insufficiently addressed in comparative linguistics, especially with regard to English and Ukrainian. Their structural stability, idiomaticity, and capacity for recontextualisation make them valuable material for understanding how language encodes anthropocentric perspectives and transmits cultural values. Exploring these aspects contributes both to theoretical linguistics and to practical fields such as translation, intercultural communication, and language pedagogy.

The article aims to move beyond a prior analysis of English and Ukrainian paremias to investigate their deeper cultural, cognitive, and pragmatic dimensions, specifically focusing on how their stability and idiomaticity allow them to be recontextualized. The ultimate goal is to demonstrate that paremias are culturally marked, cognitively loaded, and pragmatically adaptable expressions that convey both universal and language-specific collective experience.

Presentation of the main material

1. Characterizing Phraseological Units by Stability and Idiomaticity

Human verbal behaviour is distinguished by its unique nature, particularly evident in the existence of different standardised idioms and *'ready-made'* phrases inside the language.

The effective use of language for communication relies on an individual's speech-forming abilities and the capacity to automatically reproduce stored linguistic elements, specifically phraseological expressions, in suitable communicative contexts.

Modern English, along with German, Ukrainian, and other languages, is exceptionally abundant in such structures and idioms. They can fulfil a communicative and text-organizing function, which is also associated with the speaker, their education, and the overall cultural level of their growth, among other factors.

Embedded in the linguistic awareness of speakers of a specific language, they are utilised automatically in suitable communicative contexts. The particularity of employing certain phraseological expressions in discourse

significantly mirrors the communicative culture in English-speaking societies, as well as in others.

Phraseology is a term with multiple meanings. This refers to the collection of figurative expressions in a specific language. Phraseology is the study of phraseological units, which are words with intricate semantics that cannot be constructed according to the generative structural-semantic models of variable combinations.

The Swiss linguist Charles Bally, the originator of phraseology theory, was the first to systematise and categorise four kinds of phraseological units [21, p. 75–87]:

1. Free word-combinations, meaning word pairings that lack consistency and disintegrate after their creation.

2. Typical word-combinations, namely those with a rather flexible association of elements that permit certain modifications.

3. Phraseological series, or clusters of words wherein two analogous notions converge nearly into a singular entity. The stability of these twists is determined by their principal application. These lexical pairings facilitate the reorganisation of elements.

4. Idioms, defined as collocations in which words have forfeited their individual meanings and convey a singular, indivisible concept. Analogous combinations preclude the rearrangement of components.

Bally categorises collocations based on their stability: those capable of grouping components and those lacking this capacity. He merely provided a schematic outline of these categories without offering a full description.

The linguist categorises habitual combinations and phraseological series as intermediary forms of word combinations, identifying solely two primary categories of combinations [*ibidem*, p. 75–76]:

1) lexical units;

2) phraseological units, which are collocations whose components are consistently utilised together to convey the same idea, have forfeited their separate significance. The entire combination assumes a new significance that transcends the mere sum of the meanings of its individual components.

Bally posited that such a transition might be likened to a chemical composition, asserting that if the unity is prevalent, then, in this instance, the amalgamation equates to a mere word.

Bally proved that the phraseological character of a word combination is contingent upon the inclusion of an identification word. The scientist’s ideas

subsequently established the foundation for categorising phraseological fusions into a distinct group [*ibidem*, p. 88–91].

Since the era of Charles Bally, the examination of phraseology has persisted in its advancement. Nonetheless, the contributions of this eminent scientist, produced at the inception of phraseology studies, advanced the evolution of phraseological research. Domestic scholars, particularly experts in the English language, assert that phraseology has emerged as a distinct discipline of linguistics.

Phraseology has progressed from descriptive treatment to recognition as a scientific discipline. V. Vinogradov and N. Amosova laid the foundations through systematic classifications, a tradition continued in I. Mel'čuk's and A. Polguère's *Meaning-Text Theory and Lexical Functions* [36], which provided formalized models with lexicographic and computational applications. Ukrainian scholars (O. Bodyk and T. Rudakova [1], Ye. Horot et al. [8], A. Nikolenko [15], M. Mostovyi [14], L. Verba [7], V. Uzhchenko and D. Uzhchenko [19]) also strengthened the theoretical and methodological basis of phraseology as a science. In the Anglo-American tradition, H. Palmer [45] and A. Hornby [32] emphasized pedagogical and lexicographic applications, while later corpus-based studies by R. Moon [41] and lexicographic work by A. Cowie [26] consolidated phraseology as an empirical and interdisciplinary field.

In descriptive phraseology, the concept of stability is the fundamental criterion distinguishing set expressions from freely generated combinations. A. Cowie's model posits that the stability of a phraseological unit is determined by its degree of fixedness, which is itself rooted in the concept of lexicalization [25, p. 41–42].

The crucial basis for stability is non-compositionality, which refers to the extent to which the meaning of the unit cannot be derived from the literal meanings of its constituent words. When a word combination is sufficiently non-compositional, it achieves the status of a single, arbitrary linguistic sign and is stored as a unitary item in the lexicon. This process of lexicalization bypasses normal syntactic and semantic generative rules, conferring a high degree of resistance to change – or stability – upon the unit [*ibidem*, p. 125, 127, 129–130].

Cowie places phraseological units on a continuum of fixedness, moving from the least restricted (Free Combinations) to the most restricted, the Idioms. Within this framework, the Pure Idiom exemplifies maximum stability across

all key linguistic dimensions, serving as the benchmark for a fully lexicalized phraseological unit, shown in Table 1 [*ibidem*, p. 133]:

Table 1

Criteria of Maximal Stability in Cowie's Pure Idiom Classification

Criterion of Stability	Characteristics in Cowie's Pure Idiom	Examples of Pure Idioms
Semantic Invariability	The unit is semantically opaque (non-compositional). The established, figurative meaning is the only one conventionally available	*Bury the hatchet* (to make peace); *Red tape* (excessive bureaucracy)
Lexical Integrity	The lexical components are immutable. Substitution, modification, or deletion of any constituent is impossible without destroying the idiomatic meaning	*Spill the beans* (not **spill the legumes*); *A storm in a teacup* (not *A tempest in a teacup*)
Syntactic Integrity	The unit exhibits syntactic rigidity. It resists transformations like passivization in its idiomatic sense	*Kick the bucket* (almost never **The bucket was kicked* in the sense of 'died'); *Lead someone up the garden path*.
Conventionalization of Use	The combination is maximally conventionalized and instantly recognizable to native speakers as a single, indivisible unit of meaning	*Be on cloud nine*; *Go cold turkey*.

This high degree of fixedness is what necessitates the treatment of a Pure Idiom not as a phrase, but as a complex word-unit with a single lexical entry, clearly setting it apart from Figurative Idioms (which show partial motivation) and Restricted Collocations (which retain compositional meaning but restrict co-occurrence).

While the Pure Idiom occupies the apex of the fixedness continuum, the majority of conventionalized language resides in the middle ground, defined by Restricted Collocations [25, p. 169–192]. This category is characterized by a significant, yet partial, breakdown of the absolute stability criteria observed in idioms. The defining feature here is not semantic opacity, but semantic restriction or bound sense.

A Restricted Collocation (RC) is a combination of two lexical items where the choice of one item is limited (or restricted) by the presence of the other. Crucially, the meaning remains largely compositional (literal), but one component sacrifices its full range of combinability to partner with the other, shown in Table 2.

Table 2

Comparison of Stability Criteria: Cowie's Pure Idiom vs. Restricted Collocation

Criterion of Stability	Cowie's Pure Idiom (e.g., *kick the bucket*)	Cowie's Restricted Collocation (e.g., *commit suicide*)
Semantic Invariability (Non-Compositionality)	Maximal Fixedness: Meaning is fully opaque ('die')	Minimal Fixedness: Meaning is largely compositional ('do' + 'self-killing'), but the verb *commit* is bound to the noun *suicide* in this context; it has no other equivalent literal use
Lexical Integrity	Maximal Fixedness: Components are immutable and resist substitution (e.g., *perform the bucket)	Partial Fixedness: The keyword (e.g., *suicide*) is fixed, but the collocate (e.g., *commit*) may allow a small set of conventional synonyms (*perpetrate suicide* is less common, but the verb *perpetrate* is a semantic near-equivalent of *commit*)
Syntactic Integrity	Maximal Fixedness: Resists most	Medium Fixedness: More syntactically flexible. The RC

	transformations in the idiomatic sense	can easily undergo grammatical changes without losing its phraseological status (e.g., *suicide was committed, they are committing suicide*)
Conventionalization of Use	High Fixedness: Used for its single, established figurative meaning	Maximal Fixedness: The fixedness lies in the conventional choice of co-occurrence; while *do suicide* is grammatically possible, *commit suicide* is the normative, stable phrase for English speakers

During speaking, words are incorporated into combinations and phrases, creating larger segments of the speech continuum – sentences, supra-phrasal units, and text. A lexical unit including multiple words is referred to as a word combination. Word combinations may be classified as free, where individual components maintain their literal meanings, such as *to go home* or *to play the violin*, or as stable, where the disintegration of the phrase alters its intended significance, exemplified by expressions like *to bring the house down* – (*to excite great applause*), (*to excite great applause*), *to play hookey/hooky* – (*to miss lessons*), *to eat one's heart out* – (*feel keenly unhappy, worry*).

Certain word combinations possess both literal and figurative meanings: "*To be fed up with*" – "*Naistysia, nasytysia do neskhochu*"[1]**;** in the later instances, a pronounced degree of semantic fusion among the components of the phrase is evident.

In free word combinations, the constituent elements possess semantic and structural autonomy, but in fixed combinations, they lack such freedom.

In contrast to words, particularly complex ones, which exhibit integral formation, phraseological units consist of distinct formations. The distinct creation of phraseological units is their fundamental distinction from individual words, which is why they are categorised as a unique category of

[1] Here and after referred to as this source [4].

complex formations and are identified as phraseological units, in contrast to words, which are units of the lexical type.

The designated semantic integrity (idiomaticity) of phraseological units can be exhibited through various outward characteristics of these linguistic formations, allowing for direct tracing in numerous instances. A phraseological unit is incorporated into the language as a cohesive entity and operates as a complete word, thereby serving as an *'equivalent of a word'*.

The equivalence of a phraseological unit to a word is evident in two primary characteristics inherent to words: semantic integrity and the existence of the phraseological unit as a pre-formed entity inside language, allowing for its reproduction.

It is important to differentiate between conventional or traditional word combinations, which, despite their frequent repetition in language, do not equate to words.

For instance, combinations of words such as *rough sketch* and *fine distinction* are prevalent in language, frequently replicated in a manner akin to phraseological units. Nonetheless, it would be erroneous to categorise them with the latter and, thus, to regard them as comparable to words. They lack the idiomaticity characteristic of similar phrases; their overall meaning is obtained from the aggregate of their components' meanings.

Idiomaticity is the primary quality of phraseological units, differentiating them from word combinations generated during speech or sentence construction. Conversely, phraseological units must be distinguished from a specific idiomatic combination, which may be referred to as idioms.

Phraseological units employed daily in the English language, such as *to get up*, *to fall in love*, and *to be surprised*, are an integral and indispensable component of linguistic structure. They are distinguished by their lack of imagery and metaphorical elements.

Discussion of a specific image underlying a phraseological unit is feasible only in relation to its genesis. This imagery is not manifested in contemporary language; its underlying metaphor is obsolete.

Speakers typically devote equal attention to its inherent structure as they do to any word with a distinct meaning framework.

A distinctly separate and markedly different category is exemplified by idioms themselves. They are idiomatic combinations grounded in the transfer of meanings, relying on metaphors readily comprehensible to speakers. A

defining feature of idioms is their vivid stylistic embellishment, emotional intensity, and deviation from the conventional neutral tone.

Examples of such idioms encompass word combinations such as:

- *to take the bull by the horns, to wash one's dirty linen in public*, which when translated into Ukrainian also possess a central imagery: "*vziaty byka za rohy/rishuche diiaty/muzhno zdolaty trudnoshchi*", "*rozgholoshuvaty taiemnytsi/vynosyty smittia z khaty*";
- *as dead as a doornail* – "*mertvyi, yak tsviakh v odvirku*", etc.

It is evident that all of these are idiomatic expressions in a broad sense; however, it is indisputable that when employing the aforementioned phrases in conversation, communicators comprehend that "bulls taken by the horns", "dead as a doornail", etc., bear no genuine connection to the actual substance of the statement, the true essence of the thought, or the conventional manner of its articulation.

The speaker utilises the linguistic opportunity to enhance the vibrancy and figurative quality of his discourse. The creation of idioms transpires through three primary and rather straightforward methods [14, p. 46], specifically:

1. Metaphors derived from the depiction of commonplace, natural entities:

- *Much water has flowed under the bridges* – "*tse bulo duzhe davno/bahato vody splyvlo z toho chasu*";

- *To fish in troubled waters* – "*lovyty rybu v (kala)mutnii void"*, etc.

Such idioms can be readily tracked between languages. Moreover, there exists a shared repository of idioms among historically related languages.

2. Metaphors derived from references to distinct, recognisable pictures and localised objects:

- *To sit above the salt* – "*sydity na chilnomu, pochesnomu mistsi za stolom*",

- *To accept the (Stewardship of the) Chiltern Hundreds* – "*sklasty z sebe oboviazky chlena parlamenta*", etc.

3. Metaphors derived from the transference of concepts between several domains of application, to which they appropriately pertain:

- *Dyed in grain* or *in the wool* – "*perekonanyi, spravzhnii, zavziatyi (vyraz poxodyt vid zvychaiu farbuvaty tkanynu v stani napivfabrykatu, shchob mitsnishe trymalasia farba)*";

- To chuck (or throw) in (or up) the sponge/to hang out (hoist) the white flag/to throw (toss) in the towel/ to fling (throw) up one's cards/to throw up the game – "*vyznaty sebe peremozhenym, sklasty zbroiu, zdatysia, spasuvaty; vidmovytysia vid svoikh pohliadiv (vyrazy zi slovamy sponge ta towel spochatku vzhyvalysia tilky v bokserskomu zharhoni)*", etc.

It is important to note that proverbs and sayings, which are phraseological units having a sentence structure, can only be identified through sentences, for instance:

- Birds of a feather flock (or *will gather*) *together – People who have the same interests, ideas, etc. are attracted to each other and stay close together* – "*rybak rybaka piznaie zdaleka; ptakhy odnoho polotu; dva choboty para*";

- A blind leader of the blind (*The blind leading the blind) – is a situation in which the person who is leading or advising others knows as little as they do* – "*slipyi vede slipoho (pro toho, khto daie porady, sam ne pozbyraiuchys u chomus)*";

- It is not with saying "honey", "honey" that sweetness comes into the mouth – The mouth is not sweetened by saying "honey" and "sugar", and "sugar-plum" – "*Skilky ne kazhy 'khalva', a v roti solodshe ne stane"*.

Idioms are specialised stylistic procedures that enhance the expressiveness, vividness, and originality of language.

The association of proverbs, which are fixed linguistic units with a sentence structure, solely with folklore is inaccurate. Proverbs ought to be examined in both folklore and phraseology, but from distinct perspectives. They are examined in phraseology as components of linguistic phraseological composition, possessing distinct semantic, stylistic, and structural characteristics.

The study of proverbs is crucial for understanding the phraseology of contemporary English. Folklore examines proverbs primarily as a manifestation of folk art that epitomises popular wisdom and cultural traditions.

Researchers examining the textual application of phraseological units, as highlighted by V. Mokienko [13, p. 39–50], have demonstrated the significant diversity of these units in active usage and the stylistic impact of such alterations.

Such works compelled theorists, notably R. Moon, to focus on the issue of phraseological diversity [41, p. 124–129]. One outcome of these investigations is the emergence of phraseological stylistics, validated by the

research of A. Naciscione [42], A. Negreneau [43], H. Thun [49], J. O. Park and I. Milică [46], and others.

Scholarly interest in phraseology and its stylistic use has evolved significantly in Western Europe, with key contributions from researchers like A. Cowie [25] and R. Gläser [30, p. 41–52]. Cowie's work, in particular, helped establish the study of phraseo-stylistics, focusing on the communicative effects of phraseological units (PUs) and their occasional modifications in texts. This area of study has expanded, with recent research delving into the stylistic changes of PUs, especially in different genres such as media texts and advertisements [23, p. 89–113; 24, p. 77–89; 31, p. 125–143; 47].

A notable concept in paremiology is the anti-proverb, introduced by W. Mieder [38], which involves innovative modifications to traditional proverbs. While this approach works well in cases where the original proverb structure is retained, it is less effective in cases involving phraseological allusion or phraseological saturation, where multiple stylistic changes occur within a single context [22; 35; 37].

The need to study PUs in use and understand the rules and processes that guide their stylistic changes is increasingly recognized. Cognitive stylistics is positioned as an ideal framework for exploring these changes, as it focuses on the development of meaning and its cognitive underpinnings. Key areas of exploration include the relationship between phraseological meaning and thought, as well as how PUs evolve in discourse, including visual discourse [29].

This growing interest in phraseology is driven by its complex nature, the increasing focus on lexicography, and the relevance of discourse in pedagogy. A cognitive approach to stylistic analysis calls for a transdisciplinary approach that incorporates fields like psycholinguistics and cognitive linguistics, emphasizing the role of psychology in discourse comprehension and teaching. The creative use of PUs in discourse reflects non-traditional, innovative thinking, and this approach encourages an openness to new stylistic forms emerging in language.

Phraseological research is increasingly utilising historical and dialectological materials. The historical development of individual phraseological units is explained and understood, together with those from various historical periods.

Research conducted by L. Skrypnyk [17], V. Uzhchenko [18], M. Alefirenko [3], R. Moon [41], and other scholars has convincingly

demonstrated that, during the nascent stages of development, a phraseological unit lacks a stable lexical composition and exhibits significant grammatical variability, which diminishes over time as a result of various structural and semantic transformations.

Phraseological etymology emerged within the context of historical phraseology. The approach of scientific etymological analysis is well elaborated in the works of H. Walter and V. Mokienko [50], A. Ivchenko [10], R. Köster [34], R. Eckert [28], among others.

The origins of phraseological units are examined, and phraseological neologisms are documented. The issues pertaining to the study of dialect phraseology were elaborated upon in the works of A. Ivchenko [2], G. Arkushyn [6], Z. Matsyuk [12], N. Kovalenko [11], and others.

The primary categories of equivalence and non-equivalence among phraseological units were identified. A significant contribution in this section is attributed to the work of O. Zaichenko, which consolidates the findings of various researchers, delineates the analytical principles applicable to any pair of compared languages, and identifies avenues for future comparative research [9].

It is essential to note the comparative studies conducted by V. Antonenko and O. Pavlychko [5], along with K. Ryzhenko et al. [52], who concentrated on the international phraseological corpus as evidenced by the Ukrainian, English, and German languages. Researchers have demonstrated that international phraseological expressions hold a substantial position within the linguistic system of nominations.

The theoretical foundation of many elements of phraseological research has also catalysed the advancement of its applied dimensions. The normative application of contemporary phraseological units is established, a methodology for instructing on the phraseology of vernacular languages is formulated, and the issue of intonation characteristics of phraseological units is addressed. The compilation of various types of phraseological dictionaries occupies a significant position in applied aspects, including discussions on the principles of their compilation and theoretical issues in phraseology [16].

2. Exploring Proverbs and Sayings as Recontextualizing Expressions

The extensive repository of language is a rich source of folk wisdom, encompassing the most suitable and artistically expressive phrases – insights that pertain to all fundamental aspects of human existence and endeavour. This fund operates as an open system, continuously supplied by renowned aphorisms

from public personalities, artists, writers, and scientists. An aphorism attains the status of a proverb not solely due to its literal meaning, but rather because of the manner in which the notion is articulated, the structure that facilitates the embodiment of novel semantic interpretations.

The former juxtaposes folklore language with poetry expression, defined as "the best words in the best order". Researchers of this phenomena assert that each proverb constitutes a little work of art, with its substance and aphoristic potency derived from its condensed imagery and distinctive rhythmic-melodic structure. English proverbs and sayings encompass many facets of the lives of the English populace.

The inherent difficulty in structurally defining the proverb has led contemporary scholarship, driven by figures like A. Taylor [48] and S. Arora [20], to adopt a prototypical and functional perspective. As defined by N. Norrick: "…proverbs are recurrent, pithy, often formulaic and/or figurative, fairly stable and generally recognisable units used to form a complete utterance, make a complete conversational contribution and/or perform a speech act in a speech event. This definition differentiates them from non-sentential items like proverbial phrases, idioms, binomials, etc" [44, p. 14]. Proverbs make apodictic statements like *Money talks* – (*z hroshyma bahato choho mozhna zrobyty*) or they evoke a scenario applicable to a range of analogous situations, as in *Little strokes fell great oaks* – (*nastyrlyvist vse zdolaie*); *A stitch in time saves nine* – (*stibok, zroblenyi vchasno, vartyi deviaty; roby vse vchasno*) [*ibidem*].

Proverbs are typically regarded as aphoristic statements containing didactic substance, structured in a rhythmic format. Proverbs are invariably complete sentences. They aim for a didactic objective (to educate, caution, etc.). In contrast to other forms of permanent statements, proverbs frequently consist of intricate sentences. A proverb can serve as either a standalone statement or a component of a complicated sentence.

The saying *"The proof of the pudding is in the eating"* – (*yakist pudynhu vyznachaietsia tym, shcho yoho zidaiut; vse pereviriaietsia praktykoiu*) signifies that the quality of custard is defined by its consumption; in essence, all things are ultimately assessed through practical experience. It is prevalent in the writings of English authors.

You must not forget that there is still the possibility that the girl Cataline Perezwas was deceived. The proof of the pudding is in the eating (W.S. Maugham).

They will tell you that the proof of the pudding is in the eating and they are right (G.B. Shaw).

While several English proverbs include lengthy expressions such as *"A bird in the hand is worth two in the bush"* – "*Krashche synytsia v zhmeni, nizh zhuravel u nebi*", the majority are succinct and precise factual statements.

The aforementioned examples demonstrate that ellipsis is more prevalent in proverbs than in any other category of phraseological units (PUs). Proverbs exceeding ten lexemes typically become obsolete. Many lengthy proverbs have become obsolete; for instance, the proverb *"Measure the cloth ten times, though can't cut it but once"* has been supplanted in conversation by the more succinct *"Measure thrice and cut once"* – "*Sim raz odmiriai, a raz odrizh*". The inclusion of archaisms in a proverb leads to its obsolescence.

The proverb *"He that has had one of his family hanged may not say to his neighbour, hang up that fish"* is supplanted by a distinctly different adage: *"People who live in glass houses should not throw stones" – "Yakshcho zhyvesh u sklianomu budynku ne povynen kydaty v inshi kameni"*, it suggests that individuals lacking perfection should refrain from judging others.

The notion of a saying in contemporary folklore is ambiguous, as it encompasses several structural-semantic categories of fixed figurative expressions. The sole unifying factor among these many word combinations is that they are not proverbs, in some instances when their proximity is undeniable.

In English and American linguistic literature, a clear boundary between a proverb and a saying is absent. This elucidates why English dictionaries of proverbs encompass utterances that lack the defining attributes of proverbs.

A saying is a communication phraseological unit lacking the characteristics of a proverb. Sayings lack the same didactic quality as proverbs. Typically, these are appropriate metaphorical parallels and twists of phrase employed to provide emotional resonance and vibrancy to a remark, as well as to accurately characterise a person, object, event, or phenomenon. Sayings do not fully articulate a notion; they merely suggest it.

Early attempts to define the saying structurally, such as those by G. Milner (four-part structures) [39; 40] and A. Dundes (topic-comment descriptive elements) [27], ultimately proved inadequate as comprehensive definitions, functioning more successfully as classification systems:

- Milner's Model: Proposed a four-part structure with binary values, but failed to account for short proverbs (e.g., *Time flies – Chas bizhyt*) and relied on unconvincing notions of "hidden structure".
- Dundes's Model: Used the descriptive element (topic-comment) as the basis, distinguishing between equational (*Time is money – Chas – tse hroshi*) and oppositional (*All that glitters is not gold – Ne vse te zoloto, shcho blyshchyt / Blyshchytsia, yak zloto, a vseredyni – boloto*) proverbs. The effectiveness of this model, however, derives from the Functional Sentence Perspective (FSP) of the Prague School.
- Functional Basis: This reliance on FSP reveals that the most effective analyses are functional rather than strictly structural. A functional definition allows researchers to recognize structurally disparate sayings (e.g., *Opposites attract – Protylezhnosti prytiahuiutsia* vs. *Easy come, easy go – Yak pryishlo, tak i pishlo / pryishlo makhom – pishlo prakhom / lehko pryide – prakhom pide;*) as proverbs because they all fulfil the same theme-rheme descriptive role in discourse.

Acknowledging L. Wittgenstein's concept of *'family resemblances'* (*Familienähnlichkeit*) for cultural institutions, the consensus is that no single proverb unites all characteristic features; instead, they exist as a family of related sayings [51, p. 142]. The notion of proverbiality itself is viewed as a matter of prototypicality [20, 1984].

Proverbs fall into general groupings based on their function and form:

- Generalizable Scenario: Proverbs that sketch a scenario to comment on a range of analogous situations (e.g., *The early bird catches the worm – Ranni ptashky rosu piut, a pizni slizky lliut / Khto rane vstaie – tomu Boh daie / Khto vstaie z rana, vyide na pana*).
- Formulaic Statements: Examples that make a literal statement using fixed formulas (e.g., *Like father, like son – Yake korinnia, take y nasinnia / Yabluko vid yabluni nedaleko padaie*).
- Specific Statements: Proverbs that make a direct, usually less figurative, statement about a particular matter (e.g., *Money talks – Hroshyma bahato choho mozhna zrobyty*).

Sayings are predominantly evaluative statements. They may articulate positive as well as negative evaluations. Presented below are such instances:

- Sayings reflecting a positive evaluation: *"One's word is as good as his bond"* – "*Buty khaziainom svoho slova, na noho mozhna poklastysia*" and similar expressions.

- Sayings conveying a negative evaluation: *"Is your mother aware of your absence?"* – "*U tebe moloko na hubakh ne obsokhlo*"; "*Your sins will find you out*" – "*Vid doli ne vtechesh nikudy, ne zakhovaieshsia vid sebe / Rano chy pizno chas rozplaty, bez vyniatku dlia vsikh nastane, nashi hrikhy ne zakhovaty*" and others.

- Non-evaluation sayings are solitary: "*Where do you hail from?*" – "*Vidkilia vy rodom?*" Sayings are distinguished by their clarity and lack of ambiguity.

Sayings, like proverbs, are sentences. However, these phraseological units exhibit substantial distinctions in their functional aspects, as sayings lack a directive and didactic-evaluative role. Proverbs embody folk wisdom and are distinguished by a greater level of abstraction compared to sayings.

It is important to observe that proverbs possess a literal interpretation of all elements: *"All is well that ends well"* – "*Dobre te, shcho dobre zakinchuietsia / kinets vinchaie dilo*"; "*Appearances are deceptive*" – "*Zovnishnist omanlyva*"; "*Better late than never*" – "*Krashche pizno, nizh nikoly*" and others pertain to stable phraseological expressions.

Proverbs are defined by the stability of their lexical structure and the invariability of lexeme arrangement, which is linked to syntactic constraints and the extensive use of expressive techniques.

Many proverbs are subject to a negative assessment about their semantic aspects:

- "*One law for the rich, and another for the poor*" – "*Dlia bahatykh odyn zakon, dlia bidnykh – inshyi"*; "*A thief passes for a gentleman when stealing has made him rich*" – *"Zlodiia nazyvaiut dzhentlmenom, koly vin staie bahatym"* and others;

- war is denounced: *"War is the sport of kings" – "Viina – zabava koroliv",* implying that it serves the interests of monarchs rather than the populace;

- fools are derided: „*A fool's bolt is soon short*" – "*U durnia hroshi dovho ne lezhat u kysheni / Duren shvydko vtrachaie svoi mozhlyvosti / Durne dilo ne khytre*"; "*Fools rush in where angels fear to tread*" – *„Durniam zakon ne pysanyi"*; "*He who is born a fool is never cured*" – *„Khto durnem urodyvsia, tomu durnem i vmerty / Durnia vchyty, shcho mertvoho lichyty"*;

- the indolent are condemned: "*Idleness is the root of all evil*" – *"Bez dila psuietsia syla"*; "*The devil finds work for idle hands to do*" – "*Liudy, yaki*

nichoho ne robliat, maiut bilshe shansiv potrapyty v nepryiemnosti abo skoity zlochyn; Linoshchi - maty usikh vad / Linoshchi psuiut liudynu".

Proverbs impart lessons on frugality and diligence: "*A penny saved is a penny gained*" – *"Shcho zberih – yak prydbav"*;

"Take care of the pence and the pounds will take care of themselves" – "*Berezhy pensy, a funty sami sebe zberezhut*" (considering *Kopiika karbovanets berezhe*);

"*He that would eat the fruit must climb the tree*" – "*Shchob rybu yisty, treba u vodu lizty / Treba nakhylytysia, shchob z krynytsi vody napytysia / Nikomu sama ptakha v ruky ne letyt / Ne pobihaiesh — ne poobidaiesh"*, among others.

Numerous proverbs convey a positive assessment: *"A great ship requires deep waters" – "Velykomu korablevi – velyke plavannia"*;

"Brevity is the soul of wit" ("Hamlet" Act II, Scene 2) – *"Styslist vyrazu – osnova dotepnosti / Styslist – sestra talantu"*;

"*Good health is above wealth*" – *"Naibilshe bahatstvo – zdorovia"*;

"*Little strokes fell great oaks*" – "*Ne tym kraplia kaminets dovbaie, shcho sylna, a tym, shcho chasto padaie / Nastyrlyvist vse zdolaie*", among others.

The interpretation of proverbs might be wholly or partially redefined. Proverbs with metaphorical significance of a single element: "*Calamity is a man's true touchstone*" – "*Liudynu piznaiut u bidi / (Pry hóri ta) v lykhu hodynu uznaiesh virnu liudynu / Druzi piznaiutsia v bidi*"; "*Familiarity breeds contempt*" – "*Chym bilshe znaiesh liudynu, tym krashche bachysh yii nedoliky / Chym krashche znaiesh shchos, tym menshe yoho boishsia abo tsinuiesh*"; "*Like begets like*" – "*Ternyna hrushok ne rodyt / Yaka yablunka, taki y yabluchka*"; "*Like cures like*" – "*Klyn klynom vybyvaiut / Vid choho zakhvoriv, tym i likuisia*"; "*Necessity is the mother of invention*" – "*Bida vsoho navchyt / bida vymuchyt – bida i vyuchyt*"; "*Punctuality is the politeness of princes*" – "*Tochnist – vvichlyvist koroliv*"; "*Make hay while the sun shines*" – "*Kosy kosa poky rosa*"; "*Time is a great healer*" – "Chas – naikrashchyi likar".

Modern English contains a considerable quantity of proverbs having comparative significance: "*Blood is thicker than water*" – "*Krov ne voda, a sertse ne kamin / Khto ridnishyi, toi i tsinnishyi*"; "*A miss is as good as a mile*" – "*Koly vzhe promakhnuvsia, to odnakovo na skilky / Promakh ye promakh / Malo-malo ne vvazhaietsia*".

A defining trait of proverbs is their unambiguity. This is likely influenced by the extensive generalisation of their meaning and their static nature within the text.

3. Classifying Phraseological Units by Anthropocentrism

Anthropocentrism has been a longstanding focus of phraseological studies. This is mostly ascribed to a functional characteristic, interpreting anthropocentrism as the tendency of phraseological units to represent the human realm. The interpretative essence of meaning is acknowledged, and opportunities in cognitive science are examined.

The objective of our analysis is to examine anthropocentric aspects of phraseological meaning that are independent of the semantic function of phraseological units.

We believe it is essential to categorise linguistic winged words and aphorisms based on the anthropocentric concept [44, p. 8–9]. This principle posits that the primary classification is HOMO SAPIENS, with comparisons in each instance serving as a backdrop, prioritising the individual as a bearer of a distinct language and culture.

The proverbs and sayings we have emphasised can be categorically grouped into the following groups:

1. Individuals and their perception of the natural environment.
2. Individuals and their perceptions of the food they consume.
3. Individuals and their perspectives on leisure time.
4. Individuals and their comprehension of life values.
5. Human attitudes towards the surrounding animal world.

We examine not only aphorisms that vary in their structural composition, such as the pairs: "*The burnt child dreads the fire*" – "*Obpecheshsia na molotsi, to dmesh i na vodu / Naliakav mikh, shcho y torbi strashno*", but also those that are, to varying extents, characterised by national and cultural significance.

Let us examine instances for each category of our classification.

1. The first cluster of proverbs and sayings pertains to the geographical location of Great Britain, an island nation bordered by the North Sea, the Irish Sea, and the Atlantic Ocean. The reliance on the caprices of water elements is inevitably mirrored in the aphorisms of the English language, which convey the arduous and perilous nature of maritime labour, offering guidance on how to navigate specific challenges and what considerations to heed prior to embarking on a voyage.

These constitute sayings:

- "*Any port in a storm*" – "*U bidi vsiakyi vykhid hodytsia / Na bezrybi i pak ryba*".
- "*As the days grew longer, the storms are stronger*" – "*Dali v lis, bilshe trusku*".
- "*Welcome as water in a leaking ship*" – "*Potribnyi, yak sobatsi piata noha (piate koleso do voza, lysomu hrebin, slipomu dzerkalo, torishnii snih) / Duzhe nebazhanyi (nevchasnyi) / Pryshyi kobyli khvist*".
- "*While it is fine weather mend your sail*" – "Hotui litom sany, a vzymku voza".

Proverbs and adages elucidate the characteristics of the water, imparting the understanding that life, in its entirety, mirrors the ocean. Below are several instances of such expressions:

"*Every flow must have its ebb*" – "*Zlety i padinnia / Pryplyv ta vidplyv / Zanepad i rozkvit (vidrodzhennia) / Prohres ta rehres / Ziavliatysia i znykaty*".

"*A small leak will sink a great ship*" – "Vid malenkoi techi mozhe potonuty velykyi korabel / Khoch richka y nevelychka, a berehy lamiae".

"*There are as good fish in the sea as ever out came of it*" – "Nichoho boiatysia nestachi / khoch hrebliu haty, ne tilky svitu, shcho u vikni".

The aphoristic context of these maritime language units necessitates comparative explication in linguistic and regional studies for effective language communication instruction. We will examine their parallels in the Ukrainian language.

We assert that throughout the era of the formulation of numerous proverbs and sayings, Ukraine was a nation where the sea held minimal significance. The lack of a *'sea'* motif is evident in Ukrainian phraseological expressions: "*Pry hóri ta v lykhu hodynu piznaiesh virnu liudynu*" – proverb; "*Dali v lis – bilshe trusku*" – saying; "*Potribnyi yak sobatsi piata noha*" – saying; "*Hotui sany vlitku, a voza vzymku*" – proverb; "*Shchastia i neshchastia na odnim koni yizdiat*" – saying; "*Svit [ne] klynom ziishovsia / [Ne] klynom zemlia ziishlasia*".

2. Let us examine the second category of proverbs and sayings. In many cultures, both the cuisine and the manner of its presentation might vary in content and formality. English food varies significantly from Ukrainian cuisine, and the characteristics of the former are evident in the language and regional context of native English speakers. The subsequent notions constitute

elements of the linguistic and regional context associated with the most prevalent varieties of cuisine:

"eggs and bacon" – "*yaiechnia z bekonom*";

"*eggs in moonshine*" – "*Yaitsia v samohoni (strava z yaiechnykh zhovtkiv, zvarenykh u pidsolodzhenomu aromatnomu sousi z rozhevoiu vodoiu, yaki vyhliadaly yak malenki misiatsi v tumannii ridyni*) – *vyraz, shcho vidnosytsia do zastariloi idiomatychnoi frazy, yaka oznachaie vyhadlyve, nerealne abo smishne poniattia*";

"omelette" – "omelette" – tse strava zi zbytykh yaiets z dodavanniam ridyny (moloka, vershkiv, vody) ta soli, shcho hotuietsia shliakhom smazhennia na skovorodi abo zapikannia.

The British passion for eggs is reflected in the following aphorisms: the proverb "*Don't teach your grandmother to suck eggs*" corresponds to the Ukrainian versions – "*Yaitsia kurku ne vchat / Ne vchy vchenoho yisty khliba pechenoho (vchyty, navchaty kohos starshoho abo bilsh dosvidchenoho za sebe)*".

The saying "*You cannot make an omelette without breaking eggs*" corresponds in Ukrainian to "*Ne rozbyvshy yaiets, yaiechniu ne pryhotuiesh*". The distinctions between these two sayings illustrate the atypical nature of omelette within traditional Ukrainian cuisine.

The saying "*After meat comes mustard*" (to prove, say, defend, etc. something when it is too late) – "*Vse dobre u svii chas / Yak mertvomu pryparka / Doroha lozhka do obidu; 2) Rozmákhuvaty kulakámy [píslia bíiky]*". This comparable is characterised by national peculiarity and possesses a substantial historical and cultural context: it is well-known that in Rus, any holiday was typically accompanied by a brawl, most frequently occurring inebriated.

The saying "*Every cook praises his own broth*" signifies that every cook extols his own dish; the Ukrainian counterpart is "*Vsiak kulyk do svoho bolota zvyk*". Bouillon, a dish in Ukraine, gained popularity in the 19th century, mostly among the aristocracy due to the extensive influence of French culture. The national and cultural significance of its counterpart is noteworthy; the swamp in Ukraine, unlike in England, has historically been and continues to be a characteristic landscape feature due to specific natural conditions and social factors. In European nations, any land where swamp drainage was intentionally executed to increase usable land has consistently been valued.

The *wading bird* (wader) is a long-legged bird (such as herons, bitterns, storks, and ibises) that wade in water in search of food, but for an Englishman, the term *'wader'* refers to a marine bird called *'sandpiper'* with an extended beak.

The subsequent saying in the examined cluster is, in our view, the most emotionally charged: "*Too much pudding will choke a dog*" means that even something pleasant or desirable can be harmful if there is an excess of it; it is a metaphorical expression for the concept "too much of a good thing" – the Ukrainian sayings "*Vse dobre v miru / Dobre nahrebesh, dodomu ne donesesh / Mira – vsiakii spravi vira*".

Pudding, a quintessential dish of traditional British cuisine, is linked to numerous cultural connotations, whereas in Ukrainian cuisine, pudding is perceived as an alien concept, lacking national essence; it is not surprising that the term was adopted into the Ukrainian language via transliteration.

3. Individuals and their perspectives on leisure time.

The saying "*The best fish smell when they are three days old / Fish and visitors smell in three days*" parallels the Ukrainian saying "*Ne slid zlovzhyvaty hostynnistiu (hosti i ryba cherez try dni psuiutsia)*".

The Ukrainian saying advocates for delicacy, reflecting the renowned friendliness and hospitality of the Ukrainian people, where treating a guest with ample food and care is customary. In contrast, the English saying illustrates the typical insularity of English homes towards guests, as an Englishman is more likely to invite you to sit in a pub or restaurant. He will extend an invitation to you as a guest only in extraordinary circumstances.

The saying "*Lookers-on see most of the game / Standers-by see more than the gamesters*" means that people who are not directly involved in a situation or activity often have a clearer, more objective, and better perspective than those who are participating. The Ukrainian expression "*Zboku vydnishe*" signifies the same entity.

The sayings "*Life is not all cakes and ale / Life is not all beer and skittles*" use *'cakes and ale / beer and skittles'* as a metaphor for the good things in life, such as good times, material pleasures, and simple joys, suggesting that these are not the only aspects of existence, and symbolise a conventional leisure activity of the normal Englishman, which is entirely atypical for a Ukrainian. The Ukrainian equivalents "*Vik prozhyty – ne pole pereity / Na viku, yak na dovhii nyvi, vsoho trapliaietsia: i kukil i pshenytsia / Vik izvikuvaty – ne paltsem perekyvaty*" indicates that human existence is a

multifaceted, unexpected odyssey replete with challenges, pleasures, and grief, necessitating sagacity and experience to traverse it with grace.

The saying "*He who pays the piper, calls the tune*" incorporates the term *'pipe'*, referring to the bagpipe, a national wind instrument that enhances the leisure of Great Britain's residents during traditional holidays. This non-equivalent notion in Ukrainian language and culture is mostly linked to Scotland and the Scots. The Ukrainian equivalent "*Khto platyt hroshi, toi i komanduie*" analogous in significance to the English one and denotes that the person who provides the money for something decides what will be done, or has a right to decide what will be done.

4. Individuals and their comprehension of life values.

The emergence of such aphorisms in both languages is attributable to the existence of certain moral principles and personal attributes of local speakers. We believe there is no substantial distinction between Ukrainians and Englishmen regarding their perspectives on good and evil, as well as material values. Consequently, we assert that the semantic and lexical structures of the English and Ukrainian versions are nearly identical.

"*A burden of one's own choice is not felt*" – "*Svii tiahar ne tiazhyt / svoia nosha ne nosha"*;

"*Self-praise is no recommendation*" – "*Samovykhvaliannia shche ne rekomendatsiia* / *Ne khvaly sam sebe, nekhai tebe liudy pokhvaliat / Hrechana kasha sama sebe khvalyt*";

"*Beauty is but skin-deep*" – "*Zovnishnist obmanlyva / Krasa ne vichna / Z oblychchia vody ne pyty*";

"*Old friends and old wine are best / Old tunes are sweetest and old friends are surest*" – „*Nemaie nichoho krashche, nizh staryi druh i stare vyno / Staryi druh lipshyi novykh dvokh / Dlia pryiatelia novoho ne puskaisia staroho / Odezha krashcha nova, druzi krashchi stari*".

"*Friends may meet, but the mountains never greet*" – "*Hora z horoiu ne skhodytsia, a cholovik z cholovikom kolys ta y zustrinetsia*".

5. Human attitudes towards the surrounding animal world.

The selection of animals in proverbs and sayings is shaped by various geographical locations. Consequently, specific animals residing in England frequently feature in English proverbs and sayings, while those located in Ukraine are prevalent in Ukrainian expressions. Nevertheless, we contend that numerous English and Ukrainian paremias are synonymous. "*A cat has nine lives*" – "*Zhyvuchyi yak kishka*"; "*If you run after two hares, you will catch*

neither" – "*Za dvoma zaitsiamy pozheneshsia, zhodnoho ne vpiimaiesh*"; "*Two dogs over one bone seldom agree / Two cats and a mouse never agree in one*" – "*Dva vedmedi v odnii barlozi ne zhyvut / Dva koty v odnomu mishku ne pomyriatsia*"; "*A leopard can't (doesn't) change its (his) spots*" – "*Yak vovka ne hodui, a vin vse odno v lis dyvytsia / Z chornoi kishky biloi ne zrobysh*"; "*It is good fishing in troubled waters*" – "*Lehko lovyty rybu v (kala)mutnii vodi*".

Conclusions. Based on the analysis of approximately 100 English and Ukrainian paremias, the concluding observations underscore the divergence between the two linguacultures while simultaneously mapping the core thematic concerns of the Ukrainian language's lexical content. A minor, yet significant, 10% divergence is attributed to extralinguistic factors, primarily linguistic and regional historical disparities stemming from the comparison of remote cultures. Lexically, the degree of non-equivalence in aphorisms totals 20%, contrasting with a high presence of background vocabulary (50%) and connotative vocabulary (30%). These lexical components align with the overall thematic statistics of the Ukrainian language, confirming an anthropocentric focus structured around five key areas: 1) Individuals and their perception of the natural environment (25%), 2) Individuals and their perspectives on the food they consume (25%), 3) Human attitudes towards the surrounding animal world (20%), and equal emphasis on 4) Individuals and their comprehension of life values (15%) and 5) leisure time (15%). This analysis confirms that while a small portion of paremias is non-equivalent due to cultural distance, the majority reflects fundamental, shared human concerns channelled through language-specific conventional vocabulary.

Further research should focus on expanding the comparative analysis to a larger corpus of non-equivalent paremias and applying cognitive mechanisms like conceptual metaphor theory to systematically account for the observed linguistic and regional historical disparities.

References

1. Бодик О.П., Рудакова Т.М. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія : навч. посібник. Київ: Центр учб. літ., 2011. 413 с.
2. Івченко А.О. Фразеологія українських народних говорів : ономасіологічний, ареальний, етимологічний аспекти : Автореф. дис. … д-ра філол. наук (10.02.04) / НАН України. Київ, 2000. 36 с.

3. Алефіренко М.Ф. Теоретичні питання фразеології. Харків : Вища школа, 1987. 135 с.
4. Англо-український фразеологічний словник / Уклад. К. Т. Баранцев. 2-ге вид., випр. Київ: Т-во «Знання», КОО, 2005. 1056 с.
5. Антоненко В.І., Павличко О.О. Фразеологічні паралелі німецької та української мов. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2019. Вип. 2(66). С. 9–16.
6. Аркушин Г. Сказав як два зв'язав : Народні вислови та загадки із Західного Полісся і західної частини Волині. Люблін ; Луцьк : [б. в.], 2003. 177 с.
7. Верба Л.Г. Порівняльна лексикологія англійської та української мов. [англ./укр.] : навч. посіб. Вінниця : Нова книга, 2008. 248 с.
8. Гороть Є.І., Коляда Е.К., Коцюк Л.М., Малімон Л.К. Лексикологія сучасної англійської мови [англ.] : навч. посібник. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. 328 с.
9. Зайченко О. WIE FEUER UND WASSER: Відмінності і подібності образних порівнянь в німецькій і українській мовах. *Studia Philologica*. 2021. № 2 (Груд 2021). С. 39–45.
10. Івченко А.О. Українська народна фразеологія, ареали, етимологія. Харків : Фоліо, 1999. 158 с.
11. Коваленко Н.Д. Фразеологія в українському діалектному мовленні : монографія. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня «Рута»», 2021. 404 с.
12. Мацюк З. Що сільце, то нове слівце : Словник фразеологізмів Західного Полісся. Луцьк : Вежа-Друк, 2013. 476 с.
13. Мокієнко В.М. Варіантність як одне з джерел утворення фразеологізмів. *Мовознавство*. 1970. № 5. С. 39–50.
14. Мостовий М.І. Лексикологія англійської мови : підруч. Харків : Основа, 1993. 255 с.
15. Ніколенко А.Г. Лексикологія англійської мови – теорія і практика [англ.]. Вінниця : Нова книга, 2007. 528 с.
16. Прадід Ю.Ф. Історія української фразеографії. Мовознавство. 2012. №1. С. 31–39.
17. Скрипник Л.Г. Фразеологія української мови. Київ : Наукова думка, 1973. 280 с.

18. Ужченко В.Д. Народження і життя фразеологізму. Київ : Радянська школа, 1988. 278 с.
19. Arora S.L. The perception of proverbiality. *Proverbium*. 1984. № 1. Pp. 1–38.
20. Bally Ch. Traité de stylistique française. – 2e éd. Heidelberg : Carl Winter's Univ.-Buchh. ; Paris : Libr. C. Klincksieck, 1921. Vol. 1. Pp. 5–87.
21. Barta P. Au pays des proverbes, les détournements sont rois : Contribution à l'étude des proverbes détournés du français, I. Paremia. 2005. № 14. Pp. 61–70; II. 2006. № 15. Pp. 57–71.
22. Burger H. Das idiomatische 'Bild' und seine Modifikationen durch materielle Bilder – theoretische und empirische Aspekte. *Beiträge zur Phraseologie aus textueller Sicht* / C. Mellado Blanco (ed.). Hamburg : Verlag Dr. Kovac, 2008. Pp. 89–113.
23. Burger H. Phraseologie in der Presse. *Phraseme und typisierte Rede* / N. Fernandez Bravo, I. Behr & C. Rozier (eds). Tübingen : Stauffenburg, 1999. Pp. 77–89.
24. Cowie A.P. Phraseology. Theory, Analysis, and Applications. Oxford : Clarendon Press, 1998. 259 p.
25. Cowie A.P. The Treatment of Collocations and Idioms in Learners' Dictionaries. *Applied Linguistics*. 1981. № 2(3). Pp. 223–235.
26. Dundes A. On the structure of the proverb. *Proverbium*. 1975. № 25. Pp. 961–973.
27. Eckert R. Studien zur historischen Phraseologie der slawischen Sprachen (Unter Berücksichtigung des Baltischen). (Slavistische Beiträge. Bd. 281.) München : Verlag Otto Sagner, 1991. 262 p.
28. Geeraerts D. Introduction : A rough guide to cognitive linguistics. Cognitive Linguistics : Basic Readings / D. Geeraerts (ed.). Berlin : Mouton de Gruyter, 2006. Pp. 1–28.
29. Gläser R. A Plea for Phraseo-stylistics. Linguistics across Historical and Geographical Boundaries, I: Linguistic Theory and Historical Linguistics / D. Kastovsky & A. Szwedek (eds). Berlin: Mouton de Gruyter, 1986. Pp. 41–52.
30. Gläser R. The stylistic potential of phraseological units in the light of genre analysis. Phraseology: Theory, Analysis and Applications / A. P. Cowie (ed.). Oxford : OUP, [1998] 2001. Pp. 125–143.
31. Hornby A.S., Gatenby E.V., Wakefield H. Idiomatic and Syntactic English Dictionary. Tokyo : Kaitakusha, 1942. 1519 p.

32. Jespersen O. The Philosophy of Grammar. London : George Allen And Unwin Ltd, 1924. Pp. 117–132.
33. Köster R. Duden Redensarten : Herkunft und Bedeutung. Dudenverlag, 1999. 256 p.
34. Litovkina A.T., Mieder W. Old Proverbs Never Die, They Just Diversify : A Collection of Anti-Proverbs. Burlington VT : University of Vermont, 2006. 396 p.
35. Mel'čuk I., Polguère A. A Formal Lexicon in the Meaning-Text Theory (or How to Do Lexica with Words). *Computational Linguistics*. 1987. № 13. Pp. 261–275.
36. Mieder W. American Proverbs : A Study of Texts and Contexts. Bern : Peter Lang, 1989. 394 p.
37. Mieder W. Antisprichwörter. Band 1. Wiesbaden : Verlag für deutsche Sprache, 1985. 235 p.
38. Milner G.B. Quadripartite structures. *Proverbium*. 1969. № 14. Pp. 379–383.
39. Milner G.B. What is a proverb? *New Society*. 1969. № 332. Pp. 199–202.
40. Moon R.E. Fixed Expressions and Idioms in English: A Corpus-Based Approach. Oxford : Clarendon Press, 1998. 313 p.
41. Moon R. Fixed Expressions and Idioms in English. A Corpus-Based Approach. Oxford : Clarendon Press, 1998. 340 p.
42. Naciscione A. Stylistic use of phraseological units in discourse. Amsterdam-Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2010. 292 p.
43. Negreneau A. Idiomaties françaises, idiomaties roumanies. *Cashiers de Lexicologie*. 1975. № 27(2). Pp. 117–128.
44. Norrick N.R. 1 Subject Area, Terminology, Proverb Definitions, Proverb Features. Introduction to Paremiology / edited by H. Hrisztova-Gotthardt and M.A. Varga. Warsaw, Poland : De Gruyter Open Poland, 2015. Pp. 7–27.
45. Palmer H. E. Second Interim Report on English Collocations. Tokyo : Kaitakusha, 1933. 215 p.
46. Park J.O., Milică I. Proverbs as Artistic Miniatures: A Stylistic Approach. *Revue Roumaine de Linguistique*. 2016. LXI(4), Pp. 379–403.
47. Sabban A. Okkasionelle Variationen sprachlicher Schematismen: eine Analyse französischer un deutcher Presse – und Werbetexte. Tübingen : Gunter Narr, 1998.

48. Taylor A. The Proverb and An Index to ‘The Proverb’. Anchorage, AK : Fathom Publishing Company, 2017. 370 p.
49. Thun H. Quelques relations systématiques entre groupements de mots figés. *Cahiers de Lexicologie*. 1975. № 27(2). Pp. 52–71.
50. Walter H., Mokienko V. Proto-Slavic Phraseology: Myth or Reality? *Jazykovedný časopis (Journal of Linguistics)*. 2019. Vol. 70. № 1. Pp. 5–32.
51. Wittgenstein L. Philosophische Untersuchungen. Oxford : Blackwell, 1953. 272 p.
52. Ryzhenko K.V., Domnich L. M., Medvedenko S.V. Comparative Analysis of Idiomatic Expressions in English and Ukrainian in the Context of National Cultural Specifics. *Вісник науки та освіти*. Серія «Філологія». 2024. № 11(29). С. 607–623.

****

ПЕДАГОГІЧНІ СТУДІЇ ТА ІКТ

****

Ачкан В.В.
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри математики та методики її навчання
Івашків О.В.
здобувач вищої освіти
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНТЕГРАТИВНИХ УРОКІВ МАТЕМАТИКИ ТА ІНФОРМАТИКИ У СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ

Анотація. *У статті розглянуто проблему інтеграції навчальних дисциплін у контексті реалізації концепції Нової української школи. Акцентовано увагу на поєднанні математики та інформатики як чиннику розвитку критичного мислення, алгоритмічної культури та навичок роботи з даними. Обґрунтовано ефективність застосування проєктних методик, цифрових інструментів та інформаційно-комунікаційних технологій у процесі навчання. Показано, що інтеграція зазначених предметів забезпечує поєднання теоретичних знань із практичними завданнями, сприяє підвищенню мотивації учнів і формуванню компетентностей, необхідних у сучасному інформаційному суспільстві.*

Ключові слова: *інтеграція, математика, інформатика, критичне мислення, алгоритмічне мислення, освітні технології.*

Achkan V.V., Ivashiv O.V. Methodological aspects of organizing integrative lessons in mathematics and computer science in secondary school. *The article addresses the issue of subject integration within the framework of the New Ukrainian School concept. Particular attention is paid to the combination of mathematics and computer science as a factor in developing critical thinking, algorithmic culture, and data management skills. The effectiveness of project-based methods, digital tools, and information and communication technologies in the learning process is substantiated. It is demonstrated that the integration of these disciplines ensures the connection between theoretical knowledge and practical tasks, enhances students'*

motivation, and fosters the formation of competencies required in the modern information society.

Key words: *integration, mathematics, computer science, critical thinking, algorithmic thinking, educational technologies.*

Актуальність теми. Постійні трансформаційні процеси в системі освіти України, спричинені викликами сучасного інформаційного суспільства, зумовлюють постійний пошук і впровадження новітніх, передових методик та технологій навчання, застосування яких орієнтоване на підготовку висококваліфікованих фахівців, здатних адаптуватися до постійних змін в технологічному та інформаційному просторі, бути готовим до самонавчання та саморозвитку. Водночас відбуваються глобальні світові процеси спрямовані на переорієнтацію систем освіти на трансдисциплінарний, цілісний підхід до формування державних стандартів, освітніх програм, змісту навчальних предметів. Аналогічні процеси, хоча і з певною затримкою, відбуваються і в українській системі середньої та вищої освіти.

Реформа освіти в Україні в межах концепції Нової Української Школи (НУШ) передбачає створення умов для більш ефективного навчання, яке спрямоване на розвиток критичного та творчого мислення учнів, а також на інтеграцію знань із різних освітніх галузей. Одним із основних напрямків цієї реформи є інтеграція предметів, що дозволяє не тільки поглибити розуміння учнями навчальних тем, але й розвивати вміння застосовувати ці знання на практиці [2].

Різним аспектам методики навчання математики на різних рівнях освіти І.А. Акуленко, В.Г. Бевз, К.В. Власенко [5], І.Г. Ленчука, І.В. Лов'янової, О.І. Матяш, Н.А. Тарасенкової, О.С. Чашечнікової та інших. Різні аспекти організації інтегрованих уроків розглядались у роботах Босовський М.В. [1], Сердюк З.О. [1], Сіра І.Т. [4] та інші.

Метою статті є обґрунтування методичних підходів до організації інтегрованих уроків математики та інформатики в середній школі з метою розвитку критичного й алгоритмічного мислення учнів та формування ключових компетентностей відповідно до вимог Нової української школи.

Виклад основного матеріалу. Інтеграція в освітньому контексті означає об'єднання різних дисциплін і навчальних підходів для створення цілісного та всебічного навчального процесу. Інтеграція дозволяє учням

побачити взаємозв’язок між різними галузями знань і застосувати свої навички та знання в більш комплексному та реалістичному контексті.

Основна мета інтеграції в шкільній природничій освіті полягає в тому, щоб зробити навчання більш значущим і релевантним для учнів, дозволяючи їм краще зрозуміти природні явища і процеси, а також розвинути критичне мислення та навички розв’язання проблем. Це досягається шляхом поєднання теоретичних знань з практичними завданнями, дослідженнями та проектами, які охоплюють кілька предметних областей, таких як біологія, фізика, хімія та інформатика [1].

Інтеграція сприяє формуванню більш глибокого розуміння предметного матеріалу, оскільки дозволяє учням бачити зв'язки між різними дисциплінами. Наприклад, інтеграція математики та інформатики може допомогти учням краще зрозуміти алгоритмічне мислення і застосувати математичні знання для розв’язання прикладних задач. В результаті, учні стають більш підготовленими до сучасних викликів та вимог суспільства.

Математика в умовах НУШ не розглядається ізольовано, а є частиною загальної освітньої концепції. Задачі з математики можуть бути інтегровані з іншими дисциплінами, такими як природничі науки, інформатика, економіка, що дозволяє учням застосовувати математичні знання в різних життєвих ситуаціях.

Оскільки математика є основою для розвитку логічного мислення, в рамках НУШ робиться акцент на розвитку в учнів здатності до аналізу, синтезу та формулювання висновків. Важливу роль в навчанні математики в НУШ відіграють інформаційні технології. Вони дозволяють інтегрувати нові технології в процес навчання, зокрема за допомогою математичних програм, інтерактивних платформ та онлайн-завдань, що робить навчання більш захоплюючим і доступним.

Важливим аспектом інтеграції є поєднання математики та інформатики, оскільки обидва предмети мають багато спільних підходів, таких як алгоритмічне мислення та робота з даними.

Одним з основних принципів інтеграції математики та інформатики є використання спільних тем і задач, які дозволяють одночасно застосовувати знання з обох дисциплін. Наприклад, учні можуть вивчати координатну площину на уроках математики, а на уроках інформатики застосовувати ці знання для програмування простих графічних об’єктів у середовищі Scratch або створення простих анімацій. Це дозволяє учням

не тільки зрозуміти основи координатної геометрії, а й навчитися використовувати ці знання для створення комп'ютерних програм. За допомогою таких завдань учні можуть наочно побачити, як математичні теорії реалізуються на практиці в програмуванні.

Програми та алгоритми є спільною темою для обох предметів. У рамках математики учні вивчають алгоритми для розв'язування задач, таких як обчислення периметра або площі геометричних фігур. Це може стати основою для створення програм, що автоматизують ці обчислення. Для цього учні можуть використовувати середовище програмування, таке як Scratch, яке дозволяє створювати прості програми без необхідності в глибоких знаннях у галузі програмування. Наприклад, можна поставити завдання створити програму, яка автоматично обчислює площу прямокутника за введеними значеннями довжини та ширини, що дасть учням змогу побачити практичне застосування теоретичних знань з математики в реальному житті.

Використання комп'ютерних програм для візуалізації математичних функцій є ще одним важливим аспектом інтеграції. Програми, такі як GeoGebra або Excel, дозволяють учням побудувати графіки функцій або виконати статистичні обчислення. Наприклад, учні можуть вивчати лінійні функції в математиці, а в інформатиці – будувати графіки цих функцій за допомогою комп'ютерних засобів. Візуалізація дозволяє учням краще зрозуміти залежність між змінними і побачити, як зміна параметрів функції впливає на її графік. Це значно поглиблює розуміння математичних концепцій та сприяє розвитку аналітичного мислення у учнів.

Проектний метод є важливим інструментом інтеграції дисциплін. Вона дає учням можливість працювати над реальними завданнями, які вимагають застосування як математичних, так і інформатичних знань. Наприклад, учні можуть створювати комп'ютерні ігри, які включають математичні задачі, або розв'язувати математичні проблеми за допомогою програмування. Один із прикладів такого проєкту – створення гри, в якій учні повинні вирішувати арифметичні задачі, щоб пройти на наступний рівень. Це не тільки допомагає закріпити теоретичні знання з математики, але й сприяє розвитку творчих навичок через програмування.

Сучасні технології займають важливе місце в інтеграції математики та інформатики. Для цього можна використовувати різноманітні

інтернет-ресурси, такі як Google Sheets, Excel, або спеціалізовані програми для побудови графіків і обробки даних. Наприклад, учні можуть працювати з таблицями даних, обчислювати середнє значення, медіану, будувати графіки для порівняння різних величин. Це дозволяє їм не тільки працювати з математичними даними, а й освоювати навички роботи з інформаційними технологіями, що є необхідним у сучасному світі.

Особливої актуальності інтеграція математики та інформатики набуває у середній школі, зокрема в 5–7 класах, де формуються основи алгоритмічного та критичного мислення. На цьому етапі важливо поєднувати теоретичні знання з практичними завданнями та цифровими інструментами, щоб навчання було більш наочним, інтерактивним і значущим для учнів. Приклади можливих інтегрованих тем для цієї вікової категорії наведено в Таблиці 1.

Таблиця 1

Приклади інтеграції тем математики та інформатики у 5-7 класах

№ п/п	Тема з математики	Тема з інформатики	Приклад інтегрованого завдання
1	Координатна площина, побудова точок і фігур	Scratch, GeoGebra	Створити програму, яка малює геометричні фігури у координатній площині.
2	Арифметичні дії, обчислення площі та периметра фігур	Алгоритми, виконавці команд	Написати програму у Scratch, яка обчислює площу прямокутника за введеними даними.
3	Дроби та відсотки	Робота з електронними таблицями (Excel, Google Sheets)	Обчислити відсоткові значення та подати їх у вигляді діаграми.
4	Лінійні та стовпчасті діаграми	Візуалізація даних у таблицях	Побудувати діаграму

			результатів опитування класу та оформити її у Google Sheets.
5	Рівняння та пропорції	Створення простих програм	Написати програму, яка автоматично розв’язує пропорцію або рівняння.
6	Геометричні побудови	Комп’ютерна графіка, Paint/GeoGebra	Виконати побудову кола, трикутника чи багатокутника з використанням цифрових інструментів.
7	Статистика (середнє арифметичне, мода, медіана)	Обробка даних у таблицях	Зібрати дані класу (наприклад, зріст чи оцінки) та обчислити основні статистичні показники в Excel.

Запропоновані приклади інтеграції демонструють, що поєднання математичного та інформатичного змісту в 5-7 класах забезпечує не лише краще засвоєння теоретичного матеріалу, але й формування практичних умінь, необхідних у сучасному освітньому середовищі. Така взаємодія предметів сприяє розвитку критичного та алгоритмічного мислення, вміння аналізувати інформацію, працювати з даними та застосовувати знання у реальних життєвих ситуаціях. Крім того, інтеграція стимулює інтерес учнів до навчання, оскільки дозволяє поєднувати абстрактні математичні поняття з наочними цифровими інструментами й практичними завданнями.

Висновки. Отже, інтеграція математики та інформатики в умовах НУШ є важливим кроком у розвитку системи освіти України, оскільки вона дозволяє учням набувати не тільки теоретичних знань, а й

практичних навичок, які стануть їм у пригоді в реальному житті. Інтеграція цих двох предметів розвиває логічне мислення, навички програмування та роботи з даними, що є важливими для майбутньої професійної діяльності. Використання проектної методики, комп'ютерних програм та сучасних технологій дозволяє зробити процес навчання більш цікавим і ефективним, допомагаючи учням зрозуміти, як знання з різних предметів взаємодіють і доповнюють одне одного.

Література

1. Босовський М.В., Сердюк З.О. Компетентнісні завдання на інтегрованих уроках з математики та інформатики. *Матеріали міжнародної науково-методичної конференції «Проблеми математичної освіти» (ПМО – 2019)»* (11-12 квітня 2019 р., м. Черкаси). Черкаси: Вид. ФОП Гордієнко Є.І., 2019. С. 234–236.
2. Засєкіна Т.М. Інтеграція в шкільній природничій освіті: теорія і практика: монографія. Київ: Педагогічна думка, 2020. URL: https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/monografiya_integrachia-1.pdf.
3. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. 2016. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf.
4. Сіра І.Т., Бугайчук Л.Г. Інтегровані уроки як один із засобів пізнавальної активності учнів при вивченні математики. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих вчених «Актуальні аспекти фундаменталізації математичної підготовки в сучасних вищих навчальних закаладах»* (12-13 квітня 2018 року, м. Харків). ХНАДУ. С. 213–217.
5. Achkan V., Vlasenko K., Sitak, I.V., Lovianova I. and Armash T. The method of using the online course Creative Thinking through Learning Elementary Maths in the Mathematics teacher training system. *Journal of Physics: Conference Series*. 2023. № 2611(1). 012003.

Берегова В.П.
викладач-методист соціально-гуманітарних дисциплін
ВСП ФК будівництва, архітектури та дизайну
Поліський національний університет

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ДИСЦИПЛІН ГУМАНІТАРНОГО СПРЯМУВАННЯ

Анотація*. Реформування системи освіти в Україні є комплексним процесом, що охоплює всі її рівні (дошкільна, загальна середня, професійна (професійно-технічна) та вища освіта) і спрямоване на її модернізацію та відповідність європейським стандартам. Методика навчання дисциплін гуманітарного спрямування в умовах сучасних викликів та освітніх реформ зіштовхується з низкою актуальних проблем. Вони охоплюють як змістовний, так і процесуальний аспекти, вимагаючи від викладачів і освітніх інституцій постійного пошуку інноваційних рішень. Акцент зміщується від традиційної передачі знань до формування ключових компетентностей та розвитку особистості студента.*

Ключові слова*: формування Soft skills, навички фасилітації, проєктне навчання PBL, кейс-метод Case Study.*

Beregova V.P. Current problems of teaching methodology of humanitarian disciplines. *The reform of the education system in Ukraine is a complex process that covers all its levels (preschool, general secondary, vocational (vocational and technical) and higher education) and is aimed at its modernization and compliance with European standards. The methodology of teaching humanitarian disciplines in the context of modern challenges and educational reforms faces a number of urgent problems. They cover both substantive and procedural aspects, requiring teachers and educational institutions to constantly search for innovative solutions. The emphasis is shifting from the traditional transfer of knowledge to the formation of key competencies and the development of the student's personality.*

Key words*: formation of Soft skills, facilitation skills, PBL project-based learning, Case Study method.*

Актуальність дослідження. З початком повномасштабного вторгнення росії в Україну суспільство почало усвідомлювати, що і мова, й історія, і культура мають важливе значення і стають своєрідними маркерами, спрямованими на самоідентифікацію і збереження національної ідентичності.

Провідна роль у цьому процесі має належати молоді, поколінню яке повинно активно долучитися до подолання суспільно-політичної кризи та формування суспільства з громадянською свідомістю.

За роки війни ми насправді спостерігаємо зміни, зокрема серед студентської молоді: від аполітичних і байдужих до державотворчих процесів, апатичних щодо реалізації мовної політики до зацікавлених у відновленні історичної пам'яті, без нагадувань і зауважень послідовних у дотриманні мовного законодавства.

Тому, наразі особливої актуальності набуває виховання студентської молоді, а також визначення засад викладання дисциплін гуманітарного спрямування.

Ця стаття **має на меті** проаналізувати ключові виклики, які стоять на шляху реформ і зміни статусу та сприйняття гуманітарних дисциплін в добу технологічного буму та пріоритету твердих навичок (Hard Skills), військового часу, коли нерідко виникає недооцінка їхнього значення особливо в негуманітарних навчальних закладах.

Виклад основного матеруалу. Попри неналежну практичну реалізацію, питанням викладання дисциплін гуманітарного циклу приділяли велику увагу науковці, зокрема А. Вихрущ [2], О. Воскобій [3], Б.Воронкова, М.Дебич, Н. Дем'яненко та ін. [7].

У багатьох негуманітарних спеціальностях (технічних, медичних, економічних) гуманітарні курси часто розглядаються як другорядні або «навантаження». Це призводить до: скорочення кількості годин на вивчення, що обмежує можливість глибокого осмислення матеріалу; відсутність у студентів належної мотивації та знань з цих дисциплін, оскільки вони не бачать їхньої прямої користі для майбутньої професії.

Гуманітарна освіта під час війни фокусується на: підтримці психологічного стану (розвитку емоційного інтелекту, навичок міжособистісної взаємодії в кризових ситуаціях); вихованні гуманітарних цінностей (формуванні толерантності, людської гідності, прав і свобод людини).

Гуманітарна освіта трансформує освітній процес, додаючи такі теми як:

– вивчення МГП (міжнародного гуманітарного права), що регулює поведінку під час збройних конфліктів, та спрямоване на захист цивільного населення, військовополонених, поранених та хворих;
– адаптує методики, наприклад через змішане навчання, модифікацію змісту (відмови від елементів, що втратили актуальність та фокусується на найважливішому для воєнного часу).

Світовий ринок праці вимагає від фахівців не лише технічних знань, а й гнучких навичок (soft skills), які формуються саме завдяки гуманітарній освіті. До них належать: критичне мислення та аналіз інформації; комунікативні навички та міжкультурна взаємодія; етична свідомість та відповідальність; здатність до самонавчання та рефлексії.

Проблема полягає у методичному переосмисленні програм, щоб чітко артикулювати та цілеспрямовано формувати ці навички, а не просто викладати історичні факти чи філософські концепції.

Класичні методи викладання гуманітарних наук, засновані на лекціях та репродуктивному відтворенні матеріалу, виявляються неефективними для сучасного студента, оскільки не стимулюють активного засвоєння та застосування знань.

Застарілі методики часто зводяться до: монологічних лекцій, де студент виступає пасивним слухачем; репродуктивних семінарів, де вимагається лише переказ тексту підручника чи конспекту.

Це суперечить сучасній концепції особистісно-орієнтованого та компетентнісного підходів, які вимагають активної діяльнісної активізації студентів.

Хоча наукова спільнота активно пропагує інноваційні та інтерактивні методи, їхнє повноцінне впровадження стримується низкою чинників: брак часу та велика наповнюваність груп, що ускладнює організацію дискусій та ігор; недостатня методична підготовка викладачів, які звикли до традиційних форм; матеріально-технічне забезпечення (відсутність необхідного обладнання, платформ).

Саме інтерактивні методи (дискусії, рольові ігри, тренінги, кейс-методи) здатні забезпечити діалогову взаємодію та підвищити інтерес до навчання.

Система оцінювання гуманітарних дисциплін часто залишається формальною та орієнтованою на запам'ятовування, а не на реальні навички. Основна проблема полягає в тому, що традиційні форми

контролю (тести на знання термінів, відповіді на питання) не спроможні повною мірою оцінити:

– глибину розуміння складних філософських чи історичних процесів;
– здатність до аргументації та висловлення власної думки;
– навички критичного аналізу першоджерел чи сучасних подій.

Необхідний перехід до комплексного, креативно-орієнтованого оцінювання (проєкти, есе, дебати, презентації, портфоліо).

Ефективність методики безпосередньо залежить від кваліфікації та готовності викладача до інновацій.

В умовах швидкої зміни інформаційного середовища та освітніх стандартів викладачі гуманітарних наук потребують:

– регулярного оновлення знань щодо цифрових та медіа-технологій навчання (дистанційні платформи, електронні ресурси, інтеграція штучного інтелекту);
– навчання методикам проблемного, проєктного та дослідницького навчання;
– формування навичок фасилітації (управління дискусіями) замість звичайної трансляції знань.

Студенти сьогодні перебувають у постійному медіа-просторі, що створює як проблеми, так і можливості для методики:

Проблема: засміченість інформаційного поля та звичка до «кліпового мислення» ускладнюють роботу з великими, складними текстами.

Можливість: використання медіа-технологій (освітні відео, подкасти, онлайн-симуляції) для візуалізації та підвищення залученості. Актуальною стає методика медіа-грамотності та навчання критичному аналізу інформації з різних джерел (фейки, пропаганда).

Подолання зазначених проблем вимагає комплексної модернізації методики викладання гуманітарних дисциплін на основі інноваційних технологій.

Інноваційна методика	Суть та значення	Спрямованість на вирішення проблеми
Кейс-метод (Case Study)	Аналіз реальних або змодельованих життєвих, історичних чи етичних ситуацій; пошук рішень.	Розвиток критичного мислення, застосування теорії на

		практиці, формування soft skills.
Проєктне навчання (PBL)	Студенти самостійно розробляють та реалізують дослідницький або прикладний проєкт (наприклад, соціологічне опитування, створення віртуальної екскурсії).	Стимулювання самостійності, глибинне занурення в тему, інтеграція знань з різних дисциплін.
Рольові та ділові ігри	Моделювання соціальної взаємодії, історичних подій, політичних дебатів.	Поглиблення розуміння соціальних ролей, розвиток комунікації, підвищення мотивації
Технології критичного мислення	Використання прийомів (таблиці ЗХД, Fishbone, кластери), що спонукають до аналізу, порівняння та оцінки інформації.	Боротьба з репродуктивним мисленням та пасивним засвоєнням.
Інформаційно-комп'ютерні технології	Використання LMS (Moodle, Google Classroom), віртуальних музеїв, інтерактивних карт, створення аудіовізуальних матеріалів.	Індивідуалізація навчання, підвищення наочності, розвиток цифрових компетентностей

Висновки. Актуальні проблеми методики навчання гуманітарних дисциплін є відображенням загальних викликів сучасної освіти: необхідності переходу від знаннєвої парадигми до компетентнісної, від пасивної до діяльнісної форми навчання, подолання викликів пов’язаних з війною (руйнування навчальних закладів, браку укриттів, нестачу кадрів та неможливість доступу до освіти в окупованих районах). Вирішення цих проблем полягає у системній інтеграції інноваційних, інтерактивних методик (кейс-метод, проєкти, тренінги), які забезпечують розвиток у студентів критичного мислення, комунікативних навичок та етичної свідомості – тобто тих самих soft skills, які є ключовими для успішного фахівця XXI століття, незалежно від його основної спеціальності. Це вимагає від викладачів постійної методичної

самоосвіти та оновлення освітніх програм з урахуванням сучасних соціокультурних та технологічних реалій.

Гуманітарні спеціальності, як – от психологія, журналістика, соціологія та педагогіка набувають особливої актуальності в умовах війни для вирішення соціальних, комунікативних та психологічних проблем.

Література

1. Вакарчук І. Якість освіти і вільна траєкторія студента URL: https://www.pravda.com.ua/articles/2009/04/28/3910314/.
2. Вихрущ А. Викладання дисциплін гуманітарного циклу в сучасному університеті. *Медична освіта*. 2019. № 2. С. 61–66.
3. Воскобій О. Сучасні підходи до викладання соц.-гуман. дисциплін у вищих юридичних навч. закладах. URL: http://oldconf.neasmo.org.ua/node/1281.
4. Дацюк Р., Грудакова В. Сучасні методи викладання соціально-гуманітарних дисциплін для студентів вищих навчальних закладів I-II рівня акредитації. URL: http : //oldconf.neasmo.org .ua/node/2595.
5. Козьма В. Гуманітаризація вищої школи та роль викладача в процесі формування політичної культури молоді. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса*. 2012. Вип. 4. С. 135–141.
6. Лозовий В. Роль гуманітарної освіти у формуванні націдентичності та консолідації суспільства в умовах суспільно-політичної кризи в Україні. Гуманітарна освіта у вищій школі: історичний досвід, проблеми та перспективи. *Зб. матер. Всеукраїнської науковопрактичної конференції*. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський нацуніверситет ім. І. Огієнка, 2018. С. 3–8.
7. Оптимізація циклу соціально-гуманітарних дисциплін у вищій освіті України в контексті євроінтеграції : монографія / Б.А. Воронкова та ін.; за заг. ред. Г.В. Онкович. Київ, 2014. 326 с.
8. Прокоп І.А., Бобак М.І., Бобак Г.Р. Педагогічні умови формування дискурсивної компетенції майбутніх медичних працівників. URL: http://www.confcontact.com/2013-obrazovatelnij-process/6_prokop.htm.
9. Шехавцова С., Шехавцов М. Переосмислення поняття «інформаційна культура студентської молоді» в умовах інформаційної гібридної війни. *Українська професійна освіта*. 2019. № 5. С. 20–26.

Бугайова А.С.
викладач філологічних дисциплін
Відокремлений структурний підрозділ
«Технолого-економічний фаховий коледж
Миколаївського національного аграрного університету»

ІНФОГРАФІКА – СУЧАСНИЙ ІНСТРУМЕНТ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ЗАКЛАДАХ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. *У статті розглядаються особливості інноваційного методу викладання української літератури. Інфографіка характеризується як інструмент сучасної освіти, напрями використання якої можуть бути різноманітними. Акцент зроблено на використані інфографіки як повноцінного методу опрацювання життєвого і творчого шляху письменників, аналізі художніх творів, розвитку критичного мислення здобувачів освіти.*

Ключові слова: *методика викладання, інноваційні методи навчання, інфографіка, прийоми візуалізації.*

Buhaiova A. The infographic a modern tool for teaching ukrainian literature in vocational higher education institutions. *The article examines the features of an innovative method of teaching Ukrainian literature. The infographic is characterized as a tool of modern education, the directions of which can be diverse. The emphasis is on the use of infographics as a full-fledged method of studying the life and creative path of writers, analyzing works of art, developing critical thinking of students.*

Key words: *teaching methodology, innovative teaching methods, infographic, visualization techniques.*

Актуальність дослідження. У сучасному освітньому процесі дедалі більшого значення набувають інноваційні технології навчання, що спрямовані на активізацію пізнавальної діяльності здобувачів освіти та розвиток їхніх аналітичних, творчих здібностей. Одним із ефективних засобів подання навчальної інформації є інфографіка. Вона поєднує текст, зображення, символи та графічні елементи, що дає змогу компактно і доступно відобразити складний матеріал, адже проблема «не

читаючого покоління» є надзвичайно актуальною від початку XXI століття.

Мета статті: з'ясувати педагогічний потенціал інфографіки в процесі вивчення української літератури у закладах фахової передвищої освіти; визначити функції інфографіки; проаналізувати можливості її застосування під час викладання дисципліни «Українська література».

Виклад основного матеріалу. Першими почали використовувати поєднання графіки та тексту видавці газети «USA Today», які заснували свій проєкт у 1982 році. За декілька років газета увійшла до п'ятірки найпопулярніших видань країни. Американські читачі швидко зрозуміли переваги: інфографіка передавала повідомлення швидше, ніж текст і детальніше, ніж стандартна ілюстрація (завдяки детальності малюнка і точним тезовим коментарям) [3, с. 122].

В Україні такий спосіб передачі інформації найчастіше використовується в ЗМІ. Журналісти широко демонструють різноманітні можливості передання інформації, вдало поєднують співвідношення фактів у часі й просторі, точно реконструюють події. Тому пропонуємо перейняти досвід із публіцистичного стилю.

У сучасній освіті акцент зміщується від потреби в засвоєнні знань до формування компетентності, в цьому контексті змінюються і методичні прийоми освітнього процесу. При викладанні української літератури можна запропонувати здобувачам освіти створити інфографіку. Перш за все визначають тему, а лише потім – головну мету. Чітке уявлення про те, що хоче відобразити студент, веде його до покращення того, що він створює [2, с. 90].

На практичних заняттях з української літератури використання інфографіки має низку дидактичних переваг:

- сприяння кращому сприйняттю, запам'ятовуванню навчального матеріалу завдяки візуалізації ключових понять, образів та літературно-критичних категорій;
- розвиток логічного мислення і вміння структурувати інформацію;
- вміння виділяти головне й узагальнювати факти;
- залучення до створення власних інфографік підвищує рівень самостійності та креативності;
- вміння знаходити міжпредметні зв'язки;
- формування навичок дослідницької роботи тощо [5, с. 60].

Особливу ефективність інфографіки прослідковуємо під час аналізу творчості окремих письменників, характеристики літературних напрямів і стилів, порівняльного аналізу художніх творів [1, с. 44]. Наприклад, за допомогою інфографіки можна подати етапи життєвого і творчого шляху митця, схему сюжетно-композиційної будови твору або систему образів. Такі візуалізації допомагають здобувачам освіти швидше орієнтуватися в матеріалі й роблять процес навчання більш інтерактивним.

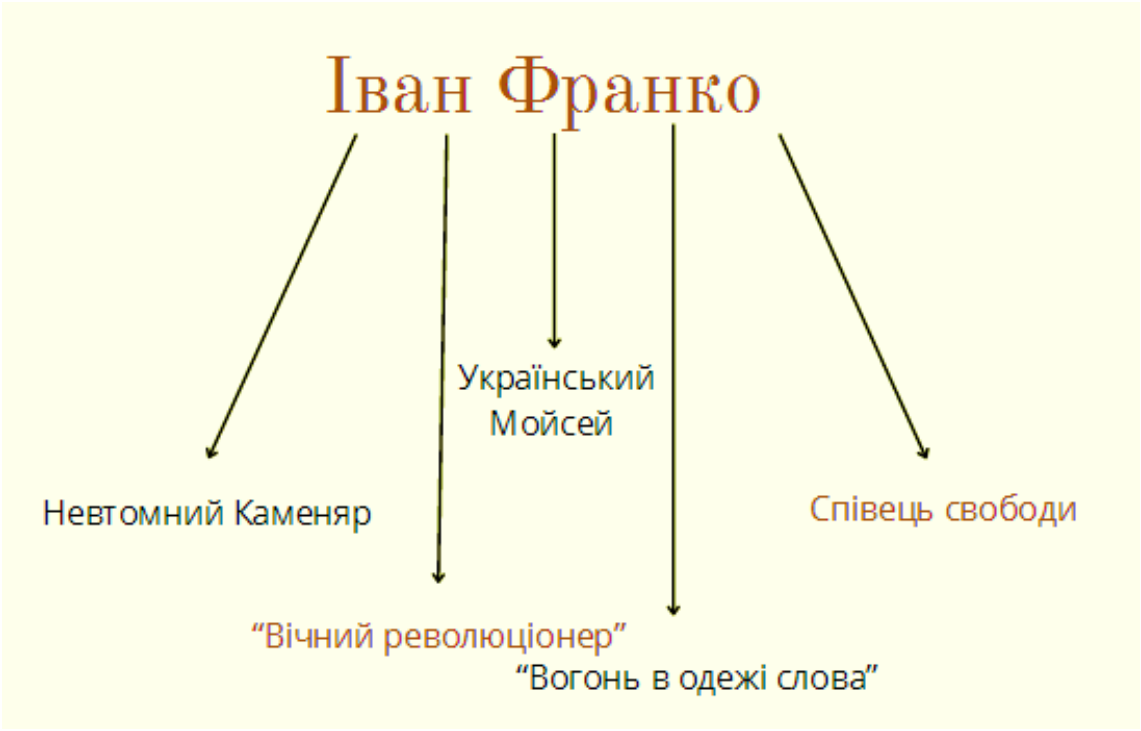

Рисунок 1. Приклади розроблених інфографік здобувачами освіти при виконанні завдань з української літератури

Виявлено такі характерні особливості:

– застосування інфографіки підвищує мотивацію здобувачів освіти до навчання;
– зросла якість засвоєння матеріалу – студенти краще відтворюють факти та узагальнення;
– підвищився рівень креативності під час виконання самостійних завдань;
– візуалізація сприяла розвитку критичного мислення й уміння структурувати літературний матеріал.

Варто зазначити, що якісну інфографіку створити досить не просто, оскільки потрібно, щоб графічний об'єкт повною мірою чітко й однозначно презентував увесь обсяг інформації. Використання таких завдань під час освітнього процесу дозволяє реалізувати принцип індивідуального підходу, стимулювати пізнавальний інтерес, розвивати самостійність, логічне мислення. Вагомим пріоритетом завдань зі створення інфографіки є відповідність принципу академічної доброчесності [4, с. 195].

Висновки. Застосування інфографіки на заняттях з української літератури у закладах фахової передвищої освіти є доцільним і перспективним напрямом удосконалення освітнього процесу. Воно сприяє розвитку пізнавальної активності здобувачів освіти, формуванню критичного мислення, умінню систематизувати знання та презентувати їх у сучасних формах. Перспективи подальших досліджень убачаються у визначенні методичних прийомів оптимального використання інфографіки та в аналізі її впливу на результати навчальної діяльності здобувачів освіти. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розробку методичних рекомендацій і створення електронних ресурсів із використанням інфографіки.

Література

1. Гавриш Б., Лотошинська Н., Маїк Л. Сторітелінг в інфографіці як спосіб виокремлення в інформаційному шумі. *Наукові записки*. 2019. № 1(58). С. 40–47.
2. Дегтярьова Г. Візуалізація як важливий засіб ефективної комунікації в процес і навчання. *Соціальні комунікації: Теорія і практика*. 2020. № 1(10). С. 93–110.
3. Мілян Р. Порівняльний аналіз дефініцій «критичне мислення» та «логічне мислення». *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*. 2022. № 54. С. 121–125.
4. Соболь Н. Заклади вищої освіти і покоління Z. Взаємна трансформація. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України*. Серія: Педагогічні науки. 2021. № 4(27). С. 188–201.
5. Швирка В. Технології візуалізації в освітньому процесі вищої школи: змістовий та функційний аспекти. *Освіта та педагогічна наука*. 2022. № 3(181). С. 55–68.

Васильєв Є.В.
доктор богослов'я,
аспірант Горлівського інституту іноземних мов
Державний вищий навчальний заклад
«Донбаський державний педагогічний університет»,
викладач Відокремленого структурного підрозділу
«Дружківський житлово-комунальний фаховий коледж
Донбаської національної академії будівництва і архітектури»

КАПЕЛАН У ЗАКЛАДІ ОСВІТИ: ДУХОВНИЙ СУПРОВІД ПЕДАГОГІЧНОЇ СПІЛЬНОТИ ТА СТУДЕНТСТВА

Анотація. *У статті розглянуто роль капелана в сучасному освітньому середовищі України як чинника духовної підтримки, морального відновлення та гуманізації освітнього процесу. Акцент зроблено на практиках душпастирського супроводу педагогів і студентів у кризових умовах війни, а також на інтеграції духовно-моральних цінностей у виховну систему закладів освіти. Проаналізовано моделі взаємодії між капеланом, адміністрацією та освітнім колективом, визначено перспективи впровадження капеланського служіння в освітній сфері.*

Ключові слова: *капеланство, духовний супровід, освіта, гуманізація, моральне виховання.*

Vasyliev Y.V. Chaplain in an educational institution: spiritual support for the teaching community and students. *The article examines the role of the chaplain in the modern educational environment of Ukraine as a factor of spiritual support, moral renewal, and humanization of the educational process. Emphasis is placed on the practices of pastoral care for teachers and students in the crisis conditions of war, as well as on the integration of spiritual and moral values into the educational system of institutions. Models of interaction between the chaplain, administration, and educational staff are analyzed, and prospects for implementing chaplaincy ministry in the educational sphere are defined.*

Key words: *chaplaincy, spiritual support, education, humanization, moral education.*

Актуальність дослідження. Сучасна система освіти України перебуває в стані глибоких соціальних і моральних викликів, зумовлених воєнними подіями, внутрішніми кризами та необхідністю переосмислення гуманістичних засад виховання. У цих умовах особливої актуальності набуває духовно-моральний супровід учасників освітнього процесу, спрямований на збереження ціннісної орієнтації, психологічної рівноваги та етичної відповідальності. Важливою формою такої підтримки стає інститут капеланства, який сьогодні виходить за межі суто військової сфери й поступово інтегрується в освітній простір.

Місія освітнього капелана в певному сенсі є аналогічною до функцій психолога, який працює в закладі освіти. Обидва фахівці покликані підтримувати емоційне та моральне здоров'я колективу, допомагати у подоланні стресів, конфліктів і внутрішніх криз. Однак, якщо діяльність психолога спрямована переважно на корекцію емоційних станів і розвиток навичок саморегуляції, то капелан зосереджується на духовному вимірі особистості, формуванні внутрішньої опори, сенсу життя та моральних переконань. Співпраця капелана і психолога може створити цілісну систему духовно-психологічної підтримки, що враховує як душевні, так і духовні потреби людини. Особливо це важливо у роботі з педагогами, які часто переживають професійне вигорання, а також зі студентами, котрі формують свої цінності в умовах невизначеності й тривоги.

У багатьох країнах світу – Великій Британії, Канаді, США, Польщі, Фінляндії – капелани в освітніх закладах є невід'ємною частиною педагогічної спільноти. Вони не лише здійснюють душпастирську опіку, а й беруть участь у виховних програмах, читають курси з етики, культурології, історії релігії, філософії, громадянської освіти, лідерства та духовного розвитку особистості. Таке поєднання освітньої і духовної діяльності забезпечує формування гуманістичного середовища, де знання не відділяються від моральних принципів.

Для України впровадження моделі освітнього капеланства має не лише інноваційне, а й суспільно необхідне значення. В умовах війни й духовної травми нації капелан у навчальному закладі може стати мостом між вірою, освітою та психологічною стабільністю, сприяти розвитку культури співчуття, взаємопідтримки й гідності. У перспективі така практика здатна зміцнити моральні основи української освіти, перетворивши її на справжній простір духовного зростання.

Запровадження інституту освітнього капеланства є важливим кроком на шляху до відновлення духовного здоров'я українського суспільства та формування нової культури взаємоповаги в освітньому просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження освітнього капеланства у світі демонструють його міждисциплінарний характер, який поєднує пастирську опіку, психологічну підтримку та участь у виховних і просвітницьких практиках. У працях англомовних авторів простежується тенденція розглядати капелана як важливу фігуру у створенні безпечного морально-етичного середовища в освітніх закладах. Зокрема, узагальнювальний *звіт Church of England "Chaplains on Campus"* описує моделі «реляційної присутності» капелана, його інтеграцію у студентські служби, участь у формуванні політик добробуту спільноти та розвитку моральної культури університетського середовища [11, с. 12–15].

Офіційні публікації *Church of England* та університетських капеланатів, зокрема Гарвардського університету, свідчать про системність підходів: духовний і моральний супровід, міжрелігійний діалог, кризове консультування, участь у формуванні етичних стандартів та підтримку персоналу [13, с. 4–6]. Сучасні академічні дослідження конкретизують професійний профіль і практичні напрями діяльності капелана. У праці *K. Aune "University Chaplaincy as Relational Presence" (2023)* наголошується на важливості постійної присутності капелана у студентському середовищі як чинника довіри, духовної стабільності та профілактики психоемоційних криз [10, с. 28–30].

Значну увагу питанням регламентування капеланського служіння приділено у внутрішніх політиках університетів, наприклад, *University of Bolton: Chaplaincy Policies, Guidance and Procedures,* де чітко визначено механізми співпраці капеланів зі студентськими службами, адміністрацією та психологами [15, с. 7–9]. Цей досвід може бути адаптований у вітчизняному контексті.

В Україні нормативна база наразі фокусується переважно на *військовому капеланстві*. Закон України № 1915-IX «Про Службу військового капеланства» (2021 р.) створив правові підстави для інституціоналізації капеланської служби та її суспільного визнання [9, с. 2–4]. Водночас у сфері освіти вже функціонує розгалужена *психологічна служба*, діяльність якої регламентовано *Наказом МОН*

№ 509 від 22.05.2018 р. «Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України», що визначає завдання зі збереження психічного здоров'я учасників освітнього процесу та формування безпечного середовища [4, с. 1–2].

Окремі українські наукові дослідження, зокрема у працях теологів і психологів, підкреслюють доцільність розширення сфер застосування капеланства в цивільних інституціях, включно з навчальними закладами, а також наголошують на необхідності партнерства між капеланом і психологічною службою як двома взаємодоповнювальними елементами гуманізації освітнього простору [12, с. 33–36].

Метою статті є науково обґрунтувати роль та значення інституту капеланства в освітньому середовищі України, визначити його потенціал у процесі гуманізації освіти, підтримки психологічного благополуччя педагогічних колективів і студентства, а також розкрити можливості інтеграції духовного наставництва у навчально-виховний процес.

Для досягнення поставленої мети передбачено виконання таких завдань:

1. Проаналізувати досвід функціонування освітнього капеланства у зарубіжних країнах (Велика Британія, Польща, Канада, США) та окреслити можливості його адаптації в Україні.
2. Визначити взаємозв'язок і відмінності між діяльністю капелана та практичного психолога в освітньому середовищі, підкресливши значення їхньої співпраці.
3. Охарактеризувати основні напрями роботи капелана у закладах освіти, включаючи духовний супровід, консультативну підтримку, просвітницьку діяльність і викладання гуманітарних дисциплін.
4. Висвітлити роль капелана у формуванні морально-етичного клімату колективу та профілактиці професійного вигорання серед педагогів.
5. Обґрунтувати доцільність впровадження інституту освітнього капеланства як складової духовно-морального відродження української освіти.

Виклад основного матеріалу. Зарубіжний досвід демонструє зрілі моделі функціонування освітнього капеланства, засновані на інтеграції духовної, соціальної та психологічної підтримки, тоді як в Україні цей напрям лише формується. Така ситуація зумовлює потребу у впровадженні капеланської служби в освітніх закладах на засадах міжвідомчої співпраці та врахування кращих світових практик.

1. Сутність і місце капеланства в освітньому середовищі України

Інститут капеланства в сучасному суспільстві є важливою формою духовного служіння, спрямованого на підтримку особистості у моральному, психологічному та світоглядному вимірах. Його місія полягає у поєднанні пастирської турботи, просвітницької діяльності та морального наставництва, що дозволяє гармонізувати духовні потреби людини з вимогами суспільного життя.

У традиційній структурі служіння капелан зазвичай асоціюється з військовими, медичними або пенітенціарними установами, де він виконує функції духовного наставника, помічника у кризових ситуаціях і посередника між людиною та спільнотою. Однак у XXI ст. розвивається новий напрям – *освітнє капеланство*, що передбачає присутність капелана в навчальному середовищі для забезпечення духовної підтримки студентів, педагогів та адміністративного персоналу.

Згідно з європейським досвідом, освітній капелан є членом академічної спільноти, який поєднує пастирську, соціально-психологічну й педагогічну функції [10, с. 28]. Його діяльність базується на принципі «реляційної присутності» – постійного діалогу та особистісного контакту з людьми, що сприяє створенню атмосфери довіри, поваги й моральної рівноваги [11, с. 14].

Для України інститут капеланства здобув офіційне визнання після ухвалення Закону України № 1915-IX «Про Службу військового капеланства» (2021 р.), який визначив правові засади діяльності духовних осіб у військовій сфері [9, с. 2–3]. Проте цей досвід поступово розширюється у бік цивільних і зокрема освітніх інституцій. Впровадження капеланського служіння у навчальних закладах є логічним продовженням процесу гуманізації освіти, що передбачає поєднання знань із вихованням моральної зрілості, патріотизму та духовної культури.

В українській освітній системі вже функціонує психологічна служба, яка покликана забезпечувати емоційну стабільність і соціальну адаптацію учасників навчального процесу [4, с. 1]. Капелан, доповнюючи її роботу, орієнтується не лише на психічне здоров’я, а й на *формування духовної стійкості* – вміння долати внутрішні кризи, зберігати надію, віру, моральні орієнтири. Співпраця капелана з педагогом і психологом створює багатовимірну систему підтримки особистості, у якій духовні та психологічні аспекти діють взаємодоповнювально.

Сутність освітнього капеланства полягає у гармонізації інтелектуального, емоційного й духовного розвитку людини в умовах освітнього процесу. Капелан виступає не лише духовним наставником, але й учасником виховного середовища, сприяючи формуванню гуманістичних цінностей, моральної відповідальності та культури миру – основ, без яких неможливе повноцінне відновлення українського суспільства.

2. Основні напрями діяльності капелана у закладі освіти

Діяльність капелана в освітньому закладі спрямована на духовне, моральне та психологічне зміцнення усіх учасників навчального процесу. Вона охоплює кілька взаємопов'язаних напрямів, які формують цілісну систему духовно-етичної підтримки освітнього середовища.

Основою служіння капелана є особистісна взаємодія з педагогами, студентами та адміністрацією, орієнтована на духовне супроводження, молитву, підтримку у кризових обставинах і моральне наставництво. Подібно до військового капеланства, освітнє служіння базується на принципах доступності, довіри та добровільності участі [9, с. 3]. В умовах війни особливо важливою стає духовна допомога тим, хто переживає втрати, тривогу чи вигорання. Капелан сприяє формуванню атмосфери взаємоповаги, милосердя й солідарності, що позитивно впливає на психологічний клімат у колективі [4, с. 2].

Капелан не дублює роботу практичного психолога, проте доповнює її духовним виміром. Його консультативна діяльність передбачає індивідуальні бесіди, роботу з травмованими учасниками освітнього процесу, духовні консультації для педагогів, які стикаються з вигоранням або кризою сенсу. У країнах Європи й Північної Америки такі підходи розглядаються як *"integrated pastoral care"*, де духовне наставництво поєднується з психоосвітніми практиками [10, с. 29].

Освітній капелан бере участь у моральному й громадянському вихованні молоді, ініціює заходи духовно-патріотичного змісту, тематичні зустрічі та лекції з етики, культурології, історії релігії, основ християнської моралі. Цей напрям має на меті сприяти формуванню ціннісних орієнтацій, поваги до людської гідності та відповідального ставлення до свободи. У європейських університетах аналогічні програми реалізуються через формат *"chaplain's seminars"* – відкритих дискусійних занять про моральні дилеми сучасності [11, с. 15].

Капелан активно співпрацює з адміністрацією закладу у питаннях створення безпечного і доброзичливого середовища. Його присутність сприяє запобіганню булінгу, зменшенню міжособистісної напруги, розвитку культури діалогу. У британських та польських університетах капелани нерідко є членами дорадчих рад при ректораті або беруть участь у роботі комісій з етичних питань [15, с. 8]. Для українських освітніх закладів така практика може стати дієвим механізмом духовної профілактики конфліктів.

Капелан не лише супроводжує навчальну спільноту, але й стає носієм цінностей служіння, відповідальності та любові до ближнього. Його діяльність покликана сприяти формуванню громадянської зрілості та духовної єдності українського суспільства. У цьому контексті освітнє капеланство постає як складова процесу національної консолідації та морального відродження України.

3. Взаємодія капелана з педагогічною та психологічною службами

Ефективність освітнього капеланства значною мірою визначається його взаємодією з іншими суб'єктами освітнього процесу – передусім із педагогами, адміністрацією та психологічною службою. Така співпраця має спільну мету – формування здорового духовно-психологічного клімату в навчальному середовищі, який сприяє всебічному розвитку особистості.

Психологічна служба в закладах освіти України забезпечує супровід учнів і педагогів, спрямований на збереження психічного здоров'я, попередження дезадаптації та розвиток емоційної компетентності [4, с. 1]. Водночас діяльність капелана зосереджується на духовному вимірі особистості, допомагає людині знайти сенс у випробуваннях, сформувати моральну позицію та внутрішню цілісність. Таким чином, психолог і капелан працюють у взаємодоповнюваних площинах: перший – переважно з емоційними станами, другий – із духовно-світоглядними орієнтирами. Їхня співпраця створює модель «подвійної підтримки», у якій людина отримує цілісну допомогу – і душевну, і духовну [10, с. 30].

Капелан може брати участь у засіданнях педагогічних рад, консиліумах та профілактичних зустрічах, спрямованих на попередження професійного вигорання педагогів. Практика показує, що спільні семінари, бесіди та неформальні зустрічі з капеланом сприяють покращенню психологічного мікроклімату, посиленню відчуття довіри й

підтримки в колективі [11, с. 14]. Особливо важливим є вміння капелана говорити з педагогами мовою духовних цінностей, не нав'язуючи релігійних переконань, а відкриваючи простір для осмислення особистої місії в професії.

Капелан, як і шкільний психолог, може бути залучений до системи управління виховним процесом – у консультативній ролі, при розробленні програм духовно-морального розвитку, соціальних проєктів, благодійних ініціатив. У практиці британських і польських навчальних закладів капелани входять до складу дорадчих органів, беручи участь у формуванні політик благополуччя спільноти [15, с. 8]. Такий досвід доцільно адаптувати й в українському контексті, особливо у навчальних закладах, що функціонують у прифронтових регіонах, де духовна підтримка має стратегічне значення.

Перспективним напрямом є створення інтегрованих команд підтримки – «капелан–психолог–соціальний педагог», які спільно реагують на кризові ситуації, розробляють профілактичні програми, координують роботу з батьками та громадами. Такий підхід відповідає сучасним гуманістичним тенденціям освіти, де турбота про людину стає системним завданням усіх фахівців, а не окремих служб [12, с. 35].

Отже, взаємодія капелана з педагогічною та психологічною службами створює умови для формування цілісної системи духовно-моральної підтримки в освітньому середовищі. Її головна мета – забезпечення духовного здоров'я освітньої спільноти, підвищення стресостійкості та виховання в учасників процесу культури емпатії, довіри й гідності.

4. Освітня діяльність капелана

Освітня діяльність капелана в закладі освіти є складовою його душпастирського служіння, що спрямована на формування духовно-моральної культури, розвиток гуманістичних цінностей та інтеграцію духовного виміру в навчально-виховний процес. Вона охоплює як просвітницькі, так і педагогічні напрями, що сприяють реалізації принципу гуманізації освіти.

Капелан може брати участь у викладанні гуманітарних дисциплін, де духовно-моральна складова є природною частиною змісту освіти:

– етика (формування моральних орієнтирів, аналіз етичних дилем, виховання відповідальності);

– культурологія (ознайомлення з духовними традиціями народів світу, християнським культурним спадком);
– релігієзнавство (розуміння ролі релігії в історії та сучасному суспільстві);
– громадянська освіта (інтеграція духовних цінностей у формування активної громадянської позиції);
– основи духовного розвитку особистості (розвиток внутрішньої культури, рефлексії, милосердя);
– філософія (формування світоглядного мислення, уміння розмірковувати про сенс життя, добро, справедливість і свободу);
– соціологія (усвідомлення суспільних процесів, ролі моральних і духовних цінностей у формуванні громадянського суспільства, соціальної відповідальності та взаємопідтримки).

Згідно з дослідженнями українських педагогів, упровадження духовно-морального компонента в освіті позитивно впливає на соціальну адаптацію молоді та профілактику девіантної поведінки [1, с. 57].

Освітній капелан може проводити тематичні зустрічі, семінари, дискусійні клуби, спрямовані на розвиток морального мислення, культури спілкування та навичок ненасильницького вирішення конфліктів. Подібні підходи вже реалізуються у рамках проєктів «Шкільне капеланство» в освітніх закладах Львівщини та Івано-Франківщини, ініційованих Українським католицьким університетом [7, с. 2–3].

Позитивний досвід УГКЦ засвідчує, що присутність капелана у шкільному середовищі допомагає створити атмосферу духовної підтримки, довіри та взаємоповаги між педагогами й учнями. Шкільний капелан сприяє розвитку не лише релігійного, а й громадянського виміру виховання, допомагаючи формувати особистість, здатну до морального вибору й служіння ближньому [6, с. 1].

Науковці зазначають, що сучасна українська освіта потребує поєднання психолого-педагогічних і духовних засобів виховання, оскільки лише така синергія формує цілісну особистість [2, с. 124]. Капелан, володіючи педагогічними навичками, може ефективно інтегрувати духовно-моральні принципи у виховні заходи, тижні доброчесності, програми формування життєстійкості. Його діяльність сприяє не лише моральному, а й емоційному відновленню учасників освітнього процесу, особливо у воєнний час.

Освітній капелан постає не лише як духовний наставник, але й як педагог-гуманіст, який утілює ідею єдності знань і цінностей. Його участь у навчально-виховному процесі формує в освітньому середовищі атмосферу гідності, взаємоповаги та духовного зростання.

5. Зарубіжні моделі освітнього капеланства

Досвід освітнього капеланства у провідних країнах світу свідчить, що духовний супровід у навчальних закладах є усталеною практикою, інтегрованою в систему підтримки студентів і викладачів. Цей досвід має виразно міжрелігійний, гуманістичний і соціально-педагогічний характер, що робить його цінним орієнтиром для української системи освіти.

У Великій Британії інститут університетських капеланів існує понад століття. Згідно зі звітом *Church of England "Chaplains on Campus"*, капелан є частиною академічної спільноти, бере участь у формуванні політик благополуччя та духовного супроводу студентів [11, с. 14–15]. Університети Оксфорда, Кембриджа, Манчестера мають окремі офіси капеланатів, що працюють у межах центрів студентської підтримки. Їхня діяльність охоплює духовні консультації, посередництво у вирішенні конфліктів, підтримку під час криз, а також культурно-освітні ініціативи.

У Канаді й Австралії освітні капелани діють за принципом «служіння присутністю» (*ministry of presence*), коли їхня роль полягає не стільки в проповідуванні, скільки у співпереживанні й допомозі студентам у період формування особистої ідентичності [10, с. 29].

У Польщі капеланство має офіційне визнання в межах університетської автономії. Капелани діють при майже всіх вищих навчальних закладах, зокрема при Варшавському університеті, Люблінському католицькому університеті, Університеті Яна Павла II у Кракові. Польська модель поєднує душпастирство з викладанням курсів із християнської етики та соціального вчення Церкви. Відповідно до документів Конференції єпископату Польщі, завданням освітнього капелана є «виховання до зрілого служіння ближньому, до культури миру й діалогу» [14, с. 3].

Особливу роль у цій моделі відіграє співпраця з академічними центрами психологічної допомоги – спільні семінари, тренінги, проєкти з духовного розвитку та стрес-менеджменту [15, с. 9].

В американських університетах, таких як Гарвард, Принстон, Єль, капелани мають статус консультантів у справах духовного життя й етики.

Гарвардський офіс капеланів координує понад 40 міжрелігійних спільнот і реалізує програми психологічної адаптації першокурсників, профілактики вигорання серед аспірантів і підтримки викладачів [13, с. 5–6].

У США модель освітнього капеланства має міжконфесійний характер – капелан виступає як фасилітатор діалогу між людьми різних віросповідань, сприяє толерантності та гармонізації культурного середовища.

Аналіз міжнародних практик дозволяє зробити висновок, що діяльність освітнього капелана базується на принципах:

1. *Інклюзивності* – повага до свободи совісті та світоглядного вибору кожного;
2. *Міждисциплінарності* – поєднання духовної, психологічної та педагогічної підтримки;
3. *Гуманістичної орієнтації* – сприяння цілісному розвитку особистості.

Українська освітня система поступово наближається до цієї моделі. Університети Західної України вже співпрацюють із представниками духовенства, запрошуючи їх до участі у виховних заходах, просвітницьких лекціях і волонтерських програмах. Зокрема, при Львівському національному університеті імені Івана Франка діє ініціатива «Духовна майстерня» – платформа співпраці викладачів, студентів і духовенства, що спрямована на моральне відновлення молоді [8, с. 42].

Зарубіжний досвід підтверджує, що інститут капеланства в освіті може стати не лише духовним чинником, а й інструментом соціальної інтеграції, запобігання емоційному вигоранню та розвитку культури довіри в навчальному середовищі. Для України його адаптація є не просто доцільною, а стратегічно необхідною в умовах війни й суспільного оновлення.

6. Перспективи розвитку інституту освітнього капеланства в Україні

Розвиток інституту освітнього капеланства в Україні є важливим етапом гуманізації та духовного оновлення освітнього простору. В умовах війни, соціальної нестабільності й морального виснаження суспільства, заклади освіти потребують не лише психологічної, а й духовної підтримки, яка допомагає відновити віру в людину, цінність життя та спільної відповідальності.

Правові підстави для запровадження капеланства в Україні уже закладені. Закон України № 1915-IX «Про Службу військового капеланства» (2021 р.) створив державну модель взаємодії Церкви та Збройних Сил [9, с. 2–3]. Відповідно, на основі цього досвіду можна розробити *типове положення про освітнє капеланство*, що визначатиме правовий статус, функції та відповідальність капеланів у системі освіти. Такий документ має бути затверджений спільним наказом *Міністерства освіти і науки України та Всеукраїнської ради Церков і релігійних організацій*, що забезпечить міжконфесійний і позаполітичний характер служіння.

Наразі в межах Національної стратегії розвитку освіти до 2030 року акцент зроблено на духовно-моральному вихованні, етиці та громадянській відповідальності, що створює основу для інтеграції капеланства у виховну систему [3, с. 6].

Розвиток інституту освітнього капеланства доцільно реалізовувати за трирівневою моделлю:

1. Заклад освіти – на рівні шкіл, коледжів і університетів, де капелан входить до складу комісій з виховної роботи, співпрацює з психологом і соціальним педагогом.

2. Регіональний рівень – створення координаційних рад освітнього капеланства при обласних департаментах освіти.

3. Всеукраїнський рівень – міжвідомчий центр капеланської освіти при закладі вищої освіти (наприклад, Українському католицькому університеті або Національному педагогічному університеті ім. М.П. Драгоманова).

Координація діяльності має базуватись на принципах міжконфесійності, відкритості та фахової підготовки. Важливо, щоб капелани проходили навчальні курси з педагогіки, вікової психології, кризового консультування, що відповідає міжнародним стандартам пастирської освіти [14, с. 5].

Для якісного розвитку освітнього капеланства необхідна спеціальна підготовка кадрів. Уже нині окремі богословські та педагогічні заклади, зокрема Український католицький університет і Національний університет «Острозька академія», пропонують навчальні модулі, присвячені духовному супроводу молоді та етиці педагогічного служіння [7, с. 3; 5, с. 28].

Варто розробити державний стандарт підготовки освітніх капеланів, який би поєднував богословську, педагогічну й психологічну компоненти.

Очікувані результати впровадження

Інституціоналізація освітнього капеланства дозволить:

- зміцнити духовно-моральні засади навчального середовища;
- підвищити психологічну стійкість педагогів і студентів;
- сприяти відновленню суспільної солідарності в умовах війни;
- інтегрувати духовний вимір у систему громадянського виховання.

З огляду на зарубіжний досвід і вітчизняні тенденції, інститут освітнього капеланства може стати дієвим інструментом духовного оздоровлення нації. Він сприятиме створенню в українських школах і університетах атмосфери довіри, милосердя й людяності – тих цінностей, на яких ґрунтується європейська гуманістична традиція.

Висновки. Освітнє капеланство в Україні постає як новий, але закономірний етап розвитку гуманістичної педагогіки та духовного служіння. У сучасних умовах війни, соціальних потрясінь і моральної втоми суспільства саме освітній простір стає важливою сферою духовної підтримки, де капелан може виконувати унікальну місію – бути посередником між вірою, культурою та освітою.

По-перше, аналіз зарубіжного досвіду (Велика Британія, Польща, США, Канада) показав, що інститут освітнього капеланства є невід'ємною частиною системи виховання та психологічної підтримки студентів і педагогів. Його діяльність ґрунтується на принципах інклюзивності, співпраці з психологічними службами, формуванні етичної культури та розвитку довіри в академічному середовищі.

По-друге, вітчизняний контекст свідчить про готовність до запровадження освітнього капеланства. Законодавчі передумови вже частково створено завдяки нормативному оформленню військового капеланства, а досвід проєктів, реалізованих Українським католицьким університетом, підтверджує практичну ефективність духовного супроводу в школах і вишах.

По-третє, освітній капелан має потенціал бути не лише духовним наставником, але й педагогом, консультантом і партнером у команді психологічної підтримки. Його участь у викладанні етики, культурології, релігієзнавства чи громадянської освіти забезпечує синергію знань і цінностей, сприяючи формуванню цілісної, духовно зрілої особистості.

По-четверте, запровадження освітнього капеланства має ґрунтуватися на міжвідомчій співпраці держави, Церкви та освітніх інституцій, із чітким визначенням професійних стандартів, етичного кодексу та системи підготовки фахівців. Такий підхід дозволить забезпечити неформальну, але структуровану присутність капелана в навчальному середовищі – як духовного провідника, наставника та миротворця.

Отже, освітнє капеланство є не лише інноваційним, а й необхідним напрямом розвитку української освіти. Воно відповідає європейським гуманістичним тенденціям, сприяє моральному відродженню суспільства та формує нову культуру довіри, відповідальності й духовної зрілості – основи, без яких неможливе відновлення держави й нації.

Література

1. Гаврилюк О.М. Духовно-моральне виховання особистості в сучасному освітньому просторі України. *Педагогічний альманах*. 2022. № 49. С. 55–60.
2. Колісник Г.П. Взаємодія духовного і психолого-педагогічного виховання у формуванні цілісної особистості. *Проблеми сучасної педагогічної освіти*. Ялта: РВВ Кримського гуманітарного університету. 2021. Вип. 72. С. 120–125.
3. Міністерство освіти і науки України. Національна стратегія розвитку освіти в Україні до 2030 року. Київ: МОН, 2021. URL: https://mon.gov.ua.
4. Наказ Міністерства освіти і науки України № 509 від 22 травня 2018 р. «Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України». Київ: МОН України, 2018. 5 с.
5. Національний університет «Острозька академія». *Освітня програма "Християнська педагогіка та духовне виховання молоді"*. Острог: НУОА, 2023. 32 с.
6. Українська Греко-Католицька Церква. *Пояснення до служіння шкільного капелана*. Київ: Патріарша курія УГКЦ, 2023. 4 с.
7. Український католицький університет. Проєкт «Шкільне капеланство: духовний супровід у закладах освіти». Львів: УКУ, 2023. URL: https://ucu.edu.ua.

8. Львівський національний університет імені Івана Франка. *Духовна майстерня: звіт про діяльність Центру духовного розвитку студентів (2023)*. Львів: ЛНУ, 2024. 56 с.
9. Закон України № 1915-IX «Про Службу військового капеланства» від 30 листопада 2021 р. *Голос України*. 2021. № 232. 8 с.
10. Aune K. *University Chaplaincy as Relational Presence: A Sociological Exploration*. London: Taylor & Francis, 2023. 56 p.
11. Church of England. *Chaplains on Campus: A Report on University Chaplaincy in England*. London: Church of England, 2019. 45 p.
12. George Fox University Digital Commons. *Chaplains in Civil Institutions: Expanding the Role of Spiritual Care in Education*. Oregon, USA, 2022. 40 p.
13. Harvard University Chaplains. *Annual Report 2022-2023*. Cambridge (MA): Harvard University, 2023. 18 p.
14. Konferencja Episkopatu Polski. *Instrukcja o duszpasterstwie akademickim w Polsce*. Warszawa: KEP, 2019. 7 p.
15. University of Bolton. *Chaplaincy Policies, Guidance and Procedures*. Bolton, UK, 2021. 22 p.

Гмиря Т.П.
методист Навчально-наукового центру
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного

МОТИВАЦІЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ДО ДОТРИМАННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ЕТИКИ

Анотація *У статті розглянуто питання формування мотивації здобувачів вищої освіти до дотримання академічної етики як важливої складової забезпечення якості освітнього процесу. Проаналізовано основні внутрішні та зовнішні чинники, що впливають на етичну поведінку здобувачів освіти, зокрема особистісні цінності, освітнє середовище, систему оцінювання та приклад викладача. Окреслено ефективні освітні підходи до розвитку мотивації, зокрема інтеграцію тематики доброчесності в навчальні дисципліни, використання кейс-методів, рефлексивних завдань, ситуаційного аналізу, а також активне*

залучення студентського самоврядування до просування етичної поведінки. Наголошено на важливості створення цілісної культури академічної доброчесності у закладі вищої освіти як умови формування відповідального громадянина та фахівця.

Ключові слова: *академічна доброчесність, академічна етика, мотивація здобувачів освіти, освітнє середовище, етична поведінка.*

Hmyria T. Student motivation to adhere to academic ethics. *The article explores the issue of developing student motivation to adhere to academic ethics as an essential component of ensuring the quality of the educational process. The study analyzes the key internal and external factors influencing students' ethical behavior, including personal values, the educational environment, assessment systems, and the role model provided by instructors. The article outlines effective educational approaches to enhancing motivation, such as the integration of academic integrity topics into curricula, the use of case methods, reflective assignments, and situational analysis, as well as the active involvement of student self-government in promoting ethical conduct. The importance of fostering a comprehensive culture of academic integrity within higher education institutions is emphasized as a prerequisite for shaping responsible citizens and qualified professionals.*

Key words: *academic integrity, academic ethics, student motivation, educational environment, ethical behavior.*

Актуальність дослідження. У сучасних умовах реформування освіти, інтеграції України у європейський освітній простір та посилення вимог до якості підготовки фахівців дедалі більшої ваги набуває питання академічної доброчесності. Недотримання академічної етики – зокрема плагіат, списування, фальсифікація результатів – знижує довіру до освітніх інституцій, знижує мотивацію до навчання та нівелює цінність диплому. Особливої уваги потребує формування в здобувачів освіти внутрішньої готовності дотримуватись етичних норм не під тиском зовнішнього контролю, а на основі особистісної мотивації. Саме мотиваційний аспект академічної доброчесності є ключовим для сталого утвердження етичної культури в закладах вищої освіти [9, с. 52].

Метою статті є аналіз основних чинників, що впливають на мотивацію здобувачів освіти до дотримання академічної етики, а також

визначення ефективних підходів до формування такої мотивації в освітньому процесі.

Виклад основного матеріалу. Поняття академічної етики охоплює систему моральних норм і правил, що регулюють освітню і наукову діяльність. Її дотримання залежить не лише від контролюючих механізмів, а насамперед – від усвідомленої мотивації здобувачів освіти. Фактори, що впливають на мотивацію, поділяються на внутрішні (особистісні цінності, бажання самореалізації, професійна відповідальність) і зовнішні (система оцінювання, наявність санкцій, громадський тиск). Важливу роль відіграє атмосфера довіри, відкритості, взаємоповаги в освітньому закладі. Практика показує, що мотивація здобувачів освіти зростає, якщо вони залучені до обговорення питань доброчесності, бачать приклад відповідальної поведінки з боку викладачів, беруть участь у тематичних тренінгах і проєктах [5, с. 122].

Серед дієвих освітніх підходів варто виокремити:

– інтеграцію тематики академічної доброчесності в навчальні дисципліни;
– використання кейс-методів, рефлексивних завдань, ситуаційного аналізу;
– активне залучення студентського самоврядування до промоції етичної поведінки [7, с. 9].

Особливу увагу слід приділити психологічному підґрунтю: розвиткові здатності до саморефлексії, критичного мислення, відчуття відповідальності за результати власного навчання, що формуються в умовах співпраці, підтримки та заохочення ініціатив з боку викладачів [1, с. 33].

Серед дієвих освітніх підходів до формування мотивації здобувачів освіти дотримуватись академічної етики важливе місце посідає інтеграція тематики академічної доброчесності в навчальні дисципліни [6, с. 144]. Такий підхід передбачає включення питань академічної етики не лише до спеціальних курсів чи окремих тренінгів, а й до змісту фахових предметів, зокрема в контексті аналізу наукових джерел, виконання письмових робіт, проєктної діяльності [11, с. 383]. Наприклад, здобувачі освіти можуть опрацьовувати приклади належного цитування, оцінювати рівень доброчесності у фрагментах текстів або моделювати ситуації з порушенням етичних норм, що дозволяє не лише ознайомитися з поняттями плагіату, фальсифікації чи самоплагіату, а й осмислити їх вплив на академічну репутацію та якість освіти загалом [2, с. 26].

Іншим ефективним напрямом є використання активних методів навчання, зокрема кейс-методу, рефлексивних завдань та ситуаційного аналізу. Кейс-метод дає змогу здобувачам освіти розглядати реальні або змодельовані ситуації, пов'язані з проявами або порушеннями академічної доброчесності, обговорювати можливі варіанти поведінки, аргументувати етичні рішення [10, с. 190]. Завдання рефлексивного характеру, у свою чергу, стимулюють здобувачів освіти до осмислення власних переконань і поведінкових стратегій, сприяють розвитку самосвідомості та етичної відповідальності. Ситуаційний аналіз передбачає розгляд спірних або суперечливих моментів у освітній чи науковій діяльності, що дозволяє розвивати критичне мислення, здатність до аргументації та прийняття обґрунтованих рішень відповідно до принципів доброчесності [8, с. 112].

Важливою складовою виховання етичної культури в закладах вищої освіти є також активне залучення студентського самоврядування до популяризації академічної доброчесності [3, с. 77]. Здобувачі освіти, що беруть участь в органах самоврядування, можуть бути ініціаторами просвітницьких заходів, форумів, інформаційних кампаній, спрямованих на підвищення обізнаності однолітків щодо норм академічної етики. Зокрема, ефективною практикою є створення студентських етичних кодексів, участь у розробці політик доброчесності ЗВО, організація тренінгів та квестів [4, с. 220]. Такі ініціативи сприяють формуванню почуття причетності до академічної спільноти та відповідальності за якість освітнього середовища.

Висновки. Формування мотивації до дотримання академічної етики є багатофакторним процесом, який передбачає поєднання освітніх, психологічних та організаційних підходів. Важливо створювати сприятливе середовище, у якому доброчесність виступає не як обов'язок, а як цінність. Для цього необхідно забезпечити сталість політики академічної доброчесності у ЗВО, підтримувати відкритий діалог зі здобувачами, впроваджувати інноваційні форми навчання й активно залучати молодь до формування етичної культури.

Література

1. Антоненко І.В. Питання підвищення академічної доброчесності в закладах вищої освіти. *Академічна доброчесність, відкрита наука та штучний інтелект: як створити доброчесне освітнє середовище*: зб.

есе прогр. підвищ. кваліфікації / упоряд. А. Артюхов, М. Віхляєв, Ю. Волк. Львів-Торунь: Liha-Pres, 2023. С. 33–35.
2. Батечко Н., Михайліченко М. Феномен академічної доброчесності в контексті синергії наукових підходів. *Освітологія*. 2019. № 8. С. 26–33.
3. Башкір О. Реалізація принципів академічної доброчесності в закладах вищої освіти України. *Освітологічний дискурс*. 2021. № 2(33). С. 77–90.
4. Драч І.І., Слободянюк О.М. Порушення академічної доброчесності: причини та ставлення студентів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 70, Т. 1. С. 220–227.
5. Колесніков А. Академічна доброчесність в українському освітньо-науковому просторі: проблеми та соціальні загрози. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України.* 2019. Вип. 24. С. 122–128.
6. Конівіцька Т.Я., Кусій М.І. Академічна доброчесність в освітньо-науковому просторі: питання реалізації. *Освітній дискурс*. 2022. Вип. 49, Т.2. С. 144–148.
7. Стежко З.В., Шалімова Н.С., Андрощук І.І. Академічна доброчесність у вищій освіті: прояви та мотиваційні чинники. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського.* 2022. № 3. С. 7–15.
8. Чумак О.В. Концепт категорії академічної доброчесності у вищій освіті. *Theory and methods of educational management*. 2017. № 2(20). С. 112–127.
9. Шаров С.В., Шарова Т.М. Дотримання академічної доброчесності під час проведення інтелектуальних змагань в дистанційному форматі. *Молодь і ринок.* 2023. № 9(217). С. 52–57.
10. Шарова Т.М. Авторське право на академічні курси в цифровій освіті. *Українські студії в європейському контексті: зб. наук. пр.* 2025. № 10. С. 190–196.
11. Шарова Т.М., Землянська А.В. Зауваги до вивчення курсу «Українська мова за професійним спрямуванням та основи академічного письма» здобувачами освіти технічних спеціальностей. *Удосконалення освітньо-виховного процесу в закладі вищої освіти: збірник науково-методичних праць*. 2024. С. 383–390.

Горонескуль М.М.
старший викладач кафедри комп'ютерних наук
Зінов'єва О.Г.
старший викладач кафедри комп'ютерних наук
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного

ІНТЕГРАЦІЯ AGILE МЕТОДОЛОГІЙ У ВИКЛАДАННІ ДИСЦИПЛІН З РОЗРОБКИ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Анотація. *У статті розглянуто актуальність інтеграції Agile методологій у процес викладання дисциплін для майбутніх фахівців у IT сфері, пов'язаних із розробкою програмного забезпечення. Проаналізовано вплив Agile-підходів на формування професійних компетентностей студентів, підвищення якості освітнього процесу та адаптацію випускників до міжнародного ринку праці. Проведено порівняльний аналіз впровадження Agile-практик у навчальних програмах України, країн ЄС та США. Визначено рекомендації щодо ефективного впровадження гнучких підходів у навчальний процес.*

Ключові слова: *agile, розробка програмного забезпечення, освіта, інноваційні технології, міжнародна конкурентоспроможність.*

Goroneskul M., Zinovieva O. Integrating agile methodologies into teaching software development courses: a path to international competitiveness. *The article examines the relevance of integrating Agile methodologies into the teaching process of courses for future IT professionals related to software development. The influence of Agile approaches on the formation of students' professional competencies, the improvement of the quality of the educational process, and the adaptation of graduates to the international labor market is analyzed. A comparative analysis of the implementation of Agile practices in educational programs in Ukraine, EU countries, and the United States has been conducted. Recommendations for the effective integration of flexible approaches into the educational process have been proposed.*

Key words*: agile, software development, education, innovation, competitiveness.*

Актуальність дослідження. Сучасна ІТ-індустрія характеризується високою динамічністю та потребує від фахівців здатності швидко адаптуватися до змін вимог і технологій. Традиційні підходи до розробки програмного забезпечення, зокрема каскадна (waterfall) модель, поступово втрачають актуальність у глобальному контексті через низьку гнучкість та тривалі цикли розробки [5; 6]. Натомість, Agile-методології, що ґрунтуються на ітеративності, командній взаємодії та постійному вдосконаленні, стали основним стандартом у світовій практиці [3; 6].

Відповідно, постає необхідність трансформації системи підготовки ІТ-фахівців, орієнтованої на міжнародні стандарти, де студенти не лише опановують технічні знання, але й засвоюють сучасні принципи Agile розробки. Згідно з дослідженнями Mishra A. та Alzoubi Y. [8], впровадження Agile у навчальний процес сприяє розвитку критичного мислення, командної роботи та ефективної комунікації, які є ключовими компетентностями фахівців у глобальному ринку праці.

Метою статті є дослідження теоретичних і практичних аспектів інтеграції Agile методологій у викладання дисциплін з розробки програмного забезпечення та визначення шляхів підвищення міжнародної конкурентоспроможності випускників українських закладів вищої освіти через адаптацію освітніх програм до вимог ІТ-індустрії.

Виклад основного матеріалу. Agile-рух виник на початку 2000-х років із публікацією Manifesto for Agile Software Development [4], в якій визначено 12 принципів ефективної, Agile-розробки. Ключова ідея полягає в орієнтації на людей, взаємодію та адаптивність замість суворого дотримання процесів. Як зазначають Cockburn A. і Highsmith J. [5], Agile методологія сприяє підвищенню продуктивності команд через постійний зворотний зв’язок і гнучке планування.

У сучасній практиці серед Agile-методологій найбільш поширеними є Scrum, Kanban та Extreme Programming (XP), які забезпечують ітеративну розробку, прозорість процесів і високий рівень комунікації між учасниками проєкту [10]. Ці підходи активно застосовуються провідними міжнародними компаніями, зокрема Spotify, що впровадила масштабовану модель Agile для підвищення автономності команд [9]. Такий досвід підтверджує ефективність гнучких методів у висококонкурентному середовищі.

Дослідження Laurie W та ін. науковців [11] свідчать про те, що впровадження Agile-практик у викладання дисциплін програмної інженерії позитивно впливає на рівень практичних навичок студентів. Agile-навчання орієнтується на короткі цикли завдань, активну участь у командах, демонстрації результатів і аналіз помилок, що створює освітнє середовище, максимально наближене до реальної розробки програмного забезпечення.

В університетах США та Європи Agile-підходи активно інтегруються через проєктно-орієнтовані курси, де студенти працюють у командах над реальними кейсами від партнерських IT-компаній. Так у Фінляндії (Aalto University) студенти навчаються за моделлю learning by developing, що поєднує освітній процес із дослідницькою діяльністю та Agile-філософією [7].

В Україні подібні ініціативи реалізуються у межах спеціальностей «Комп'ютерні науки» та «Інженерія програмного забезпечення», проте рівень інтеграції Agile часто обмежується теоретичним викладом без повноцінного занурення у гнучкі процеси. Це створює розрив між підготовкою студентів та вимогами міжнародного ринку IT-праці [1]. Аналогічну проблему узгодження теоретичних підходів та практичних викликів у сфері інформаційних систем розглядають науковці Шаров С. і Трачов С. [2].

Міжнародний досвід свідчить, що успішна інтеграція гнучких підходів вимагає глибинних змін у педагогічних методах, зокрема переходу до контекстно-орієнтованого навчання. У Jyväskylä University (Фінляндія) створено спеціальні навчальні траєкторії, де викладання Agile поєднується з менторством від практикуючих розробників. Подібні програми сприяють підвищенню успішності студентів і зменшенню розриву між академічною підготовкою та потребами бізнесу. У Варшавському технологічному університеті (Politechnika Warszawska) та AGH University of Science and Technology (Краків) впроваджують Agile/Scrum capstone-курси спільно з компаніями Ericsson і Motorola, де TDD (Test-Driven Development) та парне програмування інтегровані в понад 70% студентських проєктів. Це сприяє підвищенню на 25% зайнятості випускників у європейських IT-компаніях.

Таким чином, міжнародна практика демонструє, що ефективна інтеграція Agile у навчальний процес можлива лише за умови

партнерства між університетами та бізнесом, використання реальних кейсів, а також підготовки викладачів, які самі мають досвід роботи за Agile-методологіями.

Згідно з результатами Raza Rang та співавторів [9], використання Agile-практик у навчанні дозволяє студентам формувати глибше розуміння життєвого циклу програмного забезпечення, розвивати навички самоорганізації, лідерства й командної відповідальності. Це безпосередньо впливає на конкурентоспроможність випускників на міжнародному рівні.

Слід зазначити, що значна частина IT-компаній у світі впроваджують Agile частково або повністю, що робить знання цих підходів обов'язковими для працевлаштування в провідних технологічних фірмах. Для України це відкриває нові можливості, зокрема, інтеграцію освітніх програм у спільні проєкти Erasmus+ та Horizon Europe, спрямовані на розвиток цифрових компетентностей.

Висновки. Інтеграція Agile методологій у викладання дисциплін із розробки програмного забезпечення є необхідною умовою модернізації IT-освіти в Україні. Досвід провідних університетів світу свідчить, що ефективне впровадження Agile-підходів забезпечує не лише якісну підготовку фахівців у сфері комп'ютерних наук, а й формування здатності працювати в умовах глобальної цифрової економіки. Для підвищення міжнародної конкурентоспроможності майбутніх фахівців доцільно: інтегрувати проєктно-орієнтовані форми навчання; забезпечити тісну співпрацю між університетами та IT-бізнесом; розробити стандартизовані методичні рекомендації з впровадження Agile у навчальні плани; стимулювати участь студентів у міжнародних міжуніверситетських проєктах; підвищити рівень підготовки викладачів шляхом професійних сертифікацій (Scrum Master, Agile Coach тощо).

Література

1. Шапошнікова О.П., Кірвас В.В. Застосування методології Agile в практиці проектного навчання при підготовці IT спеціалістів. *Системи обробки інформації*. 2020. № 4(163). С. 94–100.
2. Шаров С.В., Трачов В.В. Причинно-тригерний підхід до визначення причин збоїв інформаційних систем та напрямків їх вирішення. *Українські студії в європейському контексті*. 2024. № 9. С. 301–307.

3. Altameem E. Impact of Agile Methodology on Software Development. *Computer and Information Science*. 2015. Vol. 8, No 2. Pp. 9–14.
4. Beck K. et al. Manifesto for Agile Software Development. 2001. URL: https://agilemanifesto.org.
5. Cockburn A., Highsmith J. Agile software development: The people factor. *Computer*. 2001. No 34(11). Pp. 131–133.
6. Dingsøyr T., Nerur S., Balijepally V., Moe N.B. A decade of agile methodologies: Towards explaining agile software development. *Journal of Systems and Software*. 2012. Vol. 85, No 6. Pp. 1213–1221.
7. Malmi L. Computing Education Research in Finland. Aalto University. 2023. URL: https://acris.aalto.fi/ws/portalfiles/portal/131069074/Computing_Education_Research_in_Finland.pdf.
8. Mishra A., Alzoubi Y.I. Structured software development versus agile software development: a comparative analysis. *International Journal of System Assurance Engineering and Management*. 2023. No 14(1). Pp. 1504–1522.
9. Rang A.R., Memon L.A., Qureshi Z., Dahri J.A. Impact of AGILE practices on software development success: A structural equation modeling approach. *Spectrum of Engineering Sciences*. 2025. Vol. 3, No 3. Pp. 42–53.
10. Tripp J. F., Riemenschneider C., Thatcher J. B. .Job satisfaction in agile development teams: Agile development as work redesign. *Journal of the Association for Information Systems*. 2016. No 17(4). Pp. 267–307.
11. Williams L. et al. Integrating Agile Practices into Software Engineering Courses. *Computer Science Education*. 2002. No 12. Pp. 242–243.

Грушко С.С.
кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри комп'ютерних наук
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного,
доцент кафедри комп'ютерних систем та мереж
Національний університет «Запорізька політехніка»
Тіменко А.В.
старший викладач кафедри комп'ютерних наук
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного,
старший викладач кафедри комп'ютерних систем та мереж
Національний університет «Запорізька політехніка»

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВЕРИФІКАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ ОСВІТНІХ ДАНИХ У ЦИФРОВИХ СИСТЕМАХ

Анотація. *У статті досліджується проблема забезпечення довіри до освітніх даних в умовах тотальної цифровізації навчального процесу. Проаналізовано загрози для цілісності академічних записів, включаючи технічні збої, кібератаки та людський фактор. Здійснено систематичний огляд наявних методів зберігання та верифікації освітніх даних – від традиційних централізованих баз даних до сучасних розподілених систем. Виявлено недоліки кожного підходу та визначено вимоги до надійних систем верифікації. Представлено порівняльний аналіз програмних та апаратних реалізацій криптографічних методів захисту. Запропоновано перспективні напрями розвитку систем верифікації на основі блокчейн-технологій та апаратного прискорення на мікросхемах FPGA.*

Ключові слова: *освітні дані, верифікація, цілісність інформації, криптографія, системи управління навчанням.*

Hrushko S., Timenko A. Modern approaches to verification and protection of educational data in digital systems. *The article examines the problem of ensuring trust in educational data in the context of total digitalization of the learning process. Threats to the integrity of academic records are analyzed, including technical failures, cyberattacks and human*

factors. A systematic review of existing methods for storing and verifying educational data is conducted – from traditional centralized databases to modern distributed systems. Critical shortcomings of each approach are identified and requirements for reliable verification systems are determined. A comparative analysis of software and hardware implementations of cryptographic protection methods is presented. Promising directions for the development of verification systems based on blockchain technologies and hardware acceleration on FPGA are proposed.

Key words: *educational data, verification, information integrity, cryptography, learning management systems.*

Актуальність. Цифрова трансформація освіти, що відбувається в Україні та світі упродовж останнього десятиліття, радикально змінила підходи до управління навчальним процесом. Електронні журнали успішності, системи дистанційного навчання, цифрові бази даних студентів поступово витісняють традиційні паперові форми документообігу.

Разом із незаперечними перевагами цифровізації – автоматизацією рутинних процесів, підвищенням доступності даних, зручністю аналітики – виникають нові труднощі у сфері інформаційної безпеки. Цифрові академічні записи стають об'єктом різноманітних загроз: від випадкових технічних збоїв до цілеспрямованих кібератак та внутрішніх зловживань. Проблема набуває особливої гостроти в контексті боротьби з академічною недоброчесністю, коли фальсифікація оцінок може здійснюватися не лише студентами, а й зацікавленими особами з адміністративним доступом [5].

Міжнародна академічна мобільність та інтеграція України в європейський освітній простір актуалізують питання міжнародного визнання документів про освіту. Роботодавці та іноземні університети потребують надійних механізмів верифікації українських дипломів [6]. Випадки фальсифікації академічних документів, які періодично розголошуються у ЗМІ, підривають довіру до системи освіти та створюють репутаційні ризики для добросовісних випускників.

У зв’язку з цим актуальним завданням є системний аналіз наявних підходів до зберігання та верифікації освітніх даних, виявлення їх вразливостей та пошук перспективних технологічних рішень, здатних забезпечити надійний захист академічних записів від несанкціонованих модифікацій.

Мета дослідження. Метою дослідження є комплексний аналіз сучасних методів зберігання та верифікації освітніх даних, систематизація їх переваг та недоліків, а також визначення перспективних напрямів розвитку систем забезпечення довіри до цифрових академічних записів.

Виклад основного матеріалу. Цілісність даних означає збереження точності, повноти та незмінності інформації впродовж усього її життєвого циклу. У контексті освітніх систем це надзвичайно важлива властивість, оскільки оцінки, дипломи та академічні довідки є основою для прийняття важливих рішень щодо продовження навчання, працевлаштування, отримання стипендій.

Технічні збої становлять першу категорію загроз. Апаратні несправності серверів або систем зберігання даних можуть призвести до втрати або пошкодження інформації. Програмні помилки в системах управління базами даних або освітніх платформах здатні спричинити некоректну обробку даних. Нестабільність мережевої інфраструктури під час синхронізації розподілених систем може викликати неузгодженість реплік даних. Зловмисні дії представляють найбільш небезпечну категорію загроз. Хакерські атаки типу man-in-the-middle дозволяють перехоплювати та модифікувати дані під час їх передачі. Програми-вимагачі можуть шифрувати бази даних оцінок, вимагаючи викуп за їх розблокування. Фішингові атаки спрямовані на отримання облікових даних адміністраторів системи. Особливо небезпечними є інсайдерські загрози, коли співробітники з легітимним доступом зловживають своїми повноваженнями для модифікації оцінок за винагороду або через особисту зацікавленість. Людський фактор також є джерелом численних інцидентів [1; 5]. Помилки при введенні даних, випадкове видалення записів, неправильне налаштування систем резервного копіювання – все це може призвести до порушення цілісності даних навіть за відсутності злого умислу. Фізичні фактори також відіграють роль. Пожежі, повені, інші стихійні лиха можуть знищити дата-центри. Відключення електроенергії без належних систем резервування може спричинити втрату несинхронізованих даних.

Ефективна система верифікації має відповідати низці критичних вимог. Цілісність даних є фундаментальною властивістю – будь-які несанкціоновані зміни оцінок повинні бути технічно неможливими або щонайменше легко виявлятися. Система має зберігати повну історію змін з фіксацією часу та автора модифікації.

Конфіденційність передбачає розмежування доступу на основі ролей. Здобувач освіти може бачити лише власні оцінки, викладач – оцінки своїх груп, адміністратор має ширші повноваження. Персональні дані повинні захищатися шифруванням як при зберіганні, так і при передачі. Багатофакторна автентифікація додає додатковий рівень захисту для доступу до чутливої інформації. Доступність системи означає її безперервну роботу цілодобово, сім днів на тиждень. Резервне копіювання, географічно розподілені сервери, балансування навантаження забезпечують стійкість до збоїв. Масштабованість дозволяє системі справлятися зі зростаючою кількістю користувачів та даних без втрати продуктивності. Швидкодія системи безпосередньо впливає на зручність роботи викладачів при масовому виставленні оцінок та своєчасне інформування студентів про результати.

Відповідність нормативним вимогам включає дотримання законодавства про захист персональних даних, освітніх стандартів, вимог акредитаційних органів. Система має підтримувати аудит та формування звітності для регуляторів.

Централізовані реляційні бази даних залишаються найпоширенішим рішенням в освітніх закладах [2]. Системи на основі MySQL, PostgreSQL або Microsoft SQL Server зберігають оцінки у структурованих таблицях з визначеними зв’язками між сутностями. Такий підхід забезпечує ефективні запити, підтримку транзакцій, зручність розробки та адміністрування.

Однак централізована архітектура має принципові вразливості. Компрометація головного сервера або облікових записів адміністраторів відкриває доступ до всієї бази даних, а відсутність вбудованих механізмів виявлення несанкціонованих змін дозволяє особам з підвищеними привілеями модифікувати навіть журнали аудиту. Крім того, єдина точка відмови робить всі дані недоступними при виході сервера з ладу, а відсутність стандартизованих механізмів взаємної перевірки між закладами ускладнює міжінституційну верифікацію достовірності даних.

Хмарні платформи, такі як Google Workspace for Education, Microsoft 365 Education або спеціалізовані системи управління навчанням типу Moodle, Canvas, Blackboard, переносять дані на сервери постачальника послуг. Це забезпечує високу доступність завдяки географічно розподіленій інфраструктурі, автоматичне резервне копіювання, захист від DDoS-атак, економію на власному обслуговуванні IT-інфраструктури. Проте виникають нові ризики.

Залежність від постачальника означає втрату контролю над власними даними. При виході постачальника з бізнесу або зміні умов обслуговування міграція даних може бути ускладненою. Потенційні вразливості в багатобічній інфраструктурі, де дані різних організацій зберігаються на спільному обладнанні, викликають побоювання щодо витоків.

Гібридні рішення намагаються поєднати переваги обох підходів. Найважливіші дані зберігаються локально під повним контролем організації, менш чутливі дані розміщуються в хмарі для зручності доступу. Резервні копії дублюються як на власних серверах, так і в хмарі. Така архітектура забезпечує баланс між контролем та зручністю, однак вимагає складнішого адміністрування, синхронізації між компонентами, вищих витрат на підтримку двох систем одночасно.

Базовим інструментом виявлення модифікацій є контрольні суми та криптографічні хеш-функції. Для кожного запису обчислюється хеш-значення – унікальний цифровий відбиток фіксованої довжини. Навіть мінімальна зміна вхідних даних радикально змінює хеш. При верифікації хеш обчислюється повторно та порівнюється зі збереженим еталонним значенням.

Прості контрольні суми типу CRC32 придатні лише для виявлення випадкових помилок, а криптографічні хеш-функції MD5 та SHA-1 вже зламані через виявлені методи створення колізій. Хоча сучасні стандарти SHA-256 та SHA-3 забезпечують надійний захист при адекватній обчислювальній вартості, зберігання хешів у тій самій базі даних, що й дані, дозволяє зловмисникові з адміністративним доступом модифікувати обидва компоненти одночасно.

Цифрові підписи на основі асиметричної криптографії додають властивість неспростовності. Викладач підписує оцінку своїм приватним ключем, який зберігається в захищеному сховищі та недоступний іншим. Будь-хто може верифікувати підпис за допомогою відкритого ключа викладача, але підробити підпис без знання приватного ключа практично неможливо.

Основним обмеженням є необхідність організації інфраструктури відкритих ключів – розподілу ключів, управління їх життєвим циклом, відкликання компрометованих ключів. Для великих університетів із сотнями викладачів це стає складним організаційним завданням.

Журнали аудиту фіксують всі операції з даними – створення, читання, модифікацію, видалення. Зберігається інформація про

користувача, часову мітку, IP-адресу, характер операції. Це дозволяє розслідувати інциденти постфактум, виявляти підозрілі патерни поведінки, забезпечувати підзвітність. Однак журнали ефективні лише для ретроспективного аналізу і не запобігають модифікаціям у реальному часі. Централізоване зберігання журналів створює можливість їх видалення або підробки зловмисником з адміністративним доступом.

Для систематизації інформації про різні підходи розглянемо їх порівняльні характеристики (Табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльний аналіз систем верифікації

Характеристика	Централізо-вана БД	Хмарне рішення	Цифрові підписи	Блокчейн
Захист від модифікацій	Низький	Середній	Високий	Дуже високий
Стійкість до збоїв	Низька	Висока	Середня	Висока
Масштабованість	Обмежена	Висока	Середня	Середня
Складність впровадження	Низька	Низька	Середня	Висока
Вартість експлуатації	Середня	Низька	Середня	Висока
Прозорість верифікації	Низька	Низька	Висока	Дуже висока
Контроль над даними	Повний	Обмеже-ний	Повний	Розподіле-ний
Швидкодія	Висока	Висока	Середня	Низька

Блокчейн [7; 8] представляє радикально інший підхід до зберігання даних – розподілений незмінний реєстр, де записи об’єднані в блоки, криптографічно пов’язані один з одним. Кожен блок містить хеш попереднього блоку, створюючи ланцюг. Зміна даних в історичному блоці вимагатиме перерахунку всіх наступних блоків, що практично неможливо при достатній кількості учасників мережі.

Для освітніх застосувань перспективними є приватні або консорціумні блокчейни, де вузлами виступають довірені організації – університети, регіональні департаменти освіти, акредитаційні органи [3]. На відміну від публічних блокчейнів типу Bitcoin, вони не потребують

енергоємних механізмів консенсусу типу Proof of Work. Алгоритми Proof of Authority або Byzantine Fault Tolerance забезпечують швидке узгодження при збереженні децентралізації. Застосування блокчейн-технологій в освіті забезпечує чотири ключові переваги [4; 6]. Незмінність історичних записів робить практично неможливою модифікацію оцінок після їх додавання в систему. Прозорість верифікації дозволяє будь-якому учаснику мережі незалежно перевіряти достовірність записів без центрального органу. Міжінституційна сумісність стандартизованого блокчейну дає змогу різним університетам верифікувати документи один одного. Висока відмовостійкість досягається через реплікацію даних на всіх вузлах, що гарантує доступність інформації навіть при виході з ладу окремих компонентів.

Програмні реалізації криптографічних алгоритмів на центральних процесорах є гнучкими та простими у розробці, однак мають обмежену продуктивність. Процесори виконують інструкції послідовно, що обмежує паралелізм обчислень. Хоча сучасні CPU містять спеціалізовані інструкції для прискорення AES та SHA, їх застосовність обмежена конкретними алгоритмами. Графічні процесори забезпечують масовий паралелізм для однотипних обчислень. Для алгоритмів типу SHA-256 GPU можуть досягати на порядок вищої пропускної здатності. Однак архітектура GPU оптимізована для обробки графіки та наукових розрахунків, а не для криптографії. Висока латентність передачі даних між CPU та GPU може нівелювати переваги при обробці невеликих порцій даних. Програмовані логічні інтегральні схеми (FPGA) представляють компроміс між гнучкістю програмних рішень та продуктивністю спеціалізованих чіпів. FPGA складаються з масиву логічних блоків, які можна налаштувати для реалізації довільних цифрових схем. Криптографічний алгоритм реалізується безпосередньо на апаратному рівні, забезпечуючи справжній паралелізм.

Переваги FPGA включають високу пропускну здатність завдяки паралельній обробці, низьку латентність обчислень, енергоефективність порівняно з CPU та GPU, можливість переконфігурації для різних алгоритмів, фізичну ізоляцію криптографічних обчислень від загальної системи, що підвищує безпеку. Енергоефективність FPGA вища завдяки відсутності універсальної операційної системи та спеціалізованій архітектурі. Інтеграція блокчейн з апаратним прискоренням представляє перспективний підхід. FPGA можуть прискорити криптографічні операції блокчейн – хешування блоків, верифікацію цифрових підписів,

обчислення функцій консенсусу. Це дозволить підвищити пропускну здатність блокчейн-систем до рівня, прийнятного для масового використання в освіті. Гібридні архітектури поєднують різні підходи для досягнення оптимального балансу. Наприклад, поточні оцінки можуть зберігатися в традиційній базі даних для швидкого доступу, періодично фіксуючись в блокчейні для незмінності. Найважливіші документи типу дипломів одразу додаються в блокчейн, менш важливі дані залишаються в централізованій системі.

Як приклад практичної реалізації описаних підходів може слугувати система верифікації на базі приватного блокчейну з апаратним прискоренням хешування на FPGA. Архітектура передбачає кілька FPGA-вузлів, які обчислюють хеш-функції для оцінок перед додаванням у блокчейн. Використання навіть недорогих FPGA типу Cyclone IV дозволяє досягти суттєвого прискорення порівняно з програмними реалізаціями при прийнятній вартості обладнання. Блокчейн-компонент реалізується як приватна мережа, де вузлами є університети регіону або країни. Механізм консенсусу Proof of Authority забезпечує швидке підтвердження блоків без енергоємних обчислень. Кожна оцінка перед додаванням хешується на FPGA, хеш додається в блок разом з метаданими. Це забезпечує верифікацію цілісності без розкриття персональних даних студентів у публічному реєстрі.

Така архітектура поєднує переваги обох підходів – надійність та незмінність блокчейну з високою продуктивністю апаратного прискорення, залишаючись економічно доступною для освітніх закладів.

Висновки. Забезпечення довіри до освітніх даних є важливим завданням в умовах цифрової трансформації освіти. Систематичний аналіз загроз показує, що традиційні централізовані системи мають принципові вразливості до несанкціонованих модифікацій, кібератак та внутрішніх зловживань.

Огляд наявних підходів до зберігання та верифікації виявив, що кожне рішення має як переваги, так і суттєві недоліки. Централізовані бази даних забезпечують швидкодію та простоту, але страждають від єдиної точки відмови. Хмарні платформи підвищують доступність, але створюють залежність від постачальника. Цифрові підписи додають неспростовність, проте вимагають складної інфраструктури управління ключами.

Блокчейн-технології представляють найбільш перспективний підхід до створення незмінних реєстрів академічних досягнень.

Розподілена архітектура ліквідує єдину точку відмови, криптографічні зв'язки між блоками роблять практично неможливою модифікацію історичних записів, а механізми консенсусу типу Proof of Authority забезпечують ефективну роботу приватних освітніх мереж. Інтеграція блокчейн-технологій з апаратним прискоренням на FPGA представляє перспективний напрям розвитку систем верифікації освітніх даних. Такий гібридний підхід поєднує незмінність та прозорість розподіленого реєстру з високою продуктивністю спеціалізованих обчислювальних платформ.

Література

1. Ar M. The Use of Blockchain Technology to Enhance Security and Transparency in Educational Certification. *International Journal of Instructional Technology (IJIT)*. 2022. Vol. 01, No 02. Pp. 58–65.
2. Bawane D.H., Sudke Y.S., Pore P.Y. Educational Record Authentication Using Decentralized Consortium Blockchain Technology. *International Journal for Research in Applied Science and Engineering Technology*. 2023.
3. Grech A., Camilleri A. F. *Blockchain in Education*. JRC108255. Seville: Joint Research Centre, 2017.
4. Kolvenbach S., Ruland R., Gräther W., Prinz W. Blockchain 4 Education. *Proceedings of 16th European Conference on Computer-Supported Cooperative Work - Demos and Posters, Reports of the European Society for Socially Embedded Technologies*. 2018.
5. Nguyen M.D., Nguyen-Dinh C.H., Phuong L.A. BOCA: A novel semantic blockchain-based authentication system of educational certificates. *International Journal of Computers and Applications*. 2022. Vol. 44. Pp. 1074–1082.
6. Pinto Orellana D. F., Piedra N. Design of a data model for the decentralized management of digital educational credentials using blockchain in the framework of open digital badges. *12th International Conference On Software Process Improvement (CIMPS)*. 2023. Pp. 106–115.
7. Poorni R., Lakshmanan M., Bhuvaneswari S. DIGICERT: A Secured Digital Certificate Application using Blockchain through Smart Contracts. *2019 International Conference on Communication and Electronics Systems (ICCES)*. 2019. Pp. 215–219.
8. Prinz W., Kolvenbach S., Ruland R. *Blockchain for Education: Lifelong Learning Passport*. ERCIM News. 2020.

Данюк А.О.
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри філології та мовної комунікації
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»

ПЕДАГОГІЧНІ СТРАТЕГІЇ СТИМУЛЮВАННЯ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ ДО ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. *У статті обґрунтовано педагогічні стратегії стимулювання мотивації творчої діяльності здобувачів освіти у процесі вивчення філологічних дисциплін. Охарактеризовано сучасні педагогічні методи та прийоми стимулювання й мотивації до творчої діяльності: гейміфікація, технології критичного мислення, інформаційно-комп'ютерні технології, проєктна діяльність, візуалізація навчального контенту, фреймове структурування, ейдос-конспект, використання буклетів, дайджестів, коміксів, мемів, інфографіки тощо.*

Ключові слова: *творчість, творча діяльність, мотив, мотивація, творчі здібності, стимулювання, методи та прийоми мотивації.*

Daniuk A.O. Pedagogical strategies for stimulating students' motivation to creative activity. *The article substantiates pedagogical strategies for stimulating the motivation of creative activity of students in the process of studying philological disciplines. Modern pedagogical methods and techniques for stimulating and motivating creative activity are described: gamification, critical thinking technologies, information and computer technologies, project activities, visualization of educational content, frame structuring, eidos outline, use of booklets, digests, comics, memes, infographics, etc.*

Key words: *creativity, creative activity, motive, motivation, creative abilities, stimulation, methods and techniques of motivation.*

Актуальність. Формування стійкої мотивації студентів до активної творчої та навчальної діяльності є одним із ключових викликів сучасної системи освіти. У контексті швидких соціальних та економічних змін, розвиток інтелектуальних і творчих здібностей набуває особливої актуальності. Освіта має виховувати особистість, яка не просто

адаптується до мінливих умов, а й здатна активно впливати на дійсність, змінюючи її на краще. Саме творчість є наскрізною, невід'ємною складовою людської життєдіяльності та соціальної активності. Більшість філософів та науковців, зокрема Е. Фромм, підкреслює її екзистенційне значення, стверджуючи, що «людина живе лише доти, доки творить» [5]. Творча діяльність спрямована на створення якісно нових цінностей, що сприяє глибинному духовному, моральному та особистісному розвитку людини, розширюючи її свободу та сприяючи розвитку культури в цілому.

Одним із найважливіших завдань сучасної педагогіки є виховання в особистості здатності бути творцем. Ця здатність є вирішальною для досягнення успіху в усіх сферах діяльності, оскільки занурення в атмосферу творчості природно задовольняє внутрішню потребу особистості в активному пізнанні та конструюванні нового. Творчий процес – це рушійна сила, що призводить до трансформації навколишнього світу та створення абсолютно нових об'єктів і нового порядку речей.

Незважаючи на стратегічну важливість, проблема формування мотивації, що знаходиться на межі навчальних і виховних процесів у закладах вищої освіти, часто залишається поза достатньою увагою педагогів і психологів, що й зумовлює **актуальність** нашого **дослідження**. Мотиваційні зусилля повинні бути спрямовані не лише на засвоєння навчального матеріалу, але й на глибинний розвиток особистості здобувача освіти в процесі творчої діяльності.

Мета статті – дослідити специфіку мотивації творчої та навчальної діяльності здобувачів вищої освіти, зосередившись на досвіді вивчення філологічних дисциплін.

Мотивацію досліджували багато відомих науковців, зокрема Дж. Адамс, К. Альдерфер, Д. Аткінсон, В. Врум, Ф. Герцберг, Е. Лоулер, Д. Мак-Клеланд, А. Маслоу, Л. Портер, А. Шопенгауер та ін. Ґрунтовне вивчення наукових джерел засвідчило, що науковці приділяють значну увагу проблемі формування мотивації в навчально-виховному процесі. У психологічних дослідженнях її широко розглядали Л. Божович, Є. Ільїн, Г. Костюк, О. Леонтьєв та ін. Проблемі мотивації соціальної діяльності людини присвячено велику кількість праць сучасних зарубіжних філософів (М. Вебер, Л. Декерс, Т. Парсонс, Е. Фромм, Ю. Хабермас).

Виклад основного матеріалу. Термін «мотивація» уперше ввів у науковий обіг А. Шопенгауер, і згодом це поняття стало ключовим для пояснення причин людської поведінки. Сучасна наука розуміє мотивацію як систему мотивів – спонукальних чинників діяльності людини. Ця мотиваційна сфера має складну ієрархічну структуру, яка формується під впливом як індивідуальних, так і соціальних обставин. Оскільки мотиваційна сфера є унікальною для кожної людини та динамічно змінюється протягом життя, важливо враховувати розширення кола мотивів, засобів і предметів їхнього задоволення в сучасному світі.

Мотивація – це комплекс внутрішніх і зовнішніх процесів, що безпосередньо спонукають людину до дії. Фахівці традиційно поділяють її на: внутрішню (інтринсивну): спонукання, пов'язане з виконанням діяльності заради неї самої; єдиною винагородою є внутрішнє задоволення, радість, розвиток і отримання нових знань; це найперспективніший і найтриваліший вид мотивації; та зовнішню (екстринсивну) мотивацію: активність, спричинена зовнішніми обставинами або стимулами. Також виділяють позитивну мотивацію (прагнення до нагороди, похвали, успіху) та негативну мотивацію (уникнення покарання або неприємностей). Хоча обидва види є необхідними, стимулювання позитивної мотивації є більш перспективним. На жаль, зовнішні стимули (нагорода, покарання, конкуренція) часто переважають в закладах освіти, хоча вони дають лише короткотривалий результат.

Побудова внутрішньої мотивації студентів, що ґрунтується на особистому інтересі та задоволенні, є пріоритетом. Однак для її «розпалювання» необхідно ефективно використовувати зовнішні ситуації, стимули та педагогічні дії. М. Полець, аналізуючи підходи до підвищення мотивації доводить, що «врахування індивідуальних інтересів, особистісних потреб і рівня підготовки студентів сприяє підвищенню їхньої залученості в освітню діяльність» [3, с. 3]. Зокрема, персоніфіковані навчальні завдання, адаптовані до цілей конкретного здобувача освіти, забезпечують внутрішню зацікавленість і посилюють пізнавальну мотивацію. Дослідник наголошує на важливості впровадження індивідуальних освітніх траєкторій, менторства та коучингу як засобів підтримки професійної самоідентифікації студентів [3]. Т. Шарова, аналізуючи сучасні погляди на індивідуалізацію навчання обдарованої молоді, виокремлює диференціацію навчання, програми для прискорення навчання, поглиблене навчання, а також менторство та

наставництво, використання сучасних технологій, соціально-емоційна підтримка та інтеграцію в освітній процес. На думку дослідниці, саме диференціація «передбачає створення різних освітніх маршрутів для здобувачів освіти з різними здібностями, для яких передбачені завдання різної складності, а також робота у гнучких групах» [7, с. 310].

Мотивація є складною системою, що охоплює внутрішні мотиви, зовнішні стимули, власні переконання, емоції та конкретні дії. Ефективний вплив на мотивацію здобувачів освіти вимагає врахування всіх цих компонентів, а педагогічні рішення мають бути аргументованими, продуманими, враховувати потреби студентів і базуватися на взаєминах співробітництва.

Мотиви творчої діяльності безпосередньо визначаються такими фундаментальними потребами особистості, як:

- потреба у самоактуалізації та самореалізації;
- потреба у самовдосконаленні та самоствердженні;
- потреба у самовіддачі [1, с. 105].

У педагогіці мотиви традиційно поділяють на пізнавальні (пов'язані зі змістом навчання) і соціальні (пов'язані із взаємодією з іншими людьми). Потужним мотиваційним фактором є мета – усвідомлений і запланований результат діяльності, що виступає як суб'єктивний образ майбутнього продукту. Як стверджує С. Занюк, «цілі мобілізують волю та енергію, спрямовують діяльність і, при успішному досягненні, створюють ситуацію успіху та дають емоційний заряд, що посилює мотивацію до кінцевої мети» [1, с. 39]. Співвідношення мотиву і мети є діалектичним: мотив виступає причиною (спонукою) для постановки цілі (наприклад, мотив самореалізації стимулює постановку мети написати наукову роботу). Чим конкретнішими є цілі, тим сильнішим є їхній спонукальний вплив.

Конкретизація мети, розробка проміжних цілей (етапів) та засобів їх досягнення – необхідний мотиваційний фактор творчої діяльності. Ефективність значно зростає, якщо викладач і студент спільно визначають мету. Залучення студента не лише до формулювання завдань, а й до аналізу, обговорення умов та планування діяльності перетворює його з пасивного виконавця на активного суб'єкта навчального процесу.

Вихованню стійкої позитивної мотивації сприяють: позитивна психологічна атмосфера в освітньому процесі, колективні форми роботи та відносини співробітництва між викладачем і студентом, непряма допомога викладача (поради, що підштовхують до самостійного

рішення) та використання методів творчості (мозковий штурм, SWOT-аналіз, метод асоціацій тощо), залучення до оцінної діяльності та формування адекватної самооцінки.

В умовах стрімкого технологічного розвитку та інформаційного простору, традиційні підходи часто є недостатньо ефективними. Саме інноваційні методи забезпечують створення динамічного та цікавого освітнього середовища, сприяючи розвитку критичного мислення, креативності та самостійності студентів. Використання ігрових технологій (гейміфікації), технологій критичного мислення, інформаційно-комп'ютерних технологій, проєктної діяльності та візуалізації навчального контенту, фреймове структурування, ейдос-конспект, метод РАФТ (роль, аудиторія, форма, тема), застосування буклетів, дайджестів, коміксів, мемів, інфографіки – усі ці навчальні прийоми «перетворюють» студента на активного учасника, а не пасивного споживача інформації, формуючи ключові фахові компетентності.

Підтримка позитивної атмосфери в освітньому процесі є ключовим чинником, що сприяє формуванню мотивації студентів, їхньому бажанню вчитися та досягати успіхів. З. Крамська, досліджуючи роль викладача у формуванні стресостійкості та адаптивності здобувачів освіти в умовах воєнного стану, зазначає, що «система освіти в Україні зазнає значних викликів, пов'язаних із психологічною напруженістю, адаптацією до нестабільних умов навчання та необхідністю збереження якості освітнього процесу. Викладачі є не лише носіями знань, а й важливими агентами підтримки та психологічної стійкості здобувачів освіти» [2, с. 137]. Саме тому одним із важливих аспектів освітнього процесу є визнання успіхів кожного студента та створення ситуацій, які допомагають відчути впевненість у своїх силах та здібностях. Визнання може проявлятися в таких формах: а) похвала: вербальна похвала за конкретні дії, зусилля або результат; це може бути підкреслення старанності, особистого зростання або креативного підходу; похвала повинна бути щирою і зосередженою на конкретних діях здобувача освіти; б) публічне визнання: відзначення успіхів студентів перед групою або на інших заходах; це підсилює мотивацію як для відзначеного студента, так і для інших, які прагнуть досягти подібного результату; використання різних форм заохочення: це можуть бути дипломи, сертифікати або спеціальні нагороди за досягнення в певних галузях

знань, творчості або спорту; в) застосування реальних життєвих прикладів: пояснення, як вивчений матеріал може бути корисним у повсякденному житті та професійній діяльності [3]. Таким чином, мотивація стає рушійною силою навчальної та творчої діяльності, яка допомагає здобувачам освіти не лише досягати високих результатів, але й отримувати задоволення від самого процесу навчання.

Висновки. У сучасних закладах вищої освіти проблема мотивації творчої діяльності студентів набуває особливого значення, оскільки саме творчість та креативний підхід є необхідними складовими професійної підготовки. Для ефективного вирішення цієї проблеми необхідно впроваджувати інноваційні методи навчання, що поєднують практичну спрямованість, інтерактивність та індивідуалізацію навчання. Важливим є також створення сприятливої психологічної атмосфери, що підтримує ініціативність та самовираження студентів та надає можливості для реалізації творчого потенціалу через проєктну діяльність, конкурси та інші форми активної участі. Лише за умов комплексного підходу та зацікавленості викладачів можна забезпечити високий рівень мотивації студентів до творчої діяльності що є основою їхнього професійного та особистісного розвитку.

Література

1. Занюк С. Психологія мотивації : навч. посіб. Київ: Либідь, 2002. 304 с.
2. Крамська З. Роль викладача у формуванні стресостійкості та адаптивності здобувачів освіти в умовах військового стану. *Українські студії в європейському контексті*. 2025. № 10. С. 137–143.
3. Полець М. Підвищення рівня мотивації майбутніх ІТ-фахівців в закладах фахової передвищої освіти. *Академічні візії*. 2024. Вип. 32. С. 1–8.
4. Теоретичні основи виховання і навчання: навч. посіб. / В. Лозова, Г. Троцко. 2-е вид., випр. і доп. Харків : Харк. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди: ОВС, 2002. 400 с.
5. Фромм Е. Революція надії. URL: https://vpered.wordpress.com/2010/06/10/fromm-revolution-of-hope/.
6. Хекхаузен Х. Мотивація та діяльність. URL: https://surl.li/qqsbpv.
7. Шарова Т.М. Сучасні погляди на індивідуалізацію навчання обдарованої молоді. *Українські студії в європейському контексті*. 2024. № 9. С. 308–318.

Звонарьова Л.В.
учитель історії
Херсонська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 4
Херсонської міської ради

ЄВРОПЕЙСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ УКРАЇНЦІВ У ДОБУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Анотація. *У статті розглянуто процес формування європейської ідентичності українців у період незалежності як складову становлення демократичної держави та громадянського суспільства. Здійснено аналіз історичних, політичних і культурних чинників, що вплинули на утвердження європейських цінностей у сучасному українському просторі. Зазначено, що європейська ідентичність українців формується під впливом поєднання зовнішніх та внутрішніх чинників. Підкреслено роль європейської ідентичності як чинника консолідації нації та стратегічного напряму розвитку сучасної України.*

Ключові слова: *європейська ідентичність, Україна, незалежність, європейські цінності, демократія, громадянське суспільство, інтеграція.*

Zvonarova L. European identity of Ukrainians in the era of independence*. The article examines the process of forming the European identity of Ukrainians during the period of independence as an essential component of the establishment of a democratic state and civil society. The study analyzes the historical, political, and cultural factors that have influenced the consolidation of European values in the contemporary Ukrainian context. It is noted that the European identity of Ukrainians has been shaped by a combination of external and internal factors. The role of European identity is emphasized as a key element in national consolidation and as a strategic direction for the development of modern Ukraine.*

Key words: *European identity, Ukraine, independence, European values, democracy, civil society, integration.*

Актуальність дослідження. Проблема формування європейської ідентичності українців набула особливого значення у добу незалежності, коли Україна активно утверджувала себе як невід’ємну частину європейського цивілізаційного простору. Після проголошення

незалежності у 1991 році українське суспільство пережило складний процес переосмислення власних цінностей, історичної пам'яті та культурної належності. Європейська інтеграція України стала не лише зовнішньополітичним пріоритетом, а й внутрішнім чинником консолідації нації, формування громадянської відповідальності, демократичних норм та верховенства права [1, с. 475]. У цьому контексті дослідження європейської ідентичності українців у добу незалежності дозволяє простежити, як історичний досвід, культурна спадщина та суспільні трансформації впливають на формування національної самосвідомості в європейському вимірі.

Метою дослідження є аналіз процесу формування та утвердження європейської ідентичності українців у період незалежності, виявлення її ключових чинників, особливостей та тенденцій розвитку у контексті політичних, культурних і соціальних трансформацій українського суспільства.

Виклад основного матеріалу. Формування європейської ідентичності українців є складним, багаторівневим процесом, що розгортається в умовах державної незалежності, глобалізаційних викликів і суспільних трансформацій. Ідентичність як соціокультурне явище передбачає усвідомлення індивідом і спільнотою своєї належності до певної культурної, ціннісної та політичної системи. Європейська ідентичність у цьому контексті виступає не лише географічною чи політичною категорією, а передусім системою спільних цінностей, норм і принципів, що визначають належність України до європейського цивілізаційного простору [7, с. 239].

Прагнення українського народу до європейського культурного та політичного простору має глибокі історичні корені. Ще з часів Київської Русі Україна перебувала в орбіті європейських цивілізаційних процесів: прийняття християнства у 988 році інтегрувало Київську державу у християнську Європу, а розвиток освіти, права, архітектури й літописання відображав спільність культурних тенденцій [3, с. 108].

У подальші століття українські землі перебували у складі різних європейських держав – Великого князівства Литовського, Речі Посполитої, Австро-Угорщини, – що сприяло поширенню європейських політичних і правових традицій. Водночас цей процес мав суперечливий характер, оскільки поєднував прагнення до самостійності з потребою збереження національної ідентичності.

Після проголошення незалежності у 1991 році питання європейської інтеграції стало одним із пріоритетних напрямів зовнішньої політики України. Проте на початкових етапах незалежності формування європейської ідентичності українців відбувалося поступово, у межах суперечливого поєднання радянської спадщини та нових демократичних орієнтирів [5, с. 62].

Європейська ідентичність почала активно формуватися через:

- розбудову демократичних інститутів;
- зміцнення громадянського суспільства;
- реформування освіти, науки та культури;
- переосмислення історичної пам'яті та культурної спадщини;
- утвердження спільних із Європою цінностей – свободи, гідності, верховенства права.

Значним поштовхом до зміцнення європейського самовизначення стали події Помаранчевої революції (2004 р.) та Революції Гідності (2013–2014 рр.), які продемонстрували готовність українського суспільства захищати демократичні принципи та європейські цінності.

Відомо, що європейська ідентичність базується на системі фундаментальних цінностей, що об'єднують народи Європи. Для України цей набір цінностей став орієнтиром суспільного розвитку. У таблиці подано порівняльну характеристику базових європейських цінностей та їхнього прояву в українському суспільстві доби незалежності.

Таблиця 1

Європейські цінності та їх прояв у суспільному житті України

Європейська цінність	Зміст поняття	Прояв в українському контексті
Свобода та демократія	Визнання прав людини, політичного плюралізму, свободи вибору	Розвиток багатопартійності, виборчої системи, активізації громадянських рухів; волонтерство як форма вияву свободи дій
Верховенство права	Підпорядкування держави закону, рівність усіх перед законом	Судова реформа, антикорупційна діяльність, запровадження адміністративних судів,

		розвиток електронного врядування
Гідність людини	Повага до особистості, її прав та свобод	Революція Гідності як символ утвердження європейської цінності людської гідності
Солідарність і соціальна відповідальність	Співпраця громадян заради спільного блага	Активний розвиток волонтерського руху, допомога армії, підтримка внутрішньо переміщених осіб
Толерантність і культурне різноманіття	Визнання рівності культур, етнічних і релігійних спільнот	Підтримка національних меншин, розвиток міжкультурного діалогу, європейські програми обміну та культурної інтеграції

Представлена в таблиці інформація демонструє, що європейська ідентичність в Україні має не лише декларативний, а й практичний вимір, який проявляється у громадській активності, соціальній взаємодії, освітніх реформах і міжнародних контактах.

Становлення європейської ідентичності українців значною мірою зумовлене поєднанням зовнішніх і внутрішніх чинників. До зовнішніх належать політика Європейського Союзу, участь України у програмах *Східного партнерства*, культурно-освітні проєкти Erasmus+, Creative Europe, Horizon Europe тощо. Ці інструменти сприяють глибшій інтеграції української молоді в європейський освітній і ціннісний простір [2, с. 99].

Усвідомлюємо, що європейська ідентичність українців сьогодні виступає інтеграційною основою модернізації держави. Вона сприяє консолідації суспільства, формуванню спільних цілей і підвищенню міжнародного авторитету України. У сфері освіти та культури це проявляється у переорієнтації навчальних програм на європейські стандарти, розвитку академічної мобільності, розширенні дослідницьких партнерств і популяризації української культури в Європі [4, с. 144].

Зміцнення європейської ідентичності також впливає на формування нової моделі громадянства – активного, відповідального, відкритого до співпраці [6, с. 124]. Важливою тенденцією є підвищення рівня європейської самосвідомості серед молодого покоління, що визначає

стратегічну перспективу розвитку держави у напрямі повноправного членства в Європейському Союзі.

Висновки. Отже, процес формування європейської ідентичності українців у добу незалежності має історичну тяглість і сучасну динаміку. Його рушійними силами є цінності свободи, гідності, демократії та солідарності, які стали основою суспільної консолідації. Утвердження цих принципів у державному, політичному та культурному житті України не лише сприяє внутрішній єдності, а й поглиблює інтеграцію в європейський простір. Європейська ідентичність українців стає не лише політичним вибором, а й духовно-культурною складовою сучасної української нації.

Література

1. Гай-Нижник П.П., Чупрій Л.В. Формування загальнонаціональної ідентичності українців в контексті сучасних викликів. *Гілея: науковий вісник*. 2015. № 101. С. 474–481.
2. Горностай П.П. Громадянська ідентичність українців та її еволюція. *Проблеми політичної психології.* 2015. № 2. С. 98–111.
3. Климончук В. Національна ідентичність за умов глобалізації: дилеми та перспективи сучасної України. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2020. № 33. С. 108–114.
4. Козловець М., Горохова Л. Європейське самовизначення України: нові контексти й виклики. *Актуальні проблеми сучасної філософії та науки: виклики сьогодення:* зб. наук. праць/редкол. МА Козловець, ЛВ Горохова, ОВ Чаплінська [та ін.]. Житомир: Видавничий центр ЖДУ імені Івана Франка, 2022. С. 144–148.
5. Суший О.В. Незалежність та цілісність Української держави: ціннісний вимір загальнонаціональної консолідації. *Проблеми політичної психології*. 2015. № 2.16. С. 61–73.
6. Шарова Т.М. Теоретичні аспекти дискурсу українських письменників 20-30-х рр. ХХ ст.: тематичний спектр та рецептивна естетика. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: Філологія. 2014. Вип. 10. С. 124–132.
7. Sharova T., Posadna T. Самобутність та оригінальність української прози 20–30-х років ХХ ст. *Scientific Proceedings of Ostroh Academy National University. Philology Series*. 2018. Т. 2. № 69. С. 239–242.

Кисельова О.Б.
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри інформатики
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»

ЦИФРОВИЙ СТОРІТЕЛІНГ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ ЗАСІБ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Анотація. *У статті здійснено теоретичне обґрунтування та емпіричний аналіз використання цифрового сторітелінгу як інноваційного засобу в умовах дистанційного навчання. Визначено, що інтерактивний цифровий сторітелінг є більш динамічним та ефективним порівняно з пасивними формами подачі інформації, оскільки ставить здобувача освіти в центр навчального процесу. Проаналізовано практичний потенціал платформи Genially для створення інтерактивних цифрових історій. Доведено, що їх впровадження в освітній процес підвищує ефективність засвоєння навчального матеріалу та збагачує методичні можливості сучасного педагога, що є критично важливим в умовах функціонування єдиного відкритого освітнього інформаційного простору.*

Ключові слова: *цифровий сторітелінг, дистанційне навчання, інноваційні засоби навчання, інтерактивний контент.*

Kyselova O. Digital storytelling as an innovative distance learning tool. *The article provides a theoretical justification and empirical analysis of the use of digital storytelling as an innovative tool in distance learning. It is determined that interactive digital storytelling is more dynamic and effective compared to passive forms of information presentation, as it places the learner at the center of the educational process. The practical potential of the Genially platform for creating interactive digital stories is analyzed. It is proven that the introduction of digital storytelling into the educational process increases the effectiveness of learning material and enriches the methodological capabilities of a modern teacher, which is critically important in the conditions of a single open educational information space.*

Key words: *digital storytelling, distance learning, innovative learning tools, interactive content.*

Актуальність дослідження. Сучасний етап розвитку освіти характеризується прискореною цифровізацією та необхідністю адаптації до умов, спричинених глобальними викликами, зокрема пандемією COVID-19 та військовим станом в Україні, які призвели до вимушеного масового переходу на дистанційну форму навчання. Нині традиційні методи подачі навчального матеріалу виявляються недостатньо ефективними для підтримки стійкої мотивації та забезпечення якісного засвоєння знань. Виникає гостра потреба у впровадженні інноваційних дидактичних інструментів, здатних компенсувати дефіцит особистої взаємодії та емоційного залучення.

Актуальність дослідження посилюється двома ключовими факторами. По-перше, цифровий сторітелінг є важливим компонентом розвитку компетентностей XXI століття, зокрема інформаційно-комунікаційної компетентності та медіаграмотності. У процесі створення або аналізу цифрових історій здобувачі освіти навчаються критично мислити, аналізувати та синтезувати великі обсяги інформації, а також ефективно спілкуватися за допомогою мультимедійних засобів. По-друге, незважаючи на загальне визнання сторітелінгу як ефективного інструменту організації навчального процесу (Найменко Н., Паламар С., Швирка В., Федик Т. та інші), особливості його використання, особливо у візуальній та інтерактивній формі в умовах дистанційного навчання, висвітлені недостатньо. Таким чином, дослідження цифрового сторітелінгу як інноваційного засобу дистанційного навчання має високу теоретичну та практичну значущість, оскільки дозволяє розширити методичні можливості педагогів та підвищити якість освітнього процесу в умовах, коли технології стають невід'ємною частиною навчального досвіду.

Метою статті є теоретичне обґрунтування педагогічного потенціалу цифрового сторітелінгу та практичний аналіз його ефективного використання як інноваційного, інтерактивного засобу для підвищення якості та залученості в умовах дистанційного навчання.

Виклад основного матеріалу. Інформатизація системи вищої та загальної середньої освіти, як зазначає Ягупов В. В., вимагає створення та функціонування єдиного відкритого освітньо-наукового інформаційного простору [5]. Цифровий сторітелінг виступає як потужний засіб, що відповідає вимогам часу, оскільки це не просто презентація, а мистецтво захоплюючого оповідання із застосуванням

сучасних засобів мультимедіа: графіки, аудіо, відео, анімації та вебдизайну [7].

Цифровий сторітелінг являє собою сучасну форму наративу, яка поєднує класичні принципи оповідання (сюжет, емоції, персонажі) із технологічними можливостями мультимедіа. Це процес створення короткої, змістовної історії, що включає текст, статичні зображення, відео, звукове оформлення (музику, дикторський голос) та, що особливо важливо в контексті дистанційного навчання, інтерактивні елементи. Цифрова історія виходить за рамки звичайної презентації, оскільки вона вимагає глибокого аналізу теми, написання чіткого сценарію та збору візуальних і аудіоматеріалів. Це процес, який стимулює одночасний розвиток як когнітивних, так і технічних навичок.

З педагогічної точки зору, цифровий сторітелінг поділяють на два основні види: пасивний (інструктивний) (історії, створені викладачем для ефективної презентації навчального матеріалу, метою яких є привернення уваги та покращення запам'ятовування інформації); активний (інтерактивний) (історії, що створюються самими здобувачами освіти. Цей підхід є більш ефективним, оскільки він реалізує принципи конструктивізму, де здобувач активно конструює власні знання, виступаючи як дослідник, сценарист, дизайнер та редактор [6].

Для вирішення різноманітних соціальних питань здобувачі освіти повинні володіти розвинутою соціальною компетентністю, що є основою успішного співіснування в суспільстві, сприяє розумінню та толерантності [4]. Саме активний цифровий сторітелінг дозволяє зробити навчання більш релевантним та надає здобувачам освіти можливість висловити власні ідеї та почуття. Варто зазначити, що емоційний та особистісний характер розповіді допомагає «гуманізувати» дистанційний освітній процес, надаючи учням можливість поділитися своїм голосом та поглядами, що сприяє кращому психологічному комфорту та відчуттю спільноти, яке часто втрачається під час онлайн-навчання.

В умовах дистанційного навчання цифровий сторітелінг вирішує низку ключових дидактичних проблем. Так, підвищується залученість та мотивація здобувачів освіти за рахунок мультимедійної та емоційної насиченості цифрових історій. Створення діджиталізованої історії сприяє розвитку ключових компетентностей та вимагає від здобувачів: критичного мислення (аналіз джерел, відбір найважливішої інформації

для сюжету); медіаграмотності (набуття навичок роботи з різними цифровими інструментами (аудіо/відеоредакторами, графічними редакторами), дотримання авторських прав); комунікативних навичок (чітке формулювання ідей у сценарії та голосовому супроводі); співпраці (у випадку командних проєктів – це розвиток навичок командної роботи та розподілу ролей, що є важливими для майбутньої професійної діяльності). Цифровий сторітелінг може слугувати не лише навчальною діяльністю, але й потужним інструментом для оцінювання навчальних результатів. Створюючи історію, здобувачі освіти демонструють глибоке розуміння теми, а також здатність до аналізу та синтезу знань. Вчитель отримує не сухий звіт, а творчий, багатоаспектний продукт.

Створення історій має певний алгоритм: визначитись з темою та метою уроку; розробка детального сюжету та основних подій оповіді; вибір головного героя – вибір імені, характеру, зовнішнього вигляду тощо; вигадування інтриги (це ключовий момент); перегляд готової історії та додавання метафор [2]. У статті Федик Т. охарактеризовано ключові елементи успішної розповіді, які включають чітку точку зору, драматичне питання, емоційне забарвлення, голос автора та відповідний аудіо супровід [3].

Для ефективного впровадження цифрового сторітелінгу в освітній процес критично важливим є вибір доступних та функціональних технологічних інструментів. Слід відмітити розмаїття вебсервісів для створення візуальних історій: Storyjumper (https://www.storyjumper.com/); Ourboox (https://www.ourboox.com/); Piktochart (https://piktochart.com/); Twine (https://twinery.org/); Wix.com (https://wix.com/); Canva (https://www.canva.com/); Pixton (https://www.pixton.com/). Особливо варто звернути увагу на Genially (https://app.genial.ly/) [1]. Однією з найбільш ефективних платформ для створення інтерактивного цифрового сторітелінгу є *Genially* – онлайн-конструктор, який дозволяє створювати різноманітні проєкти: інтерактивні презентації, ігри, квести, інфографіки та електронні підручники без знання програмування. Крім того, на платформі Genially є безліч курсів (https://academy.genial.ly/catalogo/), де лаконічно та грунтовно представлені алгоритми роботи з нею.

Використання Genially в дистанційному навчанні дозволяє перетворити пасивну інформацію у візуальну, інтерактивну історію, яка сприймається та запам’ятовується значно краще. Процес створення

інтерактивної цифрової історії на платформі Genially відповідає активному особистісно орієнтованому підходу (Рис.1).

Рисунок 1. Процес створення інтерактивної цифрової історії на платформі Genially

Спочатку здобувачі освіти обирають навчальну тему (наприклад, у фізиці, хімії, інформатиці – історія відкриття чи винахід), проводять її дослідження та пишуть детальний сценарій, розділений на сцени. На платформі Genially обирається шаблон (наприклад, для гейміфікації чи інтерактивного зображення) та використовуються її ключові функції: інтерактивні елементи (кнопки, які відкривають додаткову інформацію, відео, тести чи переходи на інші сторінки, що забезпечує нелінійність та глибину розповіді), анімація (додавання динаміки до об’єктів для фокусування уваги), вставка мультимедіа (додавання власного аудіо, фото або відео для збагачення історії). Готова історія публікується (як правило, публічно і безкоштовно) та інтегрується в Систему дистанційного навчання (наприклад, Google Classroom). Це забезпечує легкий доступ та використання матеріалу іншими здобувачами. Таким чином, Genially виступає не просто як інструмент, а як середовище для реалізації комплексного навчального проєкту, що сприяє формуванню ключових компетентностей та забезпечує високий рівень наочності та взаємодії, що є критичним в умовах дистанційного навчання.

Досвід вчителів-практиків показує, що здобувачі освіти, які брали участь у створенні цифрових історій, демонстрували не лише краще засвоєння предметного матеріалу, але й підвищення самооцінки та інтересу до навчальних дисциплін. У випадку молодших школярів, це навіть призводило до кращої поведінки в класі, а у старших – до кращого розвитку навичок письма через роботу зі сценаріями. Це підтверджує, що це є ефективний засіб для розвитку цілого спектру Soft Skills (м’яких навичок), які сьогодні є не менш важливими, ніж предметні знання. Зокрема, в умовах дистанційного навчання, де комунікація часто

зводиться до письмового тексту, цифровий сторітелінг надає простір для візуальної та аудіальної комунікації, дозволяючи здобувачам використовувати свій творчий потенціал для пояснення складних ідей. Це готує їх до успішної роботи в інформаційному суспільстві, де здатність створювати та поширювати якісний мультимедійний контент є професійною необхідністю.

Висновки. Отже, цифровий сторітелінг є обґрунтованим, інноваційним та високоефективним засобом дистанційного навчання. Візуальні розповіді, особливо в інтерактивній формі (зокрема, з використанням платформи Genially), забезпечують високу мотивацію, сприяють розвитку ключових компетентностей XXI століття та допомагають подолати методичні виклики, пов'язані з пасивним споживанням інформації у форматі дистанційного навчання. Впровадження цифрового сторітелінгу як навчальної діяльності (проєктна робота) або як інструктивного матеріалу (дидактичний контент) значно збагачує освітній процес, роблячи його більш гнучким, персоналізованим та орієнтованим на формування практичних навичок.

Література

1. Кисельова О.Б., Губіна В.К. Візуальний сторітелінг в освітньому процесі. *Автоматизація та комп'ютерно-інтегровані технології у виробництві та освіті: стан, досягнення, перспективи розвитку*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної Internet-конференції. Черкаси, 2023. С.101–105.
2. Сторітелінг: створюємо історії, що захоплюють. URL: https://teach-hub.com/storitelinh/.
3. Федик Т. В. Цифровий сторітелінг – основний інструмент навчання та спілкування XXI століття. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems* : зб. наук. пр. 2025. Вип. 74. С. 58–66.
4. Шаров С.В. Вплив віртуальних соціальних мереж на соціальну компетентність здобувачів вищої освіти. *Українські студії в європейському контексті* : зб. наук. пр. 2025. №10. С. 184–189.
5. Ягупов В.В. Теоретико-методологічне обґрунтування єдиного відкритого освітньо-наукового інформаційного простору закладу

вищої освіти. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців* : зб. наук. пр. 2024. № 74. С. 66–78.
6. Çetinkaya M., Demir İ. C. Interactive Digital Storytelling Development Process in Science Education. *The Journal of Limitless Education and Research*. 2025. No 10(1). Pp. 1–33.
7. Robin B. Educational Use of Digital Storytelling. *University of Houston*. 2018. URL: https://lnk.ua/94y9JWY4M.

Кифорук Ю.І.
Викладач
Матійчук С.О.
викладач
Комунальний заклад «Уманський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж ім. Т. Г. Шевченка Черкаської обласної ради»

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ: ВИКЛИКИ ТА ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ

Анотація. *У статті висвітлюються сучасні тенденції впровадження технологій штучного інтелекту (ШІ) у сферу освіти. Розглянуто педагогічний потенціал інтелектуальних систем у підготовці майбутніх фахівців, а також виклики, що постають перед викладачами й здобувачами освіти. Проаналізовано можливості персоналізації навчання, автоматизації рутинних процесів, розвитку цифрової грамотності та критичного мислення студентів.*

Ключові слова: *штучний інтелект, освіта, цифровізація, педагогічний потенціал, майбутні фахівці.*

Kyforuk Y., Matiichuk S. The use of artificial intelligence in the training of future specialists: challenges and pedagogical potential. *The article highlights current trends in the implementation of artificial intelligence (AI) technologies in the field of education. The pedagogical potential of intelligent systems in the training of future specialists, as well as the challenges*

faced by educators and students, are examined. The paper analyzes the possibilities of personalized learning, automation of routine processes, and the development of students' digital literacy and critical thinking skills.

***Key words**: artificial intelligence, education, digitalization, pedagogical potential, future specialists.*

Актуальність дослідження. Штучний інтелект сьогодні перетворюється з інноваційної технології на звичний інструмент освітнього процесу. Він змінює способи отримання знань, взаємодії викладача й студента, підходи до оцінювання та організації навчального середовища [3]. У контексті підготовки майбутніх фахівців ці зміни набувають особливого значення: цифровізація освіти відкриває шлях до індивідуалізованого навчання, підвищення ефективності викладання й розширення доступу до якісної освіти.

Розвиток штучного інтелекту в освіті – це не лише технологічна інновація, а й педагогічне явище, яке потребує переосмислення ролі викладача, методів навчання та принципів академічної доброчесності. В українських реаліях питання використання ШІ набуває ще більшої ваги через необхідність адаптації освітньої системи до сучасних викликів – цифрової нерівності, наслідків війни, міграційних процесів і потреби у швидкому формуванні гнучких компетентностей [1].

Мета статті. Мета дослідження полягає у визначенні педагогічного потенціалу технологій штучного інтелекту в підготовці майбутніх фахівців, аналізі можливостей та ризиків їх використання в освітньому процесі, а також у формулюванні практичних підходів до інтеграції ШІ в освітнє середовище закладів вищої та фахової передвищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Активне впровадження технологій штучного інтелекту в освітню діяльність відкриває перед педагогами і студентами нові можливості. Передусім це індивідуалізація освітнього процесу. Інтелектуальні системи здатні адаптувати навчальні матеріали до рівня підготовки студента, враховувати темп засвоєння знань і пропонувати персоналізовані рекомендації для розвитку [2]. Такі технології підсилюють мотивацію до навчання та дозволяють викладачеві зосередитися на творчих і консультативних аспектах педагогічної діяльності.

Ще однією важливою перевагою є автоматизація рутинних завдань викладача. ШІ бере на себе перевірку тестових завдань, формування

статистики успішності, планування розкладу, навіть частину комунікації зі студентами через чат-ботів або віртуальних асистентів. Це зменшує адміністративне навантаження та дає змогу викладачеві приділяти більше уваги розвитку критичного мислення студентів [1].

Окремого значення набуває аналітика навчальних даних. Інтелектуальні системи здатні не лише збирати інформацію про успішність студентів, а й визначати закономірності: які теми викликають труднощі, які методи навчання найефективніші, як змінюється динаміка засвоєння матеріалу. Такі дані можуть бути основою для ухвалення рішень щодо вдосконалення навчальних програм.

Крім того, ШІ сприяє підвищенню доступності освіти. Завдяки системам автоматичного перекладу, озвучуванню текстів, адаптації матеріалів для студентів із особливими освітніми потребами та можливостям дистанційного навчання технології штучного інтелекту забезпечують інклюзивність освітнього простору [4].

Водночас поява нових інструментів породжує низку викликів. Одним з них є недостатня готовність викладачів до роботи з інтелектуальними системами. Часто педагогічні колективи не мають достатнього технічного забезпечення або навичок для ефективного використання ШІ. Виникає потреба у створенні спеціальних програм підвищення кваліфікації, які поєднують технічні знання з педагогічною доцільністю використання ШІ.

Інший важливий аспект – етичний. Використання штучного інтелекту ставить перед освітою питання академічної доброчесності, захисту персональних даних і збереження ролі людини в освітньому процесі. Зокрема, генеративні системи, як-от ChatGPT, можуть як допомагати у створенні навчальних матеріалів, так і стати джерелом недоброчесного копіювання, якщо їх застосовувати без усвідомлення меж відповідальності [5].

Ще один виклик – соціальний. Нерівний доступ до цифрових технологій між регіонами та соціальними групами створює ризик поглиблення освітньої нерівності. Якщо один студент має змогу користуватися сучасними сервісами ШІ, а інший – ні, то можливості розвитку їхніх компетентностей стають нерівними.

Попри ці ризики, педагогічний потенціал штучного інтелекту є значним. Його можна розглядати як засіб розвитку автономності здобувачів освіти, засіб підтримки індивідуальних освітніх траєкторій і

платформу для формування нових компетентностей – аналітичних, комунікаційних, цифрових. Викладач при цьому виступає не лише джерелом знань, а й наставником, який допомагає студентам осмислювати отриману з допомогою ШІ інформацію, формувати критичне мислення й етичну відповідальність [3].

Для ефективного використання ШІ необхідно поєднати три складові: технологічну готовність закладів освіти, педагогічну компетентність викладачів і нормативну підтримку держави. Освітня політика має не лише заохочувати інновації, а й забезпечувати етичні рамки їх використання. Варто передбачати створення методичних рекомендацій, підготовку фахівців з цифрової педагогіки, розроблення інструментів моніторингу впровадження ШІ в освіту.

Висновки. Використання штучного інтелекту у підготовці майбутніх фахівців є невід'ємною складовою сучасної цифрової трансформації освіти. Ці технології не замінюють людину, а розширюють її можливості, надаючи педагогам і студентам нові інструменти для творчості, аналізу та саморозвитку.

Ефективність впровадження ШІ залежить від рівня цифрової компетентності викладачів, наявності технічних ресурсів, етичних стандартів і підтримки на інституційному рівні. Перспективним напрямом є створення інтегрованих освітніх платформ із вбудованими алгоритмами адаптивного навчання, аналітики даних і рекомендаційних систем.

ШІ здатен не лише підвищити якість освіти, а й змінити її філософію: від передачі знань – до розвитку мислення, від контролю – до підтримки, від одноманітних програм – до гнучких і персоналізованих траєкторій. Головне завдання педагогічної спільноти – навчитися використовувати цей інструмент розумно, гуманістично та етично.

Література

1. Мельник А.В. Застосування штучного інтелекту в освітньому середовищі: потенціал та виклики. *Розвиток педагогічної майстерності майбутнього педагога в умовах освітніх трансформацій: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції*. 2023. С. 250–253.
2. Москалюк М., Москалюк Н. Особливості використання штучного інтелекту у професійній підготовці майбутніх учителів. *Науковий*

вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. 2023. Вип. 64. С. 155–161.
3. Шаров С.В. Сучасний стан розвитку штучного інтелекту та напрямки його використання. *Українські студії в європейському контексті*. 2023. № 6. С. 136–144.
4. Шарова Т.М., Ломейко О.П., Шаров С.В. Штучний інтелект в освіті: свідомий вибір. *Удосконалення освітньо-виховного процесу в закладі вищої освіти* : збірник науково-методичних праць ТДАТУ. Запоріжжя : ТДАТУ, 2024. Вип. 27. С. 390–408.
5. Штучний інтелект в освіті: відповідальне ставлення: бібліографічний покажчик / уклад. Олена Найдьонова ; Центральноукраїн. нац. техн. ун-т. Кропивницький: ЦНТУ, 2023. 11 с.

Кобилко Н.А.
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри гуманітарних дисциплін та українознавства
Харківський національний університет внутрішніх справ
Кобилко Н.О.
методист, викладач української мови та літератури, старший викладач
Державний навчальний заклад «Охтирський центр професійно-технічної освіти»

ПРОФІЛАКТИКА ВИГОРАННЯ ВИКЛАДАЧІВ ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ

Анотація. У статті розглянуто особливості діяльності викладачів закладів професійної (професійно-технічної) освіти в умовах війни; проаналізовано чинники й симптоми професійного вигорання в педагогів; сформульовано практичні рекомендації з профілактики емоційного та фізичного виснаження особистості.

Ключові слова: працівники освіти, професійне вигорання, стрес, емоційне виснаження, саморегуляція, корекційна робота.

Kobylko N.A., Kobylko N.O. Prevention of burnout among teachers of vocational (vocational and technical) education institutions. *The article examines the peculiarities of the activities of teachers of vocational (vocational and technical) education institutions in wartime; analyzes the factors and symptoms of professional burnout in teachers; formulates practical recommendations for the prevention of emotional and physical exhaustion of the individual.*

Key words: *education workers, professional burnout, stress, emotional exhaustion, self-regulation, correctional work.*

Актуальність дослідження. Кожна професія має свої особливості та набір психотравмуючих факторів, що впливають на життя людини. Діяльність педагога нерозривно пов'язана із синдромом професійного вигорання. Активна щоденна міжособистісна взаємодія, підвищена емоційна напруженість, невизначеність, особливо в період війни, коли навчальні заклади релоковані або частково зруйновані, недостатнє фінансове забезпечення, рутинна робота замість пошуку креативних рішень зумовлюють появу професійного стресу. Не менш важливим фактором є і надмірна відповідальність освітян за виховання молоді – майбутнього української держави. Педагоги дедалі частіше скаржаться на психічну втому, що поступово приводить до втрати їх професійних умінь і навичок.

Вагомий внесок у дослідження феномену професійного вигорання зробили такі видатні зарубіжні вчені, як М. Буріш, Дж. Гібсон, Дж. Грінберг, С. Джексон, К. Маслач, А. Пайнс, Б. Перлман, Х. Дж. Фрейденбергер, І. Фрідман, В. Шауфелі та ін. До проблеми професійного вигорання зверталися у своїх працях і українські науковці, зокрема Н. Булатевич, І. Денищук, Т. Зайчикова, Л. Карамушка, М. Кісліцина, О. Лапа, Н. Мирончук, О. Мірошниченко, Н. Назарук та ін. Проте, незважаючи на значну кількість наукових розвідок, присвячених феномену професійного вигорання, реалії, у яких опинилися педагоги внаслідок війни, зумовлюють необхідність дослідження нових факторів впливу на психоемоційний стан викладачів і способів збереження їхнього психічного здоров'я та благополуччя.

Мета нашого дослідження – розкрити особливості діяльності викладачів закладів професійної (професійно-технічної) освіти в період війни та сформулювати практичні рекомендації з профілактики та подолання професійного вигорання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професійна (професійно-технічна) освіта (П(ПТ)О) – надзвичайно важливий складник національної освіти, особливо в умовах воєнного стану. Економічний розвиток країни значною мірою залежить від якісної підготовки кваліфікованих робітників, адже під час відбудови країни високий попит матимуть фахівці сфери будівництва, послуг, інформаційних технологій, аграрної сфери. Проте на сьогодні система професійної (професійно-технічної) освіти зазнає надзвичайного стресу через міграцію, динамічні економічні зміни, спричинені війною, брак фінансування, що посилюється потребою в обороні країни [4, с. 34].

Дослідниця О. Лапа, аналізуючи фактори зовнішнього середовища, що впливають на діяльність педагогів П(ПТ)О, зупиняється на двох ключових аспектах:

– пандемія COVID-19, яка стала причиною докорінної зміни форми навчання (додалися дистанційна та змішана);

– повномасштабна війна, унаслідок чого відбувається зовнішня та внутрішня міграція учасників освітнього процесу (як педагогів, так і здобувачів), переміщення постраждалих навчальних закладів із регіонів активних бойових дій і створення в них безпечних умов для навчання, збільшення категорії здобувачів з особливими освітніми потребами, зменшення бюджетного фінансування [3, с. 2].

Для закладів професійної (професійно-технічної) освіти важливе значення має форма навчання, оскільки підготовка здобувачів охоплює загальноосвітню, професійно-теоретичну та професійно-практичну складові. Саме тому відбувається запровадження дистанційного та змішаного формату навчання, що вимагає від педагогів досконалого володіння інформаційними технологіями. Викладачі та майстри закладів П(ПТ)О забезпечують навчання різних категорій здобувачів освіти, зокрема дітей, дорослих, осіб з інвалідністю та іншими особливими потребами, внутрішньо переміщених осіб, ветеранів війни. С. Шевчук акцентує увагу на компетентнісному підході в роботі педагога закладу П(ПТ)О як підґрунті «для подолання застарілих форм і методів навчання, посилення навчальної мотивації, інтеграції видів освітньої, професійної, культуротворчої діяльності» [7, с. 8]. Сьогодні наша держава фокусує увагу на питанні реабілітації та адаптації в суспільстві ветеранів війни, а

це, у свою чергу, зумовлює потребу в навчанні викладачів психологічним прийомам і технікам надання допомоги цій категорії здобувачів.

Після повномасштабного вторгнення освітній процес мережі закладів П(ПТ)О характеризується безперервністю. Відбулося запровадження дуальної форми навчання, організовано безкоштовні короткострокові курси для дорослого населення, зокрема внутрішньо переміщених осіб. Т. Герлянд зазначає, що «реалізація навчальної функції потребує від викладача різнобічних компетенцій: і глибоких професійних знань та умінь, і певних виробничих навичок з робочої професії, і ґрунтовної підготовки з педагогіки та психології, дидактики, методики навчання тощо» [5, с. 17].

У навчальних закладах постійно проводяться виховні заходи, бесіди, організовано соціально-педагогічний супровід здобувачів освіти. Викладачі й майстри закладів П(ПТ)О, крім професійних якостей, у студентів формують емоційно-вольові та соціально-психологічні риси, почуття патріотизму, гуманності. Значна частина учасників освітнього процесу постійно займається волонтерською діяльністю.

О. Лапа, крім професійних викликів, які призводять до фізичного та емоційного виснаження педагогів закладів П(ПТ)О, виокремлює ще зміни в особистому житті працівників освіти. Дослідниця говорить про негативний «сендвіч-ефект», який відчуває педагог, а саме: одночасний тиск професії та суспільних обставин; громадянська відповідальність і відповідальність за сім'ю; особиста життєстійкість і резильєнтність освітянина [3, с. 2].

Підсумовуючи вищесказане, можемо виділити такі передумови професійного вигорання викладачів закладів професійної (професійно-технічної) освіти:

- навантаження, яке вичерпує енергію педагога, і нестача часу на його відновлення. Спостерігається дисбаланс між вимогами професії та здібностями особистості;
- контроль під час виконання доручених завдань, що виявляється в надмірній відповідальності й переживанні в разі невдачі;
- відсутність доброзичливих взаємин із колегами, що призводить до замкнутості, відстороненості, ворожості, появи конфліктних ситуацій;

– справедливість, яка підвищує самооцінку й самоповагу людини. Несправедливе ставлення з боку колег або керівництва стає причиною цинічного відношення до професійних обов'язків;
– відсутність достойної винагороди за виконану роботу. Якщо особу не винагороджувати, у неї розвивається почуття власної некомпетентності;
– невідповідність цінностей організації та особистісних. Такий дисбаланс призводить до небажання людини надалі працювати в обраній сфері або організації.

Професійне вигорання педагогів можна попередити, запровадивши низку профілактичних заходів. Напрямами збереження психологічного здоров'я викладачів є просвітницька, діагностична та психокорекційна робота. Оскільки виникненню цього явища передує перебування людини в постійному стресі, то необхідно ознайомлювати працівників освіти із засобами профілактики стресових розладів, стратегіями й методами саморегуляції та самодопомоги. Корисною буде корекційна робота з управління емоціями, тому під час складання тренінгових програм слід ураховувати тип темпераменту особистості. «Емоційно стійкі (стабільні) – люди не схильні до занепокоєння, стійкі по відношенню до зовнішніх впливів, викликають довіру, схильні до лідерства. Емоційно нестабільні (нейротичні) – чутливі, емоційні, тривожні, схильні болісно переживати невдачі і засмучуватися через дрібниці» [2].

Основними заходами профілактики професійного вигорання педагогів є:
– підвищення грамотності викладачів щодо збереження професійного здоров'я;
– створення атмосфери підтримки та взаєморозуміння в колективі, спілкування в професійній спільності, відвідування тренінгових програм, що допомагають боротися з вигоранням, розкривають творчий потенціал людини;
– забезпечення належних організаційних умов праці (стабільний графік роботи, гідна винагорода за професійні успіхи, демократичний стиль керівництва організації, наявність чітких критеріїв і системи мотивації працівників, ефективний розподіл робочого часу та навантаження як аудиторного, так і позааудиторного);

– запровадження програм педагогічного супроводу молодих педагогів, що допоможе їхній адаптації в закладі освіти й ознайомить з основними викликами професії;
– використання методів саморегуляції.

Дослідниця І. Денищук виокремлює важливу роль тайм-менеджменту в профілактиці стресостійкості та вигорання, що дає можливість педагогу ефективно спланувати свій розклад, визначити пріоритети, контролювати час. Вона наголошує, що, організовуючи робочий час, варто пам'ятати про правило «8 годин», яке дозволить зберігати життєву ефективність і не відчувати виснаження. Головний принцип: 8 годин – час для роботи, 8 – час для відпочинку та особистих справ, 8 – для сну. Кожні 2 години потрібно робити перерву на 10 хвилин, щоб переключити увагу з одного питання на інше [1, с. 92]. Також корисним буде розподіл пріоритетів між завданнями: у першу чергу виконуємо нагальні, а потім – поточні.

На сьогодні психологи виокремлюють два способи відновлення: природну регуляцію й саморегуляцію. «Природні способи регуляції організму часто використовуються інтуїтивно. Це тривалий сон, смачна їжа, відпочинок на природі, серед тварин, лазня, музика» [1, с. 93]. Техніки саморегуляції спрямовані на розвиток емоційно-вольової сфери особистості. Л. Чеканська наводить такі методи саморегуляції:

– вихід негативних емоцій. Це можна робити за допомогою занять спортом, танцями, адже фізичне навантаження знижує кількість гормонів стресу в організмі людини;
– звільнення від негативних думок. Своїми переживаннями можна ділитися з рідними, друзями, консультуватися з психологом. Негативні емоції можемо виливати на папері чи боксерській груші;
– відновлення енергетичних ресурсів. Цьому сприятимуть здоровий сон, відпочинок на свіжому повітрі, релаксація;
– паузи в роботі у вигляді вихідних або відпустки;
– планування свого майбутнього, розстановка цілей. Людині потрібно проаналізувати свої досягнення й окреслити шлях руху вперед;
– уміння радіти, виховання звички помічати хороше в житті;
– самовдосконалення та професійний розвиток. Постійне відвідування вебінарів, тренінгів, проходження курсів підвищення кваліфікації, участь у конференціях, обмін досвідом із колегами розширюють

кругозір, генерують нові ідеї, підвищують самооцінку й професіоналізм [6].

Не менш важливим є вчасне лікування захворювань, уникнення шкідливих звичок, що забезпечить відмінний фізичний стан, піклування про свою інформаційну гігієну задля уникнення зайвого стресу та позбавлення «синдрому відмінника».

Висновки. Отже, накопичення негативних емоцій призводить до емоційного, розумового та фізичного виснаження особистості, що негативно відбивається на якості виконання нею своїх посадових обов'язків. Тривала емоційна напруга, пов'язана з професійною діяльністю, стає передумовою виникнення синдрому професійного вигорання, тому педагогу вкрай важливо правильно розраховувати власні ресурси та вчасно їх поновлювати.

Література

1. Денищук І.П. Попередження емоційного вигорання та підвищення стресостійкості педагогів під час війни. *Імідж сучасного педагога*. 2023. № 3(210). С. 89–95.
2. Комарова П.Г. Прояви синдрому професійного вигорання у вчителів (в умовах роботи закладів нового типу). URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/stud_almanah/23.pdf.
3. Лапа О.В. Запобігання професійному вигоранню педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти у воєнний час. *Вісник НАПН України*. 2023. Вип. 5(2). С. 1–4.
4. Освіта і наука України в умовах воєнного стану: інформаційно-аналітичний збірник. К., 2023. 64 с.
5. Педагог професійної школи: метод. посібник / Нестерова Л.В. та ін. К.: Педагогічна думка, 2012. 200 с.
6. Чеканська Л.М. Емоційне вигорання під час війни та методи саморегуляції особистості. URL: https://surl.li/yurpjl.
7. Шевчук С.С. Навчально-методична діяльність педагога ЗП(ПТ)О на засадах компетентнісного підходу: навч.-метод. посібник. Біла Церква: БІНПО ДЗВО «УМО» НАПНУ, 2021. 73 с.

Кондратенко Д.С.
здобувач вищої освіти
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного
Науковий керівник: к.філол.н., доцент Землянська А.В.

РІВЕНЬ ОБІЗНАНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ З ПОНЯТТЯМ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЯК ПОКАЗНИК СФОРМОВАНОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ

Анотація. *У статті розглядаються результати опитування здобувачів вищої освіти ТДАТУ з питань доброчесності та визначення джерел знань про академічну культуру. Наголошується, що таке опитування дає можливість простежити системну роботу із просвітницькою метою над інформуванням студентської молоді щодо принципів доброчесності, різновидів і ризиків її порушення, відповідальності за свої дії та формуванням особистостей майбутніх фахівців.*

Ключові слова: *академічна культура, академічна доброчесність, академічна етика, опитування, просвітницька діяльність.*

Kondratenko D. Level of awareness of students with the concept of academic integrity as an indicator of the formation of professional ethics. *The article examines the results of a survey of higher education applicants of the TSATU on issues of integrity and identifying sources of knowledge about academic culture. It is emphasized that such a survey makes it possible to trace systematic work with an educational purpose to inform student youth about the principles of integrity, types and risks of its violation, responsibility for one's actions, and the formation of the personalities of future specialists.*

Key words: *academic culture, academic integrity, academic ethics, survey, educational activities.*

Актуальність дослідження. У сучасному світі неможливо уявити освітньо-науковий процес без поняття академічної доброчесності. Зараз це не тільки набір етичних правил, які регулюють навчальну поведінку студентів і викладачів, – це ціла філософія освіти, що базується на повазі до чужої роботи, відповідальності за свої дії та власні результати. Шість

ключових цінностей академічної етики: чесність, довіра, справедливість, повага, відповідальність та відвага [див.: 1, с. 175] – ті основи, які мають формувати молодих фахівців, що будуватимуть суспільство майбутнього. «Повага до власної думки починається з поваги до думок інших, а повага до власного тексту – з поваги до чужих», – було визначено свого часу основний фокус бачення проблеми в оголошенні про форум, присвячений практичним аспектам реалізації академічної доброчесності [4]. Відтак, нове суспільство має керуватись принципами останньої на всіх етапах свого розвитку та в усіх сферах діяльності.

Саме тому тема академічної доброчесності стає все більш актуальною в сьогоденні. Розвиток ШІ, цифрових технологій, що дають легкий доступ до будь-якої інформації, створюють новий виклик для академічного суспільства: виникають питання щодо чесності використання даних, оригінальності текстів, що «розмивають» межі між самостійною роботою та неналежним використанням зовнішніх чинників. Ці проблемні питання визначають важливість дослідження такого феномена, як академічна доброчесність, у спільноті сучасної молоді.

Мета статті – дослідження рівня обізнаності здобувачів освіти Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного з поняттям «академічна доброчесність» як фундаменту розвитку майбутніх фахівців у аспекті професійної етики.

Так, професор Університету Портсмута Б. Макферлейн у своїй книзі «Researching with Integrity: the Ethics of Academic Enquiry» зауважує: «Слово “доброчесність” часто вживається у публікаціях, що стосуються етики досліджень. Проте це слово частіше проголошується, ніж пояснюється (переклад наш. – *Д.К.*)» [6, с. 1]. Однак основна мета академічної чесності полягає у створенні середовища, у якому досягнення всіх учасників освітнього процесу мають справжню вартісність. Лише через сумлінне виконання робіт, доброчесну поведінку й правильне використання чужих ідей можна досягти справжнього розвитку. Коли студенти самостійно засвоюють матеріал, а науковці пишуть статті на основі реальних даних, а не вигаданих чи підтасованих до своїх потреб, суспільство отримує доступ до правдивої інформації, що може покращити різні аспекти життя людей.

Важливість академічної доброчесності незаперечна. Вона сприяє збереженню якості освіти, адже знання, здобуті недоброчесним шляхом,

не забезпечують справжньої компетентності. Дотримання принципів досліджуваного поняття допомагає розвивати критичне мислення, повагу до чужих досягнень та самокритичність. Це формує людину, здатну ухвалювати обдумані рішення і діяти етично в будь-якій ситуації. Ці навички корисні й у навчанні, і в роботі. Освітні заклади по всьому світу будують свої стратегії розвитку й функціонування на довірі. Порушення правил доброчесності – зокрема, списування чи плагіат – псує репутацію як окремих осіб, так закладів та установ у цілому. У глобалізованому світі довіра виступає тим чинником, що єднає освітян різних країн та культур.

Запорукою вдалого впровадження доброчесності є системний підхід [див.: 2; 3; 5 та ін.]. З перших років навчання необхідно розвивати академічну культуру, виховуючи в здобувачах розуміння цінності власних умінь. Викладачі, своєю чергою, мають бути прикладом об'єктивності, добросовісності та поваги до роботи студентів. При цьому й навчальні заклади мають створювати прозорість оцінювання, заохочувати до самостійного рішення. Адже, відповідно до Закону України «Про освіту» (ст. 42), академічна доброчесність є сукупністю «етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень».

З огляду на вищесказане, варто починати формування академічної доброчесності здобувачів освіти із закладання базових знань про саме поняття, принципи його функціонування та види їх порушень, відповідальність осіб за власні рішення. Оскільки контингент здобувачів освіти університету становить випускників закладів освіти різних рівнів та представників різних вікових категорій, то на початку опанування академічною культурою вважаємо доцільним дослідити ступінь обізнаності здобувачів ТДАТУ з базовими поняттями та категоріями, нормативно-правовою основою доброчесності та видами покарань за її порушення. Крім того, метою було визначення того, на якому етапі здобуття освіти студенти отримали ці базові знання, що дозволило б краще вибудувати вищезгадану систему формування академічної доброчесності за ключовими принципами доступності та наступності.

У ході дослідження було проведено опитування серед здобувачів освіти ТДАТУ І-ІІІ курсів першого (бакалаврського) рівня освіти різних галузей знань та освітньо-професійних програм за чотирма напрямами:

представників факультетів економіки та бізнесу, агротехнологій та екології, механіко-технологічного та факультету енергетики і комп'ютерних технологій.

Анкета містила у собі чотири змістові блоки, що відображають основні цілі дослідження:

I. Рівень загальної обізнаності в темі.

Цей блок був представлений такими питаннями:

1. Чи знайоме вам поняття «академічна доброчесність»?
2. Як ви розумієте поняття «академічна доброчесність»?
3. Які слова або асоціації у вас викликає поняття «академічна доброчесність»?

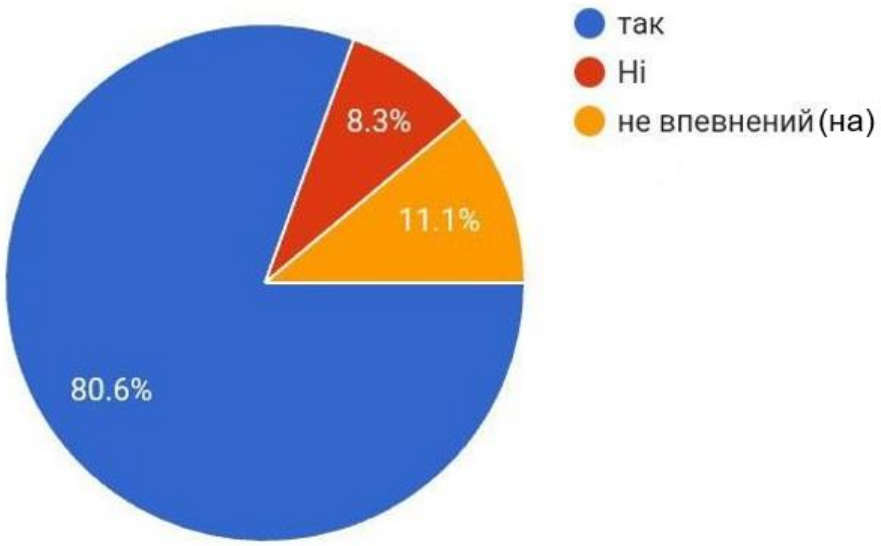

Рисунок 1. Рівень загальної обізнаності в темі

Цей блок дав змогу визначити, якою мірою студенти розуміють саму суть поняття академічної доброчесності, які асоціації та образи вона викликає (Рис. 1). У результаті опрацювання з'ясувалося, що близько 80.6% студентів мають загальне уявлення про академічну доброчесність, та більша частина з них може чітко сформулювати її основні принципи. 11.1% не впевнені у своїй обізнаності в цій темі, та у 8.2% опитаних відсутнє розуміння поняття академічної доброчесності.

II. Джерела інформації про академічну доброчесність:

1. Звідки ви дізналися про академічну доброчесність?
2. Чи отримували ви інструктаж або проходили навчання з академічної доброчесності?
3. Чи знайомі ви з Кодексом честі вашого закладу освіти?

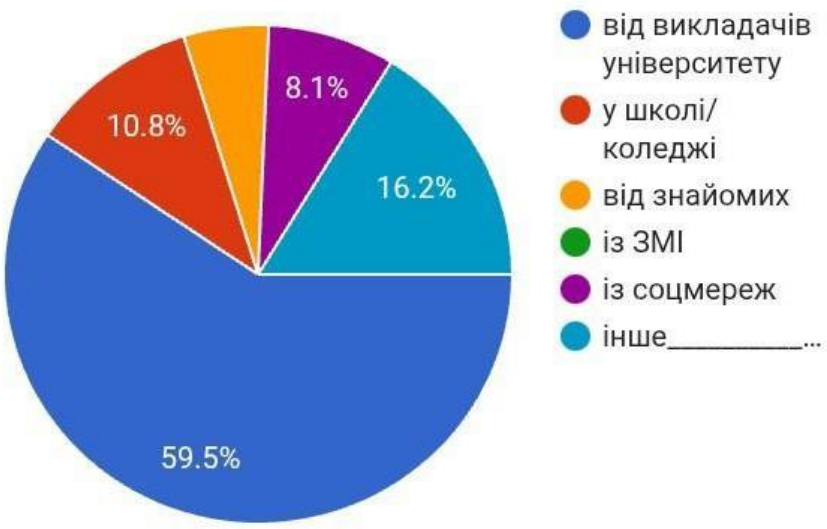

Рисунок 2. Джерела інформації про академічну доброчесність

Цей блок дає розуміння, наскільки академічна доброчесність імплементована в життя суспільства, поширена в освітньо-науковому процесі (Рис. 2). Анкетування продемонструвало, що більшість респондентів (59.5%) дізналися про академічну доброчесність від викладачів закладу вищої освіти. А отже, саме університети є провідним джерелом інформації з цього питання. Інші ресурси мають значно менший вплив: 10.8% опитаних набули знань про академічну доброчесність у школі/коледжі, 8.1% – із соцмереж, ще менша частка дізнається зі спілкування зі знайомими і 16.2 % обрали варіант «інше».

III. Цінність академічної доброчесності:

1. У чому, на вашу думку, полягає цінність дотримання академічної доброчесності?

2. Наскільки важливо дотримуватися принципів академічної доброчесності?

Третій блок спрямований на з'ясування того, чи здобувачі сприймають академічну доброчесність як справжню цінність, чи лише як вимогу інших. За даними опитування (Рис. 3), переважна більшість студентів (48.6%) вважає принципи академічної доброчесності надзвичайно важливими й обов'язковими до виконання в будь-яких ситуаціях. Ще 40.5% наголошують на їхній важливості, проте зазначають, що це може залежати від обставин. Лише незначна частина (8.1%) допускає можливість порушення принципів задля досягнення бажаного результату. Таким чином, можна стверджувати про високий

рівень усвідомлення значущості академічної доброчесності серед респондентів.

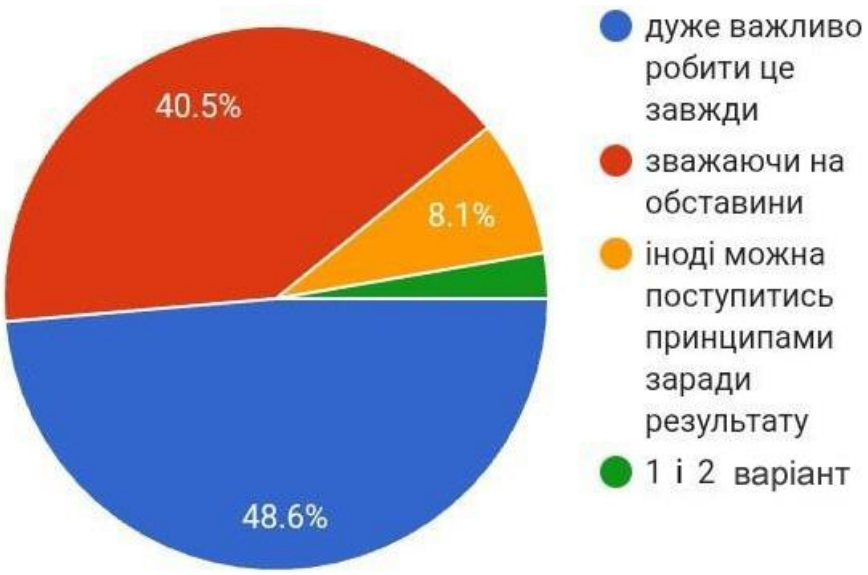

Рисунок 3. Цінність академічної доброчесності

Аналіз ступеня розуміння поняття «академічна доброчесність» показав, що найбільш поширеними асоціаціями серед опитаних є чесність, відповідальність, довіра, справедливість, повага, та самостійність. Деякі також пов'язують це поняття із порядністю, совістю та етикою. Отже, можна дійти висновку, що респонденти сприймають академічну доброчесність не лише як формальну вимогу, а й як морально-етичний принцип поведінки у сфері навчання та науки.

IV. Питання розвитку академічної доброчесності.

1. Що, на вашу думку, можна покращити у процесі формування академічної доброчесності?

Цей розділ надає студентам можливість висловити свої пропозиції до методики опанування знань про академічну культуру. Аналіз відповідей свідчить, що більшість учасників опитування серед основних шляхів підвищення рівня формування академічної доброчесності визначають просвітницьку діяльність та практичне навчання. Зокрема, до найчастіше згадуваних пропозицій належать такі:

– активніше пояснювати важливість академічної доброчесності, проводячи тренінги, відкриті лекції, дискусії з використанням прикладів з реального життя;
– посилювати практичний підхід до навчання;

- зосереджувати увагу на ролі викладачів як зразків доброчесної поведінки;
- використовувати ресурси ЗМІ, соціальні мережі та інші комунікаційні канали;
- скорочувати надмірне навчальне навантаження і підтримувати студентів, які обирають чесний шлях здобуття освіти, навіть якщо їхні результати дещо нижчі.

Таким чином, респонденти відзначають, що академічна доброчесність – це не просто формальна вимога, а важлива цінність, яку потрібно розвивати через освіту, приклади поведінки, підтримку та роз'яснення. Ключовим напрямом удосконалення вони бачать системну просвітницьку роботу та дотримання відповідної академічної культури у навчальному середовищі.

Розуміння здобувачами ролі академічної культури в становленні особистості майбутнього фахівця, усвідомлення можливих репутаційних наслідків у випадку порушення принципів доброчесності співвідноситься з результатами студіювання цього питання провідними методистами та науково-педагогічними працівниками закладів освіти. Тож варто відзначити спільність поглядів на особливості формування та дотримання академічної доброчесності у вищій школі як джерелу кадрів для всіх сфер людської діяльності.

Висновки. Отже, проведене дослідження дало змогу визначити, що більшість студентів мають загальне уявлення про значення академічної доброчесності, проте їм бракує глибшого розуміння її практичного застосування та наслідків порушень. Для підвищення рівня обізнаності варто впроваджувати систематичні освітні заходи, такі як інтерактивні курси, клуби для обговорень, а також ознайомлення з практичними кейсами та прецедентами випадків порушень академічної доброчесності. Не менш важливо, щоб кожен заклад освіти розвивав власну культуру доброчесності, основу якої складатимуть відкритість, довіра та спільна відповідальність усіх учасників освітнього процесу.

Тільки спираючись на принципи внутрішньої культури чесності, поваги та відповідальності, можна збудувати стійке суспільство, де люди свідомо обиратимуть шлях доброчесного пізнання, де наука й освіта не використовуватимуться як засіб маніпулятивного впливу, а служитимуть інструментом прогресу. Таким чином, академічна доброчесність стає не

просто обов'язком, а особистою моральною позицією, основою професійної етики та громадської відповідальності.

Література

1. Академічна доброчесність та академічне письмо / укл. Т.М. Шарова, С.В. Шаров, А.В. Землянська, А.М. Землянський. Запоріжжя, 2023. 209 с.
2. Батечко Н., Михайліченко М. Феномен академічної доброчесності в контексті синергії наукових підходів. *Освітологія*. 2019. № 8. С. 26–33.
3. Землянська А.В. Вивчення основ академічного письма як методологічна проблема. *Українські студії в європейському контексті*: зб. наук. пр. 2025. № 10. С. 125–131.
4. Конференція «Академічна доброчесність: практичний вимір» : [оголошення]. URL : https://osvita.ua/vnz/akadem-dobrochesnist/.
5. Семеног О.М., Семеніхіна О.В., Безуглий Д.С. Формування академічної культури майбутніх педагогів-дослідників в умовах цифрового творчого середовища як наукова проблема. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. Т. 62, № 6. С. 240–252.
6. Macfarlane B. Researching with Integrity: the Ethics of Academic Enquiry. New York – Abingdon: Routledge, 2009. 190 p.

Крамська З.М.
доктор філософії,
директор
Комунальний заклад «Уманський гуманітарно-педагогічний
фаховий коледж ім. Т. Г. Шевченка
Черкаської обласної ради»

СУЧАСНІ ВИМОГИ ДО КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. *У статті розглянуто сучасні вимоги до керівника закладу фахової передвищої освіти в умовах трансформацій освітньої системи України. Визначено ключові компетентності, необхідні для ефективного управління: стратегічне мислення, лідерство, цифрова грамотність, фінансова компетентність, кадровий менеджмент та соціально-громадянська активність. Наголошено на ролі керівника як*

стратега й новатора, здатного забезпечити якість освітнього процесу, розвиток педагогічного колективу та конкурентоспроможність випускників на сучасному ринку праці.

Ключові слова: *фахова передвища освіта, керівник закладу освіти, управлінські компетентності, цифровізація, кадровий менеджмент.*

Kramska Z. Modern requirements for the head of a vocational pre-higher education institution. *The article examines the modern requirements for the head of a vocational pre-higher education institution in the context of the transformation of Ukraine's educational system. The key competencies necessary for effective management are identified: strategic thinking, leadership, digital literacy, financial competence, human resource management, and socio-civic engagement. Emphasis is placed on the role of the head as a strategist and innovator, capable of ensuring the quality of the educational process, the development of the teaching staff, and the competitiveness of graduates in the modern labor market.*

Key words: *vocational pre-higher education, head of an educational institution, managerial competencies, digitalization, human resource management.*

Актуальність. У сучасних умовах трансформації системи освіти України та її інтеграції до європейського освітнього простору значно зростають вимоги до ефективності управління закладами фахової передвищої освіти. Керівник такого закладу виступає ключовою фігурою, яка забезпечує не лише організацію освітнього процесу, а й розвиток інноваційного середовища, формування цифрової культури, створення сприятливих умов для професійного зростання педагогічних працівників та конкурентоспроможності випускників на ринку праці [1, с. 44].

В умовах децентралізації, економічних викликів та швидких змін у технологічній і соціальній сферах, перед керівниками постає необхідність поєднувати традиційні функції управління з новими компетентностями: стратегічним баченням, лідерством, креативністю, здатністю до антикризового менеджменту та впровадження інноваційних підходів. Від рівня їхньої професійної компетентності залежить не лише якість підготовки здобувачів освіти, а й ефективність функціонування закладу в цілому [2, с. 12]. Дослідження сучасних вимог до керівника

закладу фахової передвищої освіти є надзвичайно актуальним, оскільки воно дозволяє визначити ключові компетентності та управлінські пріоритети, необхідні для успішного розвитку закладів цього рівня освіти в сучасних умовах.

Метою статті є аналіз сучасних вимог до керівника закладу фахової передвищої освіти та визначення ключових компетентностей, управлінських функцій й лідерських якостей, необхідних для забезпечення ефективного функціонування та розвитку освітнього закладу в умовах трансформаційних змін і викликів сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Розвиток системи фахової передвищої освіти в Україні зумовлює підвищену увагу до постаті керівника освітнього закладу, адже саме він є провідним організатором освітнього процесу, стратегічним лідером і менеджером змін. Сучасні виклики – глобалізаційні процеси, інтеграція у європейський освітній простір, цифровізація, соціально-економічні потрясіння – потребують якісно нового рівня управлінських компетентностей, які виходять за межі традиційних адміністративних функцій.

Одним із ключових завдань керівника закладу фахової передвищої освіти є формування конкурентоспроможної освітньої установи, здатної відповідати потребам суспільства та ринку праці, що передбачає розробку стратегічних планів розвитку, організацію внутрішньої системи забезпечення якості освіти, упровадження сучасних педагогічних та цифрових технологій. Уміння керівника прогнозувати тенденції, адаптувати освітні програми до сучасних вимог та забезпечувати гнучкість управлінських рішень є визначальними факторами ефективності його діяльності [3, с. 34].

Особливе значення має лідерський потенціал керівника. У сучасному управлінні освітою лідерство розглядається як здатність мотивувати педагогічних працівників, формувати команду однодумців, підтримувати інноваційні ініціативи та створювати позитивний імідж закладу. Лідерські якості поєднують у собі стратегічне мислення, комунікабельність, здатність до прийняття нестандартних рішень та управління конфліктами [9, с. 260].

Не менш актуальною є цифрова компетентність керівника. Сучасні освітні заклади активно впроваджують інформаційно-комунікаційні технології, системи електронного документообігу, онлайн-платформи для організації навчання. Від керівника вимагається здатність не лише використовувати ці інструменти, а й забезпечувати цифрову грамотність

педагогів і студентів, створювати умови для розвитку цифрової культури в закладі, що сприяє відкритості освітнього процесу, його прозорості та ефективності [4, с. 1232].

Суттєву роль у діяльності керівника закладу фахової передвищої освіти відіграє управління кадровим потенціалом. Підбір, розвиток та мотивація педагогічних працівників визначають рівень професійної підготовки майбутніх фахівців. Сучасний керівник має орієнтуватися на принципи академічної доброчесності, забезпечувати умови для безперервного професійного розвитку педагогів, сприяти їх участі у науково-методичній діяльності та міжнародних проєктах [10, с. 190]. Водночас важливим аспектом є створення безпечного та інклюзивного освітнього середовища, яке відповідає європейським стандартам [8, с. 255].

Необхідною умовою успішного управління є також фінансова та адміністративна компетентність керівника, адже саме від ефективного використання ресурсів залежить стабільність функціонування та розвиток закладу фахової передвищої освіти. Керівник має володіти знаннями у сфері фінансового менеджменту, бюджетного планування, проєктного управління та маркетингу, що дозволяє не лише забезпечувати прозорість фінансових процесів, а й знаходити нові джерела фінансування, у тому числі за рахунок грантів, міжнародних освітніх програм чи співпраці з роботодавцями та органами місцевого самоврядування [5, с. 137]. Уміння поєднувати адміністративні функції з креативним підходом до ресурсного забезпечення створює умови для впровадження інновацій, модернізації матеріально-технічної бази та підвищення якості освітнього процесу. Така компетентність сприяє формуванню позитивного іміджу закладу, його конкурентоспроможності на освітньому ринку та довірі з боку здобувачів освіти, батьків і партнерських організацій.

Важливим аспектом діяльності є управління освітнім процесом у відповідності до новітніх державних стандартів та європейських практик. Керівник забезпечує розробку та оновлення освітніх програм, впровадження практико-орієнтованих підходів, інтеграцію дуальної освіти. Його роль полягає у створенні умов для якісної підготовки здобувачів освіти, здатних швидко адаптуватися до змін ринку праці [7, с. 107].

Окремої уваги заслуговує соціально-громадянська функція керівника. Він є представником закладу у зовнішньому середовищі, налагоджує співпрацю з роботодавцями, громадськими організаціями, місцевими громадами. Керівник має формувати патріотичні цінності,

підтримувати культурно-освітні ініціативи, сприяти вихованню громадянської позиції молоді [6, с. 41].

Таким чином, сучасні вимоги до керівника закладу фахової передвищої освіти можна узагальнити у таких напрямах:

– стратегічна, інноваційна та цифрова компетентність;
– лідерські якості та здатність мотивувати колектив;
– фінансова грамотність і вміння залучати ресурси;
– управління кадровим потенціалом і розвиток педагогів;
– формування безпечного, інклюзивного й конкурентоспроможного освітнього середовища;
– соціальна та громадянська активність, співпраця з роботодавцями.

Узагальнення цих вимог свідчить, що керівник закладу фахової передвищої освіти у XXI столітті має бути не лише адміністратором, а й стратегом, лідером, новатором і партнером, здатним забезпечити сталий розвиток освітнього закладу в умовах складних суспільних трансформацій.

Висновки. У сучасних умовах розвитку системи фахової передвищої освіти роль керівника освітнього закладу істотно зростає та виходить за межі традиційних управлінських функцій. Його діяльність дедалі більше набуває стратегічного, інноваційного та лідерського характеру, що обумовлюється динамічними змінами в освітній сфері, інтеграцією України у європейський освітній простір, цифровізацією та викликами воєнного часу. Керівник закладу фахової передвищої освіти постає не лише як адміністратор, а як стратег, лідер і новатор, здатний забезпечити якість освітнього процесу, конкурентоспроможність випускників та розвиток освітнього середовища відповідно до європейських стандартів і національних пріоритетів.

Подальші дослідження вбачаються у вивченні механізмів формування професійних компетентностей сучасного керівника, аналізі ефективних моделей управління закладами освіти та розробці практичних рекомендацій для підвищення їх управлінської результативності.

Література

1. Бажан С. Основні ризики для закладів фахової передвищої освіти в контексті реформування системи професійної освіти України. *Вісник післядипломної освіти: збірник наукових праць.* Серія «Педагогічні науки». 2025. № 33.62. С. 44–75.

2. Бояринова І.О. Суть організаційно-управлінської культури закладу фахової передвищої освіти. *Педагогічна Академія: наукові записки.* 2024. № 12. С. 1–16.
3. Волошка Є.М. Особливості державного управління фаховою передвищою освітою: аналіз системи управління. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського.* Серія: Публічне управління та адміністрування. 2022. № 3. С. 31–35.
4. Кошіль О.П. Інноваційні практики професійного розвитку викладачів закладів фахової передвищої освіти. *«Наукові інновації та передові технології».* (Серія «Управління та адміністрування», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»). 2024. № 6.34. С. 1231–1242.
5. Крамська З.М. Роль викладача у формуванні стресостійкості та адаптивності здобувачів освіти в умовах військового стану. *Українські студії в європейському контексті*. 2025. № 10. С. 137–143.
6. Крукевич Л.Я. Передумови ефективної роботи закладу фахової передвищої освіти. *Актуальні проблеми та стратегії розвитку підприємництва, торгівлі і маркетингу в умовах сучасного ринку*. Матеріали ІІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції. 2021. С. 40–42.
7. Максимчук В. Інноваційні підходи до професійного розвитку керівників закладів професійної та фахової передвищої освіти України. Науково-методичне забезпечення професійної освіти і навчання: збірник матеріалів XII звітної Всеукраїнської науково-практичної конференції (5-19 березня 2018 р., м. Київ). 2018. С. 107–109.
8. Паращенко Л., Сумбаєва Л. Інструменти розвитку лідерства в студентів закладів фахової передвищої освіти. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2025. № 1(77). С. 194–202.
9. Тітова О.А. Особливості професійного розвитку педагогічних працівників фахових коледжів в умовах сучасних викликів. *Інноваційна професійна освіта. Професійна освіта в умовах сталого розвитку суспільства: монографія*. 2-24. №6.19. С. 255–265.
10. Шарова Т.М., Шаров С.В. Досвід професійної підготовки студентів кафедрою української і зарубіжної літератури у галузі освіти та філології. *Українська література в загальноєвропейському контексті*: зб. наук. пр. 2019. № 2. С. 255–261.
11. Шарова Т.М. Авторське право на академічні курси в цифровій освіті. *Українські студії в європейському контексті.* 2025. № 10. С. 190–197.

Кротова О.Ю.
методист
Енергодарська гімназія № 2
Енергодарської міської ради
Василівського району Запорізької області

РОЛЬ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ФОРМУВАННІ ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Анотація. *У статті розкрито роль штучного інтелекту у формуванні цифрової компетентності педагогічних працівників. Визначено основні компоненти цифрової компетентності за рамкою DigCompEdu та проаналізовано можливості використання ШІ для підвищення ефективності освітнього процесу, персоналізації навчання й розвитку професійних навичок педагогів. Окреслено основні виклики впровадження інтелектуальних технологій в освіті та підкреслено необхідність системного підходу до підготовки педагогів у контексті цифрової трансформації.*

Ключові слова: *штучний інтелект, цифрова компетентність, педагогічні працівники, цифровізація освіти, професійний розвиток.*

Krotova O.Yu. The role of artificial intelligence in developing teachers' digital competence. *The article reveals the role of artificial intelligence in developing teachers' digital competence. The main components of digital competence are defined according to the DigCompEdu framework, and the potential of AI technologies for enhancing the efficiency of the educational process, personalizing learning, and fostering teachers' professional skills is analyzed. The key challenges of integrating intelligent technologies into education are outlined, emphasizing the need for a systematic approach to teacher training in the context of digital transformation.*

Key words: *artificial intelligence, digital competence, teachers, digitalization of education, professional development.*

Актуальність дослідження. Сучасний етап розвитку освіти характеризується активною цифровізацією, що зумовлює необхідність оновлення професійних компетентностей педагогічних працівників. Одним із ключових чинників трансформації освітнього середовища є

штучний інтелект (ШІ), який відкриває нові можливості для персоналізації навчання, аналітики освітніх даних, автоматизації рутинних процесів і розвитку інноваційних педагогічних практик.

Однак ефективне використання інструментів штучного інтелекту потребує належного рівня цифрової компетентності педагогів, здатності критично оцінювати, інтегрувати та етично застосовувати такі технології у професійній діяльності. В умовах реформування української освіти, воєнного стану та необхідності дистанційного й змішаного навчання питання формування цифрової компетентності педагогічних працівників із використанням ШІ набуває особливої актуальності [1, с. 70]. Дослідження ролі штучного інтелекту у цьому процесі є важливим для розроблення ефективних моделей підвищення кваліфікації педагогів, оновлення освітніх програм і впровадження європейських стандартів цифрової грамотності в освітній простір України [2, с. 67].

Метою дослідження є визначення ролі штучного інтелекту у формуванні цифрової компетентності педагогічних працівників, обґрунтування напрямів його ефективного використання у системі професійного розвитку педагогів та розроблення рекомендацій щодо інтеграції інструментів ШІ в освітню діяльність.

Виклад основного матеріалу. Цифрова компетентність педагогічних працівників – це інтегрований набір знань, умінь, навичок і ставлень, що дає можливість ефективно та етично використовувати цифрові технології у професійній діяльності, забезпечувати навчання, розвиток і підтримку здобувачів освіти, адаптуючи методи і форми роботи до вимог інформаційного суспільства. У контексті освітньої трансформації XXI століття цифрова компетентність виступає не лише технічною навичкою, а комплексним явищем, що охоплює критичне мислення, інформаційну культуру, цифрову етику та готовність до постійного навчання [9, с. 133].

З розвитком штучного інтелекту (ШІ) з’являються нові можливості та виклики у сфері освіти. ШІ активно проникає у процеси навчання, управління, оцінювання, досліджень і професійного вдосконалення педагогічних кадрів. Його використання дає змогу автоматизувати рутинні завдання (перевірка тестів, ведення документації), аналізувати освітні дані, персоналізувати освітні траєкторії, створювати адаптивні навчальні ресурси. Водночас це породжує нові питання щодо етичного використання ШІ, збереження приватності, достовірності інформації та

підготовки педагогів до свідомого застосування інтелектуальних технологій [6, с. 156].

У світовій практиці останнім часом зростає кількість досліджень, присвячених взаємозв'язку між цифровою компетентністю педагогів і їхньою здатністю інтегрувати ШІ у професійну діяльність. Так, за даними UNESCO (2023), використання інструментів штучного інтелекту підвищує ефективність освітнього процесу лише за умови достатнього рівня цифрової грамотності вчителів. Педагог, який розуміє принципи роботи інтелектуальних систем, здатен не лише використовувати готові продукти, а й критично оцінювати їх вплив на навчання, формувати у здобувачів освіти навички свідомої взаємодії з технологіями.

Відомо, що цифрова компетентність педагогів складається з таких ключових компонентів:

- цифрова грамотність (здатність працювати з інформацією, даними, знаходити, фільтрувати, оцінювати джерела);
- створення і модифікація цифрових ресурсів;
- використання цифрових технологій у навчанні й оцінюванні;
- етичні та правові аспекти користування технологіями, безпека даних, приватність, цифрове благополуччя;
- професійний розвиток, готовність до навчання, співпраця з колегами, обмін досвідом [5, с. 76].

Узагальнюючи підходи Європейської рамки цифрових компетентностей для педагогів DigCompEdu (European Commission, 2017), можна виокремити основні компоненти цифрової компетентності педагогічних працівників (Табл. 1).

Таблиця 1

Основні компоненти цифрової компетентності педагогічних працівників

Компонент цифрової компетентності	Зміст і характеристика
Цифрова грамотність	Здатність працювати з інформацією, здійснювати пошук, критично оцінювати достовірність джерел, використовувати аналітичні інструменти.
Створення і модифікація цифрових ресурсів	Уміння розробляти навчальні матеріали, використовувати ШІ для створення інтерактивного контенту, адаптувати ресурси до рівня здобувачів освіти.

Використання технологій у навчанні та оцінюванні	Інтеграція цифрових платформ, аналітичних систем, чат-ботів і систем на основі ШІ для управління навчальним процесом.
Етичні та правові аспекти	Усвідомлення питань авторського права, безпеки даних, приватності, алгоритмічної справедливості, цифрового благополуччя.
Професійний розвиток	Готовність до постійного самонавчання, участі в спільнотах практиків, обміну досвідом, дослідження інноваційних освітніх рішень.

Подані компоненти утворюють цілісну модель цифрової компетентності педагога, де кожен елемент взаємопов'язаний із використанням технологій штучного інтелекту. Наприклад, цифрова грамотність дає змогу критично оцінювати інформацію, створену ШІ; етична компетентність визначає межі прийнятного використання алгоритмів; професійний розвиток передбачає опанування інструментів, таких як ChatGPT, Copilot, чи освітні платформи з елементами машинного навчання [8, с. 119].

Використання ШІ у професійному розвитку педагогів відкриває нові перспективи індивідуалізації навчання. Інтелектуальні системи здатні адаптувати освітній контент до потреб педагога, пропонувати курси підвищення кваліфікації відповідно до його досвіду, компетенцій та інтересів. Окрім того, інструменти ШІ підтримують педагогів у творчій діяльності, оскільки допомагають створювати навчальні тести, формувати інтерактивні симуляції, аналізувати ефективність методів викладання [4, с. 8].

Важливою складовою цифрової компетентності є етична готовність до роботи з ШІ. Педагоги мають усвідомлювати ризики, пов'язані з упередженістю алгоритмів, витоком персональних даних, залежністю від технологій. У цьому контексті в Європі активно впроваджується концепція AI Literacy – грамотності у сфері штучного інтелекту, що передбачає не лише технічні навички, а й розуміння соціальних, культурних і моральних наслідків використання інтелектуальних систем.

Попри значний потенціал штучного інтелекту, його інтеграція в освітню практику стикається з низкою бар'єрів. Серед них:

- нестача технічної підготовки педагогів;
- обмеженість ресурсів і цифрової інфраструктури в окремих освітніх закладах;
- етичні дилеми, пов'язані з використанням алгоритмів, що можуть відтворювати соціальні стереотипи;
- відсутність єдиних стандартів щодо застосування ШІ у навчанні;
- психологічна неготовність педагогів до змін та автоматизації частини їхньої діяльності.

Подолання цих проблем можливе лише через системний підхід, зокрема розроблення освітньої політики, підготовку методичних матеріалів, створення платформ для обміну досвідом і впровадження курсів цифрової грамотності. Важливу роль відіграють університети, які можуть стати осередками розвитку цифрової культури серед педагогічних працівників [3, с. 119].

У країнах Європейського Союзу питання розвитку цифрової компетентності педагогів вважається стратегічним пріоритетом. Європейська Комісія у 2020 році оновила Digital Education Action Plan, де підкреслено необхідність підготовки вчителів до роботи з ШІ, великими даними та цифровими етичними нормами [7, с. 39]. В Україні такі підходи також поступово впроваджуються, оскільки Міністерство освіти і науки України підтримує створення курсів підвищення кваліфікації педагогів із використанням ШІ, зокрема у межах ініціатив цифрової трансформації освіти. Проте, для досягнення системного ефекту потрібна національна стратегія цифрової освіти, яка включатиме компетентнісну модель використання ШІ у професійній діяльності педагогів.

Висновки. Роль штучного інтелекту у формуванні цифрової компетентності педагогічних працівників є значною і багатовимірною. ШІ не лише інструмент, а каталізатор трансформацій, що дозволяє підвищити ефективність навчального процесу, персоналізувати освітні траєкторії, знизити адміністративне навантаження на вчителя. Формування таких компетенцій можливе лише за умови системного підходу, який поєднує теорію, практику, рефлексію, підтримку і цифрову етику. Освітня політика має забезпечити належну інфраструктуру, розроблення стандартів цифрової грамотності, створення умов для неперервного професійного розвитку педагогічних кадрів у контексті швидкого розвитку технологій штучного інтелекту.

Література

1. Гладких Г.В., Шарова Т.М. Організація самостійної діяльності здобувачів вищої освіти засобами ІКТ. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах.* 2020. Т. 2. № 69. С. 70–74.
2. Гуралюк А.Г. Штучний інтелект як інноваційна інформаційна технологія у педагогічних дослідженнях (аналітичний огляд). *Аналітичний вісник у сфері освіти й науки.* 2023. № 18. С. 67–79.
3. Землянська А.В., Шарова Т.М., Шаров С.В. Аналіз навчального плану бакалавра спеціальності 014.01 Середня освіта. Українська мова і література. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія».* Серія: Філологія. 2019. № 8(76). С. 119–122.
4. Кремень В., Гриневич Л., Луговий В., Таланова Ж. Формування цифрової компетентності у школі: кадрові виклики і відповіді для України. *Український педагогічний журнал.* 2022. № 4. С. 6–28.
5. Морзе Н., Бойко М., Струтинська О., Смирнова-Трибульська Є. Якою має бути цифрова компетентність вчителів у галузі використання штучного інтелекту? *Електронне наукове фахове видання "Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету".* 2024. № 16. С. 76–91.
6. Спірін О.М., Олексюк В.П., Василенко Я.П., Сіренко О.Ю. Модель розвитку цифрової компетентності наукових та науково-педагогічних працівників. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2024. № 104(6). С. 156–179.
7. Шаров С., Шарова Т. Використання масових відкритих онлайн-курсів для підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання. *Нова педагогічна думка.* 2022. № 1(109). С. 39–43.
8. Шарова Т., Шаров С. Електронне навчання: дієвий формат освіти. *Академічна культура дослідника в освітньому просторі: європейський та національний досвід : збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції* (16-17 травня 2019 р., м. Суми,). 2019. С. 119–123.
9. Шиненко М.А., Ткаченко В.А., Лабжинський Ю.А. Розвиток цифрової компетентності науково-педагогічних працівників: закордонний досвід. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 2. Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання*. 2024. № 23(30). С. 133–144.

Кучерява О.А.
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри української філології і
методики навчання фахових дисциплін
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

***Анотація**. У статті поставлено за мету розкрити проблему формування творчої особистості учня на уроках українські мови. Зокрема, розглянуто поняття «творчість», «творча особистість»; визначено роль мовно-літературної освітньої галузі в стимулюванні творчої активності здобувачів освіти; проілюстровано навчально-творчі завдання, спрямовані на розкриття творчого потенціалу учнів на уроках української мови.*

***Ключові слова:** творча особистість, здобувачі ЗЗСО, урок української мови, навчально-творчі завдання.*

***Kucheriava O. Developing a Student's Creative Personality in Ukrainian Language Lessons**. The article aims to reveal the content of the problem of developing a student's creative personality in Ukrainian language lessons. The author analyzes the definitions of the concepts "creativity", "creative personality". The role of the language and literature educational field in stimulating the creative activity of learners is defined; educational and creative tasks aimed at revealing students' creative potential in Ukrainian language lessons are illustrated.*

***Key words:** creative personality, students of General Secondary Education Institutions (GSEI), Ukrainian language lesson, educational and creative tasks.*

Актуальність дослідження. Швидкі зміни та інновації в різних сферах життя, глобальні виклики сьогодення вимагають нового мислення, творчості, яка в сучасному світі стала однією з найцінніших людських якостей. Англійський учений і педагог, консультат з питань розвитку творчого мислення Кен Робінсон підкреслював, що

«креативність зараз настільки ж важлива в освіті, як і грамотність, і ми повинні надати творчості належний статус» [5]. З-поміж ключових компетентностей, якими має оволодіти сучасний фахівець у будь-якій галузі, провідне місце посідають критичне й креативне мислення. З огляду на це в Державному стандарті базової середньої освіти (2020) визначено такі когнітивні наскрізні вміння, що є спільними для всіх компетентностей: вміння висловлювати власну думку в усній і письмовій формі, критично та системно мислити, а також діяти творчо, що «передбачає креативне мислення, продукування нових ідей, доброчесне використання чужих ідей та їх доопрацювання, застосування власних знань для створення нових об’єктів, ідей, уміння випробувати нові ідеї» [1].

Мета статті – висвітлити проблему формування творчої особистості учня на уроках української мови й визначити ефективні шляхи її розв'язання.

Виклад основного матеріалу. Загальновідомо, що природа й структура творчості розкрита в наукових розвідках Дж. Гілфорда, Е. Торренса, Р. Стернберга, питання розвитку творчої особистості порушувались у працях українських дослідників Н. В. Кичук, О. М. Любарської, В.О. Моляка, В. А. Роменця, С. О. Сисоєвої та багатьох інших. Осмислення понять «творчість», «творче мислення», «творчі здібності» стало підґрунтям для розробки освітньої технології – технології формування творчої особистості, сутність якої полягає у створенні продуктивної пізнавальної атмосфери [4, с. 121], яка б стимулювала пізнавальний інтерес учнів, забезпечувала розвиток їх талантів, здібностей, спонукала до розв’язання проблемних, творчих завдань, захоплювала дослідницькою діяльністю тощо.

Ключовим поняттям технології виступає творча особистість. Це «індивід, який володіє високим рівнем знань, має потяг до нового, оригінального. Для творчої особистості творча діяльність є життєвою потребою, а творчий стиль поведінки – найбільш характерний» [4, с. 113]. Відомо, що творчу особистість відрізняють такі риси, як відкритість до нових ідей, їх гнучкість та оригінальність, прийняття несподіваних рішень, зацікавленість у проблемі, активність, самостійність у судженнях.

Крім того, деякі дослідники розрізняють поняття «креативність» і «творчість». Зокрема, у працях з педагогіки зазначається, що креативна особистість – це та, яка має задатки, здібності, внутрішні передумови, що

«забезпечують її творчу активність, тобто нестимульовану ззовні пошукову та перетворювальну діяльність» [4, с. 114], тоді як творча особистість під впливом зовнішніх факторів реалізує себе в одному чи кількох видах творчої діяльності.

Отже, завдання сучасної школи – створити умови для всебічного розвитку здобувачів освіти й розкриття індивідуальності кожного, при цьому мовно-літературна освітня галузь містить значний потенціал для творчого самовираження учнів.

Зокрема, на уроках української мови здобувачі освіти не лише досліджують та аналізують мовлення і мовні явища, але й вчаться використовувати мову для власної мовної творчості, збагачення емоційно-чуттєвого досвіду, формування ціннісних орієнтацій і ставлень [1].

Для активізації творчого потенціалу учнів на уроках української мови слід впроваджувати нові дидактико-методичні засоби, які допоможуть «моделювати навчально-виховний процес, виходячи із поставленої мети» [4, с. 119], при цьому важливу роль відіграють різного типу завдання (інтегровані, інтерактивні, проблемні, ігрові, творчі).

У лінгводидактиці при формуванні мовних і мовленнєвих умінь та навичок рекомендують переходити від репродуктивної діяльності до продуктивної, тобто після вступних, пробних і тренувальних вправ пропонувати учням творчі завдання. Це можуть бути вправи на продовження, перебудову, редагування й створення власних усних і письмових висловлювань. Однак творче мислення – це «пізнання чогось нового» [4, с. 118]. У межах завдань уроків української мови – це усвідомлення того, що «мова не лише складна система, але й живий організм, багатовіковий носій мудрості, хранителька унікальної української культури, надійний інструмент пізнання й порозуміння, ефективний засіб самовираження, джерело естетичної насолоди» [3].

Для стимулювання пізнавального інтересу й творчості здобувачів освіти пропонуємо на уроках української мови використовувати прийом «креативного або образного письма», яке спирається на використання нетрадиційних жанрів і забезпечує самовираження учнів. Наприклад, складання казок, історій («сторітелінг» як методична вправа), написання есе, етюдів, мініатюр, асоціативне письмо, ознайомлення з поетичними прийомами («11 слів», сенкан, «Прийом п’яти речень») [2]. Письмові творчі завдання знайомлять здобувачів з новими жанрами, художніми прийомами, дають змогу кожному віднайти власний стиль письма.

Навчально-творчі завдання комбінованого характеру сприяють одночасному опануванню мовного матеріалу й розвитку мовленнєвих умінь і навичок. Наведемо приклади таких завдань.

Словесний малюнок. Прочитати есей Зірки Мензатюк «Конвалії». Зробити морфемний аналіз виділених слів. Дібрати спільнокореневі до слова мати. Знайти форми слів *конвалія, сльоза*. Які квіти у вас асоціюються з образом матері? Опишіть свої відчуття, створивши словесний малюнок «Мати й квіти».

«Словотвірний колаж». Утвори словотвірні пари / ланцюжки, визнач спосіб словотворення. Ознайомся з репродукціями картин В. ван Гога «Зоряна ніч над Роною» або «Зоряна ніч» та М. Пимоненка «Українська ніч. Побачення». Опиши зоряну ніч, використовуючи похідні слова.

Географічна мандрівка. Розгляньте карту. Складіть коротку довідку про географічні об’єкти, використовуючи прикметники. Доповніть карту цікавими місцями – незмінюваними географічними назвами. Запропонуйте своїм однокласникам дібрати до них прикметники.

Як відомо, «акти творчості ... виникають у результаті взаємодії принципово різних способів пізнання світу» [5]. На заняттях з мови створенню творчої атмосфери сприяють різноманітні зовнішні стимули: природа, мистецтво (художні картини, музичні твори, поетичне слово), лінгвокультурологічні дослідження тощо.

Висновки. Підсумовуючи висловлене, зазначимо, що технологія формування творчої особистості тісно пов’язана з іншими освітніми технологіями, які дозволяють підвищувати ефективність уроку, створювати позитивний психологічний мікроклімат і, таким чином, забезпечувати гармонійний всебічний розвиток здобувачів освіти, а на уроках української мови – формування творчої мовної особистості.

Література

1. Державний стандарт базової середньої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: https:zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text.
2. Кучерява О.А. Активізація творчого потенціалу студентів філологічного факультету на заняттях із сучасної української мови. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного*

університету імені К.Д. Ушинського. Одеса: ПНПУ імені К. Д. Ушинського, 2020. Випуск 3(132). С. 166–172.
3. Модельна навчальна програма «Українська мова. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (у редакції 2023 року) (автори Н. Б. Голуб, О. М. Горошкіна). URL: https://bit.ly/3WPMmCA.
4. Освітні технології : навч.-метод. посібник / за ред. О. М. Пєхоти. Київ : Видавництво А.С.К., 2003. 255 с.
5. Робінсон Кен Чи справді школи вбивають творчість? *TED conference. February,* 2006. URL: www. ted.com/talks/sir_ken_robinson _do_schools_kill_creativity?language=uk.
6. Робінсон Кен, Ароніка Лу Школа майбутнього. Революція у вашій школі, що назавжди змінить освіту / переклала з англ. Ганна Лелів. Львів : Літопис. 2018. 256 с.
7. Сисоєва С.О. Основи педагогічної творчості : підручник. Київ : Міленіум, 2006. 344 с.

Любченко І.І.
кандидат педагогічних наук,
викладач вищої кваліфікаційної категорії, викладач-методист,
голова циклової комісії педагогіки, психології та
методик дошкільної освіти
Сажієнко А.П.
викладач першої кваліфікаційної категорії,
Комунальний заклад «Уманський гуманітарно-педагогічний
фаховий коледж ім. Т. Г. Шевченка
Черкаської обласної ради»

ОСВІТА В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРОБЛЕМИ ДОСТУПНОСТІ ТА ЯКОСТІ

Анотація. *У статті розглядаються основні виклики, з якими стикається система освіти України в умовах воєнного стану. Зокрема, аналізуються проблеми доступності освітніх послуг для учнів і здобувачів освіти у прифронтових регіонах, на тимчасово окупованих територіях, а також для внутрішньо переміщених осіб. Окрема увага приділяється якості освіти в умовах дистанційного навчання, нестачі*

ресурсів, психологічного тиску та руйнування освітньої інфраструктури. У статті також окреслено основні напрями державної політики щодо підтримки освітнього процесу під час війни, включаючи цифровізацію, психологічну підтримку учасників освітнього процесу та міжнародну допомогу.

Ключові слова: *освіта в умовах війни, доступність освіти, якість освіти, дистанційне навчання, внутрішньо переміщені особи, освітня інфраструктура.*

Liubchenko I.I., Sazhiienko A.P. Education in wartime: issues of accessibility and quality. *The article discusses the main challenges faced by the education system of Ukraine under martial law. In particular, the problems of accessibility of educational services for pupils and students in the frontline regions, in the temporarily occupied territories, as well as for internally displaced persons are analysed. Special attention is paid to the quality of education in the conditions of distance learning, lack of resources, psychological pressure and destruction of educational infrastructure. The article also outlines the main directions of the state policy to support the educational process during the war, including digitalisation, psychological support for participants in the educational process and international assistance.*

Key words: *education in war conditions, accessibility of education, quality of education, distance learning, internally displaced persons, educational infrastructure.*

Актуальність дослідження. Повномасштабна війна в Україні спричинила масштабні трансформації в усіх сферах суспільного життя, зокрема в освіті. Руйнування закладів освіти, переміщення великої кількості учнів, здобувачів освіти і педагогів, перехід на дистанційне або змішане навчання, а також постійна небезпека для життя значно ускладнили процес отримання якісної освіти. Проблеми доступу до освітніх послуг у прифронтових зонах, на тимчасово окупованих територіях і серед внутрішньо переміщених осіб набули критичного характеру. У таких умовах надзвичайно важливо дослідити, як забезпечити безперервність і якість освітнього процесу, зберегти педагогічний потенціал та адаптувати систему освіти до реалій воєнного часу. Актуальність теми зумовлена не лише викликами сьогодення, а й

необхідністю формування стратегії розвитку освіти у післявоєнний період.

Метою статті є всебічне дослідження основних проблем, пов'язаних із доступністю та якістю освіти в Україні в умовах воєнного стану, а також визначення можливих шляхів їх подолання з урахуванням сучасних викликів і перспектив подальшого розвитку освітньої системи.

Виклад основного матеріалу. Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України суттєво вплинула на функціонування національної системи освіти. Вже в перші місяці війни були зруйновані або пошкоджені сотні навчальних закладів, а мільйони учнів і здобувачів освіти вимушені були змінити місце проживання або навчатися в нових умовах. Однією з ключових проблем стало забезпечення доступу до освіти – особливо в прифронтових зонах, на тимчасово окупованих територіях і серед внутрішньо переміщених осіб. В умовах постійної загрози обстрілів та нестабільної інфраструктури багато дітей і молоді втратили можливість регулярно відвідувати заклади освіти [2].

У зв'язку з цим більшість закладів освіти перейшли на дистанційне або змішане навчання. Проте цей формат супроводжується низкою викликів: нестабільний інтернет-зв'язок, відсутність технічних засобів у значної частини учнів і вчителів, недостатній рівень цифрової грамотності, а також емоційне вигорання учасників освітнього процесу [8].

Ще одним важливим аспектом є зниження якості освіти. Обмеження в навчальному часі, зменшення кількості практичних занять, психологічний стрес, а також втрата безпечного освітнього середовища – усе це впливає на результативність засвоєння знань. Багато педагогів працюють у складних умовах, іноді з-за кордону або з тимчасово окупованих територій, не маючи стабільного зв'язку з учнями [5].

Водночас варто відзначити зусилля держави та міжнародних партнерів, спрямовані на підтримку освітнього процесу: розвиток цифрових платформ (зокрема «Всеукраїнська школа онлайн»), надання комп'ютерної техніки, організація психологічної підтримки, адаптація програм до умов воєнного часу [1].

Сучасна ситуація також виявила потребу в розробці нової моделі стійкої та гнучкої системи освіти, здатної функціонувати в умовах надзвичайних ситуацій. Це передбачає не лише технічну модернізацію, а й підвищення кваліфікації педагогів, розробку адаптивних навчальних

програм і зміцнення психологічної стійкості учасників освітнього процесу [9].

1. Втрати шкіл і пошкодження інфраструктури:

- за даними Генштабу ЗСУ, станом на 1 вересня 2022 року постраждало 2 405 закладів освіти, з них 270 шкіл повністю зруйновано (24 канал);

- в Україні функціонують навчальні заклади, які перебувають на тимчасово окупованих територіях, а також ті, що пошкоджені (education.ua+224 Канал+2);

- у Кабміні повідомляють, що 1,8 тисячі шкіл постраждали або зруйновані, з них 410 шкіл вже відновлено (24 канал).

2. Скорочення кількості шкіл:

- за один навчальний рік кількість шкіл зменшилась з 12 930 до 12 268, тобто понад 650 шкіл було скорочено (24 канал);

- за 4 роки – закрито 2 114 шкіл, значну частину – сільських шкіл (приблизно 20%) (education.ua);

3. Онлайн-освіта та цифрові платформи:

- «Всеукраїнська школа онлайн» – державна платформа для дистанційного/змішаного навчання учнів 5-11 класів – досягла 1 мільйона зареєстрованих користувачів (Міністерство освіти і науки України) [10];

- крім того, платформою було здійснено майже 1 млн відвідувань за тиждень та близько 2,3 млн взаємодій користувачів із контентом (Укрінформ);

- на «School Online» зареєструвалось ~ 147 тис. користувачів, серед них 110 тис. учнів та ~ 30 тис. вчителів (Укрінформ).

4. Вступ до вищої освіти, кількість студентів:

- у 2025 році очікується, що система вищої освіти поповниться ~ 195 000 першокурсників, що на ~ 6 000 менше, ніж у попередньому році (vchysia.media);

- понад 76,5 тисяч іноземних студентів із 155 країн навчаються в Україні станом на найновіші дані (Укрінформ).

5. Проблеми, які виявляються на фоні статистики:

- *доступність:* через руйнування шкіл, закриття, окупацію територій та переселення сімей багато дітей втрачають доступ до стаціонарної освіти. Деякі змушені покладатись на дистанційне чи онлайн-навчання, що не завжди можливе через технічні обмеження (зв’язок, обладнання) [8];

- *якість освіти:* через зміни у форматі навчання (дистанційне/змішане), недостатню кількість практичних занять, зменшення контактів між учителем і учнем, психологічний стрес – знижується ефективність навчання та засвоєння матеріалу;
- *неоднорідність доступу:* сільські школи страждають сильніше – і у випадку закриття, і у випадку технічних ресурсів; також внутрішньо переміщені особи та діти в прифронтових зонах часто мають менше можливостей [3].

6. Заходи та ініціативи підтримки:

– держава і міжнародні партнери беруть участь у відбудові шкіл, створенні безпечних умов, оновленні інфраструктури;
– платформа «Всеукраїнська школа онлайн» надає безоплатні освітні матеріали, можливість самостійної роботи, відеоуроків, тестів. Це дозволяє підтримати освітній процес, особливо в умовах, коли стаціонарне навчання обмежене. (kremenchukrda.gov.ua+ 2oda.zht.gov.ua+2).
– запроваджуються адаптаційні заходи для учнів з окупованих або прифронтових територій, для внутрішньо переміщених осіб, включно з організацією дистанційного навчання, консультацій, психологічної підтримки [6].

Висновки. Умови повномасштабної війни в Україні стали серйозним викликом для національної системи освіти. Освітній процес зазнав значних змін через руйнування навчальних закладів, масове переміщення населення, а також необхідність переходу на дистанційне та змішане навчання. Аналіз показав, що найбільш гострими проблемами є порушення доступу до освіти у прифронтових та окупованих регіонах, зниження якості навчання, обмежені технічні ресурси, а також емоційна нестабільність учасників освітнього процесу [7].

Разом із цим варто відзначити позитивні зрушення, зокрема активне впровадження цифрових платформ, розробку адаптивних навчальних форматів, підтримку з боку міжнародних партнерів та держави. Успішний досвід функціонування онлайн-ресурсів, таких як «Всеукраїнська школа онлайн», свідчить про потенціал цифровізації освіти [9].

У перспективі важливо зосередитися на:

– розробці гнучкої та стійкої моделі освіти, здатної працювати в умовах надзвичайних ситуацій;
– зміцненні психолого-педагогічної підтримки для учнів, студентів і педагогів;
– розширенні доступу до цифрових інструментів;
– інвестиціях у відбудову та модернізацію освітньої інфраструктури.

Підтримка освіти в умовах війни – це не лише про збереження освітнього процесу, а й про інвестування в майбутнє країни, її людський капітал та відновлення після завершення бойових дій [4].

Література

1. Верховна Рада України. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text.
2. Міністерство освіти і науки України. Освітній процес в умовах воєнного стану. URL: https://mon.gov.ua/ua/news/osvita-v-umovah-voennogo-stanu.
3. Освітній омбудсмен України. Проблеми в доступі до освіти дітей в умовах війни: аналітичний звіт. URL: https://eduombudsman.gov.ua.
4. ЮНІСЕФ Україна. Освіта під обстрілами: як війна впливає на навчання дітей в Україні [Аналітична довідка]. URL: https://www.unicef.org/ukraine.
5. Save the Children. Education Disrupted: The Impact of the War on Children’s Access to Education in Ukraine. URL: https://www.savethechildren.org.
6. Аналітичний центр Cedos. Як війна вплинула на освіту в Україні: головні виклики. URL: https://cedos.org.ua.
7. Державна служба якості освіти України. Якість освіти в умовах дистанційного навчання: звіт та рекомендації. URL: https://sqe.gov.ua.
8. Krawchenko B., Mospan N. Education in Times of Crisis: Ukraine’s Response to Wartime Disruptions. *Journal of Comparative Education*. 2023. Vol. 59(4), Pp. 245–260.
9. Центр громадського здоров’я. Психологічна підтримка дітей і педагогів під час війни. URL: https://phc.org.ua.
10. Всеукраїнська школа онлайн. Офіційний сайт освітньої платформи. URL: https://lms.e-school.net.ua.

Мартинюк Л.І.
викладач суспільних дисциплін
Мартинюк В.В.
викладач іноземної мови
Комунальний заклад «Уманський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж ім. Т. Г. Шевченка Черкаської обласної ради»

ГЕЙМІФІКАЦІЯ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ДО ВИВЧЕННЯ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

Анотація. У даній статті проаналізовано гейміфікацію, як засіб підвищення мотивації здобувачів освіти до вивчення гуманітарних дисциплін, а також розглянуто найбільш поширені ігрові освітні платформи. Використання таких інновацій впливає на емоційну, виховну, освітню атмосферу в групі, здобувачі освіти можуть самостійно прослідковувати свої досягнення, розуміти важливість тих чи інших дій, розвивати свою увагу, пам’ять, уяву, абстрактне та логічне мислення, вміння відстоювати своє рішення.

Ключові слова: гейміфікація, ігрофікація, освітня ігрова платформа, мотивація студентів, оцінювання, залученість до навчання.

Martyniuk L.I., Martyniuk V.V. The gamification as an increasing motivation method of students to learn humanities. The gamification was analyzed in this article as an increasing motivation method of students to learn humanities and widespread gaming educational platforms were examined too. The use of such innovations impact on emotional, disciplinary, educational atmosphere in group, students can follow own achievements individually, understand importance of some actions, develop own attention, memory, imagination, abstract and logical thinking, skills to stand by an own decision.

Key words: gamification, gaming educational platform, student motivation, assessment, engagement in learning.

Актуальність дослідження. Впровадження ігрових елементів у процес навчання дозволяє мотивувати здобувачів освіти до самостійного освоєння матеріалу. Гейміфікація підвищує мотивацію до діяльності

шляхом використання ігрових елементів у неігровому середовищі, а саме: змагальність, призові стимули, логіка подачі матеріалу тощо.

Мета статті. Дана стаття, пропонує розглянути питання привнесення ігрових методів і механік у неігрове середовище.

Виклад основного матеріалу. Процес діджиталізації, спричинений світовими тенденціями переходу до цифрової економіки та суспільства, вимагає змін у технологіях, якими користується викладач. Однією з таких технологій є гейміфікація [5]. Оскільки сучасні діти живуть в світі цифрових ігор, тому сучасні вчителі мають володіти цифровими інструментами, використовувати різні онлайн-платформи і застосунки на заняттях [1].

Залучення гейміфікації в освітнє середовище – це один із сучасних освітніх трендів для розвитку фахових компетентностей майбутнього кваліфікованого спеціаліста та стимулювання здобувачів освіти до навчання.

Термін «гейміфікація» або ігрофікація походить від слова «gamification», «game» (гра), а термін *«ед'ютейнмент»* – від англійського слова «education» (освіта) і «entertainment». Вперше термін «гейміфікація» виник у 1912 р., коли відома компанія «Крекер» у власну продукцію почала вкладати іграшку-сюрприз, що в подальшому стало популярним і серед інших компаній. Справжню популярність гейміфікація здобула в 2010 р. завдяки прикладам, які наочно продемонстрували характер і ефективність явища в дії, і була інтегрована у численні різноманітні структури та представлена широкій аудиторії.

Існує багато різних трактувань поняття «гейміфікація», але всі вони зводяться до використання ігрових технологій у неігрових ситуаціях.

Гейміфікація або ігрофікація – це використання окремих елементів ігор у неігрових практиках. За Саленом і Циммерманом, гра – це система, в якій гравці задіяні у вирішення штучного конфлікту, що визначається правилами та має вираження у кількісному результаті. Від інших ігрових форматів гейміфікація відрізняється тим, що її учасники орієнтовані на ціль своєї реальної діяльності, а не на гру як таку. Ігрові елементи інтегруються до реальних ситуацій для мотивації конкретних форм поведінки у заданих умовах.

Щоби процес називався гейміфікованим, він повинен містити 4 характеристики, виокремилені Джен Макгонігал:

- чітко визначені цілі, що забезпечують мотивацію участі у грі;

- логічні та послідовні правила, що задають обмеження та рамки досягнення поставлених цілей;
- стабільна система зворотнього зв’язку, яка гарантує, що поставлені цілі досяжні, а гравці слідують правилам;
- добровільна згода на учать у грі і слідування правилам досягнення мети.

Гейміфікація відрізняється від звичайних ігор тим, що використовує механіку і теорію ігор у навчальних або інших неігрових контекстах, що дозволяє отримувати більше натхнення та підвищення мотивації для виконання завдань, може зробити навчання більш захопливим та заохочувати здобувачів освіти активніше долучатися до процесу навчання.

Елементи гейміфікації можна використовувати на різних етапах освітньої діяльності як:

– цілісне заняття;
– структурний елемент заняття;
– багаторазове використання [7].

Найпростіший спосіб – додати в процес бонусні бали, флешкартки чи вікторини. Для групових взаємодій добре працюють квести.

Щоб впровадити в заняття гейміфікацію, в першу чергу, потрібна захоплююча історія. Для цього нам необхідно визначити мету, розподілити ролі між здобувачами освіти, а також придумати випробування і правила ігрового світу. Для досягнення оптимального результату, слід поступово нарощувати складність випробувань в досліджуваному процесі, створювати менше конкуренції, а більше командної роботи. Використовувати такі ігрові елементи: завдання, шанс, змагання, співробітництво, зворотній зв’язок, накопичення ресурсів, винагороди, угоди, ходи, стану перемоги [4]…

Допомогти у цьому можуть застосунки та навчальні сайти. Ось лише деякі з них:

1. Kahoo – це онлайн-платформа для створення і проведення навчальних вікторин у ігровій формі. Вона широко застосовується у закладах освіти різного рівня і підходить для будь-якої аудиторії. Принцип Kahoot! простий: викладач або студент запускає kahoot – тест або опитування з запитаннями (здебільшого це питання з варіантами відповідей), до якого приєднуються всі учасники на своїх пристроях.

Запитання висвітлюються на спільному екрані, а відповіді обираються на смартфонах чи комп'ютерах студентів. За кожну правильну відповідь і швидкість реагування гравці отримують бали; після кожного питання формується рейтинг-таблиця лідерів, що додає дух змагальності. Дослідження підтверджують ефективність Kahoot! у підвищенні мотивації і результативності навчання. Зокрема, експерименти в різних країнах показали, що здобувачі освіти сприймають Kahoot! як захопливий та корисний інструмент: він робить заняття цікавішим, сприяє кращому запам'ятовуванню і навіть покращує атмосферу в групі (з'являється дружнє змагання, підбадьорення один одного) [6].

2. Match (Гра «З'єднай пару»): ігровий режим, де терміни і визначення розкидані по екрану у вигляді карток, а здобувач освіти повинен якомога швидше знайти пари (перетягуючи одну картку на іншу). Вимірюється час проходження – це додає елемент змагання із самим собою чи з друзями (найкращий час зберігається).

3. Quizziz – платформа для створення вікторин та флешкарток. Містить додаткову систему бонусів, режим домашнього завдання, а також меми.

4. Сервіс Wordwall підходить для використання на заняттях як у дистанційному режимі, так і у форматі офлайн. Він допомагає викладачу розробити та включити у заняття різноманітні та цікаві інтерактивні вправи. Завдяки зручному інтерфейсу та зрозумілим інструкціям підготовка завдань не займає багато часу, а автоматичний підрахунок балів за правильні відповіді та вказаний час виконання допомагає викладачу проаналізувати успішність кожного здобувача освіти.

5. Duolingo – один із найвідоміших у світі мобільних додатків для вивчення іноземних мов, побудований повністю на принципах гейміфікації. Це персональний навчальний додаток, який студенти можуть використовувати самостійно поза аудиторією або в рамках курсової роботи (існує платформа Duolingo for Schools для вчителів). Duolingo пропонує курси більш ніж 40 мов, у тому числі найпоширеніших (англійська, іспанська, німецька, французька тощо). Навчання розбито на невеликі уроки та вправи, інтегровані у систему рівнів, балів і нагород [3].

Гуманітарні науки, за своєю суттю, є ідеальним полем для гейміфікації, оскільки вони оперують наративами, сюжетами та конфліктами, які легко трансформуються в ігрові сценарії. У суспільних

дисциплінах гейміфікація допомагає «оживити» минуле та абстрактні концепції. Здобувачі освіти можуть брати на себе ролі історичних діячів (політиків, філософів, полководців) під час обговорення поворотних моментів. Успіх «діяча» залежить від якості його аргументів та знання історичного контексту. Для філологічних дисциплін гейміфікація стає інструментом розвитку креативності та глибокого аналізу тексту. Можна використовувати «літературні-квести» де студенти, працюючи в групах, мають вирішити серію лінгвістичних (україно та англомовних) чи літературознавчих загадок.

У статті Захарової О. В. «Підвищення якості послуг вищої освіти за допомогою гейміфікації» здійснено порівняння традиційного підходу до навчання та гейміфікації, встановлено переваги та недоліки [2] (Табл. 1).

Таблиця 1

Переваги і недоліки традиційної форми навчання та гейміфікації

Традиційне навчання	Гейміфікація
Переваги	
Спільна психоемоційна взаємодія з викладачем, можливість передавання ним власного професійного досвіду, унікальних особливостей виконання певних дій та функцій у межах професії	Можливість використання дистанційної форми (як індивідуально, так і колективно), що надає слухачеві доступ до навчання з будь-якого місця, у будь-який час та без відриву від основної роботи
Можливість за короткий час передати та засвоїти великий обсяг інформації у стислому вигляді	Можливість користуватися різними мультимедійними засобами та новітніми технологіями
Набуття навичок соціальної комунікації та міжособистісної взаємодії завдяки тісному контакту із студентами групи та контролю з боку викладачів	Активізація творчих здібностей людини, розвиток креативного мислення, посилення таких якостей, як самоорганізація, самоконтроль та самодисципліна

Можливість висловлювання власних думок під час обговорення матеріалу, розвиток кругозор	Менше навантаження на студентів, більший ступінь самостійності у навчанні, саморозвиток, дисципліна
Можливість додаткового обговорення змісту матеріалу в разі його нерозуміння, повторне його опрацювання	Різнобічний виклад матеріалу викликає інтерес до навчання, що підвищує рівень засвоєння матеріалу
Недоліки	
Відсутність можливості застосування індивідуальної форми навчання, усереднення складності матеріалу	Дефіцит спілкування під час навчання, висока ймовірність зробити неправильні висновки
Стандартизація навчальних матеріалів, що не сприяє розвивиткові унікальних здібностей студентів	Збільшення кількості часу, який людина проводить за ЕОМ, можливі збої у роботі техніки
Орієнтованість під час навчального процесу переважно на пам’ять, а не на мислення й розуміння	Потреба в спеціальній підготовці викладачів та наявності певного часу на опанування нових технологій
Значні витрати часу на отримання одиниці нової інформації, незакріплення її на практиці	Значні витрати часу на розроблення та впровадження ігрових технологій, істотні витрати

Висновки. Таким чином, гейміфікація є потужним сучасним засобом, який не лише підвищує залученість студентів, але й сприяє більш глибокому, осмисленому та цілеспрямованому засвоєнню гуманітарних знань. Це інструмент, що перетворює навички на досягнення.

Водночас, гейміфікація потребує обережного і продуманого застосування. Необхідно слідкувати, щоб ігрові елементи підтримували, а не затьмарювали собою навчальні цілі. В центрі уваги має лишатися освоєння навчального матеріалу, а гра – бути методом, який цьому сприяє. Дозування гейміфікованих активностей теж важливе: як показує досвід, новизна ігрових стимулів з часом може знижуватися, тому варто

варіювати формати, впроваджувати нові виклики або поєднувати гейміфікацію з іншими методами.

Для викладачів впровадження гейміфікації означає вихід із зони комфорту традиційної методики, освоєння нових технологій та ролі, частково подібної до режисера гри. Однак результати – жваві зацікавлені обличчя здобувачів освіти, їхній прогрес і вдячність за нестандартний підхід – виправдовують ці зусилля. Заклади освіти, підтримуючи такі ініціативи, інвестують у підвищення якості навчання і модернізацію освітнього процесу відповідно до вимог часу.

Література

1. Геймифікація як підвищення мотивації учнів до навчання. URL: https://naurok.com.ua/geymifikaciya-yak-pidvischennya-motivaci-uchniv-do-navchannya-370740.html.
2. Гейміфікація в системі сучасних технологій навчання. URL: https://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2015/12/Gameplay_in_training_2019.pdf.
3. Гейміфікація як інструмент підвищення мотивації студентів природничо-математичних спеціальностей у вивченні іноземних мов. URL: https://zenodo.org/records/17188084.
4. Інформаційні технології в професійній діяльності*: матеріали XV Всеукраїнської науково-практичної конференції* / Рівне : РВВ РДГУ. 2022. 234 с.
5. Захарова О.В., Грузд А.В. Підвищення якості послуг вищої освіти за допомогою гейміфікації. *Наук. пр. Кіровоград. нац. техн. ун-ту*. Економічні науки. Кропивницький, 2017. Вип. 32. С. 113–122.
6. Навчаємося граючи. Що таке гейміфікація. URL: https://buki.com.ua/news/scho-take-geimifikatsiia/.
7. Ярич І.Я. Гейміфікація як засіб підвищення мотивації здобувачів освіти до навчання в умовах воєнного стану. URL: https://bit.ly/43XHWgL.

Мірошниченко М.Ю.
кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри комп'ютерних наук
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного
Чернова Г.В.
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент закладу вищої освіти
кафедри вищої математики та інформатики
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна

МОЖЛИВОСТІ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ ПІДТРИМКИ ПРОГРАМУВАННЯ

Анотація. *У статті висвітлені можливості штучного інтелекту для підтримки програмування. Зазначається, що штучний інтелект може бути використаний для створення програмного забезпечення (генерація та пояснення програмного коду, генерація тестів тощо) та під час навчання майбутніх ІТ-фахівців. З'ясовано, що системи штучного інтелекту, зокрема ChatGPT, можна розглядати як допоміжний та потужний освітній ресурс. Наголошується на окремих обмеженнях штучного інтелекту для створення та подальшого використання програмного коду.*

Ключові слова: *підготовка фахівців, штучний інтелект, програмування, онлайн сервіси, комп'ютерні науки.*

Miroshnichenko M.Yu., Chernova H.V. Online services based on artificial intelligence for learning programming*. The article highlights the potential of artificial intelligence (AI) to support programming. It is noted that AI can be successfully applied in software development (for code generation and explanation, test generation, etc.) as well as in the education of future programmers. It has been found that AI systems, particularly ChatGPT, can be considered as powerful and supportive educational resources. The article also emphasizes certain limitations of artificial intelligence in the creation and subsequent use of program code.*

Key words: *training of specialists, artificial intelligence, programming, online services, computer science.*

Актуальність дослідження. В умовах стрімкого розвитку технологій штучний інтелект (ШІ) став корисним інструментом у багатьох сферах діяльності людини, зокрема в програмуванні. Завдяки інтеграції ШІ процес розробки програмного забезпечення (ПЗ) стає більш ефективним і продуктивним, допомагаючи професіоналам та новачкам створювати та тестувати програмні продукти. Системи на основі ШІ можуть автоматично генерувати код, аналізувати його, виявляти помилки та пропонувати оптимальні рішення, що суттєво зменшує рутинні дії та підвищує якість програмних продуктів. Водночас, постійний технологічний розвиток потребує аналізу нових можливостей штучного інтелекту під навчання програмуванню та розробки ПЗ.

Метою статті є висвітлення можливостей систем штучного інтелекту для розробки ПЗ та вивчення програмування.

Виклад основного матеріалу. В умовах стрімкого зростання можливостей інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) та забезпечення вільного доступу до різноманітних електронних ресурсів процес вивчення програмування та створення програмного коду стає більш простим та ефективним. Інформаційні технології забезпечують доступ до інтерактивних і гнучких інструментів, які сприяють як формальному навчанню у закладах освіти, так і самостійній навчальній діяльності здобувачів вищої освіти.

Серед різноманіття цих ресурсів слід звернути увагу на масові відкриті онлайн курси, які містять значну кількість курсів з різних мов програмування [9, с. 18]. Особливістю онлайн курсів є наявність лекційного матеріалу, відеоуроків, тестових завдань, прогресу опанування онлайн курсом. Для вивчення програмування онлайн курси пропонують фрагменти програмного коду, пояснення до них, дошки оголошень для комунікації [6, с. 295] тощо. Досить часто користувачі переглядають відеороліки, розміщені на освітніх платформах та сервісах, зокрема YouTube. Вони зручні для швидкого опанування конкретними темами з мов програмування, фреймворків тощо. YouTube дозволяє переглядати коментарі інших переглядачів. Доповненням до таких ресурсів виступають інтерактивні середовища програмування, де користувач може створювати, тестувати та виконувати код безпосередньо в браузері [8, с. 80]. Окремий напрямок становлять онлайн-платформи для алгоритмічної практики, такі як Eolymp, LeetCode, HackerRank чи CodeSignal. Вони пропонують завдання різного рівня складності, організовані за категоріями, та забезпечують

автоматичну перевірку правильності виконання через компіляцію та тестування програмного коду. Такий підхід сприяє розвитку навичок алгоритмічного мислення, пошуку оптимальних рішень та підвищує рівень практичної підготовки [1, с. 56].

Останнім часом для навчання програмуванню та розробки програмного забезпечення використовується штучний інтелект, адже він відкриває нові можливості для автоматизації та оптимізації процесу розробки та підвищення якості розробки програмного забезпечення. На думку О. Гордієнко та А. Коваль, ШІ впливає на зміну підходів до розробки програмного забезпечення. Це втілюється у прискоренні циклу розробки ПЗ, коли автоматизація та генерація готових фрагментів програмного коду дозволяють розробникам витрачати час на вирішенні складних задач за рахунок звільнення від виконання рутинних операцій. За рахунок здатності систем ШІ аналізувати великі масиви даних і виявляти приховані закономірності забезпечується зменшення кількості критичних помилок, що впливає на підвищення якості програмного продукту та стабільності його роботи. Інноваційним підходом до розробки ПЗ є поява самонавчаючих систем, що дозволяють програмному забезпеченню адаптуватися до індивідуальних потреб користувачів та умов середовища. З точки зору освітньої діяльності завдяки ШІ-інструментам навіть нефахівці зможуть створити більш-менш складні програмні продукти за умови правильно складених запитів до системи [2, с. 42]. Особливо корисно це для підготовки майбутніх фахівців з ІТ-технологій, коли здобувач вищої освіти у відповідь на запит до системи штучного інтелекту отримує програмний код та пояснення до його роботи [5, с. 146].

Системи штучного інтелекту дедалі частіше застосовуються для підтримки розробників, надання рекомендацій щодо покращення структури програм, а також виявлення потенційних помилок ще до етапу тестування. Це робить штучний інтелект не лише технічним інструментом, а й партнером у процесі створення програмних рішень. В контексті допомоги розробникам ШІ має декілька переваг, а саме: написання фрагментів програмного коду з поясненнями його функціональності; зменшення кількості помилок завдяки автоматизованому тестуванню та аналізу коду, що допомагає виявляти проблеми ще на ранніх етапах розробки; аналіз готового програмного коду та пропонування альтернативи; можливість генерації тестів (юніт-

та інтеграційні тести), що підвищує якість програмного забезпечення та спрощує процес перевірки його надійності [3, с. 240].

Слід зазначити, що досить часто для вивчення програмування використовується ChatGPT. Це стосується не повноцінного курсу з вивчення конкретної мови програмування, але його окремих елементів на рівні консультації, пояснення програмного коду, надання готових фрагментів комп'ютерної програми. Зазначені можливості сали доступними завдяки появі великих мовних моделей (Large Language Model, LLM), що дозволили зробити досить великий прорив у сфері освітніх технологій. Вони аналізують і відтворюють тексти, використовуючи статистичні закономірності та мовні шаблони. Таким чином вони трансформують підхід до викладання й засвоєння навчального матеріалу. Подібні системи зменшують навантаження на викладачів, стандартизують оцінювання та дозволяють формувати більш персоналізовані освітні траєкторії [10, с. 129].

Уваги заслуговує здатність ChatGPT не лише створювати програмний код як розв'язок задач різної складності, але й пояснювати його логіку, пропонувати альтернативні підходи та демонструвати приклади використання бібліотек чи фреймворків. Це надає здобувачам вищої освіти можливість отримувати миттєвий зворотний зв'язок, що значно підвищує ефективність навчання, у тому числі програмуванню [1, с. 56]. Завдяки цьому ChatGPT може бути корисним інструментом для навчання здобувачів вищої освіти різних рівнів підготовки, які тільки починають вивчати програмування або мають значний досвід у створення програмних продуктів.

Сучасні інструменти штучного інтелекту не лише полегшують процес написання програмного коду, а й оптимізують усі етапи розробки програмного забезпечення. ШІ-системи постійно навчаються, що дозволяє їм розвивати здатність до самовдосконалення, точнішого розпізнавання контексту, адаптації до змінних вимог і більш глибокого розуміння запитів користувачів. Наразі існує значна кількість сервісів та інструментів штучного інтелекту для підтримки створення програмних продуктів від генерації програмного коду до оптимізації готових програмних рішень. Їх можна поділити на декілька видів, зокрема ШІ-інструменти для виправлення помилок та дебагінгу, генерації документації та пояснень програмного коду, ШІ-моделі для виконання специфічних потреб у програмуванні, нейронні мережі для оптимізації коду, ШІ-помічники для конкретних фреймворків та технологій, ШІ-

платформи для Data Science та машинного навчання, тестування вразливостей у програмному коді тощо. У довгостроковій перспективі такі інструменти можуть стати невід'ємною складовою середовища розробки, здатною формувати більш інноваційні, стабільні та адаптивні програмні рішення [4, с. 1317].

Слід зауважити, що використання ШІ для підтримки програмування пов'язано з певними ризиками. По-перше, згенерований програмний код не гарантує повної відсутності логічних, структурних чи алгоритмічних помилок, найбільш оптимального рішення для програмних завдань. По-друге, ефективність використання ШІ значною мірою залежить від активної участі людського розуму. Будь-який результат роботи системи потребує критичної оцінки з боку людини, включно з аналізом, коригуванням, додатковим навчанням і врахуванням контексту використання [4, с. 1316]. По-третє, актуальним питанням залишається безпека згенерованого коду. Автоматично створений код може містити вразливості, зокрема XSS та SQL-ін'єкції [7, с. 303], незахищені API-запити, відсутність перевірки прав доступу чи шифрування. Існує ризик плагіату або порушення авторського права, оскільки генеративні моделі іноді відтворюють фрагменти коду з відкритих репозиторіїв без зазначення джерела. Крім того, надмірна залежність від ШІ може знижувати рівень професійних навичок розробників. Постійне покладання на інструменти ШІ замість самостійного вирішення завдань, розвитку аналітичного мислення та вдосконалення власних навичок може призвести до поступової деградації технічної компетентності [3, с. 242].

Висновки. Отже, використання систем штучного інтелекту для вивчення програмування та розробки ПЗ дозволяє отримати багато переваг. Інтеграція ШІ не лише прискорює цикл розробки ПЗ, а й сприяє формуванню більш гнучких та високоефективних програмних рішень, що відповідають сучасним потребам цифрового середовища. Ці завдання досягаються за рахунок різноманітних онлайн сервісів, що дозволяють генерувати програмний код, пояснювати його функціональність, пропонувати оптимізовані рішення, створювати тести тощо.

Використання генеративного штучного інтелекту у вивченні програмування слід розглядати як допоміжний, але потужний освітній ресурс. Його поєднання з традиційними методами навчання та практичними завданнями дозволяє формувати комплексні професійні навички, сприяти розвитку критичного мислення та розширювати доступ

до якісної комп'ютерної освіти. Водночас, необхідне збалансоване поєднання автоматизації та інтелектуальної підтримки з боку ШІ з активною участю людини та критичним оцінюванням результатів.

Література

1. Величко В.Є., Ананьєв М.С., Іванюк С.В., Шеремет М.М. Електронне навчання у процесі вивчення програмування: Інформатика та методика її навчання. *Збірник наукових праць фізико-математичного факультету ДДПУ*. 2023. № 13. С. 54–61.
2. Гордієнко О., Коваль А. Майбутнє програмування: як штучний інтелект змінює розробку програмного забезпечення. *Інформаційні технології та суспільство*. 2024. № 4(15). С. 40–43.
3. Кравчук О. Штучний інтелект у програмуванні: як ШІ змінює підхід до розробки та автоматизації коду. *Вісник Хмельницького національного університету*. Технічні науки. 2024. Т. 345, № 6(2). С. 238–242.
4. Кривонос О.М. Використання генеративного AI для створення програмного коду. *Наука і техніка сьогодні*. 2024. № 40. С. 1315–1326.
5. Михайлюк І., Мурава О. Впровадження штучного інтелекту в навчальний процес при вивченні дисципліни «основи програмування мовою Сі». *Інформаційні технології та суспільство*. 2025. № 1(16). С. 145–150.
6. Мірошниченко М.Ю. Використання МООС у якості додаткового засобу для вивчення об'єктно-орієнтованого програмування. *Українські студії в європейському контексті*. 2023. № 7. С. 293–299.
7. Назаров Є.М. Захист на рівні додатків: сучасні виклики та технології. *Українські студії в європейському контексті*. 2023. №7. С. 300–307.
8. Олефіренко Н.В., Пліско Л.О. Використання ресурсів YouTube для навчання школярів програмуванню ігор. *Науково-дослідна робота студентів як чинник удосконалення професійної підготовки майбутнього вчителя*: зб. наук. пр. 2000. № 19. С. 79–85.
9. Sharov S. et al. Using MOOC to Learn the Python Programming Language. *International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET)*. 2023. № 18(2023). Pp. 17–32.
10. Asy'ari M., Sharov S. Transforming education with ChatGPT: Advancing personalized learning, accessibility, and ethical AI integration. *International Journal of Essential Competencies in Education*. 2024. № 2(3). С. 119–157.

Ніколашина Т.І.
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови
Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Анотація. *Стаття присвячена аналізу інноваційних методів формування комунікативної компетентності учнів на уроках української мови, що розглядаються як ефективний засіб розвитку мовленнєвих, соціокультурних та особистісних умінь учнів. Досліджено, що на уроках української мови комунікативна компетентність формується як система взаємопов'язаних умінь слухати, говорити, читати й писати, які реалізуються в діалогічних і монологічних формах мовлення. Показано, що процес розвитку мовної особистості базується на стимулюванні внутрішньої мотивації, дотриманні мовного етикету, удосконаленні культури мовлення та розвитку емоційної чутливості учнів.*

Ключові слова: *комунікативна компетентність, інноваційні методи, українська мова, мовна особистість, інтерактивні технології.*

Nikolashyna T.I. Innovative methods of developing students' communicative competence in ukrainian language lessons. *The article focuses on the analysis of innovative methods for developing students' communicative competence in Ukrainian language lessons, viewed as an effective means of enhancing their linguistic, sociocultural, and personal skills. It has been proven that this competence develops through the harmonious integration of cultural, motivational-value, and activity-based components that contribute to social adaptability, linguistic culture, and the effectiveness of communicative behavior. The study shows that during Ukrainian language lessons, communicative competence evolves as a system of interconnected skills in listening, speaking, reading, and writing, realized through both dialogic and monologic forms of speech. The development of a linguistic personality is based on stimulating internal motivation, observing*

language etiquette, improving speech culture, and nurturing students' emotional sensitivity.

Key words: *communicative competence, innovative methods, Ukrainian language, linguistic personality, interactive technologies*

Актуальність дослідження. У сучасному освітньому просторі формування комунікативної компетентності – це ключовий чинник розвитку особистості, здатної ефективно взаємодіяти в інформаційному, культурному й соціальному середовищі. В умовах глобалізації, цифровізації та зростання ролі міжособистісного спілкування комунікативна компетентність стає базовою складовою професійної й соціальної успішності. Для учнів закладів загальної середньої освіти її розвиток означає не лише оволодіння нормами мовлення, а й формування культури діалогу, толерантності, уміння адекватно висловлювати власні думки та сприймати позиції інших. Саме тому проблема розвитку комунікативної компетентності набуває особливої значущості в контексті реалізації компетентнісного підходу до освіти, визначеного сучасними державними стандартами.

На сьогодні порушена проблема набуває актуальності у процесі вивчення української мови як рідної. В Новій українській школі, адже саме мовно-літературна освіта створює підґрунтя для формування мислення, національної свідомості та мовної культури учнів. Уроки української мови слугують не лише засобом опанування мовної системи, а й простором соціалізації, де формуються навички взаємодії, співпраці та самовираження. У цьому контексті інноваційні методи навчання відкривають нові можливості для розвитку мовленнєвої активності, креативності та критичного мислення учнів, забезпечуючи перехід від репродуктивного засвоєння знань до творчого їх застосування у реальних комунікативних ситуаціях.

Питання інноваційних методів щодо формування комунікативної компетентності учнів на уроках української мови є достатньо дослідженим як в українській, так і в зарубіжній науково-методичній літературі. Українські дослідження охоплюють різні аспекти розвитку комунікативних умінь у закладах загальної середньої освіти та університетському середовищі, роботах зарубіжних дослідників зосереджено увагу на інноваційних технологіях і креативних методиках викладання [8–11].

Значний внесок у розвиток теоретико-методологічної бази зробили такі українські науковці, як І. Назарова [5], яка дослідила ефективність інтерактивних методів під час формування комунікативної компетентності учнів на уроках української мови, акцентуючи на ролі мовленнєвої діяльності як засобу самовираження особистості. Важливими є напрацювання О. Корніяки [4], яка проаналізувала розвиток комунікативної компетентності особистості в сучасному соціокомунікативному просторі, визначивши соціально-психологічні механізми формування мовленнєвих навичок. О. Коваленко [3] розглядає комунікативну компетентність як складову професійної компетентності сучасних здобувачів вищої освіти, що дозволяє простежити наступність між шкільним і університетським етапами навчання. Г. Зажарська [2] підкреслює значення цілісного підходу до мовно-літературної освіти в початковій школі, де комунікативна компетентність формується через розвиток критичного мислення та мовленнєвої творчості.

Зважаючи на достатню кількість науково-методичної літератури з теми, водночас простежуємо відсутність систематизованого матеріалу, який би об’єднував психолого-педагогічні, методичні та технологічні підходи до формування комунікативної компетентності учнів.

Мета дослідження – визначити теоретико-методологічні засади, особливості та інноваційні методи формування комунікативної компетентності учнів на уроках української мови. Для досягнення мети в ході дослідження будуть виконані наступні завдання: визначити сутність та структурні особливості комунікативної компетентності як інтегральної властивості особистості; проаналізувати специфіку формування комунікативної компетентності на уроках української мови; схарактеризувати інноваційні методи розвитку комунікативної компетентності в сучасній українській лінгводидактиці.

Виклад основного матеріалу. Комунікативна компетентність у сучасній науковій парадигмі розглядається як інтегральна властивість особистості, що забезпечує ефективну взаємодію в соціокультурному просторі та опосередковує зв’язок індивіда із соціумом. На думку О. Корніяки, змістовою основою цієї компетентності слугує сукупність культурологічних знань, ціннісних орієнтацій, соціокультурних значень і норм, а також правил мовленнєвої поведінки – передусім правил комунікативного етикету, узгодження взаємодії та самопрезентації, що інтеріоризуються у процесах соціальної взаємодії [4]. Водночас

специфіка сучасного комунікативного середовища – інтенсифікація міжособистісних контактів, зростання опосередкованих форм спілкування через технологічні медіа, редукція невербальної «мови почуттів» і руйнування усталених соціально-етичних стереотипів – ускладнює умови для становлення компетентності та підвищує вимоги до її сформованості [4].

У теоретико-методологічному плані комунікативна компетентність подається у вигляді взаємодоповнюваних підходів до визначення її структури. Зокрема, за І. Рябець простежуємо три взаємопов'язані підходи: перший – компонентно-блоковий; другий – компетенційний із виокремленням емоційної складової; третій – функціонально-інтегративний [6].

Комунікативна компетентність окреслюється авторами М. Бойко та О. Винничук через два взаємопов'язані виміри [1].

1. Перший – як результат і індикатор соціокультурної включеності суб'єкта, що проявляється у належному дотриманні норм і правил спілкування, адекватності поведінки комунікативній ситуації, здатності будувати продуктивні взаємини з урахуванням статевих, вікових, статусних і соціокультурних характеристик партнерів.

2. Другий – як система знань, умінь і навичок, необхідних для досягнення комунікативних цілей: знання норм і правил (ділового, повсякденного, ритуального спілкування); високий рівень мовленнєвого розвитку для точного передавання / сприймання повідомлень; розуміння невербальної мови; уміння встановлювати контакт і гнучко адаптуватися до ситуації; здатність аргументовано впливати та переконувати; уміння адекватно оцінювати співрозмовника і вибирати відповідну стратегію; формування позитивного іміджу та викликання прихильності.

Таке двовимірне бачення узгоджується з підходами, поданими вище, перетворюючи їх на операціоналізовані критерії якості комунікативної діяльності.

Практичні механізми формування комунікативної компетентності в освітньому процесі конкретизує О. Коваленко, яка визначає такий ефективний розвиток:

– цілеспрямованим опануванням вербальних і невербальних засобів професійного спілкування через залучення здобувачів до групових процесів і вдосконалення комунікативної техніки;

– виконанням комунікативних операцій різних типів – соціальних (звертання, вітання, прощання), волевиявлення (переконання, наказ), оцінних та емоційних (заохочення, похвала, скарга), пояснення та інформування (аргументація, повідомлення);
– застосуванням діагностичних методик, вправ і ігор; опануванням технік самопрезентації та шляхів підвищення впевненості у взаємодії;
– розв'язанням навчальних завдань, що моделюють переговори, ділові бесіди, наради, підготовку й захист мультимедійних презентацій [3].

Усе це безпосередньо корелює з потребою підтримувати баланс між вербальними та невербальними каналами в умовах зростання опосередкованого спілкування, на що звертає увагу О. Корніяка [4].

Сучасні напрями розвитку комунікативної компетентності передбачають:

а) нормативно-ціннісну основу, яка забезпечує соціокультурну адекватність і дотримання етикету;

б) операціональний вимір знань, умінь і навичок (вербальних, невербальних, стратегічних), який підлягає чіткій педагогічній діагностиці та цілеспрямованому тренуванню;

в) емоційно-регулятивні механізми (самосвідомість, самоконтроль, емпатія) як умову стійкості взаємодії;

г) інтеграцію навчальних практик, що поєднують зміст, дію, ставлення й рефлексію – від групових процесів до рольових ігор, аргументаційних вправ і самопрезентацій.

Така логіка забезпечує послідовний перехід від теоретичної моделі до інструментальної реалізації в мовно-літературній освіті навчальний предмет «Українська мова».

На уроках української мови комунікативна компетентність слугує не лише засобом, а й безпосереднім предметом навчання, адже саме мова є основним інструментом формування, вираження й регулювання людських думок, емоцій і соціальних взаємодій.

Як зазначає І. Назарова, формування комунікативної компетентності учнів на уроках української мови передбачає розвиток умінь ставити запитання різних типів (уточнювальні, передбачувальні, критичні), констатувати й висловлювати судження, заперечувати або спонукати до дії, дотримуючись при цьому мовленнєвих ознак правильності, чистоти, логічності, точності, виразності та доцільності [5].

Такі характеристики розглядаються як прояви типів мовленнєво-комунікативних умінь, що забезпечують ефективне спілкування у різних соціальних і вікових ситуаціях. Складовою таких умінь є не лише частково мовленнєві (лексичні, граматичні, орфоепічні), а й загальномовленнєві вміння – слухати, розуміти, говорити, читати, писати. Формування таких умінь передбачає орієнтацію не на зовнішню мотивацію (оцінку чи примус), а на внутрішні чинники – потребу самовираження, самоствердження, саморозвитку, що становить ключовий дидактичний принцип сучасного компетентнісного підходу [5].

З погляду початкової мовної освіти, як підкреслює Г. Зажарська, формування мовленнєвої компетентності учнів початкової школи здійснюється насамперед через розвиток навичок усного діалогічного та монологічного мовлення, які є базовими формами комунікації [2].

Робота над діалогом передбачає поступовий перехід від відтворення готових мовленнєвих зразків до створення власних висловлювань за ситуативним малюнком чи описом. Такий підхід формує в учнів здатність ініціювати та підтримувати розмову, добирати мовні засоби відповідно до мети спілкування, дотримуватись етикету та культурних норм взаємодії. Важливою умовою результативності діалогу є мотив і мета висловлювання, тобто внутрішня потреба дитини щось повідомити або з'ясувати. Діалогічне мовлення, побудоване на ініціативних репліках, вимагає високої мовної культури: уміння формулювати чіткі запитання, лаконічно відповідати, толерантно висловлювати зауваження, дотримуватися етикетних формул [2].

Монологічне мовлення навпаки спрямоване на цілісне і логічне викладення думок, має характеризуватися змістовністю, логічністю, точністю, виразністю, правильністю і чистотою. Для цього учнів навчають переказувати тексти, будувати власні висловлювання на основі спостережень і досвіду, добирати адекватні мовні засоби для точного вираження змісту [2]. Виразність монологу передбачає не лише інтонаційну виразність, а й уміння впливати на слухача через добір фактів, емоційно забарвлених слів і побудову фраз. Паралельно розвивається читання – основа пізнання, розширення словникового запасу й формування технічних навичок роботи з текстом. На уроках мови читання поєднується з орфоепічною правильністю, інтонуванням, семантичним розбором і роботою над паузами, що формує у дітей зв'язне, свідоме мовлення.

Особливістю уроків української мови є також їх інтерактивний характер, що створює реальні ситуації спілкування, у яких кожен учень може проявити себе як суб'єкт комунікації. Інтерактивні методи – рольові ігри, моделювання життєвих ситуацій, групові обговорення – сприяють розвитку мовленнєвої ініціативи, емпатії, навичок співпраці та вмінню добирати мовні засоби відповідно до контексту. Проте методи і форми роботи не можуть бути самоціллю: їх застосування повинно бути підпорядковане головній меті предмета – формуванню цілісної мовної особистості, здатної до свідомої, культурної та ефективної комунікації.

Отже, специфіка розвитку комунікативної компетентності на уроках української мови полягає в інтеграції когнітивного (знання норм і правил мови), практичного (уміння слухати, говорити, читати, писати) та ціннісно-емоційного (мотивація до спілкування, культура мовлення, емпатія) складників [7]. На відміну від інших навчальних дисциплін, де мова є лише інструментом комунікації, у курсі української мови вона слугує водночас і засобом, і предметом навчання. Тому формування комунікативної компетентності – це системний процес, який охоплює всі види мовленнєвої діяльності, сприяє розвитку особистості й формуванню її комунікативної культури.

Інноваційні методи у формуванні комунікативної компетентності набувають особливого значення в сучасній українській лінгводидактиці, де відбувається переорієнтація освітнього процесу від репродуктивного засвоєння знань до активної, творчої та особистісно зорієнтованої діяльності учнів. Як зазначає Л. Харитоненко, педагогічна інновація у викладанні української мови передбачає створення, поширення й використання нових засобів і підходів до розв'язання дидактичних проблем, що потребує активної участі учнів, переходу від домінування учителя до суб'єктності учня, підтримки його самостійної навчальної діяльності та забезпечення системного зворотного зв'язку [9]. Сучасний мовний урок стає відкритою системою, де вчитель виступає фасилітатором і модератором навчального процесу, а навчання базується на принципах інтерактивності, діалогу, індивідуалізації та комунікативної спрямованості.

Інноваційні методи у викладанні української мови, за Л. Харитоненко [9], мають спрямування на розвиток творчості, критичного мислення, уміння розв'язувати проблеми, приймати рішення, а також підвищення когнітивної активності. Використання сучасних

методів сприяє формуванню мовної компетентності, яка дозволяє учням вирішувати як повсякденні, так і професійно орієнтовані завдання засобами української мови.

До важливих напрямів інноваційної діяльності у мовно-літературній освіті належать:

1) діалогізація навчального процесу, де кожен учень виступає як дослідник, здатний самостійно здобувати нові знання;

2) поєднання різних моделей і підходів у межах одного уроку;

3) залучення ігрових технологій, що формують комунікативну гнучкість і забезпечують активну участь кожного учня у спілкуванні.

Використання дидактичних, лексичних і рольових ігор активізує пізнавальний інтерес, тренує вміння розв'язувати проблемні ситуації та приймати рішення [9].

Особливе місце серед інноваційних методів посідає впровадження цифрових технологій у навчання української мови. На думку дослідників, цифровізація освіти в Україні охоплює широке коло практик – від використання електронних навчальних платформ і цифрових ресурсів до впровадження змішаного навчання, віртуальних лабораторій і онлайн-оцінювання [11]. Для уроків української мови це означає можливість створення динамічного мультимедійного освітнього середовища, що поєднує текстову, аудіо- та відеоінформацію, стимулює мовну активність і забезпечує комунікацію в цифрових форматах. Інтерактивні платформи та форуми сприяють розвитку навичок письмової аргументації, ведення діалогу, опанування академічного стилю українського мовлення, а також навичок цифрової комунікації, які нині становлять складову загальної комунікативної компетентності.

Водночас Л. Нікітченко та співавтори [11] підкреслюють, що повноцінна реалізація інноваційних технологій уповільнюється через недостатню підготовку учителів, фінансові обмеження та консерватизм освітнього середовища. Подолання цих проблем можливе через міжнародну співпрацю, грантову підтримку й системну цифрову грамотність педагогів. Утім, попри зазначені труднощі, як серед учителів, так і серед учнів спостерігається позитивне ставлення до інновацій: інтеграція міждисциплінарного підходу, цифрових платформ і сучасних педагогічних методів істотно підвищує рівень розуміння навчального матеріалу та якість комунікативних навичок.

У контексті дистанційного й змішаного навчання доцільно використовувати веборієнтовані технології, які мають позитивний вплив

на розвиток критичного мислення, креативності та уможливлюють високі навчальні результати [9].

Метод проєктів – це найефективніша технологія інноваційного навчання, адже він забезпечує професійну орієнтацію учнів, розвиває здатність до самостійного дослідження, взаємодії у групі та практичного застосування мовних знань. Застосування проєктних, вебкреативних і дистанційних методів уможливить створення ситуації реального комунікативного досвіду, у якому формуються вміння аргументувати, узгоджувати, презентувати результати спільної роботи, тобто такі навички, що безпосередньо становлять ядро комунікативної компетентності. Сутність використання інноваційних технологій подано в Табл. 1.

Таблиця 1

Інноваційні технології формування комунікативної компетентності на уроках української мови

Інноваційна технологія	Сутність використання у навчанні української мови
Інтерактивні технології (діалогізація, ігрові методи)	Створюють комунікативні ситуації, стимулюють мовленнєву активність, розвивають уміння аргументувати, ставити запитання, переконувати, узгоджувати позиції; рольові й дидактичні ігри сприяють розвитку мовної гнучкості та креативності [10].
Проєктне навчання	Формує навички колективної роботи, планування, презентації, критичного мислення; створює простір для реальної мовної взаємодії, що відтворює життєві комунікативні ситуації [10].
Веборієнтоване навчання	Використання онлайн-платформ, мультимедійних ресурсів, форумів і блогів для розвитку письмової комунікації, критичного мислення й самостійного пошуку інформації; сприяє інтеграції цифрової та мовної грамотності [10].
Цифрові освітні ресурси (E-learning, blended learning)	Поєднання традиційного навчання з онлайн-компонентами, інтеграція цифрових підручників, інтерактивних вправ, відеоуроків;

	розвиток самостійності й гнучкості мислення, адаптація до різних стилів навчання [11].
Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ)	Використання мультимедіа, інтерактивних дошок, електронних тестів, віртуальних симуляцій для розвитку слухання, говоріння, читання й письма; створення зворотного зв’язку між учителем і учнями [11].

Примітка: систематизовано автором на основі джерел [10–11].

Інноваційні методи формування комунікативної компетентності в навчанні української мови – це система інтегрованих стратегій, що поєднують традиційні лінгводидактичні принципи з цифровими та креативними практиками. Вони спрямовані на формування не лише мовної, а й соціокультурної, інформаційної та емоційно-комунікативної грамотності, що відповідає викликам сучасного освітнього середовища Нової української школи.

Висновки. Комунікативна компетентність – це інтегральна властивість особистості, що забезпечує здатність до ефективної взаємодії в різних соціокультурних контекстах. Вона поєднує когнітивний, емоційно-регулятивний та поведінковий компоненти, охоплюючи знання норм і правил спілкування, мовленнєві вміння, навички самопрезентації, емпатію та здатність до рефлексії, поєднання культурологічної, мотиваційно-ціннісної та діяльнісної складових.

Інноваційні методи формування комунікативної компетентності зорієнтовані на активну, творчу й суб’єкт-суб’єктну взаємодію в навчанні. Використання інтерактивних, проєктних, веборієнтованих та цифрових технологій забезпечує розвиток критичного мислення, мовленнєвої гнучкості, уміння взаємодіяти в реальних і віртуальних комунікативних ситуаціях. Поєднання традиційних та інноваційних підходів створює умови для формування сучасної мовної культури, соціальної активності й готовності до ефективного спілкування в освітньому середовищі.

Література

1. Бойко М.М., Винничук О.Т. Комунікативна компетентність в контексті цифрових трансформацій освіти. *Професійна педагогіка,*

без року. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/15649/1/Boiko_Vynnychuk.pdf.
2. Зажарська Г.П. Концептуальні засади мовно-літературної підготовки в початковій школі. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2019. № 3(326). 36–43.
3. Коваленко О. Комунікативна компетентність сучасних здобувачів вищої освіти як складова професійної компетентності. 2024. URL: https://surl.li/tdbkkv.
4. Корніяка О.М. Розвиток комунікативної компетентності особистості в сучасному соціокомунікативному просторі. *Матеріали II Всеукраїнського психологічного конгресу, присвяченого 110-річчю від дня народження Г. С. Костюка*. ДП «Інформаційно-аналітичне агентство». 2010. № 1. 140–145.
5. Назарова І. Формування комунікативної компетентності учнів на уроках української мови. eprints.zu.edu.ua, без дати. URL: https://surl.lt/pxancf.
6. Рябець І. Комунікативна компетентність майбутнього фахівця: теоретичні засади. Київський університет, 2015. URL: https://surl.lu/jqxerv.
7. Чурікова-Кушнір О.Д., Софроній З. В., Гаврілова Л. Г. Формування комунікативної компетентності майбутнього хорового диригента. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. № 1(108). 278–292.
8. Шарова Т., Шаров С. Формування комунікативної компетентності майбутніх учителів інформатики засобами творчих робіт. *Молодь і ринок*. 2018. № 9(164). С. 33–38.
9. Dolhopol O.O., Tieliezhkina O.O., Herasymchuk T. V., Berestova A.A., Goltvenytska M.V. Creative teaching methods in the formation of language and speech competencies: Experience working with learning both in the classroom and remotely. *Arab World English Journal*. 2022. No 13(2). URL: https://dx.doi.org/10.24093/awej/vol13no2.33.
10. Kharitonenko L. Innovations and traditions in Ukrainian language teaching at the educational establishments of Ukraine: Cases, models of the future. *Futurity Education.* 2022. No 2(1). Pp. 68–85.
11. Nikitchenko L., Davydova Zh., Krylova V., Samborska O., Arkushyna H. Innovative approaches to learning and teaching in Ukrainian higher education. *Cadernos de Educação, Tecnologia e Sociedade,* 2024. No 17. Pp. 495–505.

Охримович А.М.
викладач вищої категорії
Володимир-Волинський фаховий коледж

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ДИСЦИПЛІН ГУМАНІТАРНОГО СПРЯМУВАННЯ

***Анотація**. Дана стаття розкриває актуальні проблеми та роль гуманітарних дисциплін в системі ВНЗ України. Зокрема в статті висвітлені найактуальніші проблеми методики навчання дисциплін гуманітарного спрямування, окреслені завдання і шляхи вирішення найактуальніших питань. Акцент спрямований на національне виховання молоді в контексті реалізації гуманітарної освіти.*

***Ключові слова**: методика навчання, освітній процес, сучасні підхід, інноваційні технології, міждисциплінарність.*

***Okhrimovych A.M. Current problems of teaching methodology of humanitarian disciplines**. This article reveals current problems and the role of humanitarian disciplines in the system of higher education institutions of Ukraine. In particular, the article highlights the most urgent problems of teaching methodology of humanitarian disciplines, outlines tasks and ways to solve the most urgent issues. The emphasis is on the national education of youth in the context of implementing humanitarian education.*

***Key words**: teaching methodology, educational process, modern approach, innovative technologies, interdisciplinarity.*

Актуальність дослідження. У сучасних умовах трансформації освіти, впровадження цифрових технологій та переосмислення ціннісних орієнтирів особливої уваги набуває методика навчання дисциплін гуманітарного спрямування. Ці дисципліни відіграють ключову роль у формуванні світогляду, критичного мислення, комунікативної компетентності та громадянської свідомості здобувачів освіти. Проблеми адаптації методик до нових освітніх умов, забезпечення міждисциплінарного підходу, використання інноваційних технологій викликають потребу у ґрунтовному аналізі та оновленні традиційних підходів до викладання гуманітарних дисциплін.

Якісна гуманітарна підготовка здобувачів освіти – одне з актуальних завдань, які прагне вирішити у теоретичній та практичній площинах сучасна педагогічна наука. Саме це спонукає науковців та безпосередніх учасників педагогічного процесу здійснювати інтенсивний пошук нових підходів, форм та методів вирішення окресленого завдання.

Соціально-гуманітарна підготовка є одним із ключових аспектів підготовки майбутніх фахівців та представників суспільної еліти у вищих навчальних закладах України. Згідно з концепцією національної освіти, покликана забезпечити формування всебічно розвинутих особистостей, які розуміють перипетії соціокультурного життя України та світу, здатні до гармонійного співжиття з іншими людьми, природним та соціальним середовищем. В останні роки активно впроваджується студентоцентрична модель вищої освіти. Згідно з нею, головне завдання вищої школи – комплексне формування особистості здобувача освіти, а не лише передача йому певної суми знань і вироблення необхідних для подальшої професійної діяльності вмінь.

Метою статті є аналіз актуальних проблем методики навчання гуманітарних дисциплін у контексті сучасних освітніх викликів, визначення ефективних підходів та інноваційних методів викладання з урахуванням змін у змісті, формах та завданнях сучасної системи ЗВО.

Виклад основного матеріалу. Вища освіта повинна надавати не лише вузькопрофесійну підготовку, а й створювати умови для самореалізації і самовизначення особистості [5, с. 179–180]. За роки незалежності України у вищій освіті склалася парадоксальна ситуація. Поділ навчальних дисциплін на негуманітарні і гуманітарні призвів до того, що останні почали вважати другорядними у підготовці фахівців природничо-технічного, в тому числі й аграрного профілю. Іноді навіть непотрібними. Втім, такий підхід є небезпечним для майбутнього суспільства. Адже гуманітарні знання відіграють важливу роль у формуванні духовних цінностей конкретної особистості та й соціуму загалом, вони «мотивують на корисну для суспільства діяльність». Результати такої підготовки не є миттєвими, вони проявляються дещо пізніше, причому не у додаткових знаннях, а у набагато глибшому оволодінні методами пізнання, розумінні соціально-політичних, культурних, економічних процесів на регіональному і глобальному рівні [4].

Дослідники справедливо вказують на необхідність виходу гуманітарної підготовки майбутніх фахівців за межі формування

комунікативних і організаторських здібностей [2, с. 48–49]. Важливо, щоб особистість мала уявлення про сенс життя та щастя, високі ідеали, була орієнтована на кращі взірці світової і національної культури, чого неможливо досягнути без вивчення основ соціально-гуманітарних дисциплін (філософії, етики, естетики, культурології, релігієзнавства, політології, соціології, психології, педагогіки тощо). Саме завдяки їм можна та потрібно формувати особистостей творчих, із власною життєвою позицією, що володіють методологією та методикою наукового і філософського пізнання дійсності, здатні втілювати на практиці отримані знання, які б не лише покращували духовне і матеріальне життя людини в суспільстві, а й забезпечували гармонію між людиною та природою.

Комплекс соціально-гуманітарних дисциплін є основою становлення гуманістичного та ноосферного світогляду фахівця природничотехнічного профілю, який усвідомлюватиме, що його діяльність повинна не лише сприяти матеріально-технічному поступу суспільства, але водночас не завдати шкоди людям та природі. Гуманітарна освіта покликана забезпечувати становлення світогляду особистості, а не набору конкретних знань чи лишень поінформованості з певних питань. В цьому відношенні важливо переходити від орієнтації на раціональне пізнання як єдино можливе в адекватному осягненні сутнісних рис природи і суспільства на культуру як середовище, в якому живе та працює конкретна особистість. Надмірна раціоналізація мислення та діяльності людини виявила себе двояко: з одного боку, значні успіхи в науці і техніці, з іншого боку – дегуманізація людських відносин, технократизація життєдіяльності людини, коли людина перетворюється на засіб чи функцію, похідну від держави, суспільства, техніки. Адже вища освіта у своїх завданнях не повинна зводитись лише до наукової чи професійної підготовки фахівців, але й допомагати їм здобути ґрунтовну фундаментальну й практичну підготовку. Завдяки циклу соціально-гуманітарних дисциплін людина розумітиме власну значимість та потребу використовувати отримані знання на користь іншим людям, суспільству, не допускаючи дисгармонії у відносинах між ними, технікою і природою.

Важливими елементами гуманітарної освіти є «світоглядно-філософська, культурологічна та філологічна, соціально-політична та соціологічна складові, історична, етична й естетична освіта,

українознавча підготовка, еколого-природнича, економічна та правова освіта, психолого-педагогічна підготовка, система знань і навичок, що забезпечують здоровий спосіб життя» [1, с. 50].

Найактуальнішими проблемами навчання дисциплін гуманітарного спрямування ЗВО є: по-перше, це невідповідність між потребою у соціально-гуманітарній підготовці фахівців та обсягом часу, що відводиться у навчальних планах на вивчення дисциплін гуманітарного циклу. Дуже часто гуманітарна підготовка формально приєднується до спеціальної, а іноді на неї відводиться мінімум навчальних годин [6, с. 180]. По-друге, переобтяженість навчальних програм і підручників фактичним матеріалом, а відтак акцент на передачі знань, умінь, навичок замість комплексного і всебічного розвитку особистості. Суперечність між великим обсягом навчального матеріалу та обмеженим часом для його вивчення призводить до того, що при вивченні гуманітарних дисциплін і надалі культивується репродуктивне викладання. Тобто педагог залишається центральною фігурою навчального процесу, а його взаємодія зі студентами зводиться до передачі – засвоєння знань. Втім такий підхід вже не ефективний. Досвід зарубіжних ЗВО свідчить про необхідність перебудови навчального процесу і перехід до інноваційного навчання, спрямованого на розвиток особистості здобувача освіти. По-третє, недостатня реалізація особистісно-орієнтованого підходу у навчанні. Зазвичай, жорстка структура навчання у ЗВО природничо-технічного профілю забезпечує типову масову підготовку фахівців, практично нівелюючи індивідуальний підхід до студента. Як правило, при вивченні дисципліни застосовуються традиційні форми і методи навчання, зорієнтовані на середнього студента, що значно шкодить розвитку його творчої індивідуальності, формуванню таких якостей як креативність, новаторство, самостійність [6, с. 180]. По-четверте, традиційний характер організації навчання, зумовлений традиційною підготовкою викладача, браком найновіших психолого-педагогічних знань та його недостатньою поінформованістю про нові підходи і технології навчання.

З огляду не це одним із першочергових завдань аграрних ЗВО є вирішення окреслених проблем і суперечностей. Можна виділити такі шляхи переходу до гуманістично-орієнтованого навчання:
1) використання гуманітарних знань при вивченні спеціальних дисциплін і відповідно даних природничих і технічних наук при викладанні

гуманітарних дисциплін, метапредметність навчання (розробка системи інтегрованих знань з декількох дисциплін); 2) використання інноваційних форм і методів навчання, що забезпечить індивідуальний, особистісно зорієнтований підхід до студента, побудова студентоцентричної моделі навчання; 3) створення нових інституцій для забезпечення інтенсивного розвитку соціально-гуманітарної підготовки (систематично діючих семінарів, літніх і зимових шкіл, кабінетів, лабораторій, фондів, програм стажування та обміну досвідом); 4) розширення можливостей і завдань наукової бібліотеки ВНЗ в організації соціально-гуманітарної підготовки студентів та викладачів; 5) створення інформаційної бази даних про роботу в галузі соціально-гуманітарної підготовки у закладі освіти (література, графік проведення конференцій та інших заходів наукового, навчально-виховного плану, розроблені програми та проекти, стажування тощо).

Дуже актуальним у ЗВО природничо-технічного профілю є питання про міжпредметні та міжгалузеві зв'язки в процесі організації наукової і навчально-виховної діяльності здобувачів освіти. Необхідно, щоб викладачі і здобувачі освіти широко використовували напрацювання соціально-гуманітарних та природничо-технічних наук. Причому це стосується як кафедр гуманітарного, так і природничо-технічного профілю, що має бути відображено в методичних виданнях, науковій літературі, діяльності наукових гуртків, лекційних курсах. Урізноманітнення форм навчання та використовуваних навчальних технологій, творчий та ускладнений характер навчальних завдань є тими умовами формування самостійної, творчо мислячої та діючої особистості [3, с. 12]. Тому у навчально-виховному процесі варто ширше використовувати навчальні ігри, соціальнопсихологічні тренінги, інтелектуальні змагання, конкурси і диспути. Варто, щоб у курсах та спецкурсах широко використовувались новітні вітчизняні і зарубіжні напрацювання в галузі гуманітарних наук, панував дух інноваційності замість орієнтації на усталені форми і методи роботи.

Однією з нагальних проблем є якісно новий концептуальний і методологічний підхід до побудови самостійної роботи студентів у процесі соціально-гуманітарної підготовки. Слід зауважити, що головний її недолік зумовлений відсутністю досвіду виконання такої роботи під час навчання у середній школі. Дієвою є роз'яснювальна робота викладачів серед здобувачів освіти про можливість та конкретні

сфери застосування отриманих соціально-гуманітарних знань у професійній та суспільній діяльності. Адже усвідомлення здобувачами необхідності знань з конкретної дисципліни позитивно впливає на його мотивацію до навчання. Також доцільним є налагодження конструктивної співпраці і взаєморозуміння між здобувачами і викладачами, реалізація у процесі спілкування запитів і потреб кожної із сторін. Без врахування інтересів, уподобань, запитів студентів при побудові змісту навчального матеріалу дисциплін та форм організації їх засвоєння не можна розраховувати на суттєві успіхи і популярність соціально-гуманітарних дисциплін серед студентства. З цією метою слід провести систематичні опитування серед студентів про їхні пріоритети та потреби отримання того чи іншого спектру соціально-гуманітарних знань.

Важливо не тільки реалізовувати просвітницьку функцію соціально-гуманітарної освіти, але й розвивати у студентів необхідні для успішної професійної та соціальної діяльності риси характеру та інші психологічні характеристики (інтелект, почуття, воля, уява, навики спілкування).

Важливим є використання потенціалу соціально-гуманітарної підготовки при організації і здійсненні національного виховання молоді. Останні наукові дослідження показують, що студентам важливо активно долучатись до реалізації засад і цінностей громадянського суспільства у конкретній діяльності. У цьому відношенні здобувачі приймають участь у проектах, здійснюваних в рамках навчального закладу, міста, загальноукраїнського та міжнародного рівня, що дозволяє їм виробляти необхідні якості професійної і громадської діяльності: активність, систематичність, цілеспрямованість, оптимізм та впевненість у своїх силах.

Невиправданими видаються заяви високопосадовців про скорочення кількості дисциплін соціально-гуманітарного профілю, насамперед у ВНЗ природничо-технічного характеру, що маскується під гаслом оптимізації навчального процесу. Треба дисципліни не ліквідовувати чи механічно об’єднувати, а наповнювати їх новим змістом, максимально наближеним до реалій життя суспільства і особистості, змістом, що враховує сучасний стан розвитку науки та практики, де б творчий компонент домінував, стимулював пошуковість та ініціативність студентства. В цьому відношенні видається слушною

думка педагогів щодо потреби враховувати специфіку мислення і діяльності студентів природничо-технічного профілю і замість «систематичного вивчення моноаспектних дисциплін» пропонувати «цілісне, комплексне знання по групах гуманітарних проблем» і не наповнювати зміст дисциплін надміру абстрагованим матеріалом [4].

Необхідно не скорочувати кількість соціально-гуманітарних дисциплін та обсяг навчального часу для їх вивчення, а змінювати сам характер побудови цих дисциплін, оновлюючи їх проблематику та методику вивчення, надаючи їм творчого, пошукового виміру, комплексного характеру, максимально наближеного до професійної підготовки майбутніх фахівців.

Висновки. Незважаючи на низку негативних тенденцій, що спостерігаються при реформуванні вищої освіти в Україні, соціально-гуманітарна підготовка залишається однією з невід'ємних складових загальної підготовки майбутніх фахівців. Попри численні проблеми, що спостерігаються у процесі її реалізації, попри боротьбу між старими тенденціями та інноваціями в підході до розуміння цілей і завдань соціально-гуманітарної складової освіти, між співвідношенням професійного та загальноосвітнього її компонентів необхідно усвідомити: без соціально-гуманітарної підготовки важко уявити висококваліфікованого фахівця, представника інтелектуальної еліти.

Перспективами подальших досліджень є пошук та обґрунтування органічного взаємозв'язку між професійною та соціально-гуманітарною підготовкою майбутніх фахівців, врахування результатів при розробці державних та галузевих стандартів вищої освіти, навчальних планів та навчальних програм дисциплін.

Література

1. Грозна Н.З. Значення гуманітарної складової у професійній підготовці менеджерівекономістів у ВТНЗ. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2012. № 6. С. 48–52.
2. Гуцоляк О.О. Роль гуманітарної підготовки як складової формування особистості майбутніх фахівців в системі вищої технічної освіти. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти :* зб. наук. пр. / ред. Л.Л. Товажнянський, О.Г. Романовський. Харків : НТУ «ХПІ», 2012. Вип. 32-33(36-37). С. 46–55.

3. Іщенко Т.Д., Лепеха І.О. Формування творчої особистості в процесі підготовки фахівців аграрного профілю. *Науковий вісник ЛНУВМБТ ім. С.З. Гжицького*. 2011. Т.13, № 3(49). С. 7–13.
4. Мишак О.О. Забезпечення гуманістичної орієнтованості змісту навчання майбутніх біотехнологів. Пе*дагогічні науки. Проблеми підготовки спеціалістів*. 2012. №2.
5. Скирда А.Є., Адарюкова Л.Б. Гуманітаризація системи вищої технічної освіти України: її ціль, задачі та принципи впровадження. *Наукові праці Вищого навчального закладу «Донецький національний технічний університет».* Сер. : Педагогіка, психологія і соціологія. 2013. № 1. С. 179–183.
6. Сопівник Р.В., Мишак О.О. Модель процесу формування гуманістичної спрямованості майбутнього біотехнолога аграрної галузі. *Біоресурси і природокористування*. 2014. Т.6. № 3-4. С. 179–185.

Подбєрьозко П.В.
здобувач вищої освіти
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного
Науковий керівник: к.пед.н., доцент Шаров С.В.

АНАЛІЗ ПРОГРАМНИХ ЗАСОБІВ ДЛЯ УПРАВЛІННЯ ІТ-ПРОЄКТАМИ

Анотація. *У статті розглядаються окремі системи управління ІТ-проєктами, здійснено їх порівняння за декількома критеріями. Зазначається, що дане програмне забезпечення надає можливість підвищити ефективність планування та координації завдань, забезпечити управління ресурсами та бюджетом, автоматизувати формування звітів тощо. На основі аналізу наукових праць інших дослідників були проаналізовані можливості Jira, Trello, Asana, Microsoft Project. З'ясовано, що вибір системи управління ІТ-проєктами залежить в першу чергу від самого проєкту, його особливостей та мети.*

Ключові слова: *інформатизація, програмне забезпечення, управління, ІТ-проєкт, комп'ютерні науки.*

Podbierozko P.V. Analysis of software tools for IT-project management. *The article examines selected IT project management systems and compares them based on several criteria. It is noted that such software helps to enhance the efficiency of task planning and coordination, enables resource and budget management, and automates report generation, among other functions. Based on the analysis of scientific works by other researchers, the capabilities of Jira, Trello, Asana, and Microsoft Project were reviewed. It was found that the choice of an IT project management system primarily depends on the project itself, its specific features, and objectives.*

Key words: *informatization, software, management, IT-project, computer science.*

Актуальність дослідження. ІТ-проєкти є важливою складовою цифрової економіки, що впливають на розвиток інновацій, цифрову трансформацію бізнесу, підвищення конкурентоспроможності організацій в умовах інформаційного суспільства. Особливістю ІТ-проєктів є їхня динамічність та часткова невизначеність, швидкий розвиток технологій, потреба в постійній взаємодії між членами команди, замовниками та користувачами, а також висока залежність від людських ресурсів. Зазвичай вони пов'язані з впровадження нових продуктів, розробки стартапів і цифрових рішень, що забезпечують довгострокову цінність для компаній і користувачів.

З метою забезпечення ефективності та якості реалізації ІТ-проєктів значна увага приділяється проєктному менеджменту, що дозволяє ефективно координувати ресурси, час і завдання для досягнення конкретних бізнес-результатів. Успішна реалізація ІТ-проєктів значною мірою залежить від здатності менеджерів ефективно координувати команду, розподіляти ресурси, організовувати комунікацію та оперативно приймати рішення в умовах невизначеності. У процесі управління важливими стають такі характеристики, як стійкість до змін, безпечний та швидкий обмін інформацією, доступність даних у хмарному середовищі, а також відповідність поточним бізнес-цілям.

У зв'язку з високим рівнем технологічної складності та постійною зміною вимог, управління ІТ-проєктами потребує використання гнучких

та адаптивних методів, здатних забезпечити ефективну реалізацію поставлених цілей. Крім того, актуалізується необхідність у використанні спеціалізованого програмного забезпечення. Програмні системи, що підтримують управління ІТ-проєктами, охоплюють широкий спектр можливостей, зокрема функціональність для оцінки ризиків, планування витрат і ресурсів, формування календарного графіка робіт, координації діяльності персоналу, моніторингу прогресу виконання завдань, створення звітності, а також інтеграції з іншими прикладними системами.

Ринок програм, призначених для управління ІТ-проєктами, досить різноманітний. Кожна система управління ІТ-проєктами має свої характеристики та особливості використання. Зазначена ситуація, а також постійна поява нових програмних продуктів даного виду зумовлює необхідність в їх аналізі.

Метою статті є висвітлення значення програмних засобів управління ІТ-проєктами, їх порівняння за різними критеріями.

Виклад основного матеріалу. Будь-який завжди спрямований на досягнення конкретних результатів і реалізацію визначених цілей у межах певної предметної області. Його виконання передбачає співпрацю керівництва підприємства, проєктного менеджера, команди виконавців (фахівців у галузі програмної інженерії, тестування, управління, бізнес-аналізу, дизайну та інших суміжних сфер), інших зацікавлених сторін, долучених до виконання проєкту на різних етапах життєвого циклу [1, с. 9; 4, с. 322].

Специфіка ІТ-проєктів полягає у високому рівні ризиків та невизначеності, що пов’язано зі зміною вимог та характеристик майбутнього продукту. На відміну від класичних проєктів, на якість виконання ІТ-проєктів вагомий вплив має точність складання технічної документації, гнучкість в управлінні змінами та ефективність комунікації між усіма учасниками процесу. Зазвичай технічне завдання визначає вимоги до майбутнього продукту, що підкреслює специфіку ІТ-проєкту та вирізняє його серед інших типів проєктної діяльності. Крім того, важливу роль відіграє синхронізація строків виконання завдань із наявними ресурсами, особливо у випадках, коли ІТ-компанія одночасно реалізує кілька проєктів із різним ступенем складності та терміновості. Важливе значення має методологія, що покладень в основу управління конкретним ІТ-проєктом. В контексті цього найбільш сучасними

гнучкими методологіями є Waterfall, Agile, Scrum [10, с. 287], Lean та Kanban.

До основних видів ІТ-проєктів дослідники відносять розробку апаратного та програмного забезпечення, впровадження інформаційних систем, інфраструктурні ІТ-проєктів. На специфіку ІТ-проєктів впливає та їх вид впливає власне діяльність компанії, що займається розробкою та реалізацією проєкту. Так, виділяють ІТ-компанії, що займаються розробкою власних програмних продуктів або послуг з нуля, аутсорсингові (сервісні) ІТ-компанії, що займаються розробкою програмного забезпечення на замовлення інших підприємств, консалтингові ІТ-компанії, що займаються впровадженням готового програмного забезпечення на замовлення іншгого підприємтсва, аутстаф-компанії, що займаються пошуком працівників для інших підприємств [3, с. 90].

Найбільш складним є впровадження інформаційних систем. Це можна пояснити тим, що протягом його реалізації можуть змінюватися проєктні рішення, впроваджувані технології, інструменти й навіть архітектура рішення. В умовах швидкої еволюції ІТ-ринку існує ризик втрати актуальності як застосованих технічних засобів, так і самого проєктного результату ще до завершення розробки [5, с. 74].

Використання цифрових інструментів у сфері управління проєктами сприяє автоматизації окремих процесів, покращує координацію між учасниками, підвищує загальну продуктивність командної роботи, забезпечує прозорий контроль за витратами ресурсів. Крім того, такі інструменти забезпечують системне та якісне виконання завдань відповідно до встановлених термінів і вимог [4, с. 324]. Сучасні програмні засоби, що використовуються у практиці проєктної діяльності, поділяються на кілька основних груп: табличні процесори (наприклад, Excel), системи штучного інтелекту, спеціалізовані програмні продукти для управління проєктами (зокрема, MS Project, Jira, Trello, Wrike та інші), комплексні інтегровані системи управління підприємством (ERP-системи [9, с. 78]). Корпоративні інформаційні платформи охоплюють повний цикл проєктних робіт і автоматизують усі функції управління, або реалізовані у вигляді окремих функціональних підсистем, які вирішують специфічні завдання на рівні окремих підрозділів підприємства [11, с. 112]. Це дозволяє підвищити ефективність прийнятих управлінських рішень, знизити собівартість проєкту [8, с. 13].

Слід зазначити, що цифрові інструменти з успіхом використовуються для управління науковими проєктами, що відображено у роботі [7].

Для управління проєктами доречно використовувати спеціалізоване ПЗ (програмні засоби управління ІТ-проєктами). Таке програмне забезпечення дозволяє реалізовувати автоматизовану підтримку всіх етапів життєвого циклу ІТ-проєкту – від планування та розробки до тестування, впровадження та супроводу. Важливими функціями є побудова графіків виконання завдань за умов обмеженості ресурсів, визначення критичних шляхів реалізації, розрахунок резервів часу, ідентифікація потреб у різних типах ресурсів, прогнозування ймовірних ризиків із подальшим їх урахуванням у плануванні, оцінювання фактичного перебігу робіт і виявлення відхилень від запланованих показників, а також проведення аналітики щодо функціонування проєкту й формування прогнозів основних параметрів на завершальних етапах реалізації.

У роботі Я. Колодінської здійснено цифрових інструментів для виконання різних етапів управління проєктом. Зокрема, на етапі ініціації можна використовувати Notion, MindMeister, Coggle, MindMup. На етапі планування доречно використання таких інструментів як Jira, Trello, Microsoft Project, Asana та ін. На етапі виконання можна використовувати сервіси Monday.com, Slack, Basecamp для автоматизації рутинних задач, координації завдань тощо. Для прогнозування результатів, автоматичного виявлення відхилень на етапі контролю та моніторингу можна використовувати Harvest, Power BI, Tableau та інші програмні продукти. На етапі завершення проєкту для архівації даних, автоматизованого складання звітів можна використовувати Confluence, Notion та ін. [4, с. 328]. Про можливість використання Microsoft Project на всіх етапах життєвого циклу ІТ-проєкту зазначено у роботі А. Якиміва. Зокрема, даний програмний продукт використовується на етапах ідентифікації, техніко-економічного обґрунтування, планування, мобілізації, створення матеріально-технічної бази, експлуатації та закриття [11, с. 113].

На думку Я. Поволоцького та Р. Усенко, вагомими критеріями під час вибору систем управління ІТ-проєктами є кросплатформеність (можливість працювати на декількох операційних платформах або технологіях), надійність (безвідмовне виконання функцій при заданих умовах), універсальність (витрати на розробку та впровадження),

інтуїтивність інтерфейсу (забезпечення ефективної взаємодії користувача із програмним забезпеченням), ціна [6, с. 51].

В. Воробйов, О. Черечін та інші дослідники в основі порівняння програмних засобів для управління ІТ-проєктами визначили такі характеристики як простота використання, функціональність, гнучкість налаштувань, інтеграція з іншими аналогічними програмними продуктами, аналітичні можливості, звітність. За такими критеріями були порівняні такі системи управління ІТ-проєктами як Jira, Trello, Asana, Microsoft Project. За їх даними, найбільш простий в освоєнні (критерій «простора використання») є Trello. За функціональністю досить потужними є Jira, Asana, Microsoft Project. Найбільш гнучким у налаштуваннях є Jira. Інтеграція з іншими системами реалізована у Jira, Asana, Microsoft Project. Для аналогічних програмних продуктів реалізована аналітика та звітність. З іншого боку, відносно недорогі або безкоштовні є Trello, Asana [2, с. 5]. Це дозволяє зробити висновок, що вибір системи управління ІТ-проєктами залежить в першу чергу від самого проєкту, його особливостей та задач, в межах якого вони повинні виконуватися.

Висновки. Отже, для ефективної організації ІТ-проєкту доречно використовувати спеціалізоване програмне забезпечення. Системи управління ІТ-проєктами надають можливість підвищити ефективність планування, координації та контролю за виконанням завдань, покращити комунікацію між учасниками проєкту, забезпечити управління ресурсами та бюджетом, автоматизувати формування звітів тощо. Наразі є різноманітні програмні продукти, що відрізняються функціональністю та вартістю. Вибір конкретної системи управління ІТ-проєктами залежить від особливостей власне ІТ-проєкту, можливостей виконавця та мети замовника.

Література

1. Бредіхін В.М., Тарасенко С.І. Управління проектами: проблеми та перспективи. *Молодий вчений*. 2017. № 4. С. 9–12.
2. Воробйов В.В. та ін. Діджиталізація процесу управління ІТ-проєктами. *Академічні візії*. 2023. № 26. С. 1–8.
3. Данилюк Н.М., Шулик Ю.В., Качан О.І. Сучасні підходи до управління проєктною діяльністю ІТ-компаній. *Наукові записки*

Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка». 2021. № 22(50). С. 88–94.

4. Колодінська Я. Сучасні підходи до управління ІТ-проєктами та стартапами в умовах цифрової економіки. *Modeling the development of the economic systems*. 2025. № 1. С. 322–331.
5. Новохацька Д.В. Особливості та проблеми реалізації ІТ-проектів в Україні. *Вісник Черкаського державного технологічного університету. Серія: Технічні науки*. 2016. № 2. С. 72–77.
6. Поволоцький Я.О., Усенко Р.Р. Оцінювання та вибір програмних засобів сучасних систем управління ІТ проектами. *Вісник Черкаського державного технологічного університету. Серія: Технічні науки*. 2018. № 3. С. 50–55.
7. Сергієнко Т.І. Застосування інформаційних технологій для управління науковими проектами. *Українські студії в європейському контексті*. 2024. № 9. С. 235–241.
8. Шаров С.В., Копустинський К.В. Аналіз інформаційних систем для автоматизації діяльності підприємства. *Інформаційне суспільство: технологічні, економічні та технічні аспекти становлення: зб. тез доп. Міжнар. наук. Інтернет-конф*. 2016. С. 12–15.
9. Шаров С., Сушко Є. Розробка інформаційної системи для аналізу діяльності співробітників компанії. *Ukrainian Journal of Educational Studiesand Information Technology*. 2017. № 3(5). С. 73–83.
10. Чорна А.В. Scrum методологія, як практичний метод підготовки інженерів-програмістів. *Інформаційні технології в освіті та науці: зб. наук. пр*. 2017. № 9(1). С. 287–291.
11. Якимів А.І. Інформаційні системи управління проектами. *Наука й економіка*. 2013. № 3. С. 110–114.

Полторан Д.В.
здобувач вищої освіти
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного
Науковий керівник: д.т.н., доцент Мірошниченко М.Ю.

ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ЯК НЕОБХІДНІСТЬ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Анотація. *У статті розглядається проблема захисту персональної інформації як одна з потреб сучасного суспільства. Визначено сутність персональних даних та їх значення в умовах розвитку цифрових технологій, проаналізовано основні ризики й загрози, пов'язані з витоком та незаконним використанням інформації. Окреслено міжнародні та національні підходи до правового регулювання у сфері захисту персональних даних, приділено увагу технічним і освітнім аспектам інформаційної безпеки. Особливий акцент зроблено на викликах, що постають перед Україною в умовах цифровізації та воєнного стану. У висновках підкреслено необхідність комплексного підходу, який поєднує правові, технологічні та культурно-освітні механізми захисту.*

Ключові слова: *персональні дані, інформаційна безпека, цифровізація, захист інформації, кіберзагрози, приватність, національна безпека.*

Poltoran D.V. Protection of personal information as a need of modern society. *The article examines the issue of protecting personal information as one of the key needs of modern society. The essence of personal data and its significance in the context of digital technology development are defined; the main risks and threats associated with data leaks and unauthorized use of information are analyzed. International and national approaches to legal regulation in the field of personal data protection are outlined, with attention given to technical and educational aspects of information security. Particular emphasis is placed on the challenges faced by Ukraine in the context of digitalization and martial law. The conclusions highlight the necessity of a comprehensive approach that combines legal, technological, and cultural-educational mechanisms of protection.*

Key words: *personal data, information security, digitalization, data protection, cyber threats, privacy, national security.*

Актуальність дослідження. У XXI столітті цифрові технології стали невід'ємною складовою суспільного розвитку. Інформаційно-комунікаційні системи, соціальні мережі, електронна комерція, дистанційна освіта та державні електронні послуги значно спростили життя людей. Водночас, зазначені переваги створили нові загрози, пов'язані з витоком, незаконним використанням персональної інформації, маніпулювання суспільною думкою тощо.

Сьогодні інформація перетворилася на стратегічний ресурс, а доступ до персональних відомостей – на потужний інструмент впливу. Використання великих масивів даних (Big Data) для маркетингових чи політичних цілей, поширення кіберзлочинності, шкідливих програм, фішингових атак та підроблених акаунтів у соціальних мережах підвищують рівень уразливості особистості. Проблема захисту персональної інформації особливо актуальна в умовах гібридних воєн, коли інформаційні технології використовуються як зброя [2, с. 121].

Україна, що активно розвиває цифрову державу та впроваджує європейські стандарти електронного врядування, стикається з подвійним викликом: необхідністю створення зручних електронних сервісів та одночасним забезпеченням надійного захисту персональних даних громадян. Саме тому дослідження питань інформаційної безпеки є надзвичайно важливим як у науковому, так і у практичному вимірі.

Метою статті є аналіз проблеми захисту персональної інформації в умовах сучасного суспільства, визначення основних загроз та викликів у цій сфері, а також окреслення шляхів удосконалення системи інформаційної безпеки з урахуванням світових і національних тенденцій.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах поняття персональної інформації набуло більш широкого змісту. До традиційних паспортних даних, адреси проживання чи ідентифікаційних кодів додаються електронні відомості, що створюють так званий «цифровий слід» людини. Це історія пошукових запитів, активність у соціальних мережах, дані про пересування, електронні платежі, навіть уподобання та стиль комунікації. Сукупність такої інформації формує «цифровий портрет» особистості, який у багатьох випадках виявляється цінішим за традиційні анкетні дані [7, с. 344].

Проблема полягає в тому, що персональні дані дедалі частіше стають об'єктом несанкціонованого доступу. Витоки інформації з державних реєстрів, банківських систем, освітніх платформ чи медичних закладів свідчать про те, що навіть найважливіші інституції не завжди здатні забезпечити належний рівень захисту. Кібератаки, фішингові схеми, використання соціальної інженерії демонструють, що зловмисники постійно вдосконалюють інструменти впливу, тоді як користувачі часто нехтують елементарними правилами безпеки, створюючи простір для злочинних дій.

Не менш небезпечною є ситуація, коли самі громадяни свідомо або несвідомо розкривають інформацію про себе у публічному просторі. Сучасна людина звикла ділитися фото, геолокацією, особистими переживаннями у відкритих соціальних мережах, що суттєво підвищує ризики маніпуляцій чи навіть фізичних загроз. Таким чином, проблема захисту даних має не лише технічний чи правовий вимір, але й культурно-освітній, адже від рівня цифрової грамотності населення безпосередньо залежить безпека особистості [5, с. 106].

На міжнародному рівні сформувалися різні моделі правового регулювання захисту персональної інформації. Найбільш відомим є європейський підхід, закріплений у Загальному регламенті із захисту даних (GDPR). Він базується на пріоритеті прав людини та передбачає суворі вимоги до обробки інформації, зокрема необхідність чіткого інформування користувача та отримання його згоди на використання даних. У США більш поширеною є галузева модель регулювання, яка охоплює окремі сфери, наприклад, банківську чи медичну.

Україна у цій сфері робить активні кроки, зокрема через Закон «Про захист персональних даних» та низку підзаконних актів. Водночас на практиці ще зберігаються значні проблеми: недостатній рівень контролю за дотриманням вимог, слабкі механізми відповідальності за порушення, а також відставання від європейських стандартів. З огляду на курс України на інтеграцію до ЄС, гармонізація національного законодавства з положеннями GDPR є важливим завданням.

Окремої уваги заслуговує технічний аспект захисту персональної інформації. Використання багаторівневої автентифікації, шифрування, резервного копіювання, систем антивірусного захисту та сучасних протоколів передачі даних є необхідними складовими інформаційної безпеки. Проте навіть найсучасніші технології залишаються

малоефективними без належного рівня відповідальності користувачів та організацій, які оперують персональними даними [8, с. 26]. Звідси випливає важливість комплексного підходу, що поєднує правові, технічні та освітні заходи.

У перспективі розвиток штучного інтелекту та аналітичних систем дозволить ефективно виявляти аномальну активність та потенційні кіберзагрози у режимі реального часу. Водночас це породжує нові етичні виклики, адже автоматизовані системи також працюють із персональною інформацією і здатні впливати на права людини [6, с. 626]. Отже, майбутнє захисту персональних даних потребує балансу між технологічними можливостями, законодавчими гарантіями та етичними стандартами.

Особливе значення питання захисту персональної інформації набуває в умовах постійної загрози з боку кіберзлочинців. Витік даних у таких обставинах може становити не лише приватну загрозу окремій людині, а й безпосередню небезпеку для національної безпеки, оскільки інформація про місце проживання, переміщення громадян, їхні соціальні зв'язки чи фінансову активність може бути використана для цілеспрямованих атак, диверсій чи кампаній із дезінформації. Інформаційна війна стала одним із ключових інструментів гібридної агресії, а персональні дані нерідко перетворюються на «зброю», що дозволяє маніпулювати суспільною думкою, підривати довіру до державних інституцій і посилювати панічні настрої серед населення [4, с. 301].

У цьому контексті захист державних інформаційних ресурсів, зокрема офіційних реєстрів та баз даних, виступає важливим стратегічним пріоритетом. Доступ до таких ресурсів відкриває можливості для масштабних кібератак, які здатні паралізувати діяльність органів влади, порушити роботу критичної інфраструктури тощо. Як наслідок, безпека державних інформаційних систем повинна реалізуватися через застосування новітніх технологій шифрування, багаторівневу систем автентифікації, постійний моніторинг кіберзагроз і тісну співпрацю з міжнародними партнерами у сфері кібероборони [3, с. 192].

Водночас важливо враховувати людський чинник, адже багато витоків даних відбуваються не лише через технічні вразливості, а й через необережність чи недобросовісність співробітників, які працюють з

інформаційними системами. Тому підвищення рівня цифрової культури та професійної підготовки працівників, а також створення умов для їхньої відповідальності за порушення правил роботи з даними є необхідним завданням на будь-якому підприємстві [1, с. 80]. Ефективна система безпеки даних здатна не лише мінімізувати загрози для окремих громадян, а й посилити здатність підприємства протистояти інформаційним атакам та забезпечити безперервність функціонування критичних сервісів.

Висновки. Захист персональної інформації є однією з важливих потреб сучасного суспільства. Він виступає не лише гарантією приватності окремої людини, але й умовою формування довіри громадян до держави, стабільності економічних процесів та безпеки держави в цілому. Аналіз показує, що головними викликами залишаються стрімкий розвиток технологій, зростання масштабів кіберзлочинності, недостатня цифрова грамотність населення та недосконаліть національного законодавства.

Для подолання цих проблем необхідно забезпечити інтеграцію правових, технічних та освітніх заходів, розвивати міжнародну співпрацю, гармонізувати національні норми із європейськими стандартами та підвищувати рівень культури безпечного користування цифровими технологіями. Лише комплексний підхід дозволить ефективно захистити особу і суспільство від небезпек, які пов’язані з неправомірним використанням персональної інформації.

Література

1. Колмакова В.О., Шаров С.В. Використання МВОК для формування імунітету від інформаційних загроз. *Українські студії в європейському контексті.* 2023. № 6. С. 80–87.
2. Мірошниченко М.Ю. До проблеми захисту інформаційних систем. *Сучасний стан та перспективи розвитку електротехнічних систем: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. інтернет-конференції пам’яті В.В. Овчарова* (04-18 листопада 2021 р., м. Мелітополь). 2021. С. 120–122.
3. Мірошниченко М.Ю. Алгоритм захисту персональних даних в соціальних мережах. *Українські студії в європейському контексті*. 2024. № 9. С. 190–195.
4. Назаров Є.М. Захист на рівні додатків: сучасні виклики та технології. *Українські студії в європейському контексті*. 2023. №7. С. 300–307.

5. Пилипчук В.Г. Проблеми захисту приватності, індивідуальних свобод та безпеки людини в інформаційному суспільстві. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. 2017. Серія 18. С. 106–118.
6. Правдюк А.Л. Захист персональних даних в контексті інформаційної безпеки. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 5(33). С. 625–638.
7. Сергієнко Т.І. Роль інформаційних технологій у житті сучасної людини. *Українські студії в європейському контексті*. 2023. №7. С. 344–349.
8. Sharov S., Rassokha I. Specific features of using Web 2.0 technology in the educational process. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: Педагогічні науки*. 2022. № 3. С. 26–33.

Рябець С.І.
кандидат технічних наук,
доцент кафедри інформатики, програмування,
штучного інтелекту та технологічної освіти
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
Кирпа К.О.
майстер виробничого навчання,
ДЗП (ПТ)О «Кропивницький професійний
ліцей сфери послуг і торгівлі»

ТЕХНІЧНІ ЗАСОБИ СТВОРЕННЯ І ДРУКУ ЗОБРАЖЕНЬ В СИСТЕМІ АВТОМАТИЗОВАНОГО ПРОЄКТУВАННЯ: ІСТОРИЧНИЙ ТА ПЕРСПЕКТИВНИЙ АКЦЕНТИ

Анотація. *Периферійне обладнання виступає невід'ємною складовою частиною апаратно-програмного комплексу CAD-систем. Воно виконує функції введення, обробки, виведення та фізичного відтворення проєктних рішень, сприяючи точному позиціюванню геометричних об'єктів, створенню креслень, тривимірному моделюванню, скануванню та друку цифрових моделей. Еволюція таких пристроїв є паралельною до розвитку програмного забезпечення САПР і*

нерозривно пов'язана з прогресом в області мікроелектроніки, сенсорики, адитивних технологій та хмарних обчислень.

Ключові слова: *технічні засоби, САПР, інтеграція.*

Ryabets S., Kyrpa K. Technical means of creating and printing images in the automated design system: historical and prospective emphasis. *Peripheral equipment is an integral part of the hardware and software complex of CAD systems. It performs the functions of input, processing, output and physical reproduction of design solutions, contributing to the accurate positioning of geometric objects, the creation of drawings, three-dimensional modeling, scanning and printing of digital models. The evolution of such devices is parallel to the development of CAD software and is inextricably linked with progress in the field of microelectronics, sensors, additive technologies and cloud computing.*

Key words: *technical means, CAD, integration.*

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю глибокого розуміння функціональних можливостей сучасного периферійного обладнання, зокрема 3D маніпуляторів, сканерів, принтерів, дігітайзерів і плотерів, а також його впливу на якість та продуктивність інженерних процесів. У сучасних умовах високої конкуренції та динамічного розвитку ринку критично важливо забезпечити високу точність, інтегрованість та доступність цих пристроїв, що, у свою чергу, сприяє прискоренню циклу розробки продукції – від концепції до фізичного прототипу.

Метою статті обрано висвітлення сучасного периферійного обладнання систем автоматизованого проєктування (САПР) та його інтеграції з програмним забезпеченням CAD-систем в історичному та перспективному .

Виклад основного матеріалу. У структурі САПР важливе місце займають технічні засоби створення та друку зображень – складові периферійного обладнання, без яких неможливо уявити повноцінну реалізацію процесів моделювання, креслення, візуалізації та подальшого фізичного виведення результатів проєктування. Історично розвиток таких засобів тісно пов'язаний з еволюцією самих систем автоматизованого проєктування, які виникли в середині XX століття як відповідь на потребу у пришвидшенні та автоматизації інженерної праці [4]. Перші САПР-системи були дорогими, обмеженими у

функціональності та працювали на громіздкому обладнанні, використовуючи вивід креслень через електромеханічні плотери. Згодом, з розвитком комп'ютерної техніки, з'явилися інтерактивні графічні дисплеї, графічні планшети, які дозволили інженерам створювати зображення безпосередньо на екрані.

З початком цифрової революції у 1980-1990-х роках, коли персональні комп'ютери стали масово доступними, технічні засоби виводу та введення для САПР почали активно вдосконалюватися. На зміну простим 2D-пристроям прийшли більш складні системи, здатні підтримувати роботу з 3D-моделями, а потім – і з фізичним відтворенням таких моделей за допомогою 3D-друку. З'явилися високотехнологічні принтери, які дозволяли не тільки друкувати технічну документацію, а й створювати функціональні прототипи без участі виробничих ліній. Це означало суттєве скорочення часу на перевірку конструкцій та розробку нових продуктів.

Технічні засоби створення та друку зображень стали логічним продовженням розвитку цифрових інженерних систем, відіграючи роль мосту між віртуальним середовищем проєктування та реальним фізичним простором. У сучасних умовах ці пристрої не лише підтримують основні функції введення і виведення, але й виступають критичними елементами інтерактивного циклу проєктування, дозволяючи проєктантам бачити результати в реальному часі, вносити зміни оперативно, здійснювати друк як 2D-креслень, так і об'ємних моделей. Їх розвиток продовжується й нині, разом із поступом у сфері штучного інтелекту, доповненої реальності та хмарних CAD-рішень.

Засоби створення зображень є невід'ємною складовою інструментарію систем автоматизованого проєктування. Це обладнання, яке забезпечує користувачеві можливість формування віртуальних моделей, креслень, схем та тривимірних об'єктів у цифровому середовищі. Вони забезпечують точне, зручне і швидке введення графічної інформації до комп'ютера, що є ключовим на ранніх етапах проєктного циклу. У цьому контексті створення зображень не обмежується лише статичними зображеннями чи ескізами – мова йде про динамічну побудову геометричних моделей, параметричних структур, топологічних поверхонь та інтерактивних схем.

Одним з революційних досягнень стало створення графічного дисплея – першого пристрою, що дозволив виводити зображення на екран. У 1963 році Іван Сазерленд розробив одну з перших інтерактивних

графічних програм “Sketchpad”, яка дозволяла користувачу створювати креслення за допомогою світлового пера на екрані – предтечі сучасних графічних планшетів [3].

З часом графічні інтерфейси вдосконалювалися, і на зміну ручному введенню координат прийшли спеціалізовані пристрої:

Графічні планшети та дігітайзери з’явилися як відповідь на потребу у високоточному введенні ліній, контурів та кривих. Планшети дозволяють креслити безпосередньо на чутливій поверхні за допомогою стилуса, при цьому система розпізнає не лише координати, а й силу натиску, кут нахилу тощо. Дігітайзери, що були популярними в 1980-1990-х роках, дозволяли перетворювати паперові креслення у векторні зображення, що значно прискорювало перехід від ручного до цифрового проєктування.

3D маніпулятори виникли як результат пошуку зручних засобів для керування тривимірними моделями. На відміну від стандартної миші, 3D маніпулятори дозволяють переміщати об’єкти у тривимірному просторі однією рукою, регулюючи масштаб, обертання та положення з високою точністю. Вони стали поширеними у сфері промислового дизайну, авіабудування, медицини та комп’ютерної графіки.

3D сканери – засоби, що з’явилися у 1990-х роках, забезпечили абсолютно новий рівень точності у відтворенні реальних об'єктів у цифровій формі. Сканери використовують лазерне, оптичне або фотограмметричне зчитування геометрії об'єкта, після чого будують цифрову 3D-модель, що може бути інтегрована у САПР-середовище для подальшого редагування або відтворення. Їх застосовують у реверс-інжинірингу, археології, стоматології, біомедичному моделюванні тощо.

Професійні монітори з високою роздільною здатністю стали критично важливими з поширенням складних графічних інтерфейсів у CAD-програмах. Для роботи з деталями, тонкими лініями та масштабними кресленнями важливою є чіткість і точність зображення. Сучасні дисплеї мають високу частоту оновлення, широке охоплення колірного простору (sRGB, Adobe RGB), підтримку HDR, що дозволяє максимально точно передавати зображення. У професійній роботі навіть найменша похибка у відтворенні кольору чи геометрії може вплинути на кінцевий результат проєкту.

Засоби створення зображень у САПР не лише полегшують рутину інженера чи дизайнера, але й формують основу для наступних етапів роботи – аналізу, симуляції, оптимізації та виготовлення виробу. Вони

забезпечують високу точність початкових даних, що критично важливо для складних або ресурсоємних проєктів. Крім того, зручність інтерфейсів введення сприяє креативному процесу, дозволяючи зосередитися на вирішенні інженерних задач, а не на механіці введення.

Після створення цифрової моделі або креслення в середовищі САПР наступним логічним етапом є її фізичне виведення для подальшого аналізу, презентації, затвердження або навіть виготовлення. Саме тут вступають у дію засоби друку зображень – критично важлива група периферійного обладнання, яка дає змогу перенести віртуальний результат роботи у матеріальний світ. Такі пристрої не лише дозволяють створювати документацію або прототипи, а й є ключовими для узгодження проєктів із замовниками, виконання технічного контролю, організації колективної роботи та збереження архівної документації [4; 5].

Потреба у друці проєктної документації виникла ще на ранніх етапах розвитку САПР у 1960-1970-х роках. Спочатку використовувалися *електромеханічні плотери*, які повільно, але точно наносили зображення на папір за допомогою пера, керованого комп'ютером [2]. Ці пристрої дозволяли будувати точні креслення великих форматів (A1, A0), що були необхідні у промисловому і будівельному проєктуванні. Хоча такі плотери мали обмежену швидкість і вимагали обслуговування, вони стали першим реальним інструментом виводу графіки з комп'ютера на папір.

З часом, із розвитком струменевих і лазерних технологій, з'явилися *2D-принтери,* які дозволили значно прискорити процес друку. Ці пристрої були дешевшими у використанні, забезпечували достатню якість відбитків, мали менші розміри і використовувалися не лише в інженерії, а й в офісному середовищі. У контексті САПР 2D-принтери служать для друку креслень, схем, діаграм, текстових пояснень, специфікацій, інструкцій з монтажу тощо. Їх зручність і швидкість зробили їх невіддільним елементом робочих місць інженерів, архітекторів та конструкторів [2].

Наступним революційним кроком стало впровадження *3D-друку,* що кардинально змінив підхід до виведення результатів проєктування. Перші прототипи 3D-принтерів з'явилися ще у 1980-х роках, але лише з початку XXI століття технологія стала доступною для широкого використання. 3D-принтери дозволяють виготовляти фізичні об'єкти з полімерів, металів, гіпсу та інших матеріалів безпосередньо з цифрової

CAD-моделі. Це суттєво прискорює цикл «розробка–випробування–вдосконалення», дозволяє уникати дорогого виробництва дослідних зразків і підвищує гнучкість розробки [2].

У системах автоматизованого проєктування 3D-друк відкриває нові можливості в таких сферах, як:

- *промисловий дизайн* (швидке створення концептуальних моделей);
- *медицина* (друк протезів, імплантів, анатомічних моделей);
- *архітектура* (масштабні макети будівель);
- *авіа- та автопром* (тестування деталей до серійного виробництва) [8].

Крім спеціалізованих друкарських пристроїв, у САПР часто використовуються *багатофункціональні пристрої,* які поєднують у собі функції принтера, сканера, копіра та іноді навіть факсу. У контексті проєктної діяльності багатофункціональні пристрої забезпечують оперативне копіювання креслень, цифрову архівацію паперових матеріалів (копії можуть бути інтегровані у CAD-середовище), а також швидкий друк супровідної документації. Це особливо зручно у закладах освіти (ІКТ [7]), на малих підприємствах, а також у віддалених офісах, де важлива універсальність при мінімальних витратах.

Сучасні засоби друку активно інтегруються з CAD-платформами, що дозволяє здійснювати друк із будь-якої точки світу, керуючи пристроями дистанційно. Також використовуються інтелектуальні алгоритми [6] для попереднього аналізу друку, автоматичної підготовки креслень до друку, оптимізації витрат матеріалу тощо.

Технічні засоби створення і друку зображень тісно пов’язані з програмними продуктами САПР, і саме ефективна інтеграція між апаратними й програмними компонентами забезпечує повноцінну роботу інженерних систем. На практиці це означає, що периферійні пристрої повинні «розуміти» формат даних, який генерує програмне забезпечення, коректно їх інтерпретувати та точно реалізовувати завдання, поставлені користувачем у середовищі CAD-систем.

Сучасні програмні платформи, такі як *AutoCAD, SolidWorks, CATIA, ArchiCAD, Siemens NX, Fusion 360, Inventor,* передбачають повноцінну підтримку різноманітних периферійних пристроїв завдяки:

- драйверам пристроїв – спеціальному програмному забезпеченню, яке дозволяє операційній системі і CAD-програмі «спілкуватися» з конкретним принтером, плотером, сканером або 3D-пристроєм;
- API (Application Programming Interface) – наборам інтерфейсів прикладного програмування, які дозволяють розробникам створювати

розширення або настроювати пристрої для безшовної інтеграції з CAD-середовищем;
- спеціалізованим плагінам і надбудовам, які додають нові функції до базової програми (наприклад, керування параметрами друку безпосередньо в CAD-інтерфейсі, конвертація файлів у потрібний формат, оптимізація траєкторії для 3D-принтера тощо);
- підтримці стандартних форматів файлів: DWG (AutoCAD), DXF (обмінний CAD-формат), STL (для 3D-друку), OBJ (3D-графіка), IGES, STEP (машинобудування), IFC (архітектура) та інших.

Завдяки такій сумісності вивід зображень або моделей на фізичні носії стає інтуїтивно зрозумілим процесом, який не потребує тривалого експорту, ручної обробки чи повторного моделювання. Наприклад, у середовищі AutoCAD користувач може створити креслення, задати його параметри та одразу здійснити друк на сумісному плотері. У випадку Fusion 360 або SolidWorks доступна можливість прямої підготовки STL-файлу для 3D-принтера з автоматичною генерацією підтримок і розрахунком об’єму матеріалу.

Крім того, сучасні CAD-системи дедалі більше підтримують двосторонню інтеграцію з обладнанням, що означає не лише надсилання даних на пристрій, але й отримання зворотної інформації. Наприклад, деякі моделі 3D-принтерів можуть надсилати до САПР-застосунку статус виконання завдання, залишок матеріалу, виявлені помилки або рекомендації щодо підвищення якості друку. Це суттєво підвищує ефективність і надійність у виробничому процесі.

Розвиток периферійного обладнання для систем автоматизованого проєктування є важливим аспектом еволюції технологій проєктування і виробництва. Оскільки САПР-системи активно використовуються в різних галузях – від машинобудування та архітектури до медицини і авіації, розвиток периферійних пристроїв забезпечує не лише підвищення ефективності роботи, але й дозволяє інтегрувати нові функціональні можливості для полегшення процесу проєктування та виробництва. Ось деякі з основних тенденцій розвитку периферійного обладнання для САПР:

Інтеграція з хмарними технологіями та технології Інтернету речей. Однією з найважливіших тенденцій є впровадження хмарних технологій в периферійне обладнання САПР. З інтеграцією хмарних сервісів користувачі можуть працювати з проектами через інтернет, отримувати доступ до даних з різних пристроїв і зберігати файли в хмарі.

Це особливо важливо для великих компаній і команд, що працюють над складними проектами в реальному часі. Крім того, багато сучасних пристроїв підтримують технології Інтернету речей, що дозволяє зібрати дані з численних датчиків, підключених до виробничого обладнання або 3D-принтерів, та автоматизувати контроль і обробку даних в процесі проєктування [1].

Підвищення точності та швидкості. Сучасні периферійні пристрої, зокрема 3D принтери та сканери, постійно вдосконалюються в плані точності та швидкості роботи. В даний час досягається точність до мікрон, що є критично важливим для точного виготовлення деталей у таких галузях, як аерокосмічна промисловість, медицина та мікроелектроніка. Більш швидка обробка даних і високопродуктивні маніпулятори дають змогу значно скоротити час на моделювання та прототипування, що, в свою чергу, сприяє зниженню загальних витрат на виробництво [1].

Використання віртуальної та доповненої реальності. Віртуальна (VR) і доповнена реальність (AR) є ще однією важливою тенденцією в розробці периферійних пристроїв для САПР. Зокрема, AR дозволяє інженерам і дизайнерам в реальному часі взаємодіяти з 3D-моделями у реальному світі, що значно покращує процес проєктування. Використання VR і AR допомагає створити більш інтуїтивно зрозумілі інтерфейси, де користувач може взаємодіяти з моделями в тривимірному просторі, переміщаючи їх, змінюючи масштаби і компонуючи різні елементи проєкту без необхідності використовувати традиційні 2D-плани [1].

Вдосконалення технологій 3D друку. З розвитком 3D принтерів продовжуються вдосконалення технологій адитивного виробництва. Сучасні 3D принтери мають можливість працювати з різними матеріалами: від звичайних пластикових смол до металів і композитних матеріалів, що дозволяє створювати високоякісні, функціональні прототипи та деталі [1]. Інтеграція з САПР дозволяє максимально автоматизувати процес прототипування та виробництва малих серій продуктів без потреби в дорогому обладнанні або великих витратах на інструменти.

Сумісність із різними CAD-системами та мультифункціональні можливості. Сучасне периферійне обладнання стає більш універсальним і сумісним із різними програмами САПР. Багато пристроїв, таких як маніпулятори, сканери, принтери та плотери, тепер

можуть працювати з кількома різними CAD-системами без необхідності змінювати програмне забезпечення або мати спеціальні драйвери для кожного додатку. Мультифункціональність також є важливою тенденцією: наприклад, 3D сканери можуть використовуватися не тільки для цифрового вимірювання об'єктів, а й для створення їх моделей, автоматичного виправлення помилок та інтеграції з процесом проєктування [1].

Інтелектуальні периферійні пристрої. Периферійне обладнання для САПР стає все більш інтелектуальним. Наприклад, 3D маніпулятори можуть бути оснащені додатковими сенсорами та датчиками для точнішої взаємодії з об'єктами, покращуючи якість управління віртуальними об'єктами. Крім того, нові технології виявлення жестів дозволяють користувачам взаємодіяти з 3D-моделями просто за допомогою рухів рук. Інтелектуальні плотери можуть автоматично налаштовувати параметри друку, враховуючи тип матеріалу та складність креслення, що робить процес більш зручним і ефективним [1].

Екологічність і зниження вартості виробництва. З огляду на глобальні екологічні тенденції, багато сучасних пристроїв для САПР стали більш енергоефективними, використовують менше матеріалів для виготовлення готових виробів і забезпечують менше відходів. Наприклад, 3D принтери та інші адитивні технології дозволяють створювати деталі без зайвих витрат матеріалу, що не тільки знижує виробничі витрати, але й сприяє збереженню навколишнього середовища. З іншого боку, зниження вартості таких технологій робить їх доступними для малих і середніх підприємств, що значно розширює можливості для автоматизованого проєктування в різних галузях [1].

Покращення ергономіки та користувацького досвіду. З розвитком периферійного обладнання для САПР великий акцент робиться на ергономічності пристроїв, що забезпечує комфортну роботу на протязі довгих годин. Вдосконалення маніпуляторів, планшетів та інших засобів введення дає змогу значно знизити навантаження на користувача і підвищити продуктивність. Завдяки новим дизайнам та додатковим функціям, таким як регульовані важелі, змінні поверхні для роботи з різними матеріалами та покращена зворотна зв’язок, користувач може зручніше працювати над складними проєктами [1].

Висновки. Усе це свідчить про те, що технічні засоби створення зображення і друку є надважливими не тільки в САПР та не існують окремо від програмного забезпечення, а формують з ним єдину

взаємопов’язану екосистему, де кожен елемент доповнює інший. Ефективна сумісність та автоматизація цього зв’язку – одна з ключових умов успішної роботи сучасних інженерних систем.

Література

1. Барандич К.С., Подолян О.О., Гладський М.М. Системи автоматизованого проєктування: конспект лекцій: навч. посіб. для студ. спец. 151 «Автоматизація та комп’ютерно-інтегровані технології», спеціалізації «Комп’ютерно-інтегровані системи та технології в приладобудуванні». КПІ ім. Ігоря Сікорського. К.: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. 97 с.
2. Бардадим О.В. Цифрові засоби навчання. *Сучасні тенденції розвитку педагогіки, психології та соціальної роботи : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. Ун-т ім. Б. Хмельницького. Черкаси, 2020. С. 15–19.
3. Гаран Я.О. Системи автоматизованого проєктування: курс лекцій : навч. посіб. Електронне мережне навчальне видання. К.: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2022. 90 с.
4. Кобилін О.А., Творошенко І.С. Методи цифрової обробки зображень: навч. посіб. Харків. нац. ун-т радіоелектроніки. Харків: ХНУРЕ, 2021. 124 с.
5. Матвійків О.М. Інженерне проектування складних об’єктів і систем (Engineering Design of Complex Objects and Systems): навч. посіб. НУ «Львівська політехніка». 261 с.
6. Рябець С.І. Штучний інтелект як засіб ІКТ. *Українські студії в європейському контексті: зб. наук. пр*. 2024. № 9. С. 229–234.
7. Сергієнко Т.І. Використання інформаційно-комунікаційних технологій в професійній діяльності. *Українські студії в європейському контексті: зб. наук. пр*. 2025. № 10. С.169–176.
8. Як 3D друк змінює промислове виробництво. Easy3DPrint. URL: https://easy3dprint.com.ua/uk/3d-druk-u-promislovosti/.

Сергієнко Т.І.
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри бізнесу та управління
Національний університет «Запорізька політехніка»

СУЧАСНІ ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ФОРМУВАННІ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ СТУДЕНТІВ-МЕНЕДЖЕРІВ

Анотація. *Стаття присвячена дослідженню використання сучасних освітніх технологій у процесі формування лідерського потенціалу студентів спеціальності «Менеджмент». Розглянуто можливості інтерактивних методів навчання, цифрових платформ і тренінгових технологій у розвитку навичок командної взаємодії, комунікації та прийняття управлінських рішень. Окрему увагу приділено впливу змішаного навчання, симуляційних технологій та проєктного підходу на становлення лідерських якостей майбутніх менеджерів. У статті також проаналізовано роль викладача як фасилітатора освітнього процесу та чинники, що сприяють підвищенню мотивації студентів до саморозвитку й відповідального лідерства. Висвітлено перспективи впровадження інноваційних освітніх технологій у підготовку конкурентоспроможних фахівців у сфері менеджменту.*

Ключові слова: *освітні технології, лідерський потенціал, студенти-менеджери, цифрове навчання, інтерактивні методи.*

Sergiienko T. Modern educational technologies in the development of leadership potential of management students. *The article is devoted to the study of modern educational technologies in the process of developing the leadership potential of students majoring in Management. The paper examines the possibilities of interactive learning methods, digital platforms, and training technologies in fostering teamwork, communication, and decision-making skills. Particular attention is paid to the impact of blended learning, simulation technologies, and the project-based approach on the formation of leadership qualities among future managers. The article also analyzes the role of the teacher as a facilitator of the educational process and the factors that enhance students' motivation for self-development and responsible leadership. The prospects for implementing innovative educational technologies in the training of competitive professionals in the field of management are highlighted.*

Keywords: *educational technologies, leadership potential, management students, digital learning, interactive methods.*

Актуальність дослідження. У сучасних умовах глобалізації, цифровізації освіти та динамічного розвитку ринку праці особливого значення набуває формування лідерського потенціалу майбутніх менеджерів. Сучасні освітні технології виступають ефективним інструментом розвитку таких якостей, як стратегічне мислення, комунікабельність, здатність до прийняття рішень та управління командами. Інноваційні підходи до навчання сприяють формуванню не лише професійних компетентностей, а й особистісних лідерських якостей, що є ключовими у підготовці конкурентоспроможного фахівця у сфері менеджменту.

Метою статті є дослідження ролі сучасних освітніх технологій у процесі формування лідерського потенціалу студентів спеціальності «Менеджмент».

Виклад основного матеріалу. Початок XXI століття характеризується активним переходом освітньої системи до цифрового середовища, що відкриває нові можливості для реалізації потенціалу здобувачів вищої освіти. Сучасні освітні технології дозволяють поєднувати традиційні методи навчання з цифровими інструментами, створюючи умови для розвитку критичного мислення, креативності, співпраці та самоорганізації студентів.

У цьому контексті особливу увагу привертає формування лідерських якостей майбутніх менеджерів, оскільки лідерство розглядається як ключова компетентність сучасного фахівця. В умовах динамічних соціально-економічних змін, цифрової трансформації та високих вимог до професійної мобільності лідерський потенціал забезпечує здатність майбутнього менеджера ефективно організовувати команду, приймати виважені рішення та відповідально діяти в умовах невизначеності.

Питання розвитку лідерських якостей майбутніх менеджерів привертають значну увагу як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Питання формування лідерської компетентності, розвитку управлінського мислення та комунікативних навичок досліджували Д. Виханський, М. Гаврилюк, З. Гапанок, О. Євтихов, Н. Жеребова, Р. Кричевський, А. Куриця, А. Лутошкін, Н. Мараховська,

В. Москаленко, Б. Паригін, А. Петровський, Р. Сопівник, Л. Уманський, О. Уманський, Я. Яхнін та інші.

Важливими для даного дослідження є наукові здобутки, узагальнені у дисертаційних працях Н. Бабкової-Пилипенко, В. Карманенка, Ю. Кращенка, Н. Мараховської, С. Махновського, В. Мороза, Н. Семченко та інших, які розкривають специфіку формування лідерських якостей у студентів закладів вищої освіти. Проте, більшість існуючих досліджень зосереджені на загальних аспектах лідерства і недостатньо враховують сучасні освітні технології, що можуть істотно впливати на розвиток лідерського потенціалу саме у студентів-менеджерів.

Сучасна система підготовки менеджерів у закладах вищої освіти має забезпечувати не лише професійну компетентність, а й розвиток лідерського потенціалу, що передбачає формування ініціативності, критичного мислення, відповідальності та здатності до ефективної командної взаємодії [1, с. 485]. Використання сучасних освітніх технологій – інтерактивних методів, проєктного навчання, тренінгових підходів, цифрових платформ і симуляційних практик – створює сприятливі умови для всебічного розвитку лідерських компетентностей студентів-менеджерів. Інтерактивні методи, такі як дискусії, дебати та рольові ігри, сприяють формуванню критичного мислення, здатності аналізувати інформацію, приймати обґрунтовані рішення та ефективно взаємодіяти в команді.

Інтеграція сучасних освітніх технологій у навчальний процес не лише сприяє підвищенню професійної компетентності майбутніх менеджерів, але й забезпечує системний розвиток їхніх лідерських якостей, самостійності, ініціативності та готовності до активної управлінської діяльності [2, с. 188]. Зокрема, сучасні освітні технології (див. Табл. 1) підвищують ефективність навчального процесу, сприяють індивідуалізації підходів до студентів та стимулюють розвиток їхньої самостійності, що є ключовим фактором формування лідерського потенціалу.

Таблиця 1

Приклади сучасних освітніх технологій у підготовці менеджерів

Освітня технологія	Основна мета	Приклад використання
Змішане навчання (blended learning)	Поєднання онлайн- і офлайн-форм навчання для підвищення гнучкості освітнього процесу, адаптації до індивідуальних потреб студентів та розвитку самостійності	Онлайн-курси з менеджменту для вивчення теоретичного матеріалу, офлайн-семінари та тренінги для практичного застосування знань, обговорень і командної роботи
Проєктне навчання (project-based learning)	Розвиток уміння працювати в команді, приймати обґрунтовані рішення, планувати та реалізовувати проєкти, формування відповідальності за результати	Створення студентських бізнес-проєктів, розробка маркетингових стратегій або фінансових моделей, підготовка презентацій та звітів для оцінювання колегами та викладачем
Симуляційні технології	Формування управлінських, комунікативних та аналітичних навичок через відтворення реальних бізнес-ситуацій, розвиток стратегічного мислення	Бізнес-симуляції, рольові ігри, кейс-методи для моделювання управлінських рішень, аналізу ризиків та прийняття командних рішень у змодельованих умовах
Тренінгові технології	Розвиток лідерських якостей, емоційного інтелекту, уміння мотивувати та вести команду, підвищення комунікаційної компетентності	Лідерські тренінги, коучингові сесії, командоутворювальні вправи, вправи на розвиток емпатії, самоконтролю та управління конфліктами

Гейміфікація	Підвищення мотивації, залученості студентів та активізації навчальної діяльності, формування конкурентного та творчого мислення	Використання елементів гри у процесі навчання: балів, рівнів, квестів, інтерактивних вікторин та змагань між студентами для закріплення знань і розвитку управлінських навичок

Як видно з Табл. 1, сучасні освітні технології створюють середовище, у якому здобувачі вищої освіти мають змогу розвивати власні лідерські якості через практичну діяльність, самостійне прийняття рішень та командну взаємодію. Зокрема, проєктне навчання сприяє формуванню стратегічного мислення, оскільки вимагає від студентів-менеджерів планування, розподілу ролей і оцінки результатів роботи команди. Студенти набувають практичних навичок управління проєктами, розвивають здатність до прийняття обґрунтованих рішень та критичного аналізу результатів діяльності. У цьому процесі формується не лише професійна компетентність, а й лідерський стиль управління, що включає здатність мотивувати команду, керувати конфліктами та адаптувати стратегії до змінних умов.

Симуляційні технології дозволяють майбутнім менеджерам набувати досвіду прийняття управлінських рішень у змодельованих умовах, відпрацьовувати алгоритми дій у стресових ситуаціях і прогнозувати наслідки своїх рішень. Завдяки кейс-методам, бізнес-симуляціям та рольовим іграм студенти навчаються ефективно діяти у складних та невизначених ситуаціях, вести переговори, координувати командну роботу та аналізувати ризики, що значно підвищує їхню готовність до реальної професійної діяльності.

Тренінгові технології, орієнтовані на розвиток емоційного інтелекту, комунікативних умінь та лідерських компетентностей, сприяють формуванню впевненості, емпатії, навичок активного слухання та конструктивного управління командою. Вони допомагають студентам розкрити власний потенціал, навчитися мотивувати інших, формувати позитивний командний дух та ефективно впливати на колег у професійному середовищі.

Важливою складовою формування лідерського потенціалу є використання гейміфікації, яка підвищує зацікавленість студентів у навчальному процесі та стимулює активну участь у виконанні завдань. Елементи гри, такі як рейтинги, бали, рівні, нагороди та сценарії з конкурентними або кооперативними завданнями, сприяють розвитку цілеспрямованості, самоконтролю, відповідальності за результати та вміння приймати обґрунтовані рішення у командній взаємодії [3, с. 85].

Таким чином, комплексне застосування сучасних освітніх технологій забезпечує не лише засвоєння теоретичних знань, а й формування практичних управлінських навичок, критичного мислення, креативності та соціально-емоційної компетентності студентів-менеджерів, що є ключовими складовими їхнього лідерського потенціалу.

Розвиток лідерських компетентностей майбутніх менеджерів можна умовно подати у вигляді Таблиці 2.

Таблиця 2

Лідерські компетентності, що формуються засобами освітніх технологій

Компетентність	Засіб формування	Очікуваний результат
Комунікативна	Тренінги, інтерактивні заняття, рольові ігри, групові дискусії	Уміння ефективно спілкуватися, аргументовано відстоювати позицію, переконувати та налагоджувати продуктивну взаємодію з командою та партнерами
Організаторська	Проєктне навчання, кейси, командні завдання, планування проектів	Здатність організовувати роботу команди, розподіляти ролі, координувати діяльність, контролювати процеси та досягати поставлених цілей
Аналітична	Симуляції, цифрові платформи, бізнес-ігри, аналіз кейсів	Уміння збирати, обробляти та аналізувати інформацію, оцінювати ризики, приймати обґрунтовані управлінські рішення та прогнозувати наслідки

Емоційна	Коучинг, гейміфікація, тренінги з розвитку емоційного інтелекту	Саморегуляція, розвиток емоційного інтелекту, здатність керувати емоціями, мотивувати себе та команду, підтримувати позитивний психологічний клімат у групі
Інноваційна	Цифрові технології, онлайн-платформи, інтерактивні інструменти, творчі завдання	Розвиток креативності, здатність генерувати нестандартні ідеї, адаптивність до змін, готовність використовувати нові технології для оптимізації робочих процесів

Як свідчить аналіз таблиці, використання сучасних технологій у навчальному процесі сприяє формуванню збалансованої системи лідерських компетентностей, необхідних для ефективної діяльності менеджера в умовах сучасного ринку. Зокрема, це:

Комунікативна компетентність дозволяє майбутнім менеджерам ефективно взаємодіяти з командою та партнерами, вести переговори, презентувати проєкти та переконливо аргументувати власну позицію. Наприклад, студент може проводити презентацію бізнес-стратегії перед потенційними інвесторами або вести командні наради онлайн і офлайн.

Організаторська компетентність допомагає планувати і координувати робочі процеси, розподіляти ролі та контролювати виконання завдань. Наприклад, майбутній менеджер може організовувати проєктну команду для розробки маркетингової кампанії або керувати роботою студентського стартапу.

Аналітична компетентність забезпечує здатність збирати, обробляти та аналізувати інформацію для прийняття обґрунтованих рішень. Наприклад, менеджер може аналізувати фінансові показники компанії, оцінювати ризики нового проєкту або проводити SWOT-аналіз для стратегічного планування.

Емоційна компетентність дозволяє підтримувати позитивну атмосферу, мотивувати команду, керувати стресом та конфліктами. Наприклад, студент-менеджер може координувати роботу колег під час дедлайнів, використовуючи техніки мотивації та розвитку командного духу, або вирішувати суперечки між членами команди конструктивно.

Інноваційна компетентність стимулює креативність та здатність адаптуватися до змін, впроваджувати нові ідеї та технології. Наприклад, майбутній менеджер може впровадити цифрову платформу для автоматизації робочих процесів, розробити нестандартну маркетингову кампанію або оптимізувати внутрішні процеси компанії за допомогою сучасних цифрових інструментів.

Висновки. Сучасні освітні технології відіграють ключову роль у формуванні лідерського потенціалу студентів-менеджерів. Їх використання дозволяє створити інтерактивне, динамічне й мотивуюче освітнє середовище, орієнтоване на всебічний розвиток особистості майбутнього лідера. Інтеграція змішаного, проєктного, тренінгового та симуляційного навчання забезпечує формування комплексу навичок, необхідних для успішної управлінської діяльності, включно з критичним мисленням, самостійністю, креативністю, здатністю до командної роботи та адаптивністю. Крім того, застосування цифрових платформ і інтерактивних інструментів підвищує залученість здобувачів вищої освіти у навчальний процес, сприяє розвитку відповідальності та самоорганізації, а гейміфікація стимулює конкурентність та цілеспрямованість. Таким чином, впровадження інноваційних технологій у підготовку менеджерів є не лише запорукою підвищення якості освіти, але й формування конкурентоспроможних, гнучких і готових до швидких змін фахівців нового покоління.

У перспективі подальше впровадження сучасних освітніх технологій дозволить підвищити ефективність програм підготовки лідерів, інтегрувати нові методи оцінювання компетентностей та створювати умови для безперервного розвитку лідерського потенціалу студентів протягом всього періоду навчання.

Література

1. Бибик Д. Модель формування соціального лідерства у майбутніх соціальних працівників в умовах професійної підготовки. 2020. № 7. С. 483–496.
2. Риженко М., Міщенко К. Розвиток лідерського потенціалу студентів у колективній діяльності. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 27, Том 4. С. 186–191.
3. Шаров С.В., Лубко Д.В., Осадчий В.В. Інтелектуальні інформаційні системи: навч. посіб. Мелітополь: Вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького 2015. 144 с.

Узун І.Г.
здобувач вищої освіти,
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного
Науковий керівник: ст. викл. Зінов'єва О.Г.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ АГЕНТНОГО МОДЕЛЮВАННЯ ТА СИСТЕМНОЇ ДИНАМІКИ ПРИ ДОСЛІДЖЕННІ СКЛАДНИХ СИСТЕМ

Анотація.*. У статті проведено порівняльний аналіз двох провідних методології моделювання складних систем - агентного моделювання та системної динаміки. Розглянуто концептуальні основи, ключові відмінності, переваги та обмеження кожного підходу. Особливу увагу приділено моделюванню інформаційних систем, де поєднання агентного моделювання та системної динаміки дозволяє глибше розуміти динаміку інформаційних потоків, поведінку користувачів і процеси самоорганізації.*

Ключові слова: *агентне моделювання, системна динаміка, складні системи, інформаційні системи, гібридні моделі.*

Uzun I. Comparative analysis of agent modeling and system dynamics in studied complex systems. *The article provides a comparative analysis of two leading methodologies for modeling complex systems: agent-based modeling and system dynamics. It examines the conceptual foundations, key differences, advantages, and limitations of each approach. Particular attention is paid to the modeling of information systems, where the combination of agent-based modeling and system dynamics allows for a deeper understanding of the dynamics of information flows, user behavior, and self-organization processes.*

Key words: *agent-based modeling, system dynamics, complex systems, information systems, hybrid models.*

Актуальність дослідження. У сучасному світі, що характеризується стрімким зростанням складності технологічних, соціальних та економічних систем, питання вибору адекватних методів моделювання набуває особливої актуальності. В цих умовах наука

стикається з необхідністю розуміння та моделювання дедалі складніших систем. Складні системи – соціальні, економічні, інформаційні – характеризуються високою динамічністю, невизначеністю та численними зворотними зв'язками Традиційні аналітичні методи виявляються недостатніми для адекватного опису поведінки таких систем, які характеризуються нелінійністю, емерджентністю та складними взаємодіями між численними компонентами.

Двома основними та найбільш поширеними підходами до моделювання та аналізу динаміки складних систем є системна динаміка (СД) та агентне моделювання (АМ). Кожен із цих методів пропонує унікальний погляд на структуру та функціонування системи, має свої переваги та обмеження. Вибір найбільш підходящого методу або їх комбінації є критично важливим для успішного дослідження. Актуальність даного дослідження полягає у необхідності чіткого порівняльного аналізу цих двох парадигм, особливо в контексті моделювання інформаційних систем, де важливо враховувати як загальні потоки інформації та ресурсів, так і індивідуальну поведінку користувачів та компонентів [1, с. 30].

Метою цієї статті є проведення порівняльного аналізу методологій системної динаміки та агентного моделювання, виявлення їхніх ключових відмінностей, переваг та недоліків, а також ілюстрація їхнього застосування при моделюванні інформаційних систем.

Виклад основного матеріалу. Системна динаміка є методологією моделювання, що розглядає систему як сукупність взаємопов'язаних запасів (stocks) і потоків (flows). Основна ідея полягає у тому, що поведінка системи визначається структурою зворотних зв'язків між її компонентами. Системи описуються через диференціальні рівняння, які відображають, як потоки змінюють запаси з плином часу [2, с. 36–37].

У межах цього підходу системи розглядаються як безперервні, а поведінка системи визначається взаємодією підсистем через причинно-наслідкові петлі. Моделі системної динаміки ефективні для аналізу макродинаміки – наприклад, зміни рівня інвестицій, інформаційних потоків чи продуктивності в інформаційних системах.

Системна динаміка особливо ефективна для моделювання процесів, де важливі агреговані характеристики системи, а індивідуальні відмінності між елементами не є критичними. Вона дозволяє

досліджувати довгострокову поведінку системи та виявляти наслідки прийнятих рішень.

Метод системної динаміки використовується для оцінки ефективності управління ІТ-інфраструктурою, планування ресурсів, виявлення вузьких місць у потоках даних, а також для стратегічного прогнозування розвитку систем.

Системна динаміка дає змогу відстежувати макрорівневу динаміку – наприклад, баланс між потоком запитів і продуктивністю серверів. Вона використовується для оптимізації ресурсів, оцінки впливу кіберзагроз або планування розширення інфраструктури. Такі моделі допомагають аналізувати ефекти затримок, зворотних зв'язків і стабільності в цифрових середовищах.

Агентне моделювання розглядає систему як сукупність автономних агентів, що взаємодіють за певними правилами [2, с. 40]. Агентами можуть бути люди, організації, програми або технічні елементи. На відміну від системної динаміки, агентне моделювання дозволяє враховувати гетерогенність, індивідуальні стратегії та адаптивну поведінку. Цей підхід активно застосовується в дослідженнях інформаційних систем – для аналізу поведінки користувачів, моделювання кіберзагроз і оцінки ефективності політик безпеки [3].

Агентне моделювання та системна динаміка мають свої унікальні риси та підходи, що визначає їх застосування в різних сценаріях.

Однією з основних відмінностей є рівень деталізації. Агентне моделювання пропонує детальний аналіз окремих агентів та їх взаємодій. Це важливо, коли індивідуальні дії агентів мають значний вплив на загальну динаміку системи. Системна динаміка, в свою чергу, дозволяє отримати загальне уявлення про систему, ґрунтуючись на агрегованих даних. Цей підхід є зручним, коли важливо дослідити вплив загальних факторів, не заглиблюючись у поведінку системи.

При моделюванні інформаційних систем обидва методи можуть доповнювати один одного. Агентне моделювання може бути використано для аналізу користувацької поведінки, впливу змін в інтерфейсі або функціоналі системи на взаємодію користувачів. Системна динаміка дозволяє досліджувати більш широкі процеси, такі як розповсюдження інформаційних змін в структурі організації.

Усе частіше для адекватного моделювання особливо складних ІС використовується гібридний підхід. Наприклад, модель електронної комерції може використовувати агентів для моделювання окремих

покупців з їх поведінкою, тоді як загальна динаміка запасів, обробки замовлень та логістики моделюється через системну динаміку.

Для організації, яка впроваджує нову інформаційну систему, важливо враховувати як індивідуальні дії користувачів (моделювання за допомогою агентів), так і загальну архітектуру та взаємодію всіх компонентів (моделювання в системній динаміці). Це подвійне застосування методів дозволяє забезпечити більш глибоке розуміння системи та її функціонування.

Гібридні підходи стають актуальними для побудови цифрових двійників інформаційних систем. Системна динаміка описує макрорівень (ресурси, навантаження, ризики), а агентне моделювання – мікрорівень (користувачі, програми, пакети даних). Поєднання цих методів підвищує точність прогнозів і дозволяє виявляти ефекти, які не видно при використанні одного підходу.

Однією з важливих характеристик будь-якого методу моделювання є його стійкість. Стійкість моделі визначається її здатністю справлятися із змінами в параметрах системи та зберігати свої основні характеристики. Агентне моделювання, в силу своєї детальності, може виявитися менш стійким в умовах значних змін в правилах поведінки агентів. Наприклад, якщо вводяться нові правила, то це може кардинально змінити поведінку всієї системи.

Системна динаміка, завдяки своєму агрегованому підходу, часто зберігає стійкість, навіть коли вводяться нові параметри або змінні. Це пов’язано з тим, що основні ресурси та зворотні зв’язки залишаються в системі, навіть коли зміни відбуваються на детальному рівні. Однак важливо зазначити, що системна динаміка може не завжди точно відображати деталі поведінки окремих агентів, що може привести до втрати важливої інформації

В умовах швидкозмінних технологій та динамічного середовища необхідно враховувати складні умови моделювання. Коли мова йде про планування та управління проєктами важливо бути гнучким та адаптуватися до змін.

Агентне моделювання дозволяє більш детально вивчити, які індивідуаьні дії можуть впливати на весь процес, а системна динаміка надає можливість зрозуміти загальні тенденції та напрямки змін. Ці методи можуть використовуватися сумісно для створення гібридних моделей, які враховують як індивідуальні характеристики, так і глобальні динамічні процеси.припустимо, організація розробляє нову платформу

для онлайн-навчання. Агентне моделювання може допомогти передбачити, як користувачі будуть взаємодіяти з контентом, а системна динаміка може проаналізувати, як зміни в контенті вплинуть на загальний процес навчання в організації.

Вибір між агентним моделюванням і системною динамікою залежить від характеру досліджуваної проблеми, доступних даних і ресурсів, а також цілей дослідження.

Висновки. Порівняльний аналіз агентного моделювання та системної динаміки показує, що обидва методи мають свої унікальні переваги та недоліки, що робить їх ефективними інструментами для дослідження складних систем. Агентне моделювання дозволяє глибше зрозуміти індивідуальні взаємодії та їх вплив на загальні процеси, тоді як системна динаміка концентрується на вивченні взаємозв'язків та зворотних зв'язків на більш високому рівні.

У зв'язку з зростаючою складністю та динамікою сучасних інформаційних систем важливо використовувати обидва методи в комплексі. Це дозволить провести більш повне дослідження, яке враховує як детальні аспекти функціонування системи, так і загальні тенденції та напрями змін.

Таким чином, вибір між агентним моделюванням та системною динамікою залежить від цілей дослідження, доступних ресурсів та специфіки системи, що досліджується. Об'єднання методів може призвести до більш глибокого розуміння та ефективного управління складними системами, що важливо для успішного функціонування організацій у сучасному світі.

Література

1. Вишнівський В.В. та ін. Агентно-орієнтоване та системно-динамічне моделювання в управлінні складними системами. *Наукові записки Державного університету інформаційно-комунікаційних технологій.* 2024. № 2(6). С. 30–36.
2. Зінов'єва О.Г., Шаров С.В., Паламарчук І.П. Імітаційне моделювання та моделювання систем навчальний посібник. Запоріжжя : ФОП Однорог Т.В., 2025. 203 с.
3. Vestad A., Yang B. A survey of agent-based modeling for cybersecurity. In: Abbas Moallem (eds) Human Factors in Cybersecurity. *AHFE International Conference. AHFE Open Access*. 2024. Vol 127.

Ушневич С.Е.
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри початкової освіти та освітніх інновацій
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника

МІЖНАРОДНА СПІВПРАЦЯ ЯК ЧИННИК ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ ЗА КОРДОНОМ

Анотація. *У статті розглянуто сутність та значення міжнародної співпраці між Міністерством освіти і науки України, закладами вищої освіти, Карпатським національним університетом ім. В. Стефаника та українськими освітніми осередками за кордоном. Проаналізовано напрями співпраці, її роль у підтримці української ідентичності, розвитку освітнього простору та консолідації українців світу. Акцентовано увагу на важливості освітньої дипломатії, вивченні запитів українського шкільництва в діаспорі, особливо в умовах воєнного часу.*

Ключові слова*: міжнародна співпраця, МОН України, українські школи за кордоном, культурна дипломатія, ідентичність.*

Ushnevych S. International cooperation as a factor in preserving the national identity of Ukrainian children abroad*. The article examines the essence and significance of international cooperation between the Ministry of Education and Science of Ukraine, higher education institutions, the Carpathian National University named after V. Stefanyk and Ukrainian educational centers abroad. The areas of cooperation are analyzed, its role in supporting Ukrainian identity, developing the educational space and consolidating Ukrainians around the world. The emphasis is on the importance of educational diplomacy, studying the needs of Ukrainian schooling in the diaspora, especially in wartime conditions.*

Key words*: international cooperation, Ministry of Education and Science of Ukraine, Ukrainian schools abroad, cultural diplomacy, identity.*

Актуальність дослідження. Геополітичні процеси та глобалізаційні зміни торкнулися своїм впливом усіх сфер суспільного

життя, спричинилися до міграції народів й вплинули на розвиток різних етносів. Війна, розпочата росією глибоко травмувала українців, перетворивши їх у вимушених переселенців. Відтак, виникла потреба інтеграції українців в різних країнах та соціумах. Багато років діаспора Америки й Канади в різний спосіб допомагала Україні та українцям, слугувала прихистком для інтелектуальної еліти, переслідуваної спочатку поляками, згодом совєтами.

Аналізуючи останні ініціативи координаційної виховно-освітньої ради (СКВОР) Світового Конґресу Українців розуміємо, що при такій кількості українських дітей за кордоном жодна освітня система не може залишатися автономною чи бездіяльною. Змінився контенгент учнів українознавчих шкіл, ускладнилися вимоги батьків до навчально-виховного процесу, збільшилася кількість учителів з фаховою освітою. Ці процеси спонукали до укладення Угоди про Міжнародну Співпрацю, за підписами Голови Управи ШР Юрія Косачевича та ректора КНУ ім. В. Стефаника проф. Ігоря Цепенди, яка набула чинності з 14 березня 2025 року.

Доводимо до відома, що КНУ ім. В. Стефаника щороку реалізує освітні, наукові та інфраструктурні грантові проєкти, розвиваючи свій науковий потенціал. Власне, на базі цього навчального закладу заплановано створити лабораторію, що займається темою «Дослідження українського шкільництва за кордоном: проблеми та перспективи освіти в умовах цивілізаційних викликів / вимушеної еміграції».

Мета статті – дослідити шляхи **з**міцнення міжнародних зв’язків українського шкільництва Америки з академічними інституціями в Україні; напрацювати спільні проєкти для кращого розуміння питань збереження української мовної особистості в еміграції; запропонувати спільно оновити навчальні програми, які предметно переглядалися ще у 80-х роках ХХ ст.; розробити навчально-методичні посібники та підручники з урахуванням сучасних вимог до навчально-виховного процесу.

Українська діаспорна спільнота США створила самобутню освітньо-виховну систему на засадах національних та християнсько-етичних цінностей, що забезпечило її життєздатність у поліетнічному соціумі. Дослідженню проблеми еміграції та формування українських громад присвячено наукові розвідки доби незалежності Ф. Заставного, В. Євтуха, С. Лазебника, Ю. Макара, В. Трощинського, А. Шлепакова та ін.

Особливості української імміграції в США досліджували науковці діаспори: Ю. Бачинський, А. Драган, В. Ісаїв, О. Кириленко, М. Куропась, М. Марунчак, Л. Мишуга, С. Наріжний, У. Самчук, М. Стахів та ін. Розвиток українського шкільництва за кордоном досліджували Г. Бигар, Л. Божук, О. Джус, В. Кемінь, І. Кізин, І. Машкова, А. Онкович, О. Палійчук, Н. Примас, І. Піц, С. Пономаревський, С. Романюк, І. Руснак, І. Стражнікова, Г. Філіпчук, М. Чепіль та ін. [2, с. 1].

Виклад основного матеріалу. 14 березня 2025 ПНУ імені Василя Стефаника підписав Угоду про Міжнародну Співпрацю з Управою Шкільної Ради при Українському Конгресовому Комітеті Америки (28 Шкіл українознавства) [4].

В умовах розширення Міжнародної співпраці МОН України в галузі науки та освіти, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника запропонував співпрацю у розбудові, утвердженні й популяризації української шкільної освіти в Америці. Двосторонні перемовини проходили в три етапи: робочі зустрічі з представниками Управи Шкільної Ради з метою вивчення сучасних освітніх запитів українського шкільництва США; участь у методичних семінарах, ініційованих ШР; прикінцевий етап за участі ректора КНУ імені Василя Стефаника проф. Цепенди І. Є. та Голови Управи Шкільної Ради пана Юрія Косачевича [3, с. 14]. Наголошуємо, що КНУ імені Василя Стефаника базі педагогічного та інших факультетів активно впроваджує і розвиває нові педагогічні наукові напрями.

Станом на сьогодні пріоритетні напрями розвитку освітньої парадигми за кордоном спрямовані на дослідження початкової ланки українського шкільництва в діаспорі, з метою вироблення методичних рекомендацій та супроводу вчителів-практиків у процесі навчання української (як рідної, іноземної чи успадкованої) мови. Відтак, «глобальна коаліція українських студій має стати інструментом формування обізнаності, суб'єктності та донесення правди про нашу державу й історію» [1].

Кафедра початкової освіти та освітніх інновацій КНУ імені Василя Стефаника бачить перспективи у вивченні розвитку й реформування шкільної системи (початкової ланки) українознавчих шкіл за кордоном у формуванні національної мовної особистості в діаспорі: пропонує наукові розробки та методичний супровід для вчителів початкових класів у навчанні українських дітей української мови, читання, краєзнавства

тощо. Педагогічний факультет стоїть на принципах збереження освітньої спадщини діаспори в умовах нових викликів, працює над створенням методичного супроводу вчителів відповідно до запитів сучасних учнів та всебічної підтримки Управи Шкільної Ради при УККА Америки, освітніх центрів, українознавчих шкіл в умовах закордону.

Хочемо наголосити, що МОН України з листопада 2025 року відкриває доступ до навчально-методичних платформ для українського шкільництва за кордоном, щоб розвантажити вчителів суботніх і недільних шкіл. Переконана, міжнародна колаборація може працювати в напрямку продуктивному й перспективному для українського шкільництва в Америці. Міжнародна співпраця Міністерства освіти і науки України (МОН), університетів, зокрема КНУ ім. В. Стефаника, та українських шкіл за кордоном створює підґрунтя для розвитку єдиного світового українського освітнього простору.

При підготовці до укладення Міжнародної Угоди між Управою ШР УКК Америки та КНУ ім. В. Стефаника орієнтувалися на освітньо-культурну місію Світового Конгресу Українців (СКУ), який розглядає освіту як ключ до виживання нації у діаспорі:

- координує діяльність світової мережі шкіл українознавства;
- підтримує учительські курси, семінари, конференції для педагогів;
- сприяє виданню навчально-методичних матеріалів, підручників, буклетів, електронних ресурсів українською мовою;
- забезпечує зв’язок між Міністерством освіти і науки України та українськими навчальними осередками за кордоном, гармонізуючи програми з українознавства, історії, культури й мови.

Однією з підстав для підписання Міжнародної Угоди про Співпрацю є один із пунктів Резолюції Ювілейної Всеамериканської Вчительської Конференції шкіл українознавства 2023/2024 рр., зокрема:

– Шкільній Раді налагодити тіснішу співпрацю з Міністерством освіти й науки України та спільно підготувати і видати підручники для шкіл українознавства в діаспорі з урахуванням сучасних вимог до навчально-виховного процесу.

З березня 2025 року по жовтень 2025 року в рамках Угоди про Міжнародну Співпрацю вдалося досягти таких завдань:

– забезпечити міжнародне співробітництво у вивченні освітніх запитів українців за кордоном *в умовах викликів* світу, що змінюється;
– провести низку навчальних та практичних (семінари, вебінари, конференції) онлайн заходів для представників українського

шкільництва. Шкільною Радою УКК Америки проведено два семінари в яких взяли участь професорсько-викладацький склад кафедри початкової освіти та освітніх інновацій;

- напрацювати спільні перспективні педагогічні ідеї для удосконалення корпусу навчально-методичної літератури - стосується оновлення класичних підручників, рекомендованих Шкільною Радою для використання в школах українознавства;
- розпочато роботу над ілюстраціями до читанок І. Боднарчука для 2 і 3. кл. Зокрема, доцент кафедри початкової освіти та освітніх інновацій Ігор Бай розробив авторські ілюстрації до підручника Ілюстрації доц. Ігоря Бая виконано в авторській художній техніці гуашевого живопису та в традиційних художніх техніках акварельного й гуашевого живопису та графіки. Формат співпраці обумовлений запитом ШР УКК Америки.

Висновки. Після початку повномасштабного вторгнення країни агресора в Україну (2022 р.) міжнародна співпраця набула нового значення. МОН України, університети, науковці спільно координують:

- створення нових освітніх осередків для українських дітей-біженців на різних континентах;
- психолого-педагогічну підтримку педагогів і родин;
- гуманітарну допомогу освітнім закладам України;
- поширення інформації про українську освіту на міжнародному рівні.

Ці ініціативи стали прикладом освітньої солідарності та культурної дипломатії, що підтримують імідж України як держави з високим гуманітарним потенціалом.

Література

1. Глобальна коаліція українських студій – посилення ролі українознавства у світі. URL: https://mon.gov.ua/news/hlobalna-koalitsiia-ukrainskykh-studii-posylennia-roli-ukrainoznavstva-u-sviti.
2. Глушко О. Виховання національних цінностей в українському шкільництві США: автореф. дис. на здобутття наук. ступеня канд. пед.наук : 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / О. Глушко. Київ, 2021. 20 с.
3. Косачевич Ю. Об’єднаний виховний фронт. До 70-ліття Шкільної Ради при УКК *Рідна школа.* Нью-Йорк. 2024. № 1(188). С.11–15.
4. Співпрацюємо із Шкільною Радою при Українському Конґресовому Комітеті Америки. URL: https://bit.ly/4nMQbTR.

Федоров М.В.
викладач
Комунальний заклад «Уманський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж ім. Т. Г. Шевченка Черкаської обласної ради»

ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

Анотація. *У статті розглядаються педагогічні засади формування професійної ідентичності майбутнього соціального працівника в умовах сучасного соціально-освітнього середовища. Обґрунтовано, що професійна ідентичність є інтегративним результатом засвоєння знань, розвитку компетентностей, формування морально-етичних цінностей та усвідомлення соціальної ролі фахівця. Проаналізовано педагогічні принципи, підходи та умови, що сприяють її формуванню, зокрема гуманістичний, суб'єктний, аксіологічний та рефлексивний принципи, компетентнісний і особистісно орієнтований підходи, інтеграцію теоретичної та практичної підготовки, використання волонтерських ініціатив та інтерактивних технологій навчання.*

Ключові слова: *професійна ідентичність, соціальний працівник, педагогічні засади, професійна підготовка, ціннісно-мотиваційний компонент.*

Fedorov M. Pedagogical Principles of Forming the Professional Identity of Future Social Workers. *The article examines the pedagogical principles of forming the professional identity of future social workers within the context of the modern socio-educational environment. It is argued that professional identity represents an integrative outcome of acquiring knowledge, developing competencies, forming moral and ethical values, and understanding the social role of a specialist. The pedagogical principles, approaches, and conditions that contribute to its formation are analyzed, including the humanistic, subject-centered, axiological, and reflective principles, as well as the competency-based and personality-oriented*

approaches, integration of theoretical and practical training, the use of volunteer initiatives, and interactive learning technologies.

Key words: *professional identity, social worker, pedagogical principles, professional training, value-motivational component.*

Актуальність. Сучасні трансформаційні процеси в українському суспільстві, спричинені воєнними подіями, соціально-економічними викликами та зростанням запиту на соціальний захист населення, актуалізують проблему професійної підготовки фахівців соціальної сфери. Одним із ключових чинників ефективності їхньої діяльності є сформована професійна ідентичність, яка визначає рівень усвідомлення соціальним працівником власної ролі, цінностей, етичних принципів та місії у суспільстві.

Формування професійної ідентичності майбутнього соціального працівника вимагає цілеспрямованого педагогічного впливу, що поєднує гуманістичні, компетентнісні та аксіологічні підходи до освітнього процесу. В умовах модернізації системи вищої освіти та інтеграції України до європейського освітнього простору постає потреба у розробленні педагогічних засад, які сприятимуть розвитку у здобувачів освіти усвідомлення професійної місії, здатності до рефлексії, емпатії, саморозвитку та соціальної відповідальності [1, с. 137].

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю наукового обґрунтування педагогічних умов, принципів та технологій формування професійної ідентичності майбутніх соціальних працівників як важливого чинника їхньої професійної самореалізації та ефективної соціальної діяльності в умовах сучасних суспільних викликів.

Метою дослідження є наукове обґрунтування педагогічних засад формування професійної ідентичності майбутнього соціального працівника у процесі фахової підготовки, визначення ефективних педагогічних умов, принципів, методів та форм організації освітнього середовища, що сприяють становленню його професійного «Я», розвитку ціннісно-мотиваційної сфери, соціальної відповідальності та готовності до професійної самореалізації.

Виклад основного матеріалу. Професійна ідентичність майбутнього соціального працівника є однією з центральних категорій сучасної педагогічної науки, що відображає процес становлення особистості фахівця як суб’єкта професійної діяльності, носія певної

системи цінностей, етичних норм та соціальної відповідальності. У структурі професійної підготовки вона виступає інтегративним результатом засвоєння знань, формування компетентностей, розвитку професійно важливих якостей і рефлексивного усвідомлення власної ролі у соціальному просторі.

У контексті підготовки майбутніх соціальних працівників ідентичність розглядається не лише як результат професійного навчання, а як безперервний процес особистісного й ціннісного розвитку, що охоплює мотиваційну, когнітивну, емоційно-вольову та поведінкову сфери. Формування професійної ідентичності майбутнього соціального працівника відбувається у взаємодії трьох системних компонентів: ціннісно-мотиваційного, когнітивного та діяльнісно-рефлексивного. Ціннісно-мотиваційний компонент визначає ставлення здобувача освіти до соціальної роботи як до професійної місії, спрямованої на допомогу людині, захист її прав і гідності. Когнітивний компонент охоплює систему знань про соціальні процеси, нормативно-правові основи соціальної роботи, етичні стандарти професії. Діяльнісно-рефлексивний компонент передбачає набуття практичного досвіду взаємодії з клієнтами, розвиток здатності до самоспостереження, самоаналізу, критичної оцінки власних дій [5, с. 177].

Педагогічні засади формування професійної ідентичності майбутнього соціального працівника ґрунтуються на сукупності принципів, підходів та педагогічних умов, які забезпечують цілісний розвиток майбутнього фахівця. До провідних принципів цього процесу належать:

- гуманістичний принцип, що орієнтує освітній процес на утвердження цінності людини, розвиток її потенціалу та повагу до гідності кожної особистості;
- принцип цілісності, який забезпечує єдність навчальної, виховної і практичної діяльності здобувача;
- принцип суб’єктності, що передбачає активну позицію майбутнього соціального працівника у процесі професійного становлення;
- аксіологічний принцип, спрямований на усвідомлення системи гуманістичних і професійно-етичних цінностей;
- рефлексивно-діяльнісний принцип, який стимулює самопізнання, самооцінку та розвиток здатності до критичного мислення [4, с. 93].

Розкриття педагогічних засад формування професійної ідентичності майбутнього соціального працівника доцільно здійснювати на основі компетентнісного, особистісно орієнтованого, аксіологічного та рефлексивного підходів. Компетентнісний підхід дозволяє інтегрувати знання, уміння і навички у цілісну систему професійних дій, спрямованих на вирішення реальних соціальних проблем. Особистісно орієнтований підхід передбачає врахування індивідуальних особливостей здобувача, його життєвого досвіду, інтересів і потреб, що забезпечує суб'єктність у навчанні. Аксіологічний підхід сприяє усвідомленню професійних цінностей соціальної роботи – альтруїзму, справедливості, відповідальності, поваги до клієнта, недискримінації. Рефлексивний підхід забезпечує розвиток внутрішньої позиції фахівця, здатного до самовдосконалення і саморегуляції [2, с. 89].

Важливим чинником формування професійної ідентичності є професійно-освітнє середовище закладу освіти, яке має створювати умови для самореалізації здобувача, розвитку його емпатійності, толерантності, комунікативної культури. Освітній процес повинен бути побудований так, щоб майбутній соціальний працівник не лише здобував знання, а й усвідомлював соціальну значущість своєї діяльності. Особливе місце у цьому процесі займають практичні форми навчання – волонтерські проєкти, соціальні акції, тренінги, рольові ігри, педагогічні практики, які сприяють формуванню соціальної зрілості, професійної рефлексії та відповідальності.

Ефективність формування професійної ідентичності зростає за умов інтеграції теоретичної та практичної підготовки. Важливо, щоб здобувачі залучалися до реальних кейсів соціальної роботи, аналізували конкретні ситуації, працювали з клієнтами під супроводом викладачів. Такий підхід сприяє розвитку не лише професійних умінь, а й особистісного усвідомлення соціальної ролі фахівця, що є основою його ідентичності.

Особливу роль у педагогічному процесі відіграє рефлексивне навчання, яке дає змогу здобувачам осмислити власні дії, емоції, цінності, професійні установки. Організація систематичних рефлексивних практик (щоденників самоспостереження, групових обговорень, супервізійних зустрічей) дозволяє формувати здатність до критичного аналізу, самооцінки та корекції поведінки, що сприяє

становленню внутрішньої професійної позиції соціального працівника, який діє не механічно, а свідомо й етично виважено [7, с. 84].

Значним педагогічним потенціалом у процесі формування професійної ідентичності володіє волонтерська діяльність здобувачів освіти, що поєднує навчальний, практичний і виховний компоненти. Участь у волонтерських ініціативах дозволяє здобувачам відчути соціальну значущість своєї майбутньої професії, розвинути емпатію, здатність до співпереживання, міжособистісної взаємодії. Волонтерство формує відповідальність, моральну зрілість, готовність діяти в умовах невизначеності – ті якості, що лежать в основі професійної ідентичності соціального працівника.

Не менш важливою педагогічною умовою є ціннісно орієнтоване освітнє середовище, яке підтримує розвиток морально-етичних орієнтацій здобувачів. Це середовище має ґрунтуватися на взаємоповазі, партнерстві, довірі між викладачами і здобувачами освіти. Викладач у такій системі виступає не лише транслятором знань, а й наставником, фасилітатором особистісного зростання здобувачів, носієм цінностей соціальної справедливості й гуманізму [3, с. 232].

Суттєвим аспектом формування професійної ідентичності є інтеграція елементів етичної освіти у освітні програми. Вивчення професійної етики, аналіз моральних дилем соціальної практики, проведення дискусій щодо відповідальності, конфіденційності, поваги до прав клієнтів сприяють внутрішньому прийняттю професійних норм, що стає невід’ємною складовою ідентичності фахівця.

Окрім того, сучасна педагогіка наголошує на важливості використання інтерактивних технологій навчання, які забезпечують активну участь здобувачів у освітньому процесі. До них належать проєктні технології, кейс-метод, тренінги соціальних навичок, метод ситуаційного аналізу, технології фасилітації групових рішень. Застосування таких методів стимулює критичне мислення, співпрацю, розвиток комунікативних компетентностей – складників професійної ідентичності соціального працівника [6, с. 283].

В умовах цифрової трансформації освіти важливим педагогічним завданням стає поєднання традиційних і цифрових форматів навчання. Використання онлайн-курсів, платформ дистанційної взаємодії, цифрових симуляторів соціальних ситуацій відкриває нові можливості для розвитку професійної рефлексії, етичної свідомості та самопізнання

майбутніх фахівців. Такі інструменти розширюють простір професійної соціалізації, дозволяють здобувачам долучатися до міжнародних освітніх ініціатив і співпраці.

Формування професійної ідентичності майбутнього соціального працівника є комплексним і багаторівневим процесом, який охоплює не лише засвоєння фахових знань, а й розвиток особистісних якостей, морально-етичних орієнтацій, готовності до соціальної взаємодії. Його ефективність залежить від створення цілісної педагогічної системи, що інтегрує навчальну, виховну, практичну та ціннісну складові [4, с. 92].

Педагогічні засади формування професійної ідентичності майбутнього соціального працівника полягають у

– реалізації системи принципів гуманізму, суб'єктності, рефлексивності та ціннісної спрямованості;

– використанні компетентнісного й особистісно орієнтованого підходів;

– створенні підтримувального освітнього середовища, що стимулює професійне самопізнання і розвиток етичної культури.

Саме ці умови забезпечують підготовку фахівців, здатних ефективно діяти у складних соціальних контекстах, зберігаючи при цьому цілісність професійного «Я» та вірність гуманістичній місії соціальної роботи. Ефективне становлення професійної ідентичності можливе за умов реалізації комплексу педагогічних засад, які включають принципи гуманізму, суб'єктності, цілісності та рефлексивності, а також застосування компетентнісного, особистісно орієнтованого, аксіологічного та рефлексивного підходів у освітньому процесі. Ціннісно орієнтоване освітнє середовище, педагогічна підтримка та етичне виховання створюють умови для внутрішньої консолідації професійних установок, розвитку морально-етичних орієнтацій і формування відповідальної поведінки. Розширення інтерактивних і цифрових форм навчання сприяє підвищенню мотивації, активізації професійного самопізнання та адаптації майбутніх соціальних працівників до сучасних викликів соціальної практики.

Висновки. Педагогічні засади формування професійної ідентичності майбутнього соціального працівника забезпечують цілісну підготовку фахівців, здатних діяти ефективно, усвідомлено та етично у різних соціальних контекстах, що є передумовою розвитку високого

професійного потенціалу та стійкої соціальної компетентності. Подальші дослідження мають бути спрямовані на експериментальну перевірку ефективності конкретних педагогічних технологій та програм у підготовці соціальних працівників, що дозволить удосконалити систему професійної освіти та підвищити її відповідність сучасним соціальним викликам.

Література

1. Крамська З.М. Роль викладача у формуванні стресостійкості та адаптивності здобувачів освіти в умовах військового стану. *Українські студії в європейському контексті.* 2025. № 10. С. 137–143.
2. Лапіна М.Д. Навчальна супервізія як метод професійної підготовки фахівців соціальної роботи. *Теорія і практика сучасної психології*. 2016. № 2. С. 89–93.
3. Лапіна М. Психолого-педагогічні особливості професійного навчання соціальних працівників. *Психологія особистості*. 2015. № 6.1. С. 232–241.
4. Мельничук І.М. Формування професійної ідентичності майбутніх фахівців як педагогічна проблема. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Педагогіка та психологія*. 2015. № 1. С. 92–96.
5. Співак Д.В. Динаміка розвитку професійної ідентичності майбутніх соціальних працівників. *Наукові записки Національного університету Острозька академія. Серія: Психологія.* 2016. № 4. С. 177–186.
6. Шарова Т.М., Шаров С.В. Громадянська компетентність як необхідна умова розвитку демократичного суспільства. *Особистісно-професійний розвиток вчителя в умовах реалізації Концепції Нової української школи: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю* (14-16 червня 2018 р., м. Мелітополь). 2018. С. 283–286.
7. Sharov S., Vorovka M., Sharova T., Zemlianska A. The Impact of Social Networks on the Development of Students' Social Competence. *International Journal of Engineering Pedagogy*. 2021. Vol. 11(3). Pp. 84–98.

Цвілий С.М.
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри туристичного, готельного
та ресторанного бізнесу
Зайцева В.М.
кандидат педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри туристичного, готельного
та ресторанного бізнесу
Дзяпка А.М.
здобувач вищої освіти
Національний університет «Запорізька політехніка»

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СФЕРІ УПРАВЛІННЯ СУЧАСНОЮ ТУРИСТИЧНОЮ КОМПАНІЄЮ

Анотація. *Обґрунтовано тезу, що сучасні технології сприяють швидкому збиранню різної інформації за допомогою пошукових систем, які надають туристичним операторам основу дослідження ринку, споживчого попиту, дії конкуруючих фірм, цінової політики ринків туристично-рекреаційних послуг. Запропоновано сучасні інформаційні технології задіяти й використати у процесі здійснення іміджевої, рекламно-маркетингової діяльності завдяки інтернет-рекламі.*

Ключові слова: *туризм, управління, інформаційна технологія, інновація.*

Tsviliy S., Zaytseva V., Dziapka A. Information technologies in the field of management of a modern tourism company. *The thesis is substantiated that modern technologies contribute to the rapid collection of various information using search engines, which provide tour operators with the basis for market research, consumer demand, the actions of competing firms, and the pricing policy of tourist and recreational services markets. It is proposed to use and utilize modern information technologies in the process of implementing image, advertising and marketing activities through Internet advertising.*

Key words: *tourism, management, information technology, innovation.*

Актуальність дослідження. Специфіка маркетингу в туризмі полягає в унікальних рисах продукту, в управлінні попитом, в філософії та стратегії туристичної компанії. Основою формування раціональної та розумної стратегії й тактики на сегментах ринку послуг є організація і проведення маркетингових досліджень, які містять такі процеси: аналіз поточних проблем та визначення стратегії аналізу; вибір джерел інформації; аналіз інформації; систематизація і обробка даних [3; 6]. Проблеми можуть бути виявлені за рахунок: досліджень споживчого попиту; аналізу шляхів трансформації зовнішнього і внутрішнього середовища; ситуаційного аналізу конкурентного середовища; орієнтації на результати інформаційного джерела. Дані щодо конфіденційних управлінських процесів і внутрішньої статистики зберігаються на приватних інформаційних платформах. Використовуючи спеціальні інформаційні веб-ресурси і файлові сервери, слід вивчити організаційні особливості і аспекти поведінки об'єкта управління на ринках [19]. Інформаційні технології сприяють збиранню різної інформації швидко за допомогою пошукових систем, які надають туристичним операторам основу дослідження ринку, споживчого попиту, дії конкуруючих компаній, цінової політики ринків туристично-рекреаційних послуг [2; 8]. Тому потребують детального опрацювання важливі питання формування системи управління туристичною фірмою з використанням інформаційних технологій.

Мета статті. Метою дослідження є розробка комплексного підходу щодо використання інформаційних технологій в управлінні туристичною компанією на базі впровадження маркетингової й інноваційної концепції розвитку бізнесу.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні глобальна мережа Інтернет дає туристичним компаніям доступ до широкого кола можливостей з проведення маркетингових досліджень. Глобальний простір вимагає від операторів ринку володіння інформаційними компетенціями і вміння здійснювати аналіз і синтез інформації. Маркетингова діяльність в туризмі потребує партнерської взаємодії від всіх суб'єктів ринку, формування індивідуальних підходів та туристичних напрямів у відповідності до потреб споживачів, безперервного пошуку нових та нестандартних рішень щодо туристичних послуг, впровадження інновацій. Організація маркетингової політики спрямована на розвиток та модернізацію туристичних

продуктів. За результатами дослідження формуються конкретні туристичні програми на основі врахування фінансових, організаційних та матеріальних можливостей реалізації кожного проекту. Формування напряму стратегії туристичних компаній без використання інформаційно-пошукових систем є довгим і непродуктивним процесом. Так, використання сучасних технологій сприяє прискореній комерціалізації туристичного продукту [16].

На думку авторів, базовими напрямами відображення значення і сутності маркетингового підходу щодо організації управління туристичним бізнесом є комплекс комунікаційних стратегій таких як: просування туристичних послуг під час проведення PR-кампаній; управління комунікаційними зв'язками між громадськістю і туристичною компанією; розподіл туристичного продукту; пряма взаємодія із замовником; збут продукту з інформаційною підтримкою.

Сучасні інформаційні технології має сенс задіяти й використати у процесі здійснення іміджевої, рекламно-маркетингової діяльності завдяки інтернет-рекламі. До сучасних технологій інтернет-реклами слід віднести: 1) рекламні блоки на веб-ресурсах для просування туристичного продукту; 2) розміщення у відповідних пошукових каталогах; 3) підняття позицій сайту-пошуковика; 4) поштові розсилки. Зазначено, що банерна реклама є найпоширенішим рекламним носієм в Інтернеті, оскільки служить засобом залучення нових клієнтів, «розкручує» торговельну марку й підвищує позиції пошуковика для туристичного сайту. Робота практично всіх туристичних сайтів націлена на привернення уваги споживача до конкретної, достовірної, цікавої й значущої інформації про компанію, продукт та його характеристики, способи купівлі туристичних продуктів чи отримання актуальної додаткової інформації [9; 10].

Маркетингові функції повинні включати зв'язки з громадськістю (PR) за через Інтернет-ресурси. Популяризував цей вектор взаємодії з невизначеним колом користувачів саме розвиток інформаційних технологій. Так, зв'язки з громадськістю в глобальній мережі Інтернет є рядом заходів, які спрямовані на зростання іміджу туристичної компанії за рахунок отримання позитивних відгуків про її роботу. Напрямок PR включає: 1) поширення інформаційних повідомлень для ЗМІ через мережевий сервіс для надсилання та отримання електронних повідомлень у основні тематичні добірки; 2) спілкування щодо змісту

інформації у різних чатах; 3) комплекс візуальних атрибутів і констант туристичного бренду; 4) технології та прийоми реклами, де представники окремої групи (цільової аудиторії) використовуються як розповсюджувачі цінної інформації про туристичну послугу, продукт, сервіс тощо [7; 12]. Процес передачі цільовій аудиторії інформації про туристичний продукт включає функцію прямого маркетингу, що реалізується у шість стадій. Завершальний фінальний етап випуску готового туристичного продукту та позиціонування здійснюється на основі цифрових технологій [13]. Так, інформаційні технології забезпечують демонстрацію товарів, а туристичний продукт позиціонується за допомогою маркетингового піару, набираючи цільову клієнтську базу [18].

У сучасних реаліях значущим методом зростання ефективності індустрії туризму є систематичне створення туристичного бренду, який повинен мати успіх і користуватися попитом у цільової аудиторії клієнтів. Так, брендинг має забезпечувати лояльним покупцям довгострокову перевагу від реалізації туристичного продукту, ефективну цінову політику, якісні характеристики послуг. Концепція інтернет-брендингу в сучасних реаліях сформована під час розвитку інформаційних технологій з опорою на традиційні характеристики систематизує актуальні дані споживчої оцінки туристичного бренду, а також одночасно визначає статистично переваги та недоліки туристичної продукції [14]. Завданням компаній є надання повної інформації про товари та послуги, оскільки це значно скорочує час ознайомлення з асортиментом продукції та методикою визначення цін. Так, туристичні оператори щосезону інформують клієнтів про гарячі тури і сезонні знижки на певні туристичні напрямки [11].

Різні методи реалізації маркетингової політики в індустрії туризму разом із інформаційними технологіями активізують розвиток електронної комерції. Кожна туристична компанія реалізує впровадження інноваційних продуктів у діяльність на власний розсуд. Туристичні агенції активно розробляють нові туристичні продукти з метою підвищення рівня конкурентоспроможності та залучення клієнтів, а також пропонують інноваційні туристичні пакети, що включають нестандартні види відпочинку, такі як: подорожі до незайманих куточків природи, тури в природні зоопарки, в яких тварини мешкають у

природних умовах, космічні подорожі етнографічні і гастрономічні тури [5].

Принципи розвитку інноваційної діяльності в туризмі наступні [1; 4; 17]:

- науковість: застосування наукових знань щодо розвитку інноваційного туристичного продукту у відповідності до потреб споживачів;
- системність: врахування умов ресурсного потенціалу регіону, а також факторів, які ототожнюють задоволення потреб споживача у подорожі, розвагах, відпочинку, культурно-пізнавальній діяльності;
- результативність: прогнозування, попередження і запобігання реалізації інноваційного продукту, який є потенційною загрозою туристу та середовищу;
- послідовність: кожен конкретний наступний інноваційний туристичний продукт є стимулом щодо створення попиту на нову інноваційну пропозицію;
- безпека: кожна інновація має давати гарантії безпеки туриста та біосфери, оскільки інноваційні процеси приносять як користь, так і шкоду.

У цілому, інноваційний розвиток є безперервним процесом впровадження цифрових рішень у менеджменті, маркетингу, фінансах, продажах, зростання компетентності кадрів. Інновації мають бути рентабельними, користуватися споживчим попитом, виключати потенційну небезпеку для суспільства та довкілля. При цьому інновації повинні повноцінно задовольняти попит, мати новизну, приносити прибуток компанії. Великі туристичні фірми утримують спеціалізовані організаційні структури, їх діяльність спрямована на розробку маркетингових стратегій. Організація й реалізація управління маркетинговою політикою туристичних фірм складається з кількох етапів, які подано нижче.

Етап 1. Аналітична робота. Цей етап є критичним аспектом маркетингу, що дозволяє перетворити відмінності у продуктах у різницю у вартості, яка може підтримуватися протягом життєвого циклу туристичного продукту. Це процес розподілу споживачів на туристичному ринку на окремі сегменти.

Етап 2. Аналіз та обробка результатів маркетингового дослідження. Етап полягає у перевірці і класифікації отриманої інформації шляхом математичного опису економічного процесу, що реалізує спеціаліст з відділу маркетингу.

Етап 3. Підсумковий аналіз. Тут формуються результати ринкової позиції та поточного стану справ туристичної організації за кількісними показниками, визначаються сильні та слабкі сторони та її конкурентоспроможний рівень.

Етап 4. Формування комплексу стратегічних маркетингових заходів. На цьому етапі реалізується повномасштабна маркетингова стратегія. Проводиться ситуаційний аналіз, що розкриває потенціал організації і конкурентоспроможні сторони, які у майбутньому активно розвиваються та вдосконалюють рішення.

Дослідження, які проведені в межах маркетингу, відіграють ключову роль для достовірної оцінки ринкової ситуації, плюсів та мінусів, збору даних щодо реалізації маркетингових підходів, які актуальні для конкретної організації [15]. Процес маркетингової політики туристичної організації складається з чотирьох етапів. Реалізована політика маркетингу туристичної компанії з використанням інформаційних технологій дозволить підвищити рівень її результативності та конкурентоспроможності і тому комплексний підхід має практичну цінність й вплив на результати управління сучасною організацією туристичного бізнесу.

Висновки. Невід’ємною частиною інноваційної діяльності в туризмі є маркетинг туризму та інформаційні технології, які, у свою чергу, здійснюють значний позитивний вплив на різні ринкові процеси, системи управління, дії туристичних організацій у глобальному масштабі. В цілому, використання інформаційних технологій в індустрії туризму на засадах інноваційності сприяє розвитку конкурентоспроможності та підвищення її рівня [20]. Ключову роль інформаційно-інноваційні технології відіграють також в діяльності туристичної компанії, оскільки дозволяють трансформувати бізнес під час кризи, підвищити рівень його конкурентоспроможності, впровадити нові напрямки організації туристичного обслуговування споживачів. Маркетинг, маркетингова політика, а також маркетингові дослідження у поєнанні з інформаційними технологіями представляють невіддільні

значущі складові інновацій в індустрії туризму. Подальші наукові дослідження має сенс проводити у напрямку формування цифрової стратегії розробки і реалізації інформаційної політики туристичної компанії для успішного просування туристичних продуктів на різних ринках.

Література

1. Барвінок Н.В. Особливості та значення управління маркетинговою діяльністю туристичного підприємства. *Економічні горизонти.* 2022. № 3. С. 23.
2. Гаврилюк А. Про ціннісні засади маркетингового конструкту «образ – імідж – бренд – репутація території» як пріоритету державної політики в сфері туризму в Україні. *Інвестиції: практика та досвід.* 2019. № 1. С. 76–83.
3. Герчанівська С., Луговий Б. Маркетингові дослідження як інструмент управління туристичним підприємством. *Агросвіт.* 2023. № 1. С. 37–43.
4. Горіна Г. Сутність та особливості типології туристичних підприємств як суб'єктів управління. *Науковий вісник МГУ*. 2016. Вип. 20. С. 46–49.
5. Долга Г. В. Управління інноваційною діяльністю підприємств туристичного бізнесу. *Бізнес-навігатор*. 2020. Вип. 1(57). С. 111–114.
6. Кірдан О. Маркетингові аспекти управління туристичним підприємством: теоретичний аналіз. *Економіка та суспільство*. 2024. № 62.
7. Лисюк Т., Ройко Л., Білецький Ю. Інноваційні інформаційно-комунікативні технології у сфері туризму. *Економіка та суспільство*. 2022. № 43.
8. Лущик М., Каткова Т. Маркетинговий підхід до управління формуванням туристичного продукту. *Development servise industry management*. 2023. № 1. С. 68–74.
9. Маркетинг в туризмі : Навчальний посібник. / С.М. Цвілий, Т.С. Кукліна, В. М. Зайцева. Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2022. 260 с.
10. Маркетинг в готельно-ресторанному господарстві : Навчальний посібник / С.М. Цвілий, ТС. Кукліна, В.М. Зайцева. Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2023. 260 с.

11. Роїк О., Макар О. Інтеграція стратегічного маркетингу та рекламно-інформаційної діяльності у формуванні конкурентних переваг туристичних підприємств. *Економіка та суспільство*. 2024. № 66.
12. Мельниченко С., Зікій Н. Туристичні підприємства України: виклики реальності. *Вісник КНТЕУ*. 2019. № 3. С. 70–84.
13. Міщук І., Головата Р. Туристичні підприємства України в системі міжнародної туристичної діяльності. *Індустрія туризму і гостинності в Центральній та Східній Європі*. 2021. № 1. С. 69–78.
14. Середа Н. Маркетинг і брендинг у туризмі: стратегії просування та конкурентоспроможність туристичних напрямків. *Економіка та суспільство*. 2023. № 57.
15. Цвілий С.М. Методичний підхід до комплексної оцінки розвитку інвестиційного потенціалу індустрії туризму. *Інтелект XXI*. 2023. № 4. С. 53–64.
16. Цвілий С.М. Методологічний підхід до оцінювання інноваційних стимулів постконфліктному відновленні індустрії туризму. *Вісник ХНТУ*. 2023. № 3(86). С. 189–197.
17. Цвілий С.М., Михайлик Д.П., Бобрикін П.В. Стратегія розвитку туризму регіону в цифровій економіці. *Актуальні питання економічних наук*. 2025. № 13. Article ID 659.
18. Чобаль Л.Ю., Сімех К.Ю., Тороній Л.І. Ефективність впровадження інформаційних технологій в діяльність українських туристичних підприємств. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2019. № 9(220). С. 63–67.
19. Шевченко Т., Шевченко О. Маркетингова стратегія підприємства: формування та розвиток в умовах ринкових відносин національної економіки. *Ефективна економіка*. 2020. № 12.
20. Tsviliy S. Tourism industry methodology: potential for business development and regulation in countries of the world. *Economics and Region*. 2024. № 3(94). Pp. 30–40.

Чай Н.М.
методист Навчально-наукового центру
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного

ГОТОВНІСТЬ ВИКЛАДАЧІВ АГРАРНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ ЦИФРОВИХ ІННОВАЦІЙ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС

Анотація. *У статті досліджується готовність викладачів аграрних університетів до впровадження цифрових інновацій в освітній процес. Проаналізовано ключові складові готовності, серед яких професійні компетентності, психологічна відкритість до змін та технологічна підготовленість. Розглянуто фактори, що впливають на адаптацію викладачів до цифрових технологій, зокрема досвід роботи, участь у тренінгах, мотиваційні стимули та організаційна підтримка. У висновках підкреслено, що комплексний підхід до цифровізації освітнього процесу сприяє підвищенню ефективності навчання, формуванню цифрових компетентностей викладачів і здобувачів та підготовці майбутніх фахівців до сучасних вимог ринку праці.*

Ключові слова*: цифрові інновації, аграрна освіта, дистанційне навчання, цифрова компетентність, освітні технології.*

Chai N.M. Readiness of agricultural university lecturers to implement digital innovations in the educational process*. The article examines the readiness of lecturers at agricultural universities to implement digital innovations in the educational process. The key components of readiness are analyzed, including professional competencies, psychological openness to change, and technological preparedness. Factors influencing lecturers' adaptation to digital technologies are considered, including work experience, participation in training programs, motivational incentives, and organizational support. The conclusions emphasize that a comprehensive approach to digitalizing the educational process enhances learning efficiency, fosters digital competencies among lecturers and students, and prepares future specialists to meet the modern demands of the labor market.*

Ke ywords: *digital innovations, agricultural education, distance learning, digital competence, educational technologies.*

Актуальність. У сучасному світі цифровізація стає ключовим чинником розвитку освітніх систем. Впровадження цифрових технологій дозволяє значно підвищити ефективність навчального процесу, забезпечити інтерактивність, індивідуалізацію та доступність освітніх ресурсів [6, с. 11]. Для аграрної освіти, яка поєднує теоретичну підготовку та практичну діяльність у полях і лабораторіях, цифрові інновації відкривають нові можливості для моделювання технологічних процесів, дистанційного навчання, інтеграції з геоінформаційними системами та іншими сучасними платформами [1, с. 227].

Водночас ефективність цифрової трансформації залежить від готовності викладачів до змін. Їхня компетентність у використанні цифрових інструментів, мотивація до навчання нових технологій, психологічна готовність до інновацій та здатність адаптувати навчальні програми під нові умови визначають успішність процесу. В умовах швидкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та зростаючих вимог ринку праці до цифрової грамотності, проблема підвищення готовності викладачів аграрних університетів до впровадження цифрових інновацій набуває особливої актуальності.

Метою статті є аналіз рівня готовності викладачів аграрних університетів до впровадження цифрових інновацій в освітній процес, визначення основних факторів, що впливають на їхню адаптацію до цифрових технологій, та окреслення шляхів підвищення ефективності цифровізації навчання.

Виклад основного матеріалу. Готовність викладачів до впровадження цифрових інновацій є комплексним явищем, що включає професійні, психологічні та технологічні компоненти. Професійна готовність визначається наявністю компетентностей у сфері цифрових технологій, знанням методів дистанційного навчання, умінням інтегрувати цифрові інструменти у навчальні дисципліни. Психологічна готовність передбачає позитивне ставлення до змін, відкритість до нових методів навчання та здатність долати внутрішній опір інноваціям. Технологічна готовність характеризується володінням базовими цифровими навичками, використанням сучасного програмного забезпечення та платформ для навчання, а також умінням адаптувати контент до цифрових форматів [3, с. 763].

Дослідження готовності викладачів аграрних університетів свідчать, що наявні професійні компетентності значною мірою залежать від досвіду роботи та участі у спеціалізованих тренінгах і курсах

підвищення кваліфікації. Молоді викладачі, які активно використовують цифрові інструменти у повсякденній діяльності, демонструють більш високу готовність до інновацій, тоді як викладачі старших поколінь часто відчувають труднощі у освоєнні нових технологій через психологічний бар'єр та низьку мотивацію до навчання нових цифрових платформ [2, с. 507].

Особливу увагу слід приділити таким напрямам впровадження цифрових інновацій в аграрній освіті: використання віртуальних лабораторій для моделювання технологічних процесів у сільському господарстві, інтеграція геоінформаційних систем для аналізу земельних ресурсів, застосування дистанційних платформ для забезпечення доступу до лекційних та практичних матеріалів, а також використання мобільних застосунків для оперативного контролю та зворотного зв'язку зі здобувачами. Зазначені інструменти дозволяють підвищити інтерактивність навчання, оптимізувати освітній процес та формувати у студентів практичні навички, необхідні для сучасного аграрного виробництва.

Важливим аспектом ефективного впровадження цифрових інновацій є підвищення цифрової компетентності викладачів через цільові тренінги, вебінари, наставництво та обмін досвідом між університетами [5, с. 175]. Одночасно необхідно розробляти адаптовані методичні матеріали та алгоритми використання цифрових платформ, що враховують специфіку аграрних дисциплін. Створення сприятливого інформаційно-методичного середовища сприяє формуванню професійної впевненості викладачів та стимулює активне використання інновацій у освітньому процесі.

Соціальні фактори також відіграють значну роль у готовності до цифрових інновацій. Підтримка адміністрації університетів, мотиваційні стимули, організаційна культура, що заохочує експериментування та обмін досвідом, підвищують ймовірність успішної інтеграції цифрових технологій. У той же час обмеження у фінансових ресурсах, недостатня технічна оснащеність лабораторій і аудиторій, а також відсутність єдиного стратегічного плану цифровізації створюють суттєві бар'єри [4, с. 11].

Враховуючи зазначені фактори, можна стверджувати, що готовність викладачів аграрних університетів до впровадження цифрових інновацій є динамічним процесом, що потребує постійного професійного розвитку, технологічної підтримки та сприятливого соціокультурного середовища. Ефективна цифровізація навчання можливе лише за умови комплексного підходу, який поєднує освітню

підготовку викладачів, модернізацію інфраструктури та активну участь здобувачів у освітньому процесі [7, с. 137].

Висновки. Готовність викладачів аграрних університетів до впровадження цифрових інновацій визначається поєднанням професійних компетентностей, психологічної відкритості до змін та технологічної підготовленості. Молоді викладачі демонструють більшу адаптивність до нових технологій, тоді як старші покоління потребують цільових тренінгів і методичної підтримки. Для підвищення готовності необхідно створювати сприятливе навчально-методичне середовище, забезпечувати технічну та організаційну підтримку, заохочувати обмін досвідом та застосування інновацій у навчальному процесі. Комплексний підхід до цифровізації освіти сприяє підвищенню ефективності аграрної освіти, формує цифрову компетентність викладачів та студентів і готує майбутніх фахівців до сучасних вимог ринку праці.

Література

1. Александров О. Роль педагогічних технологій у формуванні інноваційної компетентності у майбутніх фахівців з агрономії. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.* Серія «Педагогічні науки». 2025. № 1. С. 227–234.
2. Волошина О.В. Професійно-орієнтована підготовка студентів в аграрних закладах вищої освіти у процесі вивченні іноземної мови. *Наука і техніка сьогодні.* 2024. № 2(30). С. 507–531.
3. Кожевникова А.В., Кожевников П.П. Розвиток інноваційної культури в процесі професійної підготовки майбутніх викладачів: методологічні підходи. *Наука і техніка сьогодні.* 2025. № 5(46). С. 763–783.
4. Лук’янова Л. Структура і зміст готовності викладача ЗВО до реалізації змішаного навчання: теоретично-експериментальний дискурс. *UNESCO Chair Journal Lifelong Professional Education in the XXI Century*. 2024. № 2.10. С. 9–20.
5. Резниченко А. А., Шарова Т. М. Проблеми та переваги дистанційного навчання в умовах пандемії у закладах вищої освіти. *Українські студії в європейському контексті.* 2021. № 4. С. 174–181.
6. Шарова Т., Шаров С. Дистанційне навчання в Україні: ризики та шляхи їх вирішення. *Молодь і ринок.* 2024. № 4(224). С. 11–16.
7. Юнакевич А.С. Медіаосвіта в умовах цифровізації. *Проблеми науки.* № 24. 2022. С. 137–142.

Чай О.М.
здобувач вищої освіти
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного
Науковий керівник: к.т.н., доцент Мірошниченко М.Ю.

ВИКОРИСТАННЯ ЧАТ-БОТІВ У СТУДЕНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Анотація. *У статті досліджуються можливості використання чат-ботів у студентському середовищі як інструменту оптимізації освітнього процесу та підвищення ефективності комунікації між студентами і закладами вищої освіти. Проаналізовано функціональні переваги чат-ботів, зокрема швидкий доступ до інформації, підтримку навчального процесу, організацію зворотного зв'язку та забезпечення інклюзивності. У висновках підкреслено, що ефективне впровадження чат-ботів потребує комплексного підходу, який поєднує технічні, організаційні та педагогічні рішення, спрямовані на формування цифрової культури та інноваційності в університетському середовищі.*

Ключові слова: *чат-боти, цифровізація освіти, інформаційна підтримка студентів, дистанційне навчання, цифрова культура.*

Chai O. Use of chatbots in the student environment. *This article explores the potential of using chatbots in the student environment as a tool for optimizing the educational process and enhancing communication efficiency between students and higher education institutions. The functional advantages of chatbots are analyzed, including rapid access to information, support of the learning process, facilitation of feedback, and promotion of inclusivity. The conclusions emphasize that effective implementation of chatbots requires a comprehensive approach combining technical, organizational, and pedagogical solutions aimed at fostering digital literacy and innovation within the university environment.*

Key words: *chatbots, digitalization of education, student information support, distance learning, digital literacy.*

Актуальність теми. У сучасних умовах цифровізації освіти важливе значення мають інструменти, що сприяють підвищенню ефективності комунікації між здобувачами вищої освіти та викладачами.

Одним із таких інноваційних засобів є чат-боти, які забезпечують швидкий доступ до інформації, автоматизацію типових завдань і підтримку навчального процесу в режимі 24/7. Їх використання сприяє зменшенню навантаження на адміністративний персонал, оптимізації освітніх процесів та формуванню цифрової культури студентської молоді. Актуальність теми зумовлена необхідністю впровадження гнучких і технологічних рішень у вищій освіті, особливо в умовах зростаючих вимог до доступності та оперативності освітніх послуг.

Метою статті є дослідження можливостей застосування чат-ботів у студентському середовищі, аналіз їхніх функціональних переваг та визначення перспектив інтеграції в освітній процес університетів.

Виклад основного матеріалу. Чат-боти розглядаються як програмні агенти, що здатні імітувати людську комунікацію за допомогою технологій обробки природної мови та алгоритмів штучного інтелекту. Вони інтегруються у популярні месенджери (Viber, WhatsApp, Facebook Messenger) або діють у межах веб-сайтів та мобільних застосунків. На відміну від традиційних інформаційних систем, чат-боти забезпечують швидку та інтуїтивну взаємодію з користувачем, зменшуючи потребу у складних пошукових діях чи зверненні до кількох джерел одночасно. Завдяки цим можливостям чат-боти відкривають широкі перспективи для застосування у сфері освіти [1, с. 147].

Використання чат-ботів у студентському середовищі дозволяє виокремити п’ять основних переваг:

1. Доступність та швидкість інформації (отримання розкладу занять, результати тестів та сесій, календар подій та нагадування про дедлайни).
2. Підтримка навчального процесу (доступ до навчальних матеріалів, самоперевірка знань, інтеграція з платформами дистанційного навчання).
3. Зворотний зв’язок та комунікація (опитування та відгуки здобувачів, зменшення навантаження на адміністрацію, підвищення оперативності відповіді).
4. Інклюзивність та доступність (підтримка здобувачів з особливими потребами, можливість дистанційної взаємодії, зменшення бар’єрів у доступі до інформації).
5. Формування цифрової культури та інноваційності (розвиток навичок роботи з цифровими технологіями, підвищення мотивації до використання нових інструментів, підготовка до сучасного ринку праці).

До функцій чат-ботів належить інформування про розклад занять, результати модульних чи семестрових контрольних заходів, календар важливих подій; дедлайни та заходи тощо. Завдяки цим функціям можна зменшити кількість рутинних звернень до деканатів і підрозділів університету, а також мінімізувати втрату важливої інформації. Крім того, чат-боти виступають інструментом підтримки освітнього процесу [6, с. 68]. Завдяки інтеграції з системами дистанційного навчання (Moodle, Google Classroom тощо) вони дозволяють надавати покликання на навчальні матеріали, організовувати швидкі тести для самоперевірки знань, відправляти повідомлення про навчальні завдання [2, с. 10]. За рахунок самостійного користування чат-ботами вони сприяють розвитку навичок самостійної роботи здобувачів освіти та підвищенню їхньої навчальної мотивації.

Досить часто чат-боти застосовуються для організації зворотного зв'язку [9, с. 33]. Вони дозволяють збирати анонімні відгуки про якість викладання, роботу бібліотеки, адміністративних служб, а також оцінювати рівень задоволеності здобувачів освітніми послугами. Такий механізм підсилює взаємодію між здобувачами освіти та університетом, сприяючи формуванню демократичного освітнього середовища. Також чат-боти можуть виконувати інформаційно-комунікаційну функцію у позанавчальній діяльності. Вони інформують здобувачів освіти про культурні заходи, спортивні події, конкурси, грантові програми, сприяючи формуванню активного студентського життя та розвитку громадянських компетентностей [5, с. 194].

Головною перевагою чат-ботів у студентському середовищі є їх доступність. Здобувачі освіти можуть отримати необхідну інформацію у зручному для себе месенджері без обмежень у часі та просторі. Крім того, автоматизація процесів скорочує витрати часу як для здобувачів, так і для викладачів та адміністрації. Чат-боти не потребують значних фінансових ресурсів для розробки та підтримки, особливо якщо використовуються готові платформи (наприклад, Dialogflow, ManyChat, BotFather для Telegram) [7, с. 198].

Ще однією перевагою є можливість персоналізації навчання. Сучасні чат-боти здатні зберігати історію взаємодії з користувачем, формувати індивідуальні рекомендації, пропонувати додаткові навчальні матеріали залежно від рівня засвоєння знань, що відповідає тенденціям розвитку адаптивного навчання та цифрової педагогіки. Важливим є і аспект інклюзивності. Здобувачі з особливими освітніми потребами

отримують можливість швидко взаємодіяти із системами підтримки без необхідності особистого звернення до адміністративних структур, що робить освітнє середовище більш відкритим та справедливим [8, с. 390].

Попри численні переваги, впровадження чат-ботів у студентське середовище супроводжується низкою викликів. Передусім це питання інформаційної безпеки та конфіденційності даних. Оскільки чат-боти працюють з персональною інформацією, існує ризик її несанкціонованого доступу чи витоку, що потребує застосування сучасних технологій шифрування та суворого регламентування політики обробки даних [4, с. 119].

Іншим викликом є якість алгоритмів обробки природної мови. Базові чат-боти часто обмежені у своїх можливостях і не завжди здатні коректно розпізнати формулювання запиту, що може призвести до зниження довіри до системи. У цьому контексті перспективним напрямом є застосування технологій штучного інтелекту та машинного навчання. Не менш важливою проблемою є потреба у постійному оновленні бази даних чат-бота. Інформація про розклади, заходи чи організаційні зміни швидко втрачає актуальність, тому відсутність регулярної підтримки робить чат-бот малоефективним.

З огляду на сучасні освітні тенденції можна передбачити, що чат-боти стануть невід'ємною частиною цифрової інфраструктури університетів. У майбутньому вони зможуть забезпечувати більш інтелектуальну підтримку навчання, включно з персональними траєкторіями розвитку здобувачів освіти, автоматичною перевіркою завдань та інтеграцією з системами аналізу освітніх даних (Learning Analytics). Також перспективним є поєднання чат-ботів із системами віртуальної та доповненої реальності для розширення можливостей практичного навчання [3, с. 53].

Висновки. Використання чат-ботів у студентському середовищі відкриває нові можливості для оптимізації освітнього процесу, підвищення його гнучкості та доступності. Вони виконують широкий спектр функцій – від надання довідкової інформації до підтримки навчальної діяльності й організації зворотного зв'язку. Чат-боти позитивно впливають на комунікацію в університеті, сприяють формуванню цифрової культури студентів і відповідають сучасним вимогам до інноваційності та оперативності освітнього середовища. Разом із тим, для ефективного впровадження чат-ботів необхідно враховувати низку викликів: забезпечення інформаційної безпеки,

розробку зрозумілих інтерфейсів, адаптацію до специфіки навчального закладу, регулярне оновлення контенту. Вирішення цих проблем потребує комплексного підходу та співпраці між ІТ-фахівцями, викладачами та адміністрацією університетів.

Література

1. Білан І.А. Глобальні ризики використання чат-ботів, керованих штучним інтелектом. *Інформація і право.* 2024. № 3(50). С. 147–161.
2. Бровко Ю.В. Чат-боти для організації дистанційного навчання. *Новітні інформаційно-комунікаційні технології в освіті: матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції молодих учених та студентів (24-25листопада 2021 р.).* Полтава: ПП «Астрая», 2021. С. 10–12.
3. Капраль О.Р., Велика М.Б. Роль чат-ботів в епоху діджиталізації. *Вісник Херсонського національного технічного університету.* 2022. № 3(82). С. 53–58.
4. Махарадзе Д., Стьопкін А., Турка Т., Педенко Ю. Використання чат-ботів у роботі вчителя інформатики в закладах загальної середньої освіти. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2024. № 1.2(109). С. 119–129.
5. Терлецька Т.С., Коваленко І.І. Використання чат-ботів на основі великих мовних моделей у науково-педагогічній діяльності викладачів. *Електронне наукове фахове видання «Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету»*. 2024. № 16. С. 194–215.
6. Трофименко О.Г. Сфери застосування чат-ботів. *Інформаційне суспільство: проблеми та перспективи: матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції,* м. Одеса, 2022. № 20. С. 68–71.
7. Чупріна М.О., Орозонова А.А. Використання технологій чат-ботів в умовах цифрової трансформації бізнесу. *Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи.* 2021. № 1. С. 198–199.
8. Шарова Т.М., Ломейко О.П., Шаров С.В. Штучний інтелект в освіті: свідомий вибір. *Удосконалення освітньо-виховного процесу в закладі вищої освіти: збірник науково-методичних праць.* 2024. Вип. 27. С. 390–401.
9. Шарова Т., Шаров С. Формування комунікативної компетентності майбутніх учителів інформатики засобами творчих робіт. *Молодь і ринок.* 2018. № 9(164). С. 33–38.

Шаров С.В.
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри комп'ютерних наук
Галчанська В.В.
асистент кафедри комп'ютерних наук
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного

ВИКОРИСТАННЯ ГЕНЕРАТИВНОГО ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК НЕОБХІДНІЙ КРОК НА ШЛЯХУ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ОСВІТИ

Анотація. *У статті досліджено особливості впровадження генеративного штучного інтелекту в освітній процес. Виявлено, що інструменти штучного інтелекту можна використовувати для викладання різних дисциплін, зокрема академічного письма, програмування тощо. Розглянуто прикладні можливості таких інструментів, як ChatGPT, Kite, DeepCode та інших. Акцентовано увагу на потенціалі штучного інтелекту у формуванні цифрових компетентностей здобувачів освіти, необхідності критичного оцінювання результатів роботи штучного інтелекту з урахуванням етичних і правових аспектів.*

Ключові слова: *інформатизація, штучний інтелект, освіта, цифрові інструменти, онлайн сервіси.*

Sharov S.V., Galchanska V.V. The use of generative artificial intelligence as a necessary step towards the modernization of educational content*. The article explores the features of implementing generative artificial intelligence in the educational process. It has been identified that AI tools can be applied in teaching various disciplines, including academic writing and programming. The practical potential of tools such as ChatGPT, Kite, DeepCode, and others is examined. Particular attention is paid to the role of artificial intelligence in developing students' digital competencies and to the necessity of critically evaluating AI-generated results, taking into account ethical and legal considerations.*

Key words: *informatization, artificial intelligence, education, digital tools, online services.*

Актуальність дослідження. Стрімкий розвиток методів і технологій штучного інтелекту (ШІ) вплинув на значну кількість сфер життєдіяльності людини. Інтелектуальні системи, що використовують передові підходи до обробки даних і знань, активно використовуються для оптимізації виробничих процесів, удосконалення комунікації, підвищення безпеки даних тощо. В той же час, ШІ має значний потенціал для модернізації змісту освіти завдяки здатності до аналізу природної мови, формування нових знань на основі існуючих даних, вироблення експертних рішень, забезпечення персоналізованого навчання тощо.

Одним з напрямків застосування ШІ в освітньому процесі є використання інструментів генеративного штучного інтелекту, що призначений для генерації різноманітного контенту. Обізнаність учасників освітнього процесу про можливості генеративного ШІ та можливі ризики під час його використання дозволить якісно покращити освітній процес.

Метою статті є висвітлення основних переваг використання генеративного штучного інтелекту в освітньому процесі.

Виклад основного матеріалу. Генеративний штучний інтелект розглядається як підгалузь штучного інтелекту, що спеціалізується на створенні оригінальних даних (тексту, зображень, музики, відео тощо). До основних принципів функціонування генеративного ШІ можна віднести наступні:

1. Навчання на великих даних полягає у його здатності тренуватися на великих наборах даних, представлених в різних форматах. У процесі тренування він виокремлює структури, закономірності, формує контексти тощо.
2. На основі тренування та утворених зав’язків, структур та закономірностей генеративний ШІ здатний генерувати нові дани, зокрема зображення, текст, звук та ін.
3. Важливим принципом функціонування генеративного ШІ є імітація людської творчості, що реалізується через складні алгоритми.

Як зазначає А. Андрощук та інші вчені [1, с. 33], вплив ШІ на освіту можна спостерігати у декількох напрямках. По-перше, відбувається трансформація бізнес-моделей освітніх компаній, коли провайдери освітніх послуг вимушені адаптуватися до нових умов.

По-друге, наразі більшість освітніх платформ не є монополістами на освітні послуги, оскільки генеративний ШІ легко виконує функцію інтелектуального помічника. Прикладом можуть слугувати різноманітні інтелектуальні чат-боти, що можуть забезпечувати персоналізовану підтримку, консультування та допомогу у навчанні в режимі 24/7.

По-третє, штучний інтелект допомагає у процесі підготовки до фахових іспитів та вступу у заклади вищої освіти. Це процес є досить ефективним завдяки можливостям аналізу рівня знань і попередньої оцінки підготовки абітурієнтів.

Наступним напрямком є зміна підходів до пошуку наукових джерел і аналізу цитувань. Сьогодні інтелектуальні системи можуть автоматично відбирати релевантні статті, узагальнювати результати досліджень та формувати списки літературних джерел. Крім того, за допомогою ШІ легко реалізується автоматизація підбору навчальних та наукових текстів для читання, коли не потрібно опрацьовувати багато зайвого матеріалу, а через невеликий проміжок часу отримати конкретні та релевантні рекомендації від ШІ.

У контексті прикладного застосування можливостей генеративного ШІ під час викладання дисциплін природничо-математичних циклу вчені наголошують на наступних методах, формах та засобах навчання. До перших слід віднести методи стимулювання, методи контролю і самоконтролю, методи організації навчально-пізнавальної діяльності. Формами навчання з використанням ШІ є такі, що забезпечують індивідуальну (адаптивне навчання, самостійна робота, автоматизований тьюторинг) та індивідуальну-групову (вікторини, рольові ігри, тренінги тощо) траєкторію навчання. Засобами навчання, що можуть використовуватися разом з сервісами генеративного ШІ, є інтерактивні дошки, смартфони, ноутбуки тощо [2, с. 21]. У дослідженні С. Терещука та О. Слободянюк звертається увага на декількох інноваційних аспектах використання штучного інтелекту в освітньому процесі. Перспективним є застосування технологій штучного інтелекту у розробці навчальних і STEM-проєктів, що сприяють розвитку дослідницької компетентності та формують уміння майбутніх фахівців працювати з інтелектуальними інструментами [9, с. 38].

Найбільше розповсюдження серед систем генеративного ШІ отримав ChatGPT, який здатен генерувати унікальний текст у різних

сферах знань із високим рівнем деталізації. Завдяки використанню інтелектуальних методів, зокрема архітектури GPT (Generative Pretrained Transformer), ChatGPT може адаптуватися до контексту завдання, спираючись на статистичні закономірності та мовні шаблони, засвоєні під час попереднього навчання. В результаті користувач отримує граматично та стилістично коректні тексти [10, с. 138]. В свою чергу, GPT є специфічним видом великих мовних моделей (Large Language Model, LLM), орієнтований на генерацію тексту та розроблений компанєю OpenAI. LLM є підмножиною генеративного ШІ, що побудовані на основі нейронних мереж. Вони тренуються на величезних обсягах текстових даних для виконання різних завдань, таких як переклад, генерація тексту, аналіз тональності тощо.

Науковці підкреслюють, що ChatGPT має значний потенціал у сфері персоналізованого навчання, оскільки він здатний надавати індивідуальні рекомендації, моделювати навчальні діалоги та створювати матеріали, які відповідають рівню підготовки користувача. Його використання може покращити оволодіння складними предметами, сприяти спільному навчанню та покращити запам’ятовування знань завдяки адаптивному поданню освітнього контенту [11, с. 120].

Коротко зупинимося на декількох напрямках використання генеративного ШІ. Так, ChatGPT може бути використаний у процесі навчання академічному письму. Його використання надає можливості сформувати у здобувачів освіти навички створення структурованих текстів, формування аргументації та вдосконаленні мовного стилю. Разом із тим, дослідники наголошують на необхідності критичного підходу до оцінювання змістової якості згенерованих текстів, оскільки вони можуть містити помилки, неточності або логічні суперечності. Крім того, потрібно звертати увагу на дотримання принципів академічної доброчесності та етичних норм. У дослідженні О. Румянцевої наголошується на необхідності використання таких критеріїв оцінювання текстів наукового спрямування як адекватність змісту, композиційна і структурна організованість, стилістична відповідність, прагматична відповідність, написання анотація до наукової статті [8, с. 10].

Для нас корисним є можливості ШІ для вивчення програмування. Сучасні інструменти штучного інтелекту не тільки допомагають у написанні програмного коду, а й охоплюють увесь життєвий цикл

програмного забезпечення – від аналізу вимог і проєктування до тестування та складання документації. Їх використання сприяє значному прискоренню процесів розробки, зменшенню рутинних завдань і підвищенню продуктивності команди розробників [6, с. 262]. В контексті освітнього процесу інструменти генеративного штучного інтелекту надають інтелектуальну підтримку новачкам у програмуванні на всіх етапах роботи над проєктом.

Існує достатня кількість онлайн сервісів для вивчення програмування. Так, для виправлення помилок та дебагінгу можна використовувати DeepCode (застосовує алгоритми машинного навчання для аналізу коду на наявність помилок, пропонує автоматизовані шляхи їх усунення) або Ponicode (орієнтований на генерацію модульних тестів, що дозволяє моделювати неочікувані сценарії виконання програм та підвищувати надійність програмного забезпечення). Для генерації документації та пояснень коду можна використовувати Kite (допомагає у написанні програмного коду та автоматично створює документацію до використаних фрагментів) або DocGPT (генерує коментарі та пояснення для складних функцій і модулів). Для оптимізації програмного коду можна використовувати PrograMeter (аналізує продуктивність коду, виявляє слабкі місця та пропонує рекомендації його оптимізації) або Optimizer AI (допомагає налаштовувати параметри високопродуктивних обчислень, особливо актуальних у сфері Data Science) [3, с. 1318].

Технології ШІ відкривають нові можливості для створення освітніх відеоматеріалів. Вони дозволяють забезпечити автоматизацію всіх етапів виробництва – від генерації текстового сценарію та створення візуальних ілюстрацій до синтезу мовлення, озвучення та фінального монтажу. В даному випадку відбувається інтеграція різних сервісів ШІ в єдину систему для створення мультимедійного освітнього продукту. Наприклад, генеративна модель ChatGPT допоможе створити текстовий сценарій із врахуванням стилістики та навчальних цілей. Графічний редактор Leonardo.ai дозволить автоматично сформувати ілюстрації та зображення. Система Elevenlabs.ai забезпечить реалістичний синтез мовлення з різними варіаціями голосів. Для монтажу та структуризації контенту, інтеграції ефектів та створення завершеного освітнього продукту можна використовувати відеоредактори Hailo.ai та CapCut

[5, с. 83]. Це надає можливість оптимізувати час та ресурси, а також сформувати новий підхід до розробки навчальних матеріалів.

Слід наголосити на декількох викликах, що можуть виникнути під час впровадження інструментів генеративного ШІ в освітню діяльність. Так, актуальними залишаються питання комплексної оцінки ефективності впровадження ШІ в освітній процес, що потребує проведення емпіричних досліджень, порівняльного аналізу результатів та розробки рекомендацій щодо оцінювання результатів, отриманих за допомогою генеративного штучного інтелекту [2, с. 20]. Не менш актуальним є розвиток у здобувачів вищої освіти критичного мислення, що передбачає не лише роботу з інформацією, отриманою безпосередньо від людини, але й застосування аналітичних навичок до результатів, згенерованих ШІ [9, с. 39]. Для вирішення даного питання необхідно реалізувати розробку нових методик і технологій навчання, орієнтованих на компетентнісний підхід і підсилених можливостями штучного інтелекту. Вони повинні забезпечити не лише коректну взаємодію здобувачів освіти з сервісами ШІ, але й враховувати їх рівень підготовки та освітні потреби.

До проблемних питань, що потребують уваги представників законодавчої та судочинної сфери, слід віднести правовий статус штучно згенерованих об’єктів без значної участі людини, правомірність застосування масивів даних, що лежать в основі навчання генеративних моделей, питання правосуб’єктності штучного інтелекту та відповідальності за шкоду, спричинену його використанням. Для їх вирішення дослідники пропонують визначити чіткі критерії ступеня участі користувача у процесі створення штучно-згенерованих продуктів, а також способи доведення цього факту. Крім того, потрібно знайти баланс між захистом прав інтелектуальної власності та стимулюванням технологічного прогресу. Наприклад, заохочувати правовласників за результатами використання їхніх творів під час навчання моделей ШІ чи створення нових продуктів на їх основі [4, с. 142].

Ми погоджуємося з науковцями, які вважають збалансованість та відповідальність важливими умовами використання штучного інтелекту в освітньому процесі. Необхідно забезпечити доступ здобувачів освіти до інтелектуальних інструментів та дозволити їх використовувати у відповідності до чітких принципів та рекомендацій [7, с. 209]. Розвиток

цифрової компетентності, критичного мислення та навичок роботи з даними дозволить здобувачам освіти ефективно застосовувати технології генеративного ШІ у якості джерела знань та інструменту для їх осмислення, інтерпретації та творчого використання. В цих умовах викладач повинен забезпечити інформаційну підтримку здобувачів освіти, їх мотивацію на практичне використання можливостей ШІ з дотриманням принципів академічної доброчесності [2, с. 22].

Висновки. Отже, інформатизація освіти у бік її інтелектуалізації є закономірним кроком технологічного розвитку суспільства. Заклади освіти мають розглядати генеративний штучний інтелект не як альтернативу традиційним підходам, а як потужний цифровий засіб, що інтегрується в навчальне середовище та дозволяє підвищити якість освітнього процесу. ШІ відкриває нові можливості для автоматизації творчих процесів і створення інноваційних цифрових продуктів. Інструменти генеративного ШІ можна використовувати під час вивчення різноманітних дисциплін. Наприклад, їх застосування у програмній інженерії сприяє не лише автоматизації рутинних процесів, але й відкриває нові можливості для підвищення якості, швидкості та інноваційності розробки програмного забезпечення.

Водночас, використання інструментів генеративного ШІ піднімає питання етики, авторського права та контролю за штучним контентом. Для вирішення цих проблемних питань слід здійснювати заходи на законодавчому рівні, створювати нові освітні методики, формувати у представників академічної спільноти (здобувачів освіти, викладачів, науковців тощо) критичне мислення та відповідальне ставлення до використання ШІ під час реалізації власних практичних завдань.

Література

1. Андрощук А.Г., Малюга О.С. Використання штучного інтелекту у вищій освіті: стан і тенденції. *International Science Journal of Education & Linguistics*. 2024. № 2(3). С. 27–35.
2. Коваленко В.В., Мар’єнко М.В. Методичні засади використання вчителями сервісів генеративного штучного інтелекту у навчанні природничо-математичних предметів. *Фізико-математична освіта*. 2025. № 40(3). С. 19–24.

3. Кривонос О.М. Використання генеративного AI для створення програмного коду. *Наука і техніка сьогодні*. 2024. № 40. С. 1315–1326.
4. Кульчій О.О. Інститут авторського права в умовах розвитку інструментів генеративного штучного інтелекту. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. № 86(2). С. 140–145.
5. Мамута М.С., Рибалко О.О. Використання штучного інтелекту для створення навчального відеоконтенту. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*. 2025. № 18. С. 81–91.
6. Медведєва М.О. Сучасні можливості штучного інтелекту у навчанні програмуванню. *Тези XV Міжнародної науково-технічної конференції «Інформаційно-комп'ютерні технології»* (28-29 березня 2025 р., м. Житомир). 2025. С. 262–263.
7. Ніжнік О.С. Штучний інтелект в освіті: нові горизонти навчання. *Українські студії в європейському контексті*: зб. наук. пр. 2024. № 9. С. 205–209.
8. Румянцева О.А. Перспективи навчання академічному письму з використанням штучного інтелекту в ЗВО. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2025. № 20. С. 1–13.
9. Терещук С., Слободянюк О. Штучний інтелект як драйвер інновацій в освіті. *Збірник наукових праць Кам'янець-подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Серія педагогічна. 2023. № 29. С. 36–40.
10. Шаров С.В. Сучасний стан розвитку штучного інтелекту та напрямки його використання. *Українські студії в європейському контексті*. 2023. № 6. С. 136–144.
11. Asy'ari M., Sharov S. Transforming education with ChatGPT: Advancing personalized learning, accessibility, and ethical AI integration. International *Journal of Essential Competencies in Education*. 2024. № 2(3). С. 119–157.

Шарова Т.М.
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри суспільно-гуманітарних наук
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ У ЗДОБУВАЧІВ АГРАРНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація *У статті розглядається проблема формування культури академічної доброчесності у здобувачів вищої освіти аграрних закладів. Наголошено на значущості академічної доброчесності як складової якісної підготовки майбутніх фахівців аграрного сектору. Проаналізовано основні напрями формування доброчесної поведінки здобувачів освіти, зокрема інтеграцію етичних норм в освітній процес, залучення до наукової діяльності, використання цифрових інструментів, участь у розробленні внутрішніх кодексів етики та роль викладача як носія академічних цінностей. Акцентовано на необхідності комплексного підходу до формування внутрішньої мотивації до дотримання принципів доброчесності як запоруки професійного становлення та суспільної відповідальності майбутніх аграріїв.*

Ключові слова: *академічна доброчесність, вища аграрна освіта, культура доброчесності, здобувач освіти, етика, академічне письмо.*

Sharova T.M. Formation of academic integrity culture among higher education students in agricultural institutions. *The article addresses the issue of developing a culture of academic integrity among students in agricultural institutions of higher education. The significance of academic integrity as an essential component of the high-quality training of future professionals in the agricultural sector is emphasized. The main directions for fostering students' ethical behavior are analyzed, including the integration of ethical standards into the educational process, engagement in scientific research, the use of digital tools, participation in the development of internal codes of ethics, and the role of the teacher as a bearer of academic values. The need for a comprehensive approach to cultivating internal motivation for adhering to the principles of academic integrity is underlined, as this serves as a foundation*

for professional development and social responsibility of future agricultural specialists.

Key words: *academic integrity, higher agricultural education, integrity culture, student, ethics, academic writing.*

Актуальність дослідження. У контексті трансформацій вищої освіти України особливого значення набуває формування академічної доброчесності як системного етичного орієнтира освітньої діяльності. Для аграрних закладів вищої освіти, які готують фахівців, що працюватимуть у стратегічно важливих для держави сферах – сільському господарстві, екології, продовольчій безпеці, – питання дотримання академічної доброчесності має особливу вагу. Недоброчесність у підготовці таких фахівців може мати не лише академічні, а й суспільно-економічні наслідки. Тому формування культури академічної доброчесності у здобувачів аграрних ЗВО розглядається як пріоритетне завдання, що забезпечує якість освітнього процесу, довіру до результатів навчання та готовність майбутніх фахівців діяти відповідально й етично.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування ефективних підходів до формування культури академічної доброчесності серед здобувачів вищої освіти аграрних закладів вищої освіти, з урахуванням специфіки аграрної освіти та професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу. Академічна доброчесність визначається законодавством (Закон України «Про вищу освіту») [3] як сукупність етичних принципів і правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу. Вона включає уникнення плагіату, фальсифікації, обману, необ’єктивного оцінювання, самоплагіату, корупційних дій тощо. У цьому контексті формування культури академічної доброчесності передбачає не лише ознайомлення здобувачів з нормативною базою, а й розвиток внутрішньої мотивації до дотримання етичних норм академічної спільноти.

Ключову роль у формуванні культури академічної доброчесності відіграє освітнє середовище закладу вищої освіти. Насамперед ідеться про впровадження системної політики доброчесності, яка охоплює розробку і застосування внутрішніх кодексів, регламентів, просвітницьких програм. Позитивні результати дає інтеграція теми доброчесності у зміст навчальних дисциплін, проведення тренінгів,

дискусій, створення ситуацій морального вибору в рамках освітнього процесу.

Важливим аспектом є приклад викладача, який демонструє дотримання етичних норм, об'єктивність у оцінюванні, толерантність та відкритість. Формуванню культури академічної доброчесності сприяють також цифрові інструменти (системи перевірки на плагіат, електронні платформи для подання робіт), які не лише контролюють дотримання норм, а й стимулюють самостійну та відповідальну роботу здобувачів освіти [5, с. 103]. Серед викликів, що перешкоджають ефективному формуванню академічної доброчесності, можна виокремити низьку поінформованість здобувачів освіти щодо академічної етики, недостатній рівень критичного мислення, високий рівень стресу через академічні навантаження, що часто спонукає до порушення норм. Окремою проблемою залишається формальний підхід до перевірки на плагіат без належної роз'яснювальної роботи [8, с. 190].

Формування культури академічної доброчесності у здобувачів вищої аграрної освіти є необхідною передумовою забезпечення якісної професійної підготовки та розвитку етично відповідального фахівця. З огляду на суспільну значущість аграрної галузі, майбутні аграрії мають бути не лише компетентними, а й доброчесними в академічній, науковій та професійній діяльності. У цьому контексті важливо реалізовувати низку послідовних заходів, які сприяють формуванню сталої культури академічної доброчесності [4, с. 148].

Одним із ключових напрямів є інтеграція тематики академічної доброчесності у зміст фахових дисциплін. Це дозволяє не лише формально ознайомити здобувачів з основами академічної етики, а й актуалізувати її значення у конкретних галузевих контекстах: агрономії, агроінженерії, геодезії, екології, харчовій промисловості. Ефективним інструментом у цьому напрямі є аналіз конкретних ситуацій із порушеннями академічної або професійної етики, що мали негативні наслідки у аграрній сфері [2, с. 28].

Важливою складовою формування академічної культури є проведення цілеспрямованих освітніх заходів: семінарів, тренінгів, воркшопів, інтерактивних лекцій, під час яких здобувачі вищої освіти набувають практичних навичок академічного письма, правильного цитування, оформлення наукових текстів, уникнення плагіату [6, с. 87]. Використання цифрових інструментів для перевірки академічної

доброчесності (зокрема, програмних засобів та онлайн сервісів на перевірку текстових запозичень в тексті) має супроводжуватися формуванням критичного мислення і вмінням самостійно удосконалювати якість академічного продукту. Окрему увагу слід приділити етичному самовизначенню здобувачів освіти через залучення їх до розроблення локальних документів, зокрема кодексів честі або положень про дотримання академічної доброчесності в межах факультетів чи освітніх програм. Такий підхід сприяє не лише ознайомленню з етичними вимогами, а й формуванню особистої відповідальності за їх дотримання [7, с. 54].

Значну роль у формуванні академічної доброчесності відіграє викладач як безпосередній транслятор цінностей. Його власна доброчесна поведінка, прозорість в оцінюванні, аргументованість вимог, повага до здобувачів та наукового авторства є тим етичним зразком, на який орієнтуються здобувачі освіти. Не менш важливим є формування довірливого освітнього середовища, в якому здобувачі не бояться помилятися, ставити запитання та визнавати прогалини у знаннях, замість того, щоб вдаватися до академічних порушень [1, с. 14].

Сприяння розвитку академічної доброчесності можливе також через активне залучення здобувачів аграрних закладів до дослідницької діяльності: участь у наукових гуртках, конкурсах наукових проєктів, написання та презентація наукових доповідей у партнерстві з викладачами. Така діяльність формує повагу до праці інших, розуміння принципів академічного авторства та наукової відповідальності. Необхідно також акцентувати увагу на формуванні внутрішньої мотивації до дотримання академічної доброчесності. Усвідомлення того, що чесність є основою професійної репутації, а не просто формальною вимогою закладу освіти, дозволяє здобувачам вищої аграрної освіти вибудовувати особистісну позицію, що відповідає стандартам сучасного європейського освітнього простору.

Ефективне формування культури академічної доброчесності у здобувачів аграрних ЗВО вимагає комплексного підходу, що поєднує освітню, виховну, нормативну та етичну складові. Такий підхід сприяє не лише підвищенню якості освітнього процесу, а й вихованню відповідального громадянина й доброчесного фахівця, здатного працювати на благо суспільства й держави.

Висновки. Формування культури академічної доброчесності у здобувачів вищої освіти є комплексним завданням, яке потребує

узгоджених дій усіх учасників освітнього процесу. Ефективність цього процесу визначається не лише нормативно-правовим регулюванням, а й педагогічними підходами, які сприяють вихованню відповідального, етично свідомого та науково орієнтованого фахівця. Перспективним напрямом подальших досліджень є розробка і впровадження дієвих методик формування академічної доброчесності з урахуванням цифрових та інтеркультурних викликів сучасної освіти.

Література

1. Левченко М., Терешенко Н. Розвиток академічної доброчесності у здобувачів закладів вищої освіти: проблеми та перспективи. *Педагогічна Академія: наукові записки.* 2025. № 15. С. 1–16.
2. Листопад О., Мардарова І., Листопад Н. Формування моральних цінностей у здобувачів освіти для профілактики академічної недоброчесності. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Серія: Педагогічні науки.* 2024. № 2.55. С. 26–38.
3. Про вищу освіту: Закон України 01.07.2014 р. №1556-VII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18.
4. Самілик Л.О. Академічна культура здобувачів вищої освіти. Академічна доброчесність: виклики сучасності / Збірник наукових есе учасників дистанційного етапу наукового стажування для освітян (24.06 – 06.07.2019, Варшава, Республіка Польща). Варшава, 2019. С. 148–151.
5. Семеног О. Розвиток академічної культури здобувачів Phd в освітньо-культурному просторі ЗВО в умовах воєнного часу. *Освіта. Інноватика. Практика.* № 12.10.2024. С. 103–109.
6. Хіміч Я. Формування інформаційної культури здобувачів вищої освіти в цифрову епоху. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2023. С. 86–95.
7. Шаров С.В., Шарова Т.М. Дотримання академічної доброчесності під час проведення інтелектуальних змагань в дистанційному форматі. *Молодь і ринок.* 2023. № 9(217). С. 52–57.
8. Шарова Т.М. Авторське право на академічні курси в цифровій освіті. *Українські студії в європейському контексті: зб. наук. пр.* 2025. № 10. С. 190–196.

Шелофаст М.В.
здобувач вищої освіти
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного
Науковий керівник: ст. викл. Тіменко А.В.

МЕТОДИКА СТВОРЕННЯ ДОДАТКІВ НА JAVA ТА SPRING BOOT

Анотація. *У статті розглянуто методику створення сучасних веб-додатків із використанням мови програмування Java та фреймворку Spring Boot. Акцент зроблено на поетапному процесі розробки, ключових інструментах та підходах, які забезпечують масштабованість і продуктивність систем. Виокремлено основні кроки: налаштування середовища, побудова архітектури, реалізація функціоналу та тестування.*

Ключові слова: *Java, Spring Boot, розробка додатків, мікросервіси, веб-технології.*

Shelofast M. Methodology for creating applications on Java and Spring Boot. *The article discusses the methodology of developing modern web applications using the Java programming language and the Spring Boot framework. The focus is on the step-by-step development process, key tools, and approaches that ensure system scalability and performance. The main stages are highlighted: environment setup, architecture design, functionality implementation, and testing.*

Key words: *Java, Spring Boot, application development, microservices, web technologies.*

Актуальність дослідження. У сучасному світі інформаційні технології відіграють ключову роль у розвитку бізнесу, науки та освіти. Кількість користувачів, які щодня взаємодіють із веб- та мобільними додатками, зростає в геометричній прогресії. Це зумовлює високі вимоги до якості програмного забезпечення: воно має бути продуктивним, масштабованим, безпечним і зручним у використанні.

Мова програмування Java уже понад 25 років утримує провідні позиції у світі завдяки своїй платформній незалежності, надійності та

розвиненій екосистемі. Вона використовується для розробки веб-додатків, серверних додатків, чат-ботів, у тому числі IoT [6]. Разом із цим, у процесі розробки програмних продуктів виникла потреба у фреймворках, які дозволяють значно прискорити створення додатків і водночас дотримуватися архітектурних стандартів. Одним із найуспішніших рішень став Spring Boot, який забезпечує просту конфігурацію, гнучку інтеграцію з іншими інструментами та підтримку сучасних підходів [7; 9].

Особливої актуальності тема набуває в контексті переходу компаній до хмарних рішень та використання мікросервісних систем, які дозволяють масштабувати сервіси незалежно один від одного. Spring Boot у поєднанні з інструментами на зразок Docker, Kubernetes, Kafka та Redis відкриває широкі можливості для побудови гнучких і високопродуктивних додатків.

Таким чином, дослідження методики створення додатків на основі Java та Spring Boot є актуальним завданням, яке має як наукову, так і практичну цінність.

Мета статті полягає у формуванні узагальненого підходу, який може бути використаний як основа для навчання студентів, підготовки молодих спеціалістів, а також як методичний орієнтир для практикуючих розробників при створенні реальних проектів.

Виклад основного матеріалу. Розробка додатків на Java та Spring Boot починається з правильного налаштування середовища. Від цього етапу залежить зручність роботи розробника або студента та швидкість виконання завдань. Необхідно встановити Java Development Kit. Для сучасних проектів рекомендовано використовувати Java версії 17 або Java 21, оскільки ці версії є довгостроково підтримуваними і мають низку покращень у сфері продуктивності та безпеки. Важливим інструментом є система керування залежностями та збірки. Найчастіше використовують Maven або Gradle.

Для командної роботи потрібно підключити систему контролю версій Git разом із платформами для співпраці – GitHub [1, с. 177], GitLab або Bitbucket. Це забезпечує збереження історії змін, можливість колективної розробки та впровадження практик CI/CD (безперервної інтеграції та доставки). Окремо варто згадати про налаштування бази даних. Найчастіше у зв’язці зі Spring Boot використовуються PostgreSQL, MySQL або Oracle, які інтегруються через Spring Data JPA. Для тестування зручно застосовувати вбудовані бази. Таким чином,

підготовка середовища є першим і надзвичайно важливим етапом, що створює фундамент для подальшої реалізації додатка.

Архітектура програмного забезпечення визначає, наскільки зручно буде розвивати, масштабувати та підтримувати додаток у майбутньому. Використання Java разом із Spring Boot дає можливість реалізовувати як монолітні, так і мікросервісні архітектури залежно від потреб проєкту.

Монолітна архітектура передбачає, що весь додаток працює як єдиний процес. Такий підхід є зручним для невеликих систем, які не потребують високого рівня масштабованості. Переваги такого підходу полагають у простоті у налаштуванні та розгортанні, менша кількість інфраструктурних складностей та зручність для навчальних або внутрішніх проектів. Проте недоліки моноліту стають відчутними при зростанні системи: складність внесення змін, обмежена масштабованість, залежність усіх модулів один від одного.

Для великих систем більш доцільною є мікросервісна архітектура. У цьому випадку кожен сервіс виконує власну бізнес-логікуі може розвиватися незалежно.

Spring Boot у поєднанні з Spring Cloud надає інструменти для побудови мікросервісної архітектури. Переваги мікросервісів виражаються в можливості незалежного масштабування сервісів, гнучкості у виборі технологій для кожного сервісу, а також підвищена відмовостійкість [8]. Разом із тим, цей підхід потребує більш складної інфраструктури, знань у сфері DevOps, а також ретельного управління транзакціями та даними між сервісами (Рис. 1).

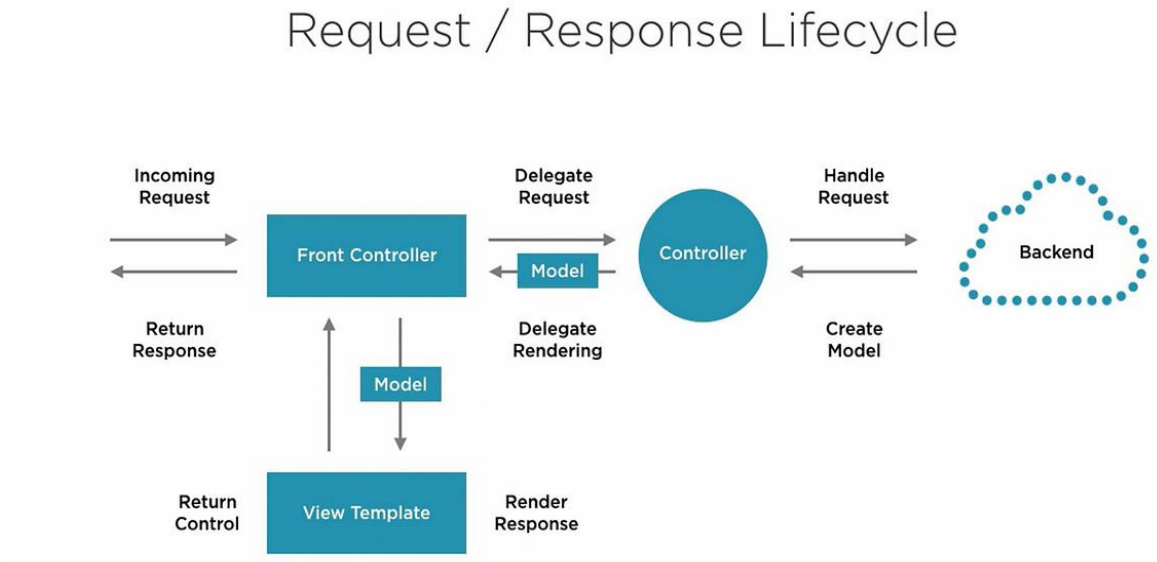

Рисунок 1. Робота контролера

Після вибору архітектури наступним етапом є безпосередня розробка функціональних можливостей додатка. Завдяки Spring Boot цей процес значно спрощується завдяки автоматичній конфігурації та готовим бібліотекам. Основний спосіб взаємодії клієнта та сервера реалізується через REST API. Використовуючи модуль Spring Web, можна швидко створювати контролери, які обробляють HTTP-запити.

Цей підхід дозволяє легко організувати обмін даними між фронтендом і бекендом. Spring Boot інтегрується з Spring Data JPA та Hibernate, що дозволяє працювати з базами даних на високому рівні абстракції. До шару репозиторія доставляється через сервісний шар. Як це реалізовано зображено на Рис. 2.

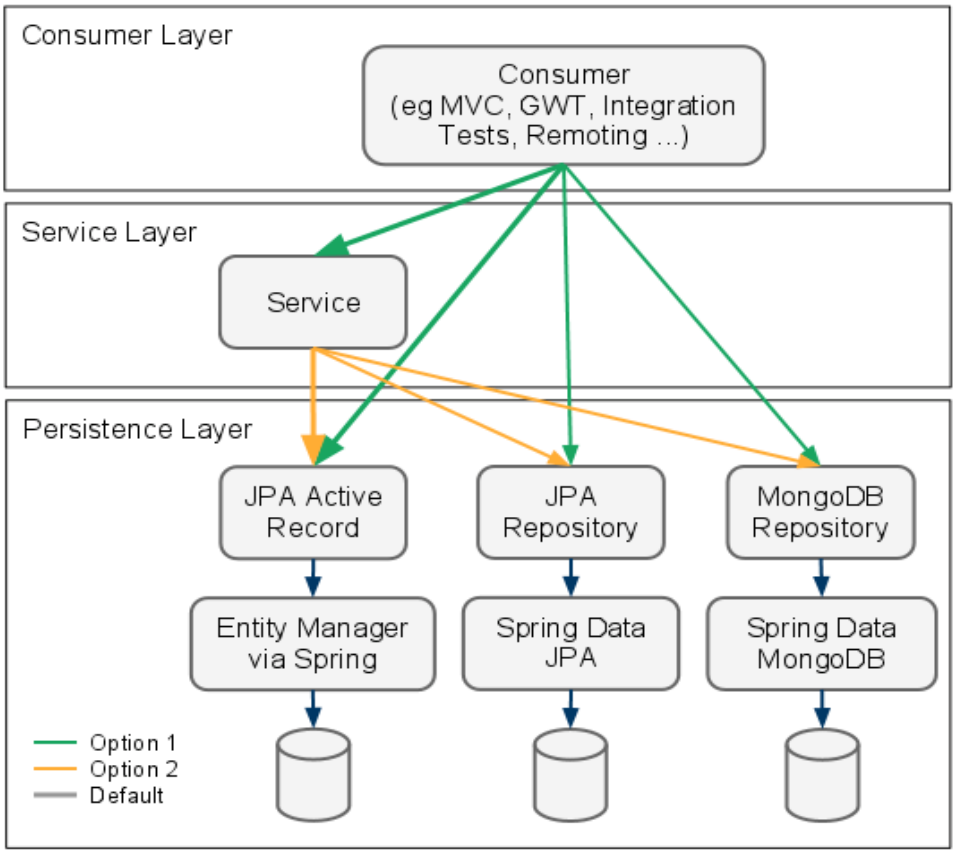

Рисунок 2. Взаємодія сервісного шару з репозиторіями

Створення репозиторію виглядає наступним чином (Рис. 3).

```
@Repository  9 usages  Maxim Shelofast
public interface PostRepository extends JpaRepository<Post, Long> {
    Page<Post> findAllByAuthorId(Long authorId, Pageable pageable);  3 usages  Maxim Shelofast
    long countByAuthorId(Long authorId);  2 usages  Maxim Shelofast
}
```

Рис. 3 Створення репозиторію

Це значно зменшує обсяг коду та спрощує реалізацію CRUD-операцій. Для оптимізації продуктивності часто використовується такий підхід як кешування Рис. 4. Це означає, що спочатку запитуємі дані будуть перевірятися в кеші, і якщо вони там є, то вони повертаються. Якщо в кеші таких даних не опинилося - ми беремо їх з основної бази даних. Найчастіше в якості кеша використовується така NoSQL база даних як Redis [3; 2]. Основна суть полягає в тому, що Redis може повертати дані дуже швидко за константну складність, так як дані зберігаються в оперативній пам’яті, на відміну від SQL баз даних.

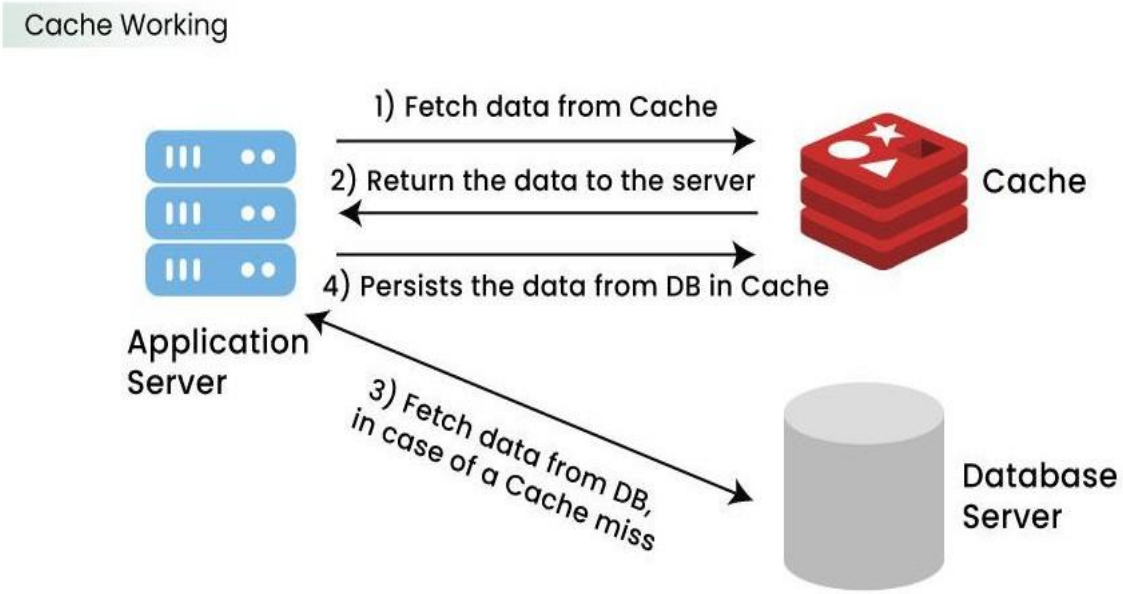

Рисунок. 4 Процес роботи кешування

У Spring Boot це реалізується завдяки анотації @Cacheable. Повторні запити до одного й того ж ресурсу обробляються швидше.

```
@Test  Maxim Shelofast
void testGetPostById_Success() {
    Post post = buildPost();
    PostResponse expected = buildPostResponseDto(CONTENT);

    when(postRepository.findById(POST_ID)).thenReturn(Optional.ofNullable(post));
    when(postMapper.toDto(post)).thenReturn(expected);

    PostResponse result = postService.getPostById(POST_ID);

    assertThat(result).isEqualTo(expected);
}
```

```
@Test  Maxim Shelofast
void testGetPostById_WhenPostNotFound_ShouldThrowException() {
    when(postRepository.findById(POST_ID)).thenReturn( value: Optional.empty());
    assertThrows(NotFoundException.class, () -> postService.getPostById(POST_ID));
}
```

Рисунок 5. Написання unit-тестів

Якість програмного забезпечення значною мірою залежить від рівня тестування. Використання Java у поєднанні зі Spring Boot надає розробникам широкий спектр інструментів для перевірки роботи додатків на різних рівнях.

Основою є JUnit 5, який дозволяє писати тести для окремих класів і методів [4]. У поєднанні з Mockito можна легко створювати mock-об'єкти та перевіряти логіку бізнес-рівня без підключення до бази даних чи зовнішніх сервісів. Основною метою є якомога більше покриття різних сценаріїв бізнес логіки, щоб гарантувати правильну роботу всього додатку (Рис. 5).

```
@Test  Maxim Shelofast
@DataSet(value = "datasets/posts-by-author-id.yml")
void shouldFindAllByAuthorId() {
    Page<Post> result = postRepository.findAllByAuthorId(AUTHOR_ID, buildPageable());
    assertThat(result.getTotalElements()).isEqualTo( expected: 2);
    assertThat(result.getContent()).containsExactlyInAnyOrderElementsOf(buildExpectedPosts());
}

@Test  Maxim Shelofast
@DataSet(value = "datasets/posts-by-author-id.yml")
void shouldCountByAuthorId() {
    long result = postRepository.countByAuthorId(AUTHOR_ID);
    assertThat(result).isEqualTo( expected: 2);
}
```

Рисунок 6. Написання інтеграційних тестів для репозиторію з використанням DBRider

Spring Boot надає спеціальні анотації, які дозволяють запускати тести в умовах, наближених до реальних. Це дає можливість перевірити взаємодію між компонентами: контролерами, сервісами, репозиторіями [5] При тестуванні репозиторія можемо часто зустріти використання бібліотеки DBRider (див Рис. 6). Порівняльна таблиця інтеграційних та юніт тестів наведена у Таблиці 1.

Таблиця 1

Порівняльна таблиця інтеграційних та юніт тестів

Характеристика	Юніт-тести	Інтеграційні тести
Основна мета	Перевірка коректності найменшої ізольованої частини коду (зазвичай метод або клас)	Перевірка взаємодії між декількома компонентами, сервісами або модулями системи
Об’єкт тестування	Один «юніт» (клас, метод)	Два або більше компонентів, що працюють разом
Ізоляція	Висока. Всі зовнішні залежності (наприклад, бази даних, API) зазвичай «мокаються» (імітуються)	Низька або середня. Тести можуть взаємодіяти з реальними залежностями або їхніми «стабами» (заглушками)
Залежності	Мінімальні або відсутні (використовуються моки/стаби)	Включають взаємодію з іншими частинами системи, базою даних, мережевими сервісами тощо
Швидкість виконання	Дуже швидкі. Можна запустити сотні або тисячі за секунди	Повільніші за юніт-тести, оскільки вимагають налаштування середовища та взаємодії компонентів
Складність написання	Зазвичай простіші, оскільки фокусуються на малій частині логіки	Потребують налаштування взаємодії між компонентами та тестового оточення
Частота запуску	Дуже часто. Зазвичай запускаються при кожному збереженні файлу або перед кожним комітом	Рідше. Зазвичай запускаються перед злиттям гілок (merge) або як частина CI/CD пайплайну

Якщо буде зроблено дуже багато інтеграційних тестів і мало юніт тестів, то може виникнути ситуація, коли додаток дуже довго збирається і розгортається, а при цьому бізнес логіка працює не так як задумано. Тому середнє значення покриття тестами буде приблизно таке: 70-80

процентів тестів покрито юніт тестами, та процентів 20 це інтеграційні тести.

Висновки. У статті було розглянуто методику створення додатків на основі Java та Spring Boot, яка охоплює всі основні етапи життєвого циклу програмного забезпечення: від підготовки середовища розробки до тестування. Аналіз показав, що Java залишається однією з найбільш надійних і затребуваних мов програмування для корпоративних систем. Spring Boot значно спрощує процес розробки, забезпечує інтеграцію з сучасними технологіями та підтримує як монолітну, так і мікросервісну архітектуру. А також, комплексне тестування є критично важливим фактором для підтримки якості та стабільності систем.

Таким чином, методика створення додатків на Java та Spring Boot може розглядатися, як універсальна основа для підготовки майбутніх фахівців у сфері розробки програмного забезпечення, та як практичний орієнтир для інженерів, що працюють над реальними проектами.

Література

1. Мосіюк О.О. Переваги використання Git у процесі професійної підготовки майбутніх учителів інформатики. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2017. Т.2, № 41. С. 176–179.
2. Шаров С.В., Петровський В.В. Огляд нереляційних баз даних. *Інформаційне суспільство: технологічні, економічні та технічні аспекти становлення: збірник тез доповідей*. 2015. № 14. С. 16–18.
3. Deinum M., Long J., Mak P., Mayr K. *Spring Boot: Reference Documentation*. URL: https://docs.spring.io/spring-boot/docs/current/reference/htmlsingle/.
4. JUnit 5 User Guide. URL: https://junit.org/junit5/docs/current/user-guide/.
5. Hightower K., Burns B., Beda, J. *Kubernetes: Up and Running*. O'Reilly Media, 3rd edition, 2022.
6. Kulykovska N.A. et al. Chatbot application to support indoor temperature control. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*. IOP Publishing, 2024. Т. 1415, № 1. С. 012075.
7. Long J. *Spring Boot Up and Running: Building Cloud Native Java and Kotlin Applications*. O'Reilly Media, 2021.
8. Richardson C. *Microservices Patterns: With examples in Java*. Manning Publications, 2018.
9. Walls C. *Spring in Action*. Manning Publications, 6th edition, 2022.

Lemeshchenko-Lagoda V.V.
PhD,
Associate professor of the department of foreign languages
Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University

THE ROLE OF AI TOOLS IN IMPROVING LISTENING AND SPEAKING SKILLS IN UNIVERSITY FOREIGN LANGUAGE COURSES

Abstract. *The article is devoted to the possibilities of implementing artificial intelligence technologies into the foreign language learning process for students of higher education institutions. In particular, it considers AI tools (NaturalReader, Gliglish, Lingolette, Luvvoice) that can improve students' speaking and listening skills and increase their motivation for personal self-improvement.*

Key words: *artificial intelligence, AI tools, foreign language, listening skills, speaking skills.*

Лемещенко-Лагода В.В. Роль інструментів штучного інтелекту в покращенні навичок аудіювання та говоріння під час вивчення курсу іноземної мови у закладах вищої освіти. *Статтю присвячено розгляду можливостей імплементації технологій штучного інтелекту у процес вивчення іноземної мови студентами закладів вищої освіти. Зокрема, розглядаються AI-інструменти (NaturalReader, Gliglish, Lingolette, Luvvoice), які здатні покращити навички говоріння та аудіювання студентів та підвищити їх мотивацію до персонального самовдосконалення.*

Ключові слова*: штучний інтелект, інструменти штучного інтелекту, іноземна мова, навички аудіювання, навички говоріння.*

Relevance of the study. The rapid development of artificial intelligence technologies and the intensification of digital transformation processes in all spheres of human activity necessitate the modernisation of traditional methods of professional training for future specialists in higher education institutions. In particular, special attention should be paid to a comprehensive review of issues related to the introduction of AI tools into the educational process, taking into account their advantages and potential challenges.

Modern foreign language education is one of the areas that requires urgent innovative educational solutions capable of increasing both the effectiveness and adaptability of foreign language learning and, most importantly, providing educational support for the individual educational trajectory of each student. In this context, AI technologies, in particular those that contribute to the formation of students' foreign language competence and the development of their speech skills, are the means that can ensure a flexible transition and integration of modern educational tools into the learning process.

Thus, the **purpose of this article** is to analyse the potential of artificial intelligence technologies in teaching foreign languages to students of higher education institutions, with an emphasis on the development of speaking and listening skills. The implementation of this objective involves the following tasks:

1. Characterisation of AI tools aimed at developing speaking and listening skills.
2. Analysis of the advantages of integrating AI into the teaching of foreign languages to students of different specialities.

Presentation of the main material. Nowadays, modern higher education is influenced by globalisation and digital transformations, which require students to have a high level of foreign language communication skills. In the context of international cooperation and collaboration, the development of foreign language competence among future specialists is becoming increasingly important and is one of the conditions for the competitiveness of future specialists in both the domestic and international labour markets. Traditional teaching methods, which were previously able to ensure an adequate level of development of all types of speech activity, are now losing their relevance, giving way to modern AI tools. Thus, researcher O. Zubenko believes that the use of AI can make foreign language classes more effective and improve the intensity of the learning process, as well as generate interest in cognitive activities and engage even passive students [1, p. 84]. In turn, T. Kosova emphasises the importance of introducing artificial intelligence, in particular the GPT chatbot, into English language teaching using interactive methods and the need to individualise teaching approaches for each student [2, p. 206-207]. I. Romanyshyn et al emphasise that thanks to the ability of AI technology to analyse learning needs, it is capable of developing personalised tasks and materials that correspond to the level and style of learning of each student, which opens up the possibility not only to learn the language

effectively, but also to do so at a pace and in a format specially adapted to them [3]. In addition, A. Khomyk stresses that artificial intelligence could serve as virtual assistants that engage in dialogue with students, increasing their engagement and motivation. According to the researcher, such interaction with AI not only helps students improve their language skills through constant practice but also provides an interactive learning experience that is particularly useful for those who are less confident in their language abilities [4, p. 306].

Therefore, as S. Sharov aptly sums up, the integration of artificial intelligence into the process of learning English by future specialists at universities plays a strategically important role in the training of qualified personnel [5, p.137].

And while researchers have repeatedly emphasised the need to introduce and intensify the use of AI tools in foreign language classes, in our opinion, insufficient attention has been paid to the practical consideration of these tools and the specifics of their use. In particular, AI tools that promote the development of speaking and listening skills require separate consideration, as these skills form the basis for building intercultural dialogue and productive cooperation within an international team.

Thus, we see the following as the main areas of application of AI technology in foreign language classes:

– interactive speaking practice (using chatbots, voice assistants, virtual interlocutors, etc.);
– adaptive listening (generation and playback of authentic audio materials, including accents and specific pronunciation that are as close as possible to real speakers);
– speech recognition and analysis (speech recognition technologies for pronunciation correction, detection of grammatical errors, recommendations for further study, etc.);
– simulation of professional and everyday communication situations.

Among the main tools capable of solving the tasks set and ensuring the implementation of all the above areas, we suggest considering the following: NaturalReader [9], Gliglish [6], Lingolette [7], and Luvvoice [8]. The choice of these tools is determined not only by their basic functionality, but also by their affordability (they can be used free of charge) and user-friendly interface.

In order to improve listening skills, we believe that students should use AI tools that can generate audio from text. Today, there are many available

resources, among which we would like to focus on NaturalReader [9] and Luvvoice [8].

Luvvoice [8] is a tool that can convert text into audio. The resource allows you to choose not only the language, but also the accent and timbre that will be most understandable to the user. The system allows you to create short audio recordings, which can then be downloaded to your device and listened to at any time. Students can use Luvvoice when preparing for reports and presentations, or for daily training in listening comprehension of foreign language texts. Moreover, while working with the text and listening to the audio, students can make notes on pronunciation, intonation, etc.

Another no less important resource is NaturalReader [9], which allows you to convert written texts into audio, enabling you to simultaneously track the progress of the virtual speaker's reading, i.e. follow the text and listen to the audio. In fact, the resource completely reproduces the downloaded text in accordance with the settings selected by the user. Thus, users can choose not only languages, but also pronunciation variations, and even the timbre and tone of the virtual speakers' voices. Moreover, the resource personalises content for each user, allowing them to choose font size and colour, adapt the text to the educational needs of students with dyslexia, increase and decrease the audio speed, and more. Thus, by using this resource, students can not only listen to the text in strict accordance with the parameters they have set, but also practise the pronunciation of words by repeating after the virtual speaker.

It is worth emphasising the usefulness of AI tools for developing and improving speaking skills. Gliglish [6], which is essentially an AI-generated speaking partner, allows you to have conversations with a virtual interlocutor on topics suggested by the system or your own. Using this resource, students can practise their speaking skills without fear of judgement from their interlocutor, practise individual phrases and responses, improving their pronunciation each time, and, most importantly, learn to converse freely on any topic.

The Lingolette [7] resource works on a similar principle, allowing you to have conversations with a virtual interlocutor, ask them questions, get reactions and feedback on your answers, and so on. Thus, the above-mentioned tools allow students to improve their speaking skills at a time convenient for them and in a comfortable atmosphere, which has a positive effect on their motivation to learn. When communicating with virtual interlocutors, students are not afraid to be themselves and boldly express their thoughts without fear

of condemnation from their peers. Moreover, the atmosphere during such communication becomes as relaxed and informal as possible, which can positively influence not only the desire for further learning, but also the speed of acquiring new knowledge and forming speaking and listening skills.

Conclusions. In conclusion, it should be emphasised that given the rapid development of technology and the increase in the number of AI applications aimed at supporting learning, including the study of foreign languages, their gradual integration into the educational process is becoming a prerequisite for the successful formation of future specialists who are able to actively interact with international experts, quickly master new technologies, and promote international cooperation. AI tools are capable of providing additional support and ensuring a flexible schedule for language skills training, which in turn allows students to improve their knowledge and skills by following their own educational trajectory.

References

1. Зубенко О. Штучний інтелект і вивчення іноземної мови. *Закарпатські філологічні студії*. 2023. Вип. 27. Т. 2. С. 80–85.
2. Косова Т. Роль штучного інтелекту та чату GPT у навчанні англійської мови: плюси та мінуси. *Інноваційні технології розвитку особистісно-професійної компетентності педагогів в умовах післядипломної освіти* : збірник наукових статей. Суми, 2023. С. 204–208.
3. Романишин І.М., Чухно Т.В., Фийса Н.В. Трансформація методів навчання й викладання англійської мови у вищій школі: використання штучного інтелекту, аналіз впливу, перспективи. *Академічні візії*. 2023. 24. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/645.
4. Хомик А. Роль штучного інтелекту у процесі вивчення англійської мови майбутніми фахівцями з інформаційних технологій у закладах вищої освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2025. Вип. 84, Том 3. С. 303–309.
5. Шаров С.В. Сучасний стан розвитку штучного інтелекту та напрямки його використання. *Українські студії в європейському контексті*. 2023. № 6. С. 136–144.
6. Gliglish. URL: https://gliglish.com.
7. Lingolette. URL: https://lingolette.com.
8. Luvvoice. URL: https://luvvoice.com.
9. Naturalreader. URL: https://www.naturalreaders.com.

Lubko D.V.
Candidate of Technical Sciences,
Associate professor of the department of computer science
Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University

OVERVIEW OF DISTRIBUTED PROCESSING TECHNOLOGIES OF BIG DATA VOLUMES AND ENSURING THEIR SECURITY

Abstract. *The application of Big Data in global systems plays an important role in many areas of life, including business, science, medicine, the public sector and many others. Big Data is large, diverse and complex data that originates from various sources and is processed using specialized tools and technologies. Processing big data is becoming an increasingly important task for many organizations. Building an effective Big Data application requires careful planning and consideration of various aspects. This article discusses the key steps in building a Big Data application and the main aspects to consider.*

Key words: *distributed data processing, data security, technology, big data, data protection, Big Data.*

Лубко Д.В. Огляд технологій розподіленої обробки великих обсягів даних та забезпечення їх безпеки. *Дослідження має на меті зробити огляд технологій розподіленої обробки великих обсягів даних та забезпечення їх безпеки та дати практичні рекомендації з даної проблемної області. Однією з головних тенденцій є зростання обсягів даних, що генеруються щодня, що вимагає потужних інструментів для їх обробки та аналізу. Технології, такі як Apache Hadoop та Apache Spark, дозволяють здійснювати розподілену обробку даних та обчислення великих обсягів даних. Машинне навчання та аналітика даних стали необхідними для вибуття корисної інформації з великих обсягів даних. Бібліотеки, такі як Scikit-learn та TensorFlow, дозволяють розробникам та дослідникам створювати моделі машинного навчання та проводити аналітику даних. Забезпечення безпеки та конфіденційності даних важливо для обробки великих обсягів даних, особливо в чутливих сферах, таких як охорона здоров'я та фінанси. Важливо дотримуватися відповідних правових норм і регулювань, таких як регуляція GDPR. Висновуючи, обробка великих обсягів даних є*

важливою для сучасного суспільства та бізнесу. Зростання обсягів даних вимагає від розробників та дослідників використовувати нові технології та методи для витягування користі з цих даних. Розвиток цього напрямку залишається актуальним та перспективним завданням для майбутніх досліджень та інновацій.

Ключові слова: *розподілена обробка даних, безпека даних, технології, великі обсяги даних, захист даних, Big Data.*

Introduction. As shown by the analysis of recent research and publications in this problem area, namely the issue of working with and processing large amounts of data, their existing technologies and ensuring their security and protection, it was determined that many scientists and scholars have been actively working and are working for this. Namely, these are such specialists and scholars as: Chakraborty S. [1], Sharov S. [1], Kenneth Cukier [2], Viktor Mayer-Schönberger [2], Matthias Niehoff [3], Marin Ivan, Shukla Ankit [4], Steven Pinker [5], Steven Pinker [5], Rajkumar Buyya [6], Edd Wilder-James [7], Bernard Marr [9], Thomas H. Davenport [10]. But, despite the large number of works and research in this area, aspects of big data mining and issues of ensuring their security and data protection have not yet been sufficiently covered. That is why the topic of the work is very relevant.

The purpose of the study – to review technologies for distributed processing of large amounts of data and ensuring their security, and to provide practical recommendations in this problem area.

Presentation of the main material. The first step in creating various processing applicationslarge amounts of data- Big Data, is the development of its architecture. To effectively process large amounts of data, it is important to develop a distributed system. This means that the application must be divided into independent components that can run in parallel.

To process large amounts of data, you need to consider how that data will be collected and stored. Using data collection systems such as Apache Kafka or Apache Flume, you can efficiently move data from various sources to a central repository.

This data store needs to be well organized. Using distributed databases such as Apache HBase or Apache Cassandra will help ensure fast data access and the ability to scale depending on the volume. An example of the Hbase Performance Monitoring dialog box is in Figure 1.

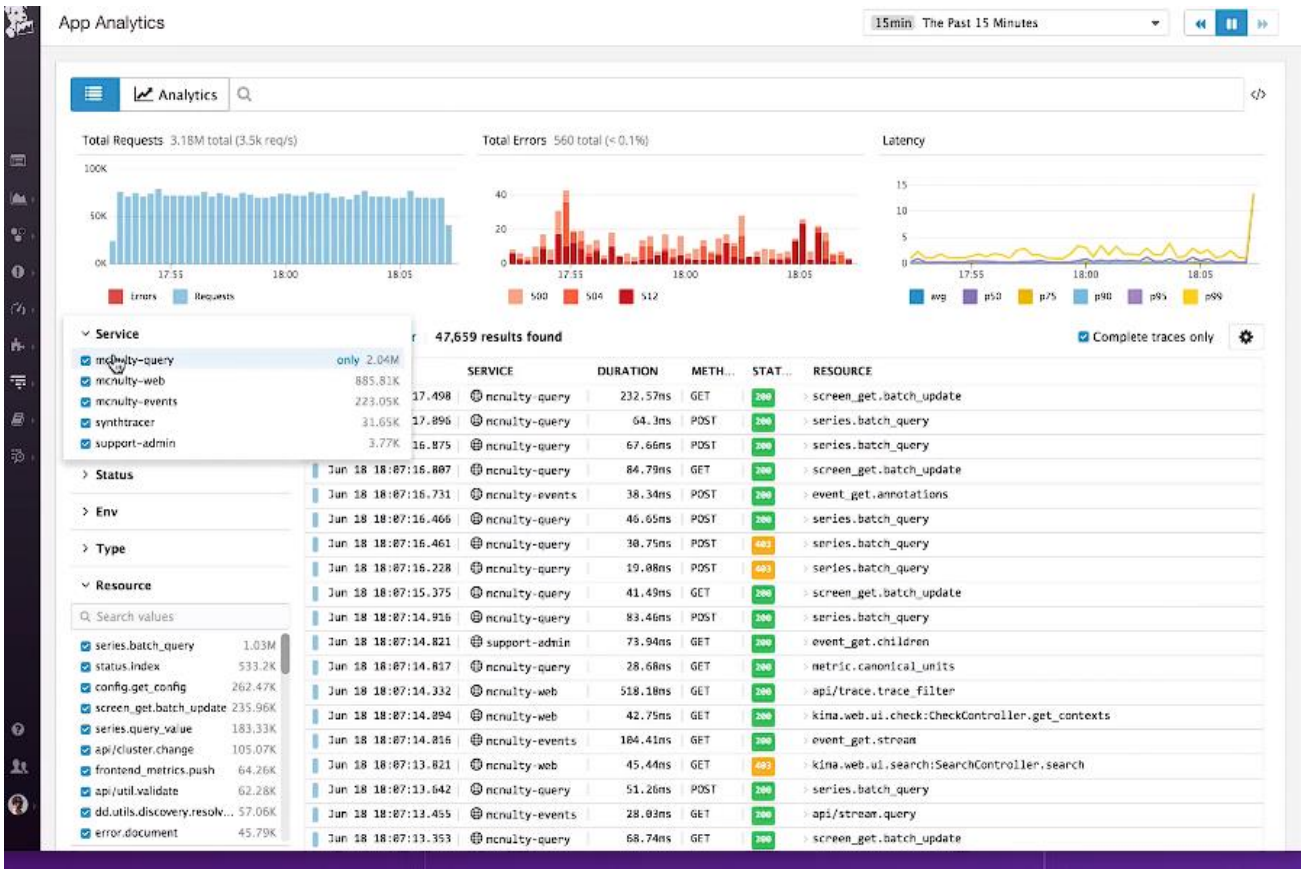

Figure 1. Example of "Hbase Performance Monitoring"

Various tools and technologies are used to process and analyze large amounts of data. Apache Hadoop and Apache Spark are popular frameworks for data processing and analysis. They provide tools for distributed data processing and the ability to perform complex operations on large amounts of information.

A Big Data application often needs to interact with other systems and data sources [2; 4]. For this, monitoring and logging systems are used to track and analyze the application’s interaction with other systems. Security and authentication play an important role in ensuring the security of interaction with other systems. Authentication and encryption mechanisms are used. APIs and interfaces make it easier for other developers or teams to integrate.

Ensuring data security and confidentiality in a Big Data application is an extremely important task, as large amounts of data can be valuable and vulnerable to various threats.

Below we will look at steps and strategies to ensure data security:

1. Encryption to protect data at rest and in transit. Use TLS/SSL encryption to ensure data is secure when it is transmitted over the network. Encrypt data in databases and at rest.

2. Establish strict data access controls, restricting access rights to specific roles and users. Use authentication and authorization to verify user identity and authority.

3. Maintain activity logs to track events and unauthorized access attempts. Use monitoring systems and log analysis to detect anomalies.

4. Store passwords in hash form, not in plain text. Use password hashing technologies to reduce the risk of using tables to attack password hash functions.

5. Regularly applying updates and patches to software and dependencies to fix known vulnerabilities.

6. Protect physical access to servers and data infrastructure. Apply security measures to premises and server centers.

7. Measures are used to prevent attacks such as SQL injections, code injection, and other vulnerabilities. To this end, code audits are conducted and data filtering mechanisms are implemented.

8. Ensuring that staff understand the importance of safety and are able to identify potential threats and act accordingly.

9. Regularly back up your data and verify its recovery capabilities. This is important to protect against data loss due to accidental failures or attacks.

10. The organization must be subject to certain regulatory requirements, such as GDPR, HIPAA, or others.

Data visualization integration is extremely important for a Big Data application because it helps users better understand large amounts of information and find visual patterns. Interactive graphs and charts allow users to create interactive visualizations to display different parameters and dependencies in the data. The ability to create personalized reports allows users to choose the data they want to display and analyze. Some data is better displayed in a three-dimensional form. The ability to create 3D graphs and models is required to analyze spatial data and volumetric data. Animation and time visualization will allow users to create animations and visualize dynamic changes over time. This is especially useful for tracking and analyzing data dynamics.

If the data includes networks or relationships between objects, graph and network visualization capabilities are needed. Users can display the structure and interactions between nodes. Filtering and highlighting capabilities allow users to filter data and highlight important parts of the visualization for better understanding and analysis. Scaling will provide the ability to scale

visualizations to work with large amounts of data without losing performance. Support for different data types allows you to work with different types of data such as numbers, text, images, audio, graphs, etc. Support for special effects and visualizations will allow you to create impressive and expressive graphical effects to best display the data.

After developing and launching an app, it is important to engage users and listen to their suggestions and feedback. This will help you understand their needs and wants and improve the app with subsequent updates and improvements. It is important to establish feedback collection mechanisms such as surveys, comments, feedback loops, and support.

Increasing application requirements and data volume may require changes and extensions. The application must remain flexible and open to change. It is important to verify that the application can handle even the largest data volumes and complies with all legal and regulatory requirements. Processing large amounts of data can be subject to various legal regulations, especially in areas where data privacy and security are critical, such as healthcare or finance. It is important to examine all relevant regulations and standards and ensure that the application complies with these requirements. This may include the use of encryption mechanisms, access controls and other means to ensure data security.

Machine learning can be a powerful tool for analyzing large amounts of data. The application of machine learning algorithms allows for automated analysis, pattern recognition, and prediction based on data. It is important to explore different machine learning methods and choose the ones that are best suited to the context. Cloud platforms such as Amazon Web Services, Microsoft Azure, Google Cloud, and others can be great helpers in processing Big Data. They provide secure storage and scaling of data and provide access to powerful tools for data processing and analysis.

By considering all these aspects, you can successfully build a big data application that meets the highest security standards, analyzes data effectively, and scales for future growth. Building such an application is a challenging task, but with the right planning, tools, and knowledge, you can succeed in big data processing. In today's world, big data processing has become an essential component for many fields, from business and science to healthcare and public policy.

Conclusions. One of the main trends is the growth of data volumes generated every day, which requires powerful tools to process and analyze

them. Technologies such as Apache Hadoop and Apache Spark enable distributed data processing and big data computing. Machine learning and data analytics have become essential to extract useful information from large volumes of data. Libraries such as Scikit-learn and TensorFlow allow developers and researchers to create machine learning models and perform data analytics. Ensuring data security and privacy is important for processing large volumes of data, especially in sensitive areas such as healthcare and finance. It is important to comply with relevant legal norms and regulations such as the GDPR regulation. In conclusion, processing large volumes of data is essential for modern society and business. The growth of data volumes requires developers and researchers to use new technologies and methods to extract benefits from this data.

The development of this direction remains a relevant and promising task for future research and innovation.

References

1. Chakraborty S., Sharov S. Indexing-based approach in document-centric big data. *In Secure Big-data Analytics for Emerging Healthcare in 5G and Beyond: Concepts, paradigms, and solutions*. 2024. Chapter 11. Pp. 229–247.
2. Viktor Mayer-Schönberger, Kenneth Cukier. *Big Data: A Revolution That Will Transform How We Live, Work, and Think*. Publishing: John Murray General Publishing Division, 2013.
3. Matthias Niehoff, Dr. Daniel Pape. *Big Data, Fast Data*. Publishing: Bookwire, 2000.
4. Marin Ivan, Shukla Ankit. *Big Data Analysis with Python*. Publishing: Packt Publishing, 2019.
5. Seth Stephens-Davidowitz, Steven Pinker. Everybody Lies: Big Data, New Data, and What the Internet Can Tell Us About Who We Really Are. Published: Dey Street Books, 2017.
6. Rajkumar Buyya, Rodrigo N. Calheiros, Amir Vahid Dastjerdi. *Big Data: Principles and Paradigms*. Publisher: Morgan Kaufmann, 2016.
7. Edd Wilder-James. *Planning for Big Data*. Published: O'Reilly Media, 2012.
8. Hadoop Big Data Interview Questions You'll Most Likely Be Asked (Job Interview Questions Series). Publishing: Vibrant Publishers, 2017.
9. Bernard Marr. *Big Data in Practice: How 45 Successful Companies Used Big Data Analytics to Deliver Extraordinary Results*. Published: Wiley, 2016.
10. Thomas H. Davenport. *Big data@work: dispelling the myths, uncovering the opportunities*. Published: Harvard Business Review Press, 2014.

****

РЕЦЕНЗІЇ. ОГЛЯДИ

****

Любов Пена

КНИЖКА ПРО ЛЮБОВ ЯК СПОСІБ БУТИ ЖИВИМИ

Королевич Н. До-лю-би-ти. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2025. 64 с.

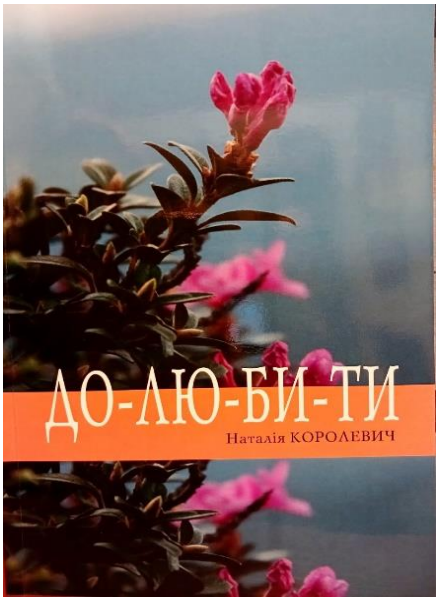

Слова в назві рецензії перефразовано з анотації. Вони повною мірою відображають вміст збірки: у ній струменить любов. Навіть коли не використано лексем із коренем люб-, вона оприявлена в інших словах, словосполученнях, які суголосні з любов'ю. Любов'ю пронизано все написане. Вона – у рядках про яблуню з горішнього вікна; про чебрець, що не пахнув, а дурманив; про ромашку з-поміж трав; про жоржину, що коло стежки зацвіла; про травневу ружу в пуплінках; про калину червону, що десь над берегом мліє, засоромлена й присолоджена... А ще – у висловлюваннях про жінку, що голосно вміє мовчати; про жінку, що віддано вміє чекати; про стрітенську свічку, що скрапує в руках молодої дружини; про вкраїнського воїна, що на посту стоїть; про того, що «Спочатку він хреститься, / Потім – стріляє. / У нього в кишені псалом 90-й / І вервиця дівчинки з 5 класу, / Яку ще не знає...» [1, с. 44] ...

І головне, що проходить крізь усі поезії Наталії Королевич: аби любов – не вицвіла; аби любов – не розлюбилася.

Цілком погоджуємося з думками Оксани Рябініної, яка в передмові написала: «Голос рідної землі, краса у деталях, неповторність миті, космос душі – ось акценти цієї збірочки. А ще – війна, сльоза, тривоги, чекання. Вірші, народжені втратами, вірші в тональності болю» [1, с. 3]. Однак усі вони випромінюють таке тепло, що, читаючи їх, відчуваєш заспокоєння і якийсь незбагненний затишок. У них – і смуток не гнітючий, і печаль – світла.

Деякі словесні замальовки можна вважати зразками візуальної поезії: у них зміст підсилений формою, напр., «На найсолодшій медунці світу... народжується трепетна любов» [1, с. 5].

Привертають увагу вірші, у яких авторка вдається до актуалізації окремих словотворчих формантів, зокрема префіксів, що сприяє художній виразності, поетичності текстів. Вони подані в розділі «Префікс(о)пис». Напр.:

Домалюй мене у своїх спогадах
Довершеною...
Доклади зусиль побачити важко
Доопрацьоване...
Довірся своїм старим почуттям
Досхочу
Домнож усе пробачене на
Доплачене
...Дочекайся до світанку
Допиши давнього листа...
До-лю-би... (с. 50).
Найсвітліше світло – не затьмарити
Найсумніший сум – не розрадити
Найтепліше тепло – не сховати
Найдобріше добро – не продати
Найтихішу тишу – не перекричати
Найніжнішу ніжність – не здолати
Найболючіший біль – не простити
Найвеличнішу велич – не вбити [1, с. 52].

Цікавими з формального погляду і глибокими за змістом є поезії, у яких усі слова починаються з однакових літер:

Стривожений серпень сигорку...
Скалічена свіжа стерня.
Світочку, світе!..
Страждаєш? Сердега.
Серед своїх – самота...
Станом на серпень
Суцільна сваволя.
Совість? Спотворена...
Совість сумна.
Спомини – стАріють.
Спомини – сИвіють.
Сила-силенна снів.

Станом на серпень
Світ спохмурнів... [1, с. 18].

Вірші, що ввійшли до збірки, вважаю не тільки художньо довершеними, естетично наснаженими і змістово глибокими, а й такими, що мають ще й навчально-методичну цінність: використовую їх як ілюстративний матеріал під час занять із вибіркової дисципліни «Словотвір і текст», оскільки вони демонструють роль різних (елементарних та комплексних) словотвірних одиниць і понять (словотворчих формантів, твірних основ, словотвірних пар, словотвірних парадигм, словотвірних гнізд, словотвірних типів, словотвірних категорій) у процесах породження тексту.

Не конче бути філологом, щоб бути поетом. Не кожен поет – філолог, як і не кожен філолог – поет. В авторки збірки ці дві грані – філологійні премудрості і поетична душа – поєдналися, органічно сплелися, доповнюючи й вияскравлюючи одна одну. Випускниця факультету філології Прикарпатського (тепер Карпатського) національного університету імені Василя Стефаника, а зараз учителька української мови і літератури Тязівської гімназії на Івано-Франківщині Наталія Королевич має талант поєднувати, здавалось би, звичні слова в поетичні образки, що спонукають заглибитися у прочитане, торкають, довго не відпускають. Власну залюбленість у слово авторка передає і своїм вихованцям. Щасливі учні, що мають таку наставницю.

У її віршах – краса слова, краса у слові, краса через слово.

На презентації книжки «До-лю-би-ти» в івано-франківському видавництві «Лілея НВ» присутні ділилися враженнями, хто як сприйняв назву: до-любити, долюби ти; долю бити. І кожне прочитання оприявлює глибокі сенси.

Загалом, письмо Наталії Королевич сконденсоване: у стислості форми – огром змісту.

Отож читаймо і любімо.

Література

1. Королевич Н. До-лю-би-ти. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2025. 64 с.

Тетяна Шарова

СИЛА ЛЮБОВІ, ЩО ДАРУЄ КРИЛА

Драчковська О. Зайчик-нестрибайчик та його сміліва мама. Чернівці: Книги – ХХІ, 2019. 32 с.

Казка Оксани Драчковської «Зайчик-нестрибайчик та його сміліва мама» – соціальний проєкт. З самого початку твір було надруковано в збірці Terra інклюзія, яка була призначена для дорослих. Пізніше твір було видано окремою книжкою. Ілюстраторкою книги є Оксана Драчковська (молодша) – дочка рідного брата письменниці. Свого часу вона прочитала книгу та запропонувала О. Драчковській проілюструвати її. Усі ілюстрації в книзі «Зайчик-нестрибайчик та його сміліва мама» є авторськими.

Благодійний фонд «Кращим бути» та видавництво «Чорні вівці» свого часу підтримали соціальний проект О. Драчковської та видали книгу в твердій обкладинці. Сама авторка в відеорпрезентації пояснює, що бути мамою особливої дитини – звичка. Треба просто пристосуватися до певних обставин.

Відомо, що О. Драчковська написала автобіографічну казку, оскільки в її основу покладено життя її родини – особисто її як сильної мами та її сина Назара, який пересувається на візку. Читаючи твір, може виникнути питання, чому Зайчиха-мама вважається сильною мамою? Відповідь одна: тому що у неї вистачило сміливості спілкуватися зі своїм сином цілодобово, допомагати йому у складні моменти його життя. Тому, що вона пішла до Лісової управи та попросила побудувати міст через річку. Тільки так особливим дітям, які самостійно не можуть ходити буде легше долати шлях до школи. Справді, Зайченя хоче ходити до школи, спілкуватися з однолітками, але – самостійно робити цього не може.

У реальному житті О. Драчковська вказує на те, що важко було на кожному кроці вирішуючи питання створення пандусів, ліфтів та інших

обладнань, необхідних для людей, які мать певні вади. Авторка книги «Зайчик-нестрибайчик та його смілива мама» вказує на те, що у соціальній мережі ФБ є сторінка «Зайка на візку» – просвітницька сторінка, де відтворюються різноманітні питання інклюзивного простору із життя особливих людей. Поштовхом до написання книги «Зайчик-нестрибайчик та його смілива мама» О. Драчковської є похід письменниці та її сина до школи. Оксана була вражена цікавістю учнів 2 кл., які з інтересом запитували про особливого хлопчика. Саме тому О. Драчковська вирішили написати художній твір, де учні могли б зрозуміти таких дітей та прийняти їх в соціумі.

В анотації до книги О. Драчковської вказано, що це автобіографічна історія-казка для дітей. В основі казки – історія Оксани-авторки та її сина Назара, який пересувається на візку. Народження – це завжди свято, а от народження неповноцінної людини – сум в родині. Відчуваємо, наскільки важко в житті адаптуватися юдині з вадами до оточуючого середовища, як важко їй знайти спільну мову та комунікувати на рівних. Здебільшого, казка О. Драчковської «Зайчик-нестрибайчик та його смілива мама» призначена для дітей. Тому, перш ніж давати таку книгу для прочитання дітям, треба провести розмову з приводу деяких роз'яснювальних питань.

Казка Оксани Драчковської «Зайчик-нестрибайчик та його смілива мама» – це зворушлива та глибоко символічна історія, яка піднімає важливі теми прийняття, безумовної любові, підтримки та віри у власні сили. Авторка створює світ, у якому маленький герой, зайчик, народжується «не такий, як усі», – він не може стрибати, як інші зайченята. Така фізична особливість стає метафорою для сприйняття дітей з інвалідністю або з особливими освітніми потребами.

У центрі сюжету – теплі й сильні стосунки між зайчиком і його мамою, яка, попри труднощі, не лише не соромиться свого сина, а й виявляє неймовірну відвагу, любов і рішучість. Саме завдяки її підтримці зайчик вчиться вірити у себе і долати життєві виклики. Образ маленького зайчика – це уособлення дитини, яка відрізняється від інших. Він народжується з фізичною особливістю – не може стрибати, як інші зайченята. Спочатку це викликає у нього відчуття неповноцінності, страх бути неприйнятим, сум.

Характеристика образу:

- чутливий, вразливий, але добрий;

- потребує підтримки та прийняття;
- зростає внутрішньо завдяки любові мами;
- стає прикладом того, як дитина може повірити у себе, якщо поруч є хтось, хто в неї вірить.

Зайчик-нестрибайчик символізує дітей з особливими потребами, або просто «інших», які стикаються з нерозумінням, але здатні знайти своє місце у світі завдяки підтримці й турботі.

Образ мами – центральний у творі. Вона є втіленням безумовної любові, ніжності, сили та мужності. Її любов не залежить від того, яким є її син – вона його підтримує, вірить у нього і захищає від упереджень інших. Мама-зайчиха постає в образі справжнього героя – не через силу чи героїчні вчинки в класичному розумінні, а через емоційну стійкість, турботу і вміння надихати.

Характеристика образу:

- смілива, рішуча, мудра;
- приймає свого сина таким, яким він є;
- надихає його не здаватися;
- бореться не лише з труднощами життя, а й з осудом з боку ін.

Мама-зайчиха символізує силу материнської любові, здатної долати будь-які перешкоди. Вона також уособлює дорослого, який приймає дитину без умов і формує її впевненість у собі. Сміливість Зайчихи також полягає у тому, що вона почала допомагати іншим дітям, які були особливими. Родина допомагає Зайчику-нестрибайчику адаптуватись та призвичаїтись до інвалідного візочка. Прикметним є те, що Зайчиха добивалась усього для особливих тварин, їй не відмовили, а разом з нею долали проблеми.

Також у казці присутні і другорядні герої, зокрема це – лісові звірі (спільнота). Колективний образ мешканців лісу – це уособлення суспільства, яке часто не приймає тих, хто відрізняється. Вони дивуються, засуджують або жаліють зайчика, але не завжди розуміють чи підтримують. Такі герої символізують упередження, стереотипи, страх перед «іншими».

Зайці у книзі О. Драчковської «Зайчик-нестрибайчик та його смілива мама» є символічними. У творі можна простежити за певним контрастом: зайці – несміливі, залякані, а в назві твору з’являється смілива особа. Саме тому мама постає вже як смілива натура, яка контрастує із загальним образом тварин. Це говорить про те, що

більшість сімей, які виховують дітей з вадами – бояться соціалізуватися. Зайчиха-мама не боїться, оскільки вона відстоює майбутнє своєї дитини.

Мова казки проста, щира та образна. Вона легко сприймається дітьми, водночас залишаючи місце для глибших роздумів у дорослого читача. Авторка майстерно передає атмосферу довіри, тепла й безпеки, що особливо важливо в сучасному світі, де багато дітей потребують психологічної підтримки. Ця казка має не лише художню, а й педагогічну цінність. Вона сприяє вихованню толерантності, емпатії, розуміння і поваги до тих, хто відрізняється. Водночас це ще й прекрасна історія про силу материнської любові – безмежної, ніжної й рятівної.

Твір починається зі слів: «Зайчик народився теплого весняного дня на краю великої лісової галявини, разом із сімома своїми братиками і сестричками. Всі ново роджені зайченята були однаковими рожевими крихітними клубочками» [1, с. 6]; «Коли ж настав час малюкам потроху стрибати, з'ясувалося, що одне зайченя не може цього робити» [1, с. 6]. Зайчик більше ніколи не зможе стрибати. Такий діагноз лікаря Сови. Після такої звістки батьки Зайчика та його брати і сестри засумували: «То був надзвичайно сумний день для родини Зайців. Мама плакала, тато журився, а всі братики та сестрички Зайчика розгублено принишхли» [1, с. 8].

Вчені вказують не те, що це дитяча казка про недитячі проблеми. Правдива історія народження Зайчика з вадою говорить про справжню трагедію, але адаптувавшись до умов, Зайчик повірив у власні сили. Казка закінчується щасливо. Зайчик вчиться у школі, має гарні успіхи. У нього з'являється зручний візок, який зробив йому тато: «Наступного дня тато дістав із комори свою скриньку з інструментами і почав щось майструвати. Ще сонце не зайшло, як він показав родині гарний блискучий візок на великих колесах» [1, с. 10].

Слід акцентувати увагу на тому, що твір О. Драчковської «Зайчик-нестрибайчик та його смілива мама» був відзначений на Міжнародному конкурсі літературних ворів «Коронація слова», де було створено окрему номінацію творів дитячої літератури «Молода КороНація». Серед 700 робіт було обрано 30 – куди ввійшла і книга О. Драчковської «Зайчик-нестрибайчик та його смілива мама».

Казка навчає дітей емпатії, толерантності, самоприйняттю та важливості підтримки. Текст можна використовувати для розвитку критичного мислення, дискусій про інклюзію та соціальні ролі. Через

прості образи передаються важливі емоційні стани – страх, сором, прийняття, радість. Твір наповнений щирими емоціями, турботою та підтримкою. Це історія про материнську любов, яка надихає й лікує душу. Казка допомагає дітям, які почуваються «не такими, як усі», відчути, що вони цінні, потрібні й особливі. Вона дарує віру в себе. Читачі вчаться співпереживати, не засуджувати інших за інакшість, бути добрішими й уважнішими до людей поруч. Історія показує, як можна подолати труднощі й стати сильнішим, якщо поруч є хтось, хто тебе любить і вірить у тебе. Казка підіймає тему інклюзії, яка є надзвичайно важливою у сучасному суспільстві. Це історія про цінність кожного – незалежно від особливостей.

У літературному колі можна почути, що твір О. Драчковської – безбар'єрна казка, де показані гострі проблеми нашого суспільства. Яскраві ілюстрації племінниці письменниці додають візуального контенту. Текстової частини у книзі небагато, що говорить про можливість прочитання книги дошкільнятами. Авторка має надію, що після прочитання твору «Зайчик-нестрибайчик та його сmілива мама» діти зможуть запам'ятати Зайчика і не будуть зі здивуванням сприймати людей з вадами, у тому числі на візку.

Казка О. Драчковської «Зайчик-нестрибайчик та його сmілива мама» – зворушлива казка, яка не залишить байдужим ні дітей, ні дорослих. Вона вчить нас приймати себе і інших, не боятися відмінностей і цінувати підтримку близьких. Це чудовий приклад сучасної української дитячої літератури, яка не лише розважає, а й виховує.

Література

1. Драчковська О. Зайчик-нестрибайчик та його сmілива мама. Книги – ХХІ, 2019. 32 с.

Наукове видання

УКРАЇНСЬКІ СТУДІЇ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

Випуск 11

Збірник наукових праць

Головний редактор	Шарова Т.М.
Відповідальний секретар	Землянська А.В.
Технічний редактор	Шаров С.В.

Підписано до друку 16.11.2025 р. Формат 60x86/16. Папір офсетний.
Друк цифровий. Гарнітура Times New Roman.
Умов. друк. арк. 19,49.